

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

Oxana Jiroušková

Adaptace na jinou kulturu

Different Culture Adaptation

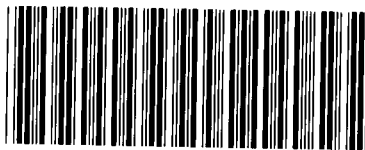
Diplomová práce

2008

Vedoucí práce: PhDr. Iva Štětovská

Q 2008/575

~~R- 632 / 2008~~

2551194650

**Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Kuněticích 21. července 2008

.....

Abstrakt

Procesy globalizace, pokroky v komunikačních a dopravních technologiích, ekonomická a politická nestabilita, a také hladomor a války, zvyšují migrační toky ve světě. Adaptace migrujících lidí na nové prostředí se tak stává jedním z nejdůležitějších témat výzkumu v interpersonální psychologii. Většina českých výzkumů se týká adaptace Čechů v zahraničí, méně pak adaptace imigrantů u nás. V našem výzkumu jsme se proto zaměřili na téma interkulturní adaptace a psychologických problémů související s adaptací imigrantů v České republice. Uskutečnili jsme 22 rozhovorů s imigranty z různých částí světa a jejich následnou kvalitativní analýzu. Výsledky našeho výzkumu ukázaly, že proces adaptace cizince na české prostředí je individuální a závislý na mnoha faktorech, na faktorech osobnostních (vnitřních), tak na faktorech vnějších (na postoji a chování české majority). Česká společnost se jeví jako uzavřená. Cizinci mají často pocit, že jsou majoritou odmítáni.

Klíčová slova: Kultura, imigrace, imigrant, adaptace, migrační komunity, česká majorita.

Abstract

Processes of globalisation, advances in communication and transportation technologies, economical and political instability, and of course famine and wars, they all cause increasing migration flows in the world. That is why an adaptation of migrating people for a new cultural environment becomes one of the most important topics for research in cross-cultural psychology. Major part of the Czech researches has a reference to adaptation of Czechs in foreign countries, not to an adaptation of foreigners in our country. This is the reason why we focused on this topic in our research. Our topic is inter-cultural adaptation and psychological problems connected with the adaptation of immigrants in the Czech Republic. We made 22 interviews with immigrants from different parts of the world, all interviews were then qualitatively analysed. The results of my research proved that foreigner's adaptation process for Czech culture is individual and depends on many factors like internal (personality) and external ones (attitude and behaviour of Czech majority). Czech society to be closed. Foreigners often feel refused of majority.

Key words: Culture, immigration, immigrant, adaptation, migration communities, Czech majority.

Chci poděkovat PhDr. Ivě Štětovské za její trpělivost a pomoc při tvorbě mé diplomové práce a hlavně za to, že „mě v tom nenechala“.

S láskou děkuji svým třem synům a manželovi za to, že mě tuto práci nechali dokončit.

Děkuji Monice za obětavou pomoc a Haně, že mi pomohla, když mi bylo nejhůř. A děkuji všem lidem, kteří mi s důvěrou svěřili svůj migrační příběh.

OBSAH

ÚVOD	7
1 TEORETICKÁ ČÁST	10
1.1 KULTURA A HODNOTOVÝ SYSTÉM	10
1.1.1 Kultura, kulturní vzorce	10
1.1.2 Role, sociální status	11
1.1.3 Kulturní relativismus vs. etnocentrismus	12
1.1.4 Hodnoty	13
1.2 ADAPTACE	15
1.2.1 Definice imigranta	15
1.2.2 Migrace	17
1.2.2.1 Migrační teorie	17
1.2.2.2 Migrace jako mezní životní situace, jako životní událost	20
1.2.3 Proces adaptace	20
1.2.3.1 Akulturační stres	21
1.2.3.2 Akulturační strategie	23
1.2.3.3 Průběh adaptace	23
1.2.3.4 Úspěšná adaptace	25
1.2.3.5 Poruchy adaptace	25
1.2.4 Copingové strategie	26
1.2.5 Stereotypy a předsudky	27
1.3 ČEŠI JAKO MAJORITNÍ SPOLEČNOST	28
1.3.1 Česká majoritní společnost	28
1.3.2 České kulturní standardy	31
1.4 MIGRAČNÍ KOMUNITY V ČESKÉ REPUBLICE	33
1.4.1 Ukrajinci	34
1.4.2 Slováci	35
1.4.3 Vietnamci	37
1.4.4 Rusové	38
1.4.5 Poláci	40
1.4.6 Afričané	40
1.4.7 Američané (USA)	41
1.4.8 Arabové z Blízkého a Středního východu	42
1.4.9 Bosňané	43
1.4.10 Číňané	44
1.4.11 Holanďané	46
1.4.12 Mongolové	47
1.4.13 Němci	48
2 EMPIRICKÁ ČÁST	49
2.1 CÍLE VÝZKUMU	49
2.2 POUŽITÉ METODY	50
2.2.1 Výběr výzkumného vzorku	50
2.2.2 Popis získávání dat	51
2.2.3 Etika	54
2.3 POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU	55
2.4 ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT	57
2.4.1 Dynamika adaptace na jinou kulturu	57
2.4.1.1 Motivace k odjezdu a příprava na odjezd, možnost návratu	57
2.4.1.2 Loučení a odjezd	61
2.4.1.3 Příjezd a akulturace	63
2.4.2 Zisky a ztráty z imigrace	82
2.4.3 Sociální okolí	84
2.4.3.1 Rodina, která zůstala	84
2.4.3.2 Rodina, která šla se mnou	86
2.4.3.3 Češi	87
2.4.4 Domov – vnímání domova	88
2.5 SHRNTÍ VÝSLEDKŮ	90
2.5.1 Dynamika adaptace na jinou kulturu	90
2.5.2 Zisky a ztráty z imigrace	94

2.5.3	<i>Sociální okolí</i>	95
2.5.4	<i>Vnímání domova</i>	96
2.6	DISKUZE	96
2.7	ZÁVĚR	100
3	BIBLIOGRAFIE	101
4	PŘÍLOHY	108

Úvod

Podle údajů světové banky (2005) žije téměř 200 milionů lidí mimo zemi, kde se narodili nebo jejíž občanství nesou, což představuje zhruba 3 % světové populace. Obecně jsou za hlavní příčiny zahraniční migrace považovány velké disproporce v bohatství jednotlivých oblastí, rozdíly v míře demokracie a politické stabilitě (Drbohlav, 2001). Situaci střetávání příslušníků různých národů bychom mohli snadno banalizovat s poukazem na to, že se vlastně nejedná o nic nového. O stěhování národů se přece mluví už v Bibli, vždyť útěk Židů z Egypta bychom mohli snadno přirovnat k útěku Bosňáků, Srbů, Albánců a dalších uprchlíků z bývalé Jugoslávie. Lidí, kteří ve válce přišli o vše a ve strachu o své životy a životy svých blízkých se rozhodli raději odejít ze země. Ovšem systém „národů“ jako politických útvarů (států), do nichž je rozdělen svět a zároveň lidé, nemá až tak dávnou historii (Hofstede a Hofstede, 2007).

Nemigrují jen lidé žijící pod hrozbou válečného konfliktu nebo v tvrdém diktátorském režimu. Svět se „zmenšil“ díky novým informačním technologiím. Informace o jiném, pro nás lepším místě k žití získáme velmi snadno. Ke zvýšení mobility obyvatelstva došlo i vlivem dalších faktorů, dostupností letecké dopravy, vznikem nadnárodních organizací politických i ekonomických. Na zvýšeném evropském migračním toku má nemalý podíl pád komunistických vlád, který znamenal uvolnění hranic pro celý postsovětský evropský blok. A tak po letech, kdy postkomunistické země střední Evropy představovaly výchozí (emigrační) země, se staly zeměmi tranzitními a cílovými. Dalším citelným problémem celé Evropské unie i ostatního „vyspělého“ světa je stárnutí obyvatelstva a s tím související nedostatek lidí na trhu práce. Řešení hledají tyto země ve výběrové pracovní migraci, vládních projektech zaměřených na nábor pracovní síly v zahraničí, ve vydávání tzv. zelených karet apod. Jednotlivé státy se snaží o regulaci zaměstnávání migrantů, kdy hledají hranici mezi ochranou vnitřního pracovního trhu a uspokojením poptávky po levné a přizpůsobivé zahraniční pracovní síle.

A jak to vypadá v České republice? Obyvatelstvo našeho státu je dnes až neuvěřitelně národnostně a rasově homogenní. Příčina tkví v nedávné minulosti: holocaust, odsun Němců ze Sudet, 40 let izolace země za

komunismu a rozdělení Československa na dva samostatné státy. V důsledku všech těchto změn se Česká republika stala národnostně homogenním státem. Menšiny v ČR činí pouhé 4% obyvatelstva. Situace se však mění. Jak se stabilizuje naše ekonomika a politická situace, získáváme i na imigrační přitažlivosti. Reakce „starousedlíků“ na imigranty je různá, od lhostejnosti a nezájmu až po nepřátelské výpady. Mezi majoritním obyvatelstvem České republiky panuje neinformovanost, o problému imigrantů se moc nemluví, a pokud ano, tak spíše v černé kronice. Z běžných reakcí české populace, které se objevují v médiích, i z výzkumů na toto téma lze usuzovat na to, že obecně Češi mají problémy s přijímáním cizinců. Na vrub cizinců je připisována spousta negativních jevů ve společnosti od rostoucí kriminality, mafiánství až po zabírání pracovních míst majoritě (Rabušic, Burjánec, 2003). Vzhledem k povrchní a zkreslené informovanosti většinové populace o způsobu života imigrantů v naší zemi, o kladech a záporech migrace pro hostitelský stát, není divu, že se v českém prostředí objevují pocity ohrožení založené především na iracionálním strachu z neznámého.

Proč jsem si vybrala právě téma adaptace na jinou kulturu? Jmenuji se Oxana, moje jméno je modifikací řeckého jména Xenie, které lze přeložit jako „cizí“, jestliže budeme odvozovat z řeckého slova xenos nebo také jako „milující hosty“ v případě, že budeme odvozovat z přídavného jména xenois. Pokud pomineme nomen omen, tak mou vnitřní motivací je osobní zkušenost. Jsem z druhé generace polovičních imigrantů (slovensko-ukrajinských). Tak jsem získala určitou „citlivost“ k vnímání chování, jednání lidí z různých kultur a k vnímání případných nedorozumění, která z takového setkání mohou vyplynout.

Imigrant nebo cizinec? Na začátku své práce jsem řešila, jak příchozí nazývat. Nejčastěji užívám názvu imigrant, poněvadž cizinec mi evokuje i poněkud jiné významy – cizinec ve vlastním bytě, ve vlastní rodině apod., a je spojen s určitou negativní konotací. Imigrant se mi jeví být neutrálním pojmenováním. Názvu „cizinec“ užívám nejčastěji v případě popisu české legislativy, která zná pouze tento pojem, případně ve smyslu označení cizince jako „ne vlastního“.

Na začátku naší společné cesty si vymezíme pojmy a procesy jako kultura, hodnotový systém, fáze adaptace, copingové strategie, předsudky a stereotypy až dojdeme k pohledu na Čechy, jako majoritní populaci a ke stručné charakteristice jednotlivých národnostních menšin u nás. V empirické části si po stanovení cílů výzkumu a popisu použitých metod, provedeme analýzu získaných dat a na závěr si shrneme výsledky.

1 Teoretická část

„Emigrace může být pro člověka velmi těžkou životní zkouškou. Aby se s ní vypořádal, musí být schopen vzít na sebe značná rizika, čelit mnoha ztrátám a měl by být připraven změnit některé své životní postoje a hodnoty.“ (Marlinová, 1992, s. 41-42)

Příchod do jiné země přináší spoustu novinek jako je jiný jazyk, jiná kultura, jiné společenské hodnoty a zvyklosti, často jiné náboženství a samozřejmě zde mohou hrát roli i klimatické podmínky a příroda.

1.1 Kultura a hodnotový systém

1.1.1 Kultura, kulturní vzorce

Slovo kultura je latinského původu, primární význam slova je spojen s obděláváním země. Pojem *kultura* jako univerzální fenomén, je pojmem prostupujícím několika vědními disciplínami, nabízejícím stále další a další pohledy na diskutované téma. Tato moderní dobou podmíněná nevyhnutelnost kumulace úhlů pohledu nám nabízí nespočetné množství definic kultury. Většina moderních antropologických teorií kultury vychází z Taylorovy definice kultury jako komplexního celku zahrnujícího poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, které si člověk osvojil jako člen společnosti (Soukup, 2000). V širším pojetí je kultura produktem člověka, jedná se nejen o produkty materiální, ale i produkty duchovní, náboženství, politiku, vztahy atd. V tomto pojetí je kultura vlastně novou realitou, ve které člověk jako člen sociálního celku žije (Nový et al., 1996).

V užším pojetí můžeme kulturu chápat jako chování člověka v určitém společenském celku, respektive jako tu část společně sdílených prvků chování určitého sociálního celku, která je obecná, jako jsou například symboly, komunikační normy, stereotypy apod. Nový, et al. (1996) hovoří o čtyřech základních funkcích kulturního systému – funkci sebekpotvrzující, kdy kultura poskytuje jednotlivcům smysl společného celku, funkci zajištění kontinuity, díky „paměti společnosti“ se člověk snáze může orientovat v situacích, se kterými nemá vlastní zkušenost, funkci korekce individuálního chování, kdy předávané vzorce chování umožňují předvídat chování vlastní i druhých lidí a funkci

identifikační, kdy společné vzorce chování umožňují členům skupiny odlišení od nečlenů sociálního celku. Mohli bychom ve vymezování tohoto komplexního pojmu dále pokračovat a v ještě užším pojetí si definovat a rozlišovat kulturu jazykovou, obrazovou, apod. Raději rozvineme definici kultury jako souboru vzorců chování, který jedinci toho daného společenství považují za všeobecně závazný. Tyto vzorce chování nazýváme také kulturními vzorci a definujeme je jako naučená a závazná schémata pro jednání člena sociálního celku ve standardních situacích, která navenek vystupují v podobě obyčejů, mravů, zákonů a tabu (Soukup, 2000, používá název *kulturní vzory*). Hofstede (1999) hovoří o těchto vzorcích jako o mentálních programech a kulturu definuje jako kolektivní programování mysli.

Člověk od narození nevyrůstá ve vakuu, ale rodí se s určitou výbavou, s určitými vlohami, určitým rodičům, do určité rodiny, v určité společnosti, v určitém čase a na určitém místě. Vrůstání do lidské společnosti nazýváme socializací či v užším slova smyslu enkulturací. Proces socializace je komplexním procesem a nepředstavuje pasivní přebírání schémat chování, myšlení apod., ale aktivní interakci jedince s druhými lidmi, s institucemi. Probíhá zde nejen proces adaptace, ale i inovace, člověk má možnost měnit přirozené sociální prostředí (např. po korekční zkušenosti) a také ho měnit. Každý jedinec se s požadavky společnosti vyrovnává určitým vlastním způsobem, můžeme říci, že kulturní vzorce rozvíjejí určitým způsobem některé vrozené předpoklady. Kulturní vzorce (někdy také *kulturní standardy* např. Nakonečný, 2000) jsou předávány z generace na generaci v procesu transmise kultury, nebo-li enkulturace (Průcha, 2004). Když už se určité vzorce myšlení, pociťování a konání v mysli osoby ustanoví, musí být napřed odnaučeny, má-li se daná osoba naučit něco odlišného, a odnaučení je vždy těžší než prvotní osvojení. Ale úrovně kultury osvojené později v životě jsou proměnlivější (Hofstede, 1999).

1.1.2 Role, sociální status

Jak jsme si již řekli, sociální interakce se odehrávají v určitém sociálně-historickém kontextu. Hayesová (1998) popisuje sociální kontexty základními mechanismy – scénář, role, sociální schéma a sociální identita. Mechanismy scénáře a sociálních schémat nám vlastně umožňují určitou anticipaci průběhu

událostí a řízení vlastního chování. Role je určitý způsob chování, který je společností očekáván v dané situaci, je to určitá nahromaděná zkušenost jedinců daného sociálního celku. Role zaručuje určitý stupeň předvídatelnosti lidského jednání, který je nezbytný pro určitou sociální stabilitu daného společenství. Role aktivně vyjadřuje sociální status jedince, s realizací rolí souvisí i některé konvenční rituály, které se mohou fixovat jako přirozené návyky (Nakonečný, 2000). Sociální status určuje práva a povinnosti daného jedince vůči druhým lidem. Určuje rovněž chování, které bude druhými anticipováno v různých sociálních situacích a bývá prezentováno s pomocí určitých statusových symbolů. Člověk neznalý těchto pravidel, člověk, který nesdílel onu společnou historii se ocitá v roli Schützeho cizince – ocitá se „mimo“. Imigrant jako každá osoba v sobě nese vzorce myšlení, cítění, způsobu chování, které se naučil v průběhu svého života. Vstup do světa, kde naučené nepřináší anticipovaný výsledek, kde je nutno hledat účel pro „domorodce“ běžných věcí, klade na imigranta velké nároky.

Náš přístup k interakci s druhými lidmi je určen i tím, s jakou sociální skupinou se identifikujeme (Tajfel, 1982). Dle Tajfela rozdělování lidí do vnitřních a vnějších skupin („my a oni“), jejich hierarchizace, porovnávání, je základní součástí lidského myšlení a spolupodílí se také na formování společenských norem a existenci stereotypů a předsudků.

1.1.3 Kulturní relativismus vs. etnocentrismus

Pro teorii a empirický výzkum různých kultur (nejen kulturními antropology) je důležitý předpoklad kulturní plurality společností nebo také jinak teorie *kulturního relativismu*, kdy chápeme každou kulturu jako jedinečný a neopakovatelný sociokulturní systém, který je možné popsat a pochopit pouze v kontextu jeho vlastních hodnot, norem, zvyků a idejí, jak uvádí Soukup (2000). V psychologii podporuje tento předpoklad tzv. relativistický přístup v psychologii kognitivních procesů, který tvrdí, že nejen obsah, ale i forma poznávání jsou kulturně variabilní a v průběhu historického vývoje se mění (Bačová, 1997). Pro člověka je přirozená tendence hodnotit a interpretovat svět skrze „brýle“ vlastní sociální, etnické skupiny. Pokud proběhne socializace jedince v rámci poměrně homogenního společenství a jedinec zvnitřní kulturní a sociální schémata nedotčená kulturním pluralismem, nelze se tomuto divit. Této tendenci,

považovat pouze své kulturní normy a obyčeje za správné a pravdivé, říkáme *etnocentrismus*. Je to kulturní univerzálie (Soukup, 2000). Když se podíváme do dějin, najdeme dostatek důkazů pro toto tvrzení. Můžeme říci, že dějiny válek jsou zároveň i dějinami etnocentrismu.

1.1.4 Hodnoty

Jádrem kultury jsou hodnoty (Hofstede, 1999). V psychologickém slovníku (Hartl, Hartlová, 2000) je popsána hodnota jako vlastnost, kterou jedinec přisuzuje určitému objektu, situaci, události nebo činnosti ve spojitosti s uspokojováním jeho potřeb, zájmů. Každý člověk má svoji hierarchii hodnot, která určuje jeho život. Poněvadž se hodnoty vytvářejí a předávají v procesu socializace, jsou obrazem kultury dané společnosti. Většina našich hodnot zůstává mimo vědomí, právě díky časnému osvojení. To, že existují odvozujeme především z toho, jak lidé za různých okolností jednají (Hofstede a Hofstede, 2007). V okamžiku střetu s cizím prostředím je imigrant nucen měnit a přehodnocovat své postoje a hodnoty.

Právě **Geert Hofstede** provedl jeden z nejvýznamnějších srovnávacích výzkumů národních kultur v organizacích, kde 40 % otázek se týkalo hodnotových orientací. Výzkum probíhal na konci 60. a začátku 70. let minulého století v pobočkách firmy IBM ve více než padesáti zemích světa. Na základě vyhodnocení více než 116 tisíc dotazníků stanovil Hofstede čtyři dimenze národních kultur. Tyto dimenze označil jako *vzdálenost moci*, *kolektivismus versus individualismus*, *feminita versus maskulinita* a *vyhýbání se nejistotě*. V 80. letech přidal ve spolupráci s Bondem pátou dimenzi *dlouhodobá – krátkodobá orientace* (Hofstede a Hofstede, 2007). Hofstedeho výzkum se dočkal několika replikací a stojí za to si přiblížit jeho kulturní dimenze:

Definice vzdálenosti moci:

Míru *vzdálenosti moci* znázorňuje *index vzdálenosti moci* PDI, jehož skóry nás informují o vztahu závislosti v zemi. Vyjadřuje míru akceptace a očekávání nerovnoměrného rozdělení moci. Vystihuje sociální distanci mezi nadřízenými a podřízenými. Mezi země s vysokými hodnotami indexu PDI patřily Malajsie, Slovensko (v replikovaném výzkumu na 2.místě) a Guatemala. Mezi země s nejnižšími hodnotami patřily Rakousko, Izrael a Dánsko. Česká republika se umístila na 45-46 místě (přičemž na 1. místě figuruje země

s velkou vzdáleností moci a na posledním 74. místě s nejmenší vzdáleností moci).

Kolektivismus vs. individualismus:

V kolektivistických společnostech jsou lidé po celý život integrováni do silných a soudržných skupin, které je v průběhu jejich životů chrání výměnou za jejich loajalitu. *Individualismus* přísluší společnostem, v nichž jsou vazby jednotlivců volné, každý se stará sám o sebe a svou nejbližší rodinu. *Index individualismu* IDV vyjadřuje míru individualismu. Nejvyšší skóre IDV měly USA, Austrálie a Velká Británie. Nejnižší pak Guatemala, Ekvádor a Panama. Česká republika se umístila na 26. místě ze 74 států (řazeno sestupně od nejvyššího skóre IDV).

Maskulinita vs. feminita:

Maskulinita se vztahuje na země, ve kterých jsou sociální rodové role jasně odlišeny a feminita na společnosti, v nichž se rodové role překrývají. *Index maskulinity* MAS měří míru, do jaké míry je společnost maskulinní a do jaké vykazuje ženské rysy. Nejvyšší skóre v replikovaném výzkumu dosáhlo Slovensko, Japonsko a Maďarsko. Nejnižší, tj. nejbližší k femininnímu pólu bylo Švédsko, Norsko a Holandsko. Česká republika se umístila na 25-27. místě (řazeno sestupně od nejvyššího skóre MAS).

Vyhýbání se nejistotě:

Vyjadřuje do jaké míry se příslušníci dané kultury cítí ohroženi nejistotou nebo neznámými situacemi. *Index vyhýbání se nejistotě* UAI měří míru úzkostnosti, potřebu předvídatelnosti (potřebu psaných i nepsaných pravidel). Mezi země se silným vyhýbáním se nejistotě patřily Řecko, Portugalsko a Guatemala. Na opačném konci se umístily Singapur, Jamajka a Dánsko. Česká republika skončila na 34. místě (opět řazeno sestupně od nejvyšších hodnot UAI).

Dlouhodobá vs. krátkodobá orientace:

Dlouhodobá orientace spočívá v zaměření společnosti na budoucí odměny, hlavně vytrvalosti a šetrnosti. *Krátkodobá orientace* pak přináší zaměření společnosti na minulost a současnost, zejména úcty k tradicím, zachovávání „tváře“ a plnění společenských závazků. Měří se *indexem*

dlouhodobé orientace LTO. Mezi dlouhodobě orientované země patřily Čína, Hongkong a Tchaj-wan. Mezi krátkodobě orientované patřily Pákistán, Česká republika (replikovaný výzkum) a Nigérie.

Vznikaly i jiné modely kulturních dimenzí, např. Edward T. Hall určil jako základní dimenze lidského soužití - *dimenze prostoru, času a komunikace* (podle Nového, Schroll-Machl, 2005). Fons Trompenaars provedl výzkum kulturních diferencí a stanovil dimenze jako: *univerzalizmus vs. partikularismus, individualismus vs. kolektivismus, neutrální vs. afektivní vztahy, specifické vs. difuzní vztahy a výkon vs. přisuzování* (podle Morgensternové, Šulové et al., 2007). Tyto modely kulturních dimenzí lze sotva brát jako absolutní modely národních kultur. Byly vytvořeny z úhlu pohledu své vlastní kultury a na specifickém vzorku, ale přes značnou kritiku je potřeba v hledání nových souvislostí pokračovat.

1.2 Adaptace

Ještě předtím než se pokusíme formulovat hlavní rysy adaptačního procesu, je potřeba definovat, kdo to vlastně je imigrant a jaké důvody jej vedou k opuštění vlasti.

1.2.1 Definice imigranta

Lakonicky řečeno, je cizincem každý, kdo nemá občanství státu, v němž žije. V České republice je rozhodujícím faktorem pro cizince jeho status. Práva, svobody a povinnosti cizinců jsou u nás definovány v zákonech podle kategorií jeho statusu. V této souvislosti rozlišujeme mezi migrantem, uprchlíkem a žadatelem o azyl (nověji žadatelem o mezinárodní ochranu).

Kdo je migrant? - Obecně je za migranta považována každá osoba, která je v cizí zemi ať už dočasně nebo trvale. Někteří migranti se stěhují dobrovolně, jiní jsou nuceni odejít kvůli strádání, kterému jsou vystaveni (viz internetový odkaz¹). Důvody bývají komplexní. Většinu migrantů tvoří pracovní, ekonomicky aktivní migranti (Drbohlav, 2001). V demografické a sociologické tradici byli obvykle za migranta označováni lidé, kteří opustili zemi původu a usadili se natrvalo v jiné zemi. Z historie migrace je zřejmé, že poměrně velká část

¹ <http://www.amnesty.cz/kampane-projekty/tema/Uprchlíci-mají-sva-prava/>

migrantů (např. Číňané, Italové a další) viděla jako konečný cíl svých cest reemigraci. A i když se jim návrat do země původu nevydařil, často celý život strávili v přesvědčení, že jejich pobyt v cizí zemi je pouze dočasný (Moore, 2002). Dle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, může cizinec (pokud pomineme oblast turistiky) pobývat na našem území:

- přechodně i bez víza, pokud jde o občana Evropské unie (nebo ve speciálních případech – vězeň, letec apod.)
- na základě uděleného krátkodobého víza (do 90 dní)
- na základě povolení k přechodnému pobytu (dlouhodobé vízum nad 90 dní)
- na základě uděleného trvalého pobytu.

Kdo je uprchlík? - Úmluva o právním postavení uprchlíků definuje uprchlíka jako osobu, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy, že bude pronásledována z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních či z důvodů příslušnosti k určité společenské skupině nebo zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout nebo odmítá vzhledem ke shora uvedeným obavám ochranu své vlasti. Jeho země mu neposkytuje dostatečnou záruku ochrany a bezpečnosti, proto tento člověk hledá ochranu jiné země (viz internetový odkaz).

Kdo je žadatel o azyl? - Žadatel o azyl je osoba hledající ochranu jako uprchlík. Tento pojem se používá pro osobu, která čeká na rozhodnutí, zda jí bude udělen statut uprchlíka (viz internetový odkaz).

Kdo je azylant? - cizinec s uděleným azylem podle zákona č. 325/1999 Sb., o azylu. Z hlediska pobytového statusu je azyl roven trvalému pobytu a jeho držitel tak požívá stejných práv i povinností. Podmínky přijetí uprchlíků v České republice, stejně jako v dalších evropských státech, jsou mnohdy nedůstojné².

² Pobytová střediska, ve kterých žijí žadatelé o azyl jsou většinou bývalá sovětská kasárna daleko od měst, často se špatným dopravním spojením a s minimem možností využití volného času. Žadatelé sice mají teoretickou možnost si sehnat soukromé ubytování, ale pouze pokud na to mají finance. Kapesné, které žadatelům o azyl vyplácí stát, činí 16 Kč na den pro dospělé i děti. Pracovní povolení mohou žadatelé o azyl získat až po jednom roce pobytu v ČR, a i to je spojeno s různými omezeními jak pro ně, tak pro zaměstnavatele. Podle českého azylového zákona by procedura udělování azylu měla trvat maximálně 90 dní. Celý tento proces však může trvat vzhledem k odvoláním a zaneprázdněnosti soudů i několik let. To znamená několik let nejistoty, strachu, nečinnosti a obav, a na konci většinu z žadatelů čeká pouze zamítnutí. Cizinec, který vstoupí do azylového střediska, ztrácí na nějakou dobu svou identitu, stává se z něj žadatel o azyl, má nárok na ubytování, jídlo a nezbytnou zdravotní péči.

Poslední často kritizovaná novela zákona č. 325/1999 Sb., o azylu a zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, proběhla 21. 12. 2007 zákonem č. 379/2007 Sb., a zpřísnila podmínky pro migranty, např. ve věci získání pobytu na základě sloučení rodiny, kdy se bude prověřovat, zda nejde o fiktivní manželství apod.

1.2.2 Migrace

Zjednodušeně můžeme říci, že migrace vyplývá z přizpůsobení se člověka, skupiny, národa, prostředí. Když mluvíme o migraci, připojujeme k ní slova jako tok, proud, vlna, apod. V podstatě slova evokující pohyb, pohyb jako základní projev života. Problematika migrace je problematikou komplexní, zahrnuje dopady politické, ekonomické, sociální, demografické, psychologické a kulturní jak na země emigrační, tak tranzitní a imigrační.

1.2.2.1 Migrační teorie

Obecně jsou migrační trendy ve světě charakterizovány dvěma základními směry migračních pohybů: Jih-Sever a Východ-Západ. Jednotlivé trendy světové mezinárodní migrace jsou ovlivňovány specifickými vlivy, které jsou obecně označovány jako „push“ a „pull“ faktory (Drbohlav, 2001). Na jejich základě lze dělit mezinárodní migraci do dvou hlavních proudů na migraci politickou a ekonomickou. V oblasti sociologie lze najít několik migračních teorií, které určitým dílčím způsobem mohou přispět k vysvětlení migračního procesu. Některé z nich si připomeneme:

Neoclassical economic approach - nebo také „push-pull“ teorie. K „push“ (vypuzujícím) faktorům bývají řazeny demografický růst, nízká úroveň životních podmínek, nedostatek ekonomických a pracovních příležitostí, politická represe. Mezi „pull“ faktory se nejčastěji řadí poptávka po práci, dostupnost pozemků, příznivé ekonomické příležitosti a politické svobody (Vojtková, 2005). Jedinec migruje tam, kde je podle něj saldo očekávaných zisků a ztrát (z migrace) největší (Drbohlav, et al., 2001b).

World system theory (teorie světových systémů) - v souvislosti s obecnými makromodely sociálně ekonomického a politického vývoje interpretuje migraci jako přirozený důsledek narušení, která jsou nevyhnutelně spjata s procesem kapitalistického rozvoje (Vojtková, 2005). Kdy „vysávání“

bohatství periferie jádrem, resp. navazující nerovnoměrné rozložení bohatství a příležitostí, je hlavním motorem migračních pohybů (Drbohlav, et al., 2001b).

Dual labor market theory (teorie dvojího trhu) – vychází z rozdělení pracovního trhu vyspělé země na dva sektory, primární a sekundární. Primární sektor je tvořen vysoce kvalifikovanými odborníky. Sekundární je významně méně atraktivní kvůli nízkým mzdám, nestabilitě zaměstnání, horším pracovním podmínkám a malé šanci kariérního růstu. Příčinami migrace tedy jsou „pull“ faktory v cílových zemích, především neutuchající poptávka po imigrační pracovní síle ve vyspělých společnostech (Vojtková, 2005).

Network theory (teorie sítí) zdůrazňuje význam mezilidských vazeb, které spojují časnější migranty v cílové zemi se svými krajany (příbuznými, přáteli, známými) v jejich mateřské obci/zemi. Tyto sítě zvyšují pravděpodobnost migrace, neboť snižují cenu risku z pohybu a naopak zvyšují očekávané zisky (Drbohlav, et al., 2001a).

Institutional theory (institucionální teorie) - zdůrazňuje roli institucí, které vznikly proto, aby posilovaly migrační toky za účelem zisku – v případě černého trhu, někdy se mluví o tzv. migračním průmyslu. Druhým typem institucionálních subjektů jsou nevládní a mezinárodní organizace, které poskytují migrantům rady, služby apod. významným způsobem formují mezinárodní migraci (Vojtková, 2005).

Migration system theory (teorie migračních systémů) – je jedním z novějších přístupů. Rozlišuje tzv. mezinárodní migrační systémy, které jsou tvořeny dvěma i více zeměmi vyměňujícími si mezi sebou migranty, zboží a kapitál. Zkoumají se oba konce migračního proudu, včetně všech možných vazeb mezi oběma oblastmi (Vojtková, 2005).

Migrační proces lze různě členit a dělit na etapy. Brouček (1998) rozlišuje čtyři **hlavní fáze migrace v českém prostředí**:

Počáteční fázi charakterizuje soubor objektivních příčin, které vypuzují potenciálního migranta ze země dosavadního pobytu („push“ faktory) a příčiny, které jej přitahují do prostoru a prostředí druhé země („pull“ faktory). Zároveň těmito objektivními příčinami je uváděno do pohybu migrantovo subjektivní zdůvodňování odchodu. Jde o fázi důležitou, tyto příčiny a důvody migrace ovlivňují proces adaptace v hostitelské zemi. Mezi „push“ a „pull“ faktory

vstupují ještě bariéry, např. migrační politika jednotlivých států, vzdálenost apod. To vše hraje roli v procesu rozhodování o zahraniční migraci.

Následuje transfer, přemístění, jehož průběh může velmi podstatně ovlivnit fázi adaptace migranta v cizím, většinou jinoetnickém prostředí (legální vs. nelegální přechod hranic) .

Proces sociální adaptace probíhá obvykle v několika fázích - legalizace pobytu; zajištění existenčních podmínek: bydlení, zaměstnání aj.; jazykové, kulturní, společenské přizpůsobení.

Mezi důležité faktory adaptace řadí Brouček (1998) možnost „zadních vrátek“, tj. vědomí možnosti, či naopak nemožnosti návratu, dále představy přesídlence o adaptaci.

Závěrečná fáze mívá dvě varianty: Jedna vede k asimilaci, druhá k dalšímu pohybu, často zpět k reemigraci.

Dále lze emigraci dělit podle příčiny na vynucenou a dobrovolnou, podle lokality na mezinárodní a vnitřní, atd.

Migraci a adaptaci migrantů výrazně ovlivňuje i migrační politika cílového státu. Drbohlav (2001) vymezuje tři základní **modely migrační politiky**:

1. *Diskriminační model* – pobyt cizinců je dočasný, imigranti jsou začleněni do určité společenské sféry (na trh práce), ale není jim umožněno vstoupit do ostatních oblastí (politický život, nemohou získat občanství apod.)
2. *Asimilační model* - za rychlé získání občanství, práv a povinností většinové populace se očekává rychlá asimilace do majoritní společnosti (rezignace migrantů na používání mateřského jazyka, vzdání se svých specifických kulturních a sociálních rysů)
3. *Multikulturní (pluralitní) model* – imigrantům jsou dána stejná práva ve všech společenských oblastech a stát podporuje odlišnost minority.

Realita je samozřejmě poněkud složitější a mnohé státy praktikují různé aspekty z těchto modelů současně.

1.2.2.2 Migrace jako mezní životní situace, jako životní událost

Migrace jako silný zásah do kontinuity života, přináší dlouholetou, někdy i trvalou zátěž (stres), jež se může projevit přechodnými nebo trvalými poruchami různých psychických či fyziologických procesů. Psychické poruchy související s emigrací lze komparovat s posttraumatickým stresovým syndromem (Diamant, 2003). Praško a Prašková (2001, s. 36) berou jako životní událost „...cokoliv, co se vám stane a co vás přinutí změnit váš rutinní způsob života. Nemusí to být vždy tragédie. Stresorem je změna.“ A změna je v podstatě synonymem migrace. Rovněž tak Brockert (1993) uvádí, že stres je vyvolán životními změnami. Důležité podle Brockerta pro pociťovanou úroveň stresu je:

- prostředí, v němž je stres prožíván
- osobní hodnocení stresové situace
- posouzení vlastních možností
- množství podpory, již se člověku dostane.

Vznik a úroveň stresu závisí i na vlastnostech osobnosti, kdy mluvíme o resilienci ve smyslu hardiness. Hardiness neboli houževnatost je tvořena oddaností vůči určitým hodnotám, pocitem kontroly nad událostmi a přijímáním výzev (Kobasa, Maddi a Kahn, 1982; podle Křivohlavého, 1994).

1.2.3 Proces adaptace

Adaptační proces v cizí kultuře je ve své podstatě ambivalentní a konfliktní jako každý separační proces (Marlinová, 2001). Pro lepší pochopení dalšího textu si musíme vymezit některé pojmy:

Adaptace – dle psychologického slovníku (Hartl, Hartlová, 2000) jde o proces postupného přizpůsobování se člověka vnějším podmínkám. V literatuře někdy nebývá pojem adaptace a akulturace odlišován (srovnej Průcha, 2004), ale Berry, et al. (2002) oba pojmy jasně odlišují a chápou adaptaci jako výsledek akulturačního procesu. Adaptace se dá členit na adaptaci psychologickou, sociokulturní a ekonomickou.

Akultura – na individuální úrovni je v tomtéž slovníku vymezena jako proces (sociálního) učení, jímž si jedinec osvojuje nové kulturní vzorce (např. majoritní kultury). Berry, et al. (2002, s. 349) vysvětluje akulturaci jako „...proces, který lidé podstupují jako odpověď na změněný kulturní kontext“. A dále rozlišuje

akulturaci psychologickou jako změnu v psychologických znacích osobnosti (změny v identitě, hodnotách a postojích jedince), které jsou výsledkem jejich kontaktu s jinou kulturní skupinou. Na kulturní skupinové úrovni dochází stykem dvou nebo více kultur k trvalým kulturním změnám. Nový a Scroll-Machl (2005) shrnují pod pojem akulturace procesy interkulturního učení a přizpůsobování, které při tom neplánovaně a často nevědomě probíhají.

Enkulturation – je formální i neformální přejímání kulturních norem a zkušeností jedincem v průběhu jeho ontogeneze (Hartl, Hartlová, 2000). Podle Berryho, et al. (2002) se jedná o formu kulturního přenosu, kterým společnost přenáší svou kulturu a chování svým členům. Na rozdíl od akulturace, kde se osvojuje kultura cizí, se u enkulturatione jedná o proces osvojování kultury vlastní.

Adjustace – je popsána v psychologickém slovníku jako proces vpravování se do nových životních situací jako specifický případ adaptace (Hartl, Hartlová, 2000). Mikšík (1969) rozlišuje *počáteční adjustaci*, při níž dochází k vyrovnání se s novým systémem života a činnosti a *úplnou adjustaci*, kde jde o plné přijetí nového systému života.

Proces adaptace na nové životní prostředí probíhá v určitých vývojových fázích, které se dají vypořádat takřka u všech imigrantů, mají individuální průběh závislý na mnoha faktorech a často se prolínají. Adaptivní proces začíná již v zemi původu rozhodnutím o emigraci, přípravou na něj, loučením a odjezdem.

1.2.3.1 Akulturační stres

Reakce nově příchozího v cizí kultuře mohou být psychologicky označeny jako kulturní šok (Marlinová, 2003). Není to pouze reakce na nové prostředí, je to dlouhodobý stres, který vzniká jako odpověď organismu na ztrátu pocitu bezpečí, sociálních vazeb, „známosti“ prostředí, lehkosti a jasnosti komunikace. Prostě všeho toho co známe a v čem se cítíme „doma“. Podle Furnhama a Bochnera (podle Nového, Schroll-Machl, 2005) přispívá ke vzniku kulturního šoku šest faktorů. Mezi „push“ faktory (odpuzející od cizí kultury) patří: *Námaha, Bezmocnost, Zmatení rolí a Vnímání odlišností*. K přitahujícím k vlastní kultuře („pull“ faktorům) řadí: *Stesk a Ztrátu statusu*.

I dnes jsou platné jejich faktory intenzity prožívání kulturního šoku:

- *Kulturní rozdílnost* – čím větší odlišnost kultur, tím silnější stres

- *Rozdílnost úkolů* – čím rozdílnější úkoly v naší vlastní kultuře a v kultuře cizí, tím silněji prožíváme akulturační stres
- *Sociální podpora* – čím máme méně sociální podpory v cizí kultuře, tím silněji pociťujeme kulturní šok
- *Délka a časová určenost* – čím delší pobyt v cizí kultuře či nejasnější délka pobytu, tím silněji prožíváme akulturační stres
- *Dobrovolnost* – je logické, že silnější stres prožívají imigranti, kteří mají pocit, že byli k pobytu v cizině přímo či nepřímo donuceni.

Průběh kulturního šoku probíhá v určitých fázích:

- *Předfáze* - rozhodnutí, loučení, odjezd, očekávání
- *Líbáňky (honeymoon)* – období prvního kontaktu s novou kulturou, které je spojeno s idealizací nové země
- *Kulturní šok* – deziluze, může se objevit zklamání a další symptomy kulturního šoku
- *Postupné přizpůsobování* - krize
- *Adaptace*
- *Šok z návratu*

Zpracováno podle Morgensternové, Šulové, et al. (2007).

Intenzita akulturačního stresu je tedy u každého migranta různá a i symptomy kulturního šoku jsou individuální. U někoho se může kulturní šok projevit jako určitý pocit osobní nepohody, obzvláště pokud má již s migrací zkušenost, kultura hostitelské země je podobná jeho vlastní, má jasno v délce a smyslu pobytu v cizině a nemá zavřená „zadní vrátka“. Jinak se projeví kulturní šok u uprchlíka, který si útekem z vlastní země zachránil holý život, migraci neplánoval, ani se na ni nepřipravoval, do hostitelské země se dostal „náhodou“, je bez finančních prostředků, nezná jazyk ani kulturu azylové země a vůbec neví kdy a zda se do země původu vrátí. U něj se může objevit dezorientace, anxieta, depresivní reakce, zvýšená agrese i regrese. Také nesmíme zapomínat, že v těchto krizových fázích adaptace se migrant musí vyrovnávat nejen s pro něj neznámým prostředím, ale i zabezpečit sebe a rodinu.

Pojmy *akulturační stres* a *kulturní šok* používáme jako synonyma.

1.2.3.2 Akulturační strategie

G. Stanley Hall byl prvním psychologem, který psal o akulturaci a Thomas a Znaniecki prezentovali první psychologickou teorii na toto téma v roce 1918 (Rudmin, 2003).

Berry vypracoval známý model akulturačních strategií (Berry, et al., 2002):

1. *Asimilace* - jedinec nebo skupina usiluje o co největší splynutí s kulturou hostitelské země a svou kulturu považuje za málo důležitou
2. *Integrace* – obecně nejvýhodnější strategie, kdy jedinec nebo skupina považují osvojení hostitelské země za důležité a zároveň si chtějí udržet kulturu vlastní (má dvojí kulturní identitu)
3. *Separace* – je sporné, zda se jedná o způsob akulturace, představuje izolaci od hostitelské kultury
4. *Marginalizace* – jedinec nebo skupina se neztotožňuje ani s kulturou vlastní, ani s kulturou hostitelské země.

Zatímco strategie integrace vede k lepší psychologické adaptaci, preference asimilace vede k lepší sociokulturní adaptaci (Berry, et al., 2002).

1.2.3.3 Průběh adaptace

Pokud budeme brát adaptaci jako přizpůsobování se organismu prostředí, pak se jeví jako umělé v případě migrace dělení na akulturační a adaptační proces. Adaptace (jako proces) je odpovědí organismu na změněné podmínky a jeví se nám jako širší pojem než akulturace a akulturační stres. Samozřejmě lze definovat i úžejí adaptaci (jako stav) a rozlišovat na adaptaci psychologickou, sociokulturní a jinou, pak lze chápat adaptaci jako výsledek akulturačního procesu.

V této práci budeme chápat adaptaci jako reaktivní psychosociální proces (synonymum pro akulturační proces) a také jako výsledek tohoto procesu (stav). Poněvadž i stav, kdy se jedinec neintegruje do nové společnosti, považujeme za jeho způsob adaptace (i když jej můžeme nazvat pseudoadaptací nebo maladaptací). Kulturní šok pak chápeme jako očekávanou reakci doprovázející proces adaptace na podmínky života

v hostitelské zemi. Pokud jde o časovou a prostorovou dimenzi adaptačního procesu, obecně se uvádí, že výsledky (strukturální integrace) se projevují ve druhé, až třetí generaci imigrantů.

Proces adaptace probíhá v určitých fázích. Toto rozdělení je opět umělé, ale pomáhá nám si přiblížit, co člověk ocitnuvší se v cizím prostředí prožívá. Je logické, že adaptivní proces je procesem komplexním, zahrnujícím jak psychologickou, tak sociokulturní složku a jednotlivé fáze neprobíhají vždy ve stanoveném pořadí, ani ve stejné intenzitě, případně některé fáze neproběhnou vůbec.

Diamant (2003, s. 173) o procesu adaptace uvádí, že „...probíhá často ve fázích: orientace, srovnávání, začlenění.“ Integraci chápe jako vyšší stupeň adaptace a rozlišuje v procesu integrace fáze: „...idealizace nového prostředí, vystřízlivění a identifikace.“

Case (1979, podle Martin, 1984) stanovil **křivku přizpůsobení** ve tvaru U, kdy úvodní reakce na nové prostředí jsou nekritické a příznivé (nadšení – vrchol písmene U), poté se objeví vystřízlivění, frustrace, deprese (symptomy kulturního šoku – dno U křivky), a po nějaké době se jedinec více vpraví do nové kultury, zvýší se jeho spokojenost, akceptace životní situace (vzrůstání křivky U). Drázková (1999) uvádí, že tyto křivky adaptace mají svá omezení, a pokud jedinci přijíždějí do hostitelské země již nespokojení, frustrováni, první fáze u nich neproběhne a adaptační křivka má spíše tvar písmene J. V případě reemigrace bývají uváděny křivky adaptace ve tvaru W.

Marlinová (2001, s. 111) zdůrazňuje, že „...dobrá adaptace vyžaduje, aby truchlení nad ztrátami bylo postupně prožíváno, a aby ztráty nebyly popřeny.“ Dále popisuje druhy úzkosti (s. 110), které se v adaptačním procesu objevují jako reakce na masivní ztráty, kterým musí migrant čelit (ztráta blízkých lidí, míst, mateřského jazyka a kultury). V tomto období se nejčastěji objevují:

1. *depresivní úzkost* – jako reakce na ztráty
2. *perzekuční úzkost* – úzkost z ohrožení, paranoidní pocity
3. „*disorienting anxiety*“ – úzkost jako reakce na ztíženou orientaci v neznámém prostředí.

1.2.3.4 Úspěšná adaptace

Je třeba zmínit zvlášť ještě jeden aspekt, který napomáhá snazšímu průběhu adaptace, a to význam *sociální (externí) opory*. Průcha ve své monografii (2004) uvádí, že čím silnější je u imigrantů vědomí etnické identity, tím nižší je stres plynoucí ze života v cizím prostředí. Etnická skupina je jim externí oporou. Marlinová (2001, s. 108) považuje za důležité „...*vstřícnost prostředí, do kterého emigrant přichází, pomoc a podpora, již se mu dostává, znalost cizí řeči a kultury, do které přichází a stupeň podobnosti nebo odlišnosti mezi jeho původní kulturou a společností a kulturou a společností novou.*“ U úspěšné adaptace dochází „...ke konsolidaci a transformaci identity“ (Marlinová, 2001, s. 113). Podobně Diamant (2003) chápe emigraci jako impuls k restrukturalizaci vlastní identity. Identitu a její prožívání v rámci procesu individuace pak jako důležitý faktor, který poskytuje možnost přežití náhlých životních změn bez dočasných anebo trvalých psychických poruch. Oba autoři se shodnou na tom, že úspěšná adaptace na cizí prostředí přispívá k rozšíření a obohacení identity imigranta, k jeho osobnostní zralosti, k realističtějšímu pohledu na společnost vlastní i hostitelské země. Adaptace jako komplexní psychosociální proces je závislý na mnoha faktorech. Jak již bylo naznačeno jsou zde faktory jako osobnost imigranta, jeho zkušenost s migrací, jeho adaptabilita, identita, jazykové schopnosti, odolnost (vše, co si nese s sebou), tyto faktory lze označit jako *vnitřní*, a pak jsou zde ještě faktory *vnější*, mezi které patří například distance obou zemí, kultur, klimatické podmínky, imigrační politiky států, sociální vztahy, apod.

Není bez zajímavosti, že podle výzkumů majoritní společnost upřednostňuje asimilaci migrantů a minorita zase integraci do většinové společnosti (Průcha, 2004).

1.2.3.5 Poruchy adaptace

Někteří imigranti se snaží eliminovat nepříjemné a bolestivé procesy, které provázejí adaptaci na nové prostředí tím, že se snaží rychle integrovat mezi majoritní společnost, snaží se o co nejrychlejší a nejlepší zvládnutí jazyka, a přitom popírají svůj původ, kulturu a jazyk. Tento způsob pseudoadaptace můžeme nazvat *hyperintegrací* (Diamant, 1995). Marlinová (2003) tento způsob povrchní adaptace považuje za jakousi rychlou imitaci nové společnosti a

určitých jejích znaků, za psychickou obranu obrácenou proti vlastní minulosti a vlastním kořenům. Za druhou poruchu adaptace považujeme *hypointegraci*, která se projevuje nedostatečným respektem pro normy a zvyklosti hostitelského národa, odmítáním se jím přizpůsobit. Kdy nadměrným zdůrazňováním svých odlišností se dostávají do konfliktů nebo do izolace (Diamant, 1995). „Tito jedinci zůstávají uzavřeni ve svých etnických skupinách, idealizují minulost a často kritizují a odmítají novou společnost.“ (Marlinová, 2003).

1.2.4 Copingové strategie

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, proces adaptace a integrace v novém prostředí bývá mnohdy velmi obtížný, imigrant se musí vyrovnávat s mnoha stresovými faktory. Reakce na stres je individuální, od popírání problému, přes jeho zlehčování, bagatelizaci, až po ustrnutí, kdy se nám „zhroutí celý svět“, a problém se tím stává neřešitelným. V těchto chvílích je nutné vyhledat pomoc. Možnosti, jak zvládat stresové situace či jak jim předcházet jsou popisovány jako copingové strategie.

Lazarus (1981, podle Shapiro, 1983) definoval coping jako snahy zvládnout jednotlivé vnitřní či vnější požadavky, resp. konflikty mezi nimi, které ztěžují či překračují zdroje člověka. Vodáčková, et al. (2002) chápe vyrovnávací strategie jako „...způsob a formu chování, kterým se přizpůsobujeme nároků života,“ a které „...ve svém výsledku mohou být adaptivní nebo maladaptivní odpovědi na vzniklou situaci.“ Rozlišujeme vnitřní a vnější *copingové zdroje* (coping resources), kdy copingovým zdrojem rozumíme určité předpoklady či „pomůcky“ člověka ke zvládnutí stresu. Shapiro (1983) k vnějším copingovým zdrojům řadí: *demografické a socioekonomické proměnné a sociální podpůrné sítě*. K vnitřním pak: *sebepojetí, osobní zdatnost, nezdolnost, vnitřní ohnisko řízení činnosti*. K vnitřním zdrojům patří také *předcházející zkušenosti člověka se stresovou situací*. *Copingové reakce* jsou pojímány jako akce, myšlenky, slovní vyjádření nebo emoce vyvolané stresorem a uplatňující se v procesu zvládnutí stresu (Peralin, et al., 1981, podle Shapiro, 1983). Copingovými strategiemi pak označujeme komplexnější copingové reakce.

Pojetí zvládnutí zátěže se v čase měnilo, měnil se i soubor proměnných, předpokládaných determinant copingového chování. V poslední době převládá

interakční přístup, který přikládá stejnou váhu jak faktorům situačním, tak faktorům osobnostním (Balaščíková, Blatný, 2003). Rovněž i počty zkoumaných copingových strategií a jejich druhy se v čase proměňují. Např. Lazarus a Folkman (1984, podle Křivohlavého, 2003) vyjmenovávají tyto vyrovnávací strategie: *konfrontace, odstup od situace, sebekontrola, hledání sociální opory, sebeobviňování, vyhýbání se problému, řešení problému a pozitivní přehodnocení*.

Vnímání a hodnocení zátěžové situace vždy představuje subjektivní záležitost vnitřního světa každého jednotlivého člověka. Definovat obtížnost situace vzhledem k nějakému standardu lze jen velmi těžko. Pro každého člověka mají různé situace různý stupeň obtížnosti (co jeden zvládne bez obtíží, pro druhého může být téměř nepřekonatelný problém). Úlohu zde sehrávají jak *osobnostní* (proměnné sebepojetí jako vnímání vlastního potenciálu, sebehodnocení, vlastní účinnost, jasnost sebepojetí), tak *situační* (ovlivnitelnost, řešitelnost situace, hodnocení situace jako zaviněné vs. nezaviněné) proměnné (Balaščíková, Blatný, 2003).

1.2.5 Stereotypy a předsudky

Pojem *stereotyp* zavedl politolog a publicista Walter Lippmann v roce 1922. Leyens a Codol (cit. dle Nakonečného, 2000, s. 91) jej definovali jako „...skupinou sdílené implicitní teorie osobnosti o této nebo jiné skupině.“ Užívání stereotypů uvnitř skupiny může být faktorem, který podporuje její soudržnost. Stereotypy jsou určitá převzatá schémata, která se předávají procesem učení. Zjednodušeně řečeno na základě příslušnosti jedince k určité skupině usuzujeme na jeho vlastnosti, bez ohledu na jeho reálné vlastnosti. Rozlišujeme stereotypy o vlastní skupině – *autostereotypy* (Vybíral používá termín *homostereotypy*, 2000) a stereotypy o jiné skupině – *heterostereotypy*.

Stereotypy nemusí být pouze negativní, mohou být i neutrální či pozitivní³. *Stereotypizace* jako vytváření, ukládání a produkce zjednodušených úsudků je výsledkem přirozeného zobecňování a třídění okolního světa, má svoje opodstatnění, šetří nám čas a také vytváří pocit bezpečí tím, že nám poskytuje uspořádaný konzistentní obraz světa (Vybíral, 2000).

³ Hodnocení bosenské respondentky, v ČR 15 let: „...Češi jsou studení čumáci, každý se stará jen sám o sebe, jsou vypočítaví, koukají, jestli se jim ten vztah vyplatí...jsou prostě jiní, my berem každého...“.

Předsudky jsou podle Nakonečného (2000) emočně silně akcentované postoje, které jsou velmi odolné vůči změnám. G.W. Allport (2004) definuje předsudky jako postoje odporu a nepřátelství vůči osobě, která patří k určité skupině, pouze z důvodu její skupinové příslušnosti, kdy se implicitně předpokládá, že tato osoba má závadné kvality, které připisujeme jeho skupině. Berry, et al. (2002) považuje předsudky za univerzální rys interkulturních vztahů (vlastní všem skupinám). Stereotypy pak pokládá za kognitivní složku předsudků (obdobně Nakonečný, 2000). Někdy se o předsudku hovoří jako o negativním stereotypu.

Ve stereotypu i předsudku jako hodnotícím postoji je obsažena emocionální složka, a proto je obtížné se jich pouhou informací zbavit, případně je změnit. Předsudky i stereotypy se často předávají z generace na generaci, jsou „...iracionální a averzivní se silným afektivním nábojem proti objektu předsudku“ (Zelová, 1997, s. 410). Hayesová (1998) vymezuje pět hlavních podmínek pro redukci předsudků: *rovnoprávné postavení zúčastněných, příležitost k osobnímu kontaktu, kontakt s nestereotypními jedinci, společenská podpora kontaktu mezi skupinami a příležitost ke spolupráci.*

Etnické stereotypy do značné míry ovlivňují naše představy o jiných národech. Jsou založeny na chybných generalizacích, které se vytvářejí na základě osamocených zkušeností, ostatně jako všechny stereotypy. Masmédia šíří stereotypizované obrazy, případně produkují nové, dosud nepoužité stereotypy, a tak přispívají ke kognitivnímu zkreslování reality (Vybíral, 2000). Často je tato stereotypizace natolik účinná, že si její obsahy osvojí a začlení je do charakteristiky své vlastní skupiny i samotná minorita.

1.3 Češi jako majoritní společnost

Imigrace do České republiky s sebou přináší přizpůsobování se české společnosti, české kultuře. A jací jsou Češi jako majoritní společnost? Co si myslí o imigrantech? Jaké jsou české kulturní standardy? Na tyto a další otázky se budeme snažit dát odpověď v této kapitole.

1.3.1 Česká majoritní společnost

Podle poznatků evoluční biologie je rozlišování na „my“ a „oni“ výsledkem vývoje lidstva, a tedy univerzálním jevem. V sociologii a etnologii se

objevily termíny „in-group“ a „out-group“ již na počátku 20. století. Procesem sociální kategorizace, sociální (skupinové) identifikace v psychologii se významně zabýval Henri Tajfel. Podle jeho teorie sociální identifikace právě naše ztotožnění se se sociálními skupinami, ke kterým náležíme, určuje náš přístup k interakci s druhými lidmi a proces vnímání ostatních lidí na základě jejich členství ve skupinách tvoří základní součást lidského myšlení a ovlivňuje tak i další sociální procesy (Tajfel, 1982). Menšinový status je určen hlavně sociální pozicí skupiny, nikoliv třeba početností.

Je tedy přirozené, že členy vlastní skupiny hodnotíme příznivěji, než členy skupiny cizí. Otázkou je, nakolik si tento přirozený mechanismus uvědomujeme a nakolik nás iracionálně ovládá a určuje tak i naše předsudky a hlavně naše chování vůči jiným etnikům.

Podle údajů Českého statistického úřadu žilo k 31. 12. 2007 na českém území celkem 392 087 osob jiného státního občanství, ženy tvořily necelých 40 % z tohoto počtu. Rabušic a Burjánec představili v roce 2003 výzkum na téma *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Ve kterém mimo jiné zkoumali i postoje české veřejnosti k imigrantům. Zdrojem pro jejich analýzy byl reprezentativní výzkum obyvatel ČR, který provedli na přelomu října a listopadu 2001 na vzorku 1 094 respondentů ve věku 18-75 let. Analýzu některých otázek si uvedeme.

Zajímavá byla jejich zjištění, kdo vlastně pro českou populaci naplňuje představu cizince, a jak je vnímán jejich počet. Česká populace asociuje pojem „cizinci“ nejvíce se dvěma etniky: Vietnamci (26 %) a Ukrajinci (24 %), což odpovídá i statistickým údajům o počtu imigrantů na našem území. V odhadu počtu cizinců pak respondenti spíše podhodnocovali – 39 % respondentů odhadlo počet cizinců u nás v rozmezí od 1 do 100 tisíc. Názor majority na počet cizinců, kteří u nás žijí, pak ukázal, že ačkoliv téměř 60 % obyvatel ČR nemá o počtech cizinců dobrou představu, tak je většina (68 %) obyvatelstva přesvědčena, že cizinců je u nás příliš mnoho. Přibližně 65 % respondentů pak souhlasí s názorem, že namísto zvyšujícího se počtu imigrantů by Češi měli mít více dětí. O něco více lidí se domnívá (77 %), že počet cizinců u nás by měl odpovídat potřebám trhu práce. Většina obyvatelstva je i pro aplikování diskriminačního modelu imigrační politiky, plných 67 % respondentů je pro

regulaci přistěhovalectví a 75 % souhlasí s tím, že by vláda měla v imigračním zákoně stanovovat roční kvóty pro počet imigrantů. Alespoň trochu pozitivní (pro imigranty) je, že více obyvatelstva (34 %) nesouhlasí s výrokem, že by vláda neměla přijímat další cizince (souhlasilo 28 % respondentů).

Z analýzy výzkumu dále vyplynulo, že názor Čechů na přítomnost cizinců v naší zemi je převážně negativní. Na druhou stranu 46 % respondentů nesouhlasilo s výrokem, že ČR patří Čechům a pro cizince tu není místo (souhlasilo 23 %). Velmi negativní postoj má česká veřejnost k ilegální imigraci a imigrantům. Podle přesvědčení velké části české populace by měli být ilegální imigranti z ČR vyhoštěni. Ti, kdo je zaměstnávají načerno, by měli být vysoce pokutováni a vláda by neměla udělovat ilegálním imigrantům čas od času amnestii (jak bývá zvykem v některých zemích). Jak trefně poznamenávají autoři výzkumu, tyto názory jsou v rozporu s každodenní českou realitou, pro níž (s nadsázkou) platí, že každý Čech má svého (ilegálního) Ukrajince, kterého, když je potřeba, najímá na práce tří N: nečisté, nebezpečné a namáhavé.

Česká veřejnost nemá příliš velké pochopení pro politická práva udělovaná imigrantům. Více než polovina respondentů se domnívá, že cizinci, kteří u nás mají dlouhodobý pobyt, by neměli mít právo volit, ještě větší podíl (73%) odmítá myšlenku, že by cizinci mohli být jmenováni do vlády, ale 47 % obyvatelstva je pro to, abychom politickým uprchlíkům udělovali azyl.

Značný je podíl osob, které požadují, aby se cizinci u nás kulturně asimilovali (78%). Podíl těch, kteří souhlasí s tím, aby děti imigrantů chodili do třídy s českými dětmi je 71 %. V kontextu těchto názorů se pak jeví jako nelogický výsledek, že pouze 21 % respondentů vyjadřuje souhlas s tím, aby vláda podporovala integraci cizinců. Plných 81 % respondentů se domnívá, že zvyšování počtu imigrantů má za následek růst kriminality a terorismu a dalších 55 % je přesvědčeno, že cizinci berou Čechům práci.

Celkově se ukazuje, že česká veřejnost požaduje po cizincích žijících v ČR, aby se co nejdříve asimilovali („byli jako my“), ale současně by byla ráda, kdyby (navzdory asimilaci) zaujímali ve společnosti druhořadé postavení (neměla by být příliš podporována integrace, nemělo by se spěchat s udělováním občanství a neměli by mít možnost volit).

V kontextu výše uvedeného je zajímavé vědět, zda si česká populace uvědomuje i výhody, které migrace přináší pro hostitelskou zemi. Z výsledků výzkumu Rabušice a Burjánka vyplývá, že příliš ne. Nejpozitivněji byla vnímána (68 %) role cizinců jakožto plátců daně a pojištění. S výrokem, že cizinci často dělají práce, které domácí pracovní síla odmítá, souhlasila jen třetina respondentů (35 % nesouhlasilo). O pozitivním vlivu cizinců díky jejich odlišné kultuře bylo přesvědčeno 30 % respondentů a 36 % toto přesvědčení nesdílelo.

Obecně můžeme konstatovat, že v české společnosti je imigrace asociována s negativní konotací, česká veřejnost je přesvědčena, že imigrace znamená především náklady (ekonomické, sociální a kulturní), ale jen minimální výnosy a není myšlenka imigrace příliš nakloněna.

Pro srovnání s daty z jiných zemí uvedli autoři údaje z výzkumu European Values Study (EVS), na kterém participovali čeští vědci v letech 1991 a 1999. Ze studie EVS – podíl respondentů odmítající přistěhovalce jako sousedy (průměr za roky 1991 a 1999) vyplývá, že v postkomunistických zemích byla v průběhu 90. let intenzita potencionální sociální exluze imigrantů mnohem vyšší, než v zemích západoevropských. Česká republika se nacházela uprostřed skupiny postkomunistických zemí, vyjadřovaná netolerance k cizincům byla u nás asi čtyřikrát vyšší než ve Švédsku, Portugalsku či Nizozemsku.

1.3.2 České kulturní standardy

V této kapitole budeme vycházet z definování kulturních standardů Novým a Schroll-Machlovou, tak jak je popsali ve své monografii *Spolupráce přes hranice kultur* (2005). *Kulturní standardy* jsou chápány jako:

- *Způsoby vnímání, myšlení, hodnocení a jednání*, které většina příslušníků určité kultury považuje za obvyklé, typické a závazné.
- Tyto kulturní standardy *regulují chování lidí* v určité kultuře, a to v různých situacích a při jednání s různými lidmi.
- Individuální (specifický) způsob užívání kulturních standardů k regulaci chování může *variovat* v rámci určitého tolerančního pásma.

- Chování, které se pohybuje mimo toto toleranční pásmo, je skupinou odmítáno a postihováno.

Jak jsem uvedli již v předchozím textu jsou kulturní standardy předávány z generace na generaci v procesu enkulturace.

Nový a Schroll-Machl vymezili české kulturní standardy na základě rozsáhlých empirických průzkumů takto:

Orientace na vztahy – Češi dávají přednost vztahovému aspektu před aspektem věcným ve vzájemné interakci a komunikaci, vyhledávají osobní styky, cení si sympatií druhých, avšak současně jsou přitom lehce zranitelní. Češi jsou skeptičtí vůči strukturám a rádi improvizují (prožívají improvizaci jako vnitřní, subjektivní pocit svobody a suverenity). Za své charakteristické vlastnosti považují flexibilitu, vynalézavost a přizpůsobivost. Češi ukazují principiální nedůvěru a pochybnosti takřka vůči všemu, co neznají a co je pro ně nové. Oproti cizincům se cítí být ve slabší pozici, a proto musí být velmi opatrní.

Simultánnost – Češi dělají více věcí najednou (paralelně) a mění pořadí svých priorit s důvěrou ve své improvizální schopnosti. Pokud neexistuje žádný tlak, tak nejsou příliš cílevědomí.

Kontrola orientovaná na lidi - Češi mají tendenci se vůči všeobecným pravidlům prohrěšit, aby dodrželi osobní závazky a udrželi vzájemné vztahy. Rozhodující jsou tedy osobní motivy a ne věc sama.

Vzájemné prolínání různých oblastí života a aspektů osobnosti – Češi vykazují zřetelné znaky difúznosti, prolínání osobnostních aspektů *emocionálnost* – *racionálnost* stejně jako jednotlivých oblastí života: *práce* – *soukromí*, *role* – *osobnost* a *formální* – *neformální struktury*, ve všech sociálních situacích.

Silný komunikační kontext – uplatňují takový styl komunikace, který vykazuje množství nepřímých informací a je implicitnější tzn., že musí být dodatečně interpretován (vyvozen) z kontextu, což je pro cizince dost obtížné.

Vyhýbání se konfliktům – dokud je to možné, Češi se konfliktům vyhýbají, snaží se na konflikt zapomenout, vytvořit mezi sebou co možná nejpříjemnější kontakt. Pokud to jde, konflikt se komunikuje především

kontextovými signály (mlčením, apod.). V případě, že vystupňování problému v otevřený konflikt je nevyhnutelné, vzniká nebezpečí exploze.

Kolísavá sebejistota – sebevědomí Čechů podléhá poměrně velkým výkyvům. Oscilují mezi skromností a záměrným sebepodceňováním na jedné straně a sebepřeceňováním a přeháněním na straně druhé.

Sami autoři ukázali na omezení metody kulturních standardů, které jsou:

- Snaží se zachytit projevy lidského vnímání, cítění, myšlení a jednání, které jsou typické pouze pro jednu specifickou kulturu a pro určitou oblast jednání (např. řízení firmy, studium apod.).
- Jsou výsledkem specifického procesu vzniku, ke kterému dochází v určitém časovém a prostorovém kontextu.
- Jimi prezentované kulturní standardy vyplývají z interkulturní zkušenosti německých respondentů (problém kulturní perspektivy).
- Jsou kategoriálním vymezením a plní proto funkci stereotypů.
- Musíme je chápat v jejich časovém kontextu, podléhají sociálním změnám.

I přes tato závažná omezení mohou tyto české kulturní standardy (z německého pohledu, tj. vymezené k německým kulturním standardům) přinést zajímavé poznatky v oblasti interkulturní komunikace.

1.4 Migrační komunity v České republice

Termín *komunita* v této práci chápeme spíše volně, v symbolickém smyslu jako společenství lidí spojené příslušností k určitému národu. V této kapitole načrtneme určité charakteristiky pěti největších migračních komunit v Česku a dalších migračních komunit, kterých se náš výzkum týkal. Statistické údaje jsou získány z databáze Českého statistického úřadu (ČSÚ)⁴ a vypovídají vždy o počtech cizinců s různým typem pobytu (legální pobyt). V některých

⁴ Data jsou přístupná na <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/uvod>

případech jsme použili úryvky z rozhovorů z našeho výzkumu k dokreslení charakteristik jednotlivých komunit⁵.

1.4.1 Ukrajinci

Ukrajinská migrace na území našeho státu má již historické kořeny. Přispěla k tomu zajiště blízkost obou zemí a podobný jazyk, ale také skutečnost, že na počátku 20. let minulého století jim byla umožněna některými představiteli českého národa, v čele s T. G. Masarykem, plnohodnotná existence, např. prostřednictvím zřízení sítě vysokých a středních škol a kurzů (Zilynskyj, 2002). Situace všech českých Ukrajinců se zřetelně zhoršila poté, co byly české země v březnu 1939 ovládnuty nacistickým Německem. Několikaměsíční pobyt Rudé armády v ČSR po květnu 1945 znamenal období bezprostředního ohrožení pro většinu českých Ukrajinců. Desítky jich byly zadrženy a deportovány do trestních táborů na území SSSR.

V této době se jako nejvýraznější „push“ faktor jeví tristní socioekonomická situace na Ukrajině, kdy je nutno chápat současnou migraci Ukrajinců jako součást jejich „boje o přežití“ (Drbohlav, et al., 2001a). Jak vyplývá z údajů Českého statistického úřadu, představuje k 31. 12. 2007 ukrajinská migrační komunita téměř třetinu z celkového počtu všech cizinců legálně pobývajících na území České republiky. Jedná se o 126 526 Ukrajinců, kteří mají povolení k trvalému nebo jinému typu pobytu, ženy tvoří 40 % z tohoto počtu.

Současnou situaci Ukrajinců v ČR charakterizuje určitá dvojdomost. „Tradiční“ skupina Ukrajinců vybavená českým občanstvím je dnes reprezentována lidmi převážně vyššího věku, kteří žijí v Čechách v mnoha případech už řadu desetiletí. Vzhledem k neexistenci jakýchkoliv ukrajinských škol či kroužků ukrajinského jazyka po roce 1945, se příslušníci dalších dvou generací převážně asimilovali. Druhá „nová“ skupina Ukrajinců (po r. 1989) je složena hlavně z mladších osob, které v ČR pracují. Tito lidé, až na malé výjimky, zatím nezískali občanství nebo o to neusilují. Využívají povolení ke krátkodobému nebo dlouhodobému pobytu v ČR a snaží se zlepšit finanční situaci svou i svých rodin (Zilynskyj, Kočík, 2001).

⁵ Údaje o počtu let, které respondenti pobývají v ČR, se vztahuje k době sběru dat (roky 2004 - 2005).

Výsledky sociologických studií (Drbohlav, et al., 2001a) naznačují, že ukrajinská migrace má výrazné rysy „transnacionalizace“, tj. chování migranta spojující dva „světy“, jak místo svého operování v zemi cirkulace/migrace, tak domov v mateřské zemi. Pracují zde nejčastěji v nekvalifikovaných profesích, jako pomocní dělníci na stavbách, v potravinářství nebo v lesnictví. Pouze necelá třetina jich pracuje v tomtéž odvětví ekonomiky jako doma na Ukrajině. Přetrvává vysoká pracovní aktivita imigrantů, obtížnost jejich práce i jejich časté zneužívání zaměstnavatelem a různými prostředníky. Poznávacím znamením hlavního proudu ukrajinských imigrantů v České republice je slabá znalost cizích jazyků, chudý kulturní život (nemají téměř žádný volný čas) a minimální využití organizací – jak českých, tak vlastních.

Vzhledem k dlouhodobému soužití s českým obyvatelstvem nevykazuje základní hodnotový systém tradiční ukrajinské skupiny v ČR zásadní odlišnost od majoritního hodnotového systému. Obecně vyšší je míra religiozity a národní hrdosti. Zvyky a tradice udržované tradiční skupinou většinou souvisejí s významnými církevními svátky a s výročními dny některých výrazných osobností národní minulosti. Soužití s českou majoritní společností nevykazovalo do nedávné doby příliš velké problémy. Čeští Ukrajinci si však tradičně stěžují na nedostatečnou míru pochopení českého obyvatelstva pro specifikaci ukrajinských dějin a ukrajinsko-ruských vztahů. Rozpad SSSR a vznik nezávislé Ukrajiny podmínky vnímání Ukrajiny a Ukrajinců ze strany české většinové společnosti nezlepšil – situace se naopak proti dřívějšímu zkomplikovala. S pobytem velkého počtu ukrajinských dělníků u nás spojuje většina českého obyvatelstva nárůst kriminality a zmenšování pocitu bezpečí. Vznikající xenofobní pocity jsou, bohužel, přenášeny i na tradiční ukrajinskou skupinu, která s těmito jevy nemá nic společného (Zilynskyj, Kočík, 2001).

Vzhledem k tomu, že dnes více převládá cirkulační charakter ukrajinské migrace, je snaha o podporu integrace ukrajinské komunity do české společnosti velmi problematická (Drbohlav, et al., 2001a).

1.4.2 Slováci

Již před první světovou válkou byli Češi a Slováci součástí většího státního celku, Rakousko-Uherska. Díky sousedství obou národů žili Slováci na území dnešní České republiky (a naopak) po několik století. Státotvorné úsilí

bylo korunováno 28. října 1918, kdy vznikla Československá republika. Dvacet let jsme byli československým národem. Až vytvoření Slovenské republiky a Protektorátu Čechy a Morava přineslo rozdělení obou národů.

Po skončení druhé světové války došlo k obnovení Československa a nastal hlavní příliv Slováků do Čech. Nejvíce Slováků přicházelo z území zničených válkou a osídlovali české pohraničí, kde byla příležitost získat bydlení po odsunutém německém obyvatelstvu. Nebyli chápáni jako menšina, jelikož žili na území svého státu. Po vzniku federace v letech 1969-1970 vzrostl počet slovenského obyvatelstva v důsledku přílivu Slováků do federálních institucí a další migrací na 320 998 osob (Nosková, 2008).

S koncem roku 1992 došlo k rozpadu společného státu a v roce 1994 byli Slováci v České republice oficiálně uznáni národnostní menšinou s počtem 315 tisíc osob hlásící se ke slovenské národnosti. Podle statistik Českého statistického úřadu u nás žilo ke konci roku 2007 celkem 67 880 Slováků, z toho 41 % žen. Jedná se o druhou nejpočetnější skupinu „cizinců“ žijících na našem území.

Vzhledem ke společné historii, jazykové a kulturní blízkosti mají Slováci u nás zvláštní postavení. Mají příznivější legislativní podmínky pro získání povolení k pobytu a práci, čeští úředníci uznávají řadu slovenských formulářů a tiskopisů. Od roku 1999 slovenští studenti mohou studovat na českých školách bezplatně a s možností používat slovenský jazyk v průběhu studia (Ezzedine-Lukšíková, 2005). Slováci se také objevují tradičně na prvním místě ve výzkumech sympatií k jiným národnostem. Podle výzkumu CVVM⁶ z prosince 2007 se stále téměř polovina občanů ČR (47 %) domnívá, že rozdělení republiky nebylo nutné a 23 % neví. Občané byli rovněž dotázáni na pocity, se kterými mají oni osobně spojený vznik samostatné České republiky po rozdělení Československa. Pro 43 % občanů je tato událost i v současné době spojena s pocity lítosti a pro 36 % smutku. Je zřejmé, že s uplývajícím časem se tyto statistiky změní, protože „...nový jedinec ať už z České nebo Slovenské republiky se rodí do jiné skutečnosti“ (Štětovská, Odzgan, 2003). U mladších lidí již tato historická zkušenost společného soužití chybí.

⁶ Výzkumy Centra pro výzkum veřejného mínění jsou přístupné na <http://www.cvvm.cas.cz/>.

Vzhledem ke specifické situaci slovenské migrační komunity u nás, etnické, kulturní a jazykové blízkosti, jinému legislativnímu postavení, ji nelze stavět na roveň ostatním migračním komunitám v České republice. Uvědomujeme si, že práce se slovenskou komunitou by si vyžadovala specifický metodologický přístup, který překračuje rámec naší práce. Z těchto důvodů jsme se adaptačními problémy slovenských migrantů nezabývali.

1.4.3 Vietnamci

Společná příslušnost ke komunistickému bloku určovala směr česko-vietnamských vztahů od 50. let minulého století. Na naše území směřovaly desítky vietnamských studentů v několika vlnách. Podepsání mezistátní dohody o vědeckotechnické spolupráci roku 1973 přineslo několikanásobné navýšení počtu vietnamských studentů a pracovníků. Mezi lety 1979 a 1985 na našem území studovalo a pracovalo na 30 tisíc Vietnamců. Ve druhé polovině 80. let došlo ke změně ve vzájemných vztazích a počet migrantů se začal snižovat (Kocourek, 2005).

Od počátku 90. let minulého století na pobyt dosavadní vietnamské imigrace navazují příchody dalších Vietnamců, příbuzných a známých těch, kteří již měli zkušenost se životem u nás. Dochází tak k proměně ve standardní ekonomickou migraci (Brouček, 2003).

Ke konci roku 2007 žilo v Česku celkem 50 955 Vietnamců, z toho 63 % mělo povolení k trvalému pobytu. Ženy tvoří 41 % vietnamské komunity u nás (údaje ČSÚ). Naprostá většina členů migrační komunity vlastní živnostenské oprávnění.

Z těchto údajů je patrné, že tato migrace začíná mít dlouhodobější charakter (stále se zvyšující počet osob s povolením k trvalému pobytu), což se jeví jako paradox k vietnamskou komunitou deklarované strategii rychlého zbohatnutí v ČR (Kocourek, 2005).

Starousedlíci mají ve vietnamské komunitě výsadní postavení. O děti předškolního věku pečují české chůvy, jejich rodiče věnují veškerý čas svým

podnikatelským aktivitám⁷. Smysl jejich ekonomické migrace lze definovat jako snahu po lepších hmotných podmínkách pro rodinu a rodiče (Brouček, 2003).

Odlišné klimatické podmínky, kulturní i sociální poměry a velká vzdálenost mezi zeměmi ztěžují adaptaci. Je otázkou, nakolik vietnamská komunita u nás stojí o integraci do české populace. Vietnamská komunita je často charakterizována jako velmi uzavřená, její členové jsou zvyklí spoléhat sami na sebe. Vytváří si vlastní poradenský servis, který zabezpečuje pro členy komunity tlumočení, spolupráci s úřady a další služby, které nemají v české majoritní společnosti obdoby (Kocourek, 2005). Tato uzavřenost se nám potvrdila i při realizaci našeho výzkumu, kdy jsme písemně kontaktovali pět vietnamských obchodníků a dva buddhistické mnichy (kteří zrovna pobývali v českém klášteře). Nedostali jsme ani jednu odpověď, proto také představitelé této komunity nemohli být zařazeni do našeho výzkumu.

Významným faktorem, který oddaluje integraci, je očekávání rychlého získání ekonomického zisku a návrat domů. To se odráží i na stavu provizoria v oblasti bydlení, volného času, každodenního života. Jen malá část si uvědomuje šance na vystoupení z marginálního prostředí do běžného života majority svou postupnou adaptací (Brouček, 2003).

1.4.4 Rusové

Rusové začali přicházet na Moravu a do Čech ve větším množství hlavně po roce 1918, kdy prchali po komunistickém puči z Ruska. Podle údajů Českého statistického úřadu žilo na našem území k 31. 12. 2007 celkem 23 303 Rusů, ženy tvořily 53 % z tohoto počtu.

Klíč k podstatě současného mezinárodního pohybu mnoha Rusů je třeba hledat v podmínkách života v samotném Rusku. Obecně špatná socioekonomická situace v Rusku a hlavně totální krize sociální sféry v této zemi patří mezi silné „push“ faktory. Nezaměstnanost, snižující se kvalita života, rostoucí chudoba většiny obyvatelstva, nedostupnost lékařské péče, zhoršující se dostupnost a kvalita vzdělání, trvalá hrozba ekologických, technologických

⁷ Tato skutečnost – výchova vietnamských dětí českými chůvami má velký vliv na druhou generaci u nás usazených Vietnamců. Transmisí dochází k předávání českých kulturních hodnot, tyto děti často neznají vietnamský jazyk v psané podobě, mají jiný systém hodnot, než jejich rodiče, kteří jsou stále ještě „jednou nohou“ ve Vietnamu. To může přispět k mezigeneračním konfliktům a také lepší integraci příštích generací.

nebo jiných sociálních katastrof, tak jako v ostatních postsovětských státech zvyšuje migrační mobilitu (Drbohlav, et al., 2001b). Postavení ruské komunity v České republice se jeví jako specifické, jednak je zde stále ještě živý negativistický pohled českého obyvatelstva na všechno ruské, vyplývající z naší společné historie (jde především o trauma z vpádu spojeneckých vojsk v roce 1968) a z naší společné současnosti, kdy i na našem území operuje ruská mafie. Ani povinná výuka ruského jazyka nepřidala Rusům u nás na oblibě⁸.

Ze sociologických výzkumů (Drbohlav, et al., 2001b) vyplývá, že se většinou jedná o skupinu s poměrně vysokou ekonomickou aktivitou, ruští migranti nemívají výraznější problémy v materiálním zajištění svých rodin. Naopak, často jde o imigranty movité nebo velmi movité. Důvody, proč opustili Rusko, jsou především spjaté s politickou nestabilitou a obavami o vlastní bezpečí. U této skupiny emigrantů se objevuje zvláštní proces separace, tedy vyčleňování se z majoritní skupiny, a to jak ve sféře ekonomické aktivity (náznaky etnické ekonomiky – zaměstnávání pracovníků vlastního etnika), sociálních kontaktů, tak rovněž již částečně v prostorovém rozmístění bydlišť. Zdá se, že toto dezintegrační chování nemusí být reakcí na postoje a chování majoritní skupiny – mezi ruskými emigranty převládá spíše spokojenost s pobytem v ČR, jako jediný problém se jeví jazyková bariéra, znalost českého jazyka je velmi omezená. Komunita preferuje styky mezi sebou, a to v rámci své společenské vrstvy.

Pak je tu imigrace ruských cirkulačních pracovníků, která se ve větší míře odehrává v rámci šedé ekonomiky – má ilegální charakter. Na tuto pracovní migraci se často nabalují negativní jevy jako vydírání, vyhrožování, okrádání v tzv. klientském systému. Leontiyeva (2005) vysvětluje „klientský systém“ jako systém podnikatelů a zprostředkovacích firem, kteří organizují práci pro dělníky, obstarávají zařizování povolení k pobytu, ubytování, příp. stravování a běžnou odměnou jim je polovina vydělaného platu často i na neomezenou dobu zaměstnání. Poněvadž povolení k pobytu je vázáno na pracovní povolení, nelze fakticky „zprostředkovateli“ uniknout, pokud ztratí pracovník práci, ztrácí i nárok na pobyt v Česku. Napomáhá tomu slabá znalost

⁸ Postřeh čečenské respondentky, v ČR 5 let: „...Jednou jsem byla v Karlových Varech a tam jsem slyšela, jak Češi skvěle mluví rusky. V Praze vůbec nikdo nechtěl mluvit rusky, že je to hnusný jazyk, toho hnusného východu, i to jsem slyšela.“

prostředí a cizích jazyků cirkulačních pracovníků. Je zvláštní, že se o tomto jevu běžném i u dalších skupin migrantů, hlavně u ukrajinských pracovníků a v poslední době i migrantů z Mongolska, mluví již patnáct let, ale chybí snaha něco změnit.

1.4.5 Poláci

Život Poláků na našem území je podmíněn geografickou blízkostí a společnou historií. Již ve středověku patřila některá později polská území po dlouhou dobu k zemím Koruny české. Poláci, kteří žijí v České republice, jsou v naprosté většině potomky obyvatel, kteří žili na našem území dlouho před vznikem Československé republiky v roce 1918. O území Těšínska se vedly spory až do roku 1958, kdy byla podepsána smlouva o konečném vytyčení státních hranic mezi Polskem a Československem.

K 31. 12. 2007 žilo na našem území 20 607 občanů Polské republiky. Ženy tvořily 46 % z tohoto počtu, pokud se jedná o osoby s trvalým pobytem, tak dokonce 70 % (statistiky ČSÚ).

V 90. letech minulého století nabyla na síle pracovní migrace z Polska. V roce 1994 představovali Poláci nejčetnější skupinu mezi migranty v ČR. Nyní jsou na 5. místě. Většina těchto pracovních migrantů se usídlila v blízkosti česko-polských hranic, kde pracovali v převážně spotřebitelském průmyslu (údaje ČSÚ, 2005). Vzhledem k cirkulační charakteristice této migrace nelze u této kategorie migrantů o integračních snahách hovořit. Většina prostě využívá geografické blízkosti Česka a pro ně výhodné nabídky zaměstnání.

U „starousedlíků“ s trvalým pobytem, kteří tvoří více než polovinu zde usazených občanů Polské republiky, působí integračně kulturní a jazyková blízkost obou států, a také bohatý spolkový život Poláků v ČR. Ve výzkumech sympatií k jiným národnostem (CVVM, 2005) zauímají Poláci druhé místo hned za Slováky, což svědčí o bezproblémové integraci mezi českou populací.

1.4.6 Afričané

Do roku 1989 byla migrace z afrických států založena především na tehdejším československém systému plánovaného hospodářství a internacionální pomoci, kdy naše komunistická vláda poskytovala spřáteleným státům „bratrskou“ pomoc. Systém zaměstnávání a studia byl zajišťován

v některých případech i formou mezivládních dohod (např. Angola) a fungoval v podstatě až do převratu. Afričané k nám v 70. a 80. letech minulého století jezdili především studovat.

V 90. letech se situace změnila a začali do Česka přijíždět i pracovní migranti a žadatelé o mezinárodní ochranu. Africká migrace na naše území není početná, roli zřejmě hraje jak vzdálenost geografická, tak kulturní. Ve výzkumu jsme pracovali s příchozími z Angoly, Etiopie a Guinea-Bissau. Dle údajů Českého statistického úřadu žilo u nás ke konci uplynulého roku 167 občanů Angoly, 67 občanů Etiopie a 13 občanů Guinea-Bissau.

Situace afrických přistěhovalců je složitější o to, že se jedná o „viditelnou“ menšinu. Budí zvýšený zájem u české většiny, a to nejen na venkově. Jana Jiroušková ve svém výzkumu (2002) uvádí, že většina Afričanů se s tímto zvýšeným zájmem vyrovnává těžce a hlavní problém ve vzájemné komunikaci vidí v odlišnosti Afričanů, v jiném způsobu života, kterému mnoho Čechů nerozumí a má z něj obavy. Podle našich zkušeností (rozhovorů s africkými respondenty) je skutečnost poněkud složitější⁹.

Opět je zde, podobně jako u arabského obyvatelstva, silná rodinná, rodová pospolitosť, kterou jim v Česku nahrazují přátelé ze stejné či okolních zemí.

1.4.7 Američané (USA)

Asi nejznámější americkou imigrantkou v Česku, respektive v Československu, je Charlotta Garrigue Masaryková. Již před 150 lety probíhala vlna českého vystěhovalectví do Ameriky, do země „zaslíbené“. Opačným směrem nikdy nebyla migrační vlna tak silná.

Statistiky hovoří o 4 448 amerických občanech usazených v České republice k poslednímu dni loňského roku (ČSÚ). Z tohoto počtu bylo 38 % žen. Američané se u nás koncentrují ve velkých městech jako je Praha a Brno. Velká část jich přijela na naše území po roce 1989 podívat se do země, kde proběhla

⁹ V některých případech se ukázal jako klíčový problém určitá separace respondentů, kdy ani po deseti letech pobytu v ČR nevládli českým jazykem v dostatečné míře na to, aby vůbec mohlo dojít k nějakým integračním procesům mezi majoritu, spíše došlo k integraci mezi lokální minoritu. Jejich postavení a situace v ČR byly v době výzkumu tristní, alespoň z pohledu tazatelky, kdy jakoby uvízli ve „vzduchoprázdnu“, poněvadž podmínky života ve vlasti byly ještě horší (válka, politická a hospodářská nestabilita), než podmínky života u nás.

„sametová revoluce“, kterou prezentovala americká média. Často začínali jako učitelé angličtiny (rodili mluvčí), po kterých byl hlad v malé zemi uprostřed Evropy a někteří i zůstali. Přizpůsobili se českému životnímu stylu, který není tak zaměřen na výkon jako americký, našli si partnery¹⁰. To, že bydlí ve velkých městech, kde je větší jazyková vybavenost většinové populace, ale i větší koncentrace cizinců hovořících anglicky, je nijak zvlášť nemotivuje ke studiu češtiny. Rovněž mají jako ti ze „Západu“ lepší možnosti výběru zaměstnání a česká majorita k nim přistupuje vstřícněji a možná někdy i utilitárněji.

Američané obdobně jako ostatní komunity u nás vytvářejí sociální sítě na etnické bázi, které jim umožňují komunikovat v rodném jazyce, bez metakomunikačních překážek.

1.4.8 Arabové z Blízkého a Středního východu

Terminologie geopolitického označení této rozsáhlé oblasti se různí. My v této práci se zabýváme imigranty pocházejícími z arabských zemí z oblasti Blízkého východu (konkrétně z Libanonu a Jordánska) a z Jemenu, který řadíme do oblasti Středního východu (více Kropáček, 2008).

Česká republika se stala cílovou zemí pro arabskou migraci až ve druhé polovině 20. století. V 70. a 80. letech minulého století přijížděli do ČSSR desítky migrantů z arabských zemí, aby u nás studovali a jednotlivci z řad politické emigrace, kteří hledali útočiště v komunistickém bloku. Teprve po roce 1989 se spektrum migrantů rozšiřuje o podnikatele z arabských zemí (Drápalová, Kolářová, 2002). K poslednímu dni loňského roku žilo na našem území 206 občanů Jemenu, 211 občanů Jordánska a 269 občanů Libanonu (statistiky ČSÚ).

Když mluvíme o arabských zemích, máme na mysli většinou země spojené společným jazykem a islámským náboženstvím. Ovšem ne každý Arab je muslimem. Většina muslimů nepatří etnicky k Arabům a naopak část Arabů vyznává křesťanství (Kropáček, 2008).

¹⁰ Úryvek z rozhovoru s americkou respondentkou, v ČR 12 let: „... A jako cítím se, že kdyby něco hrozný se stalo, že ve Státech bych mohla spadnout až na dno a žádná pomoc, snadněji než tady. Já se cítím tady hodně lidí víc, blíže než v New Yorku. Tam ty lidi byli takoví...no, když jsem potkala jednoho kamaráda Čecha v metru v NY, tak jsem byla stoprocentně přesvědčená, že mě rád vidí. Když jsem potkala svoje americký kamarádky, tak to bylo...nebyly úplně falešný, ale fakt nebylo to srdečný.“

Z literatury (i z výpovědí respondentů v tomto výzkumu) je patrná tendence blíže se stýkat především s osobami pocházejícími ze stejné země, příp. regionu a spoléhání se především na členy rodiny. Význam rodiny je v arabském světě neporovnatelný s naším. Všichni příslušníci i pro nás „široké“ rodiny se dobře znají, často se navštěvují a jsou vůči sobě solidární. Proto nás u arabské komunity nemůže překvapit ten silný vztah ke krajanům, přátelům, který má nahradit zde chybějící širokou rodinu.

Vnímání arabských imigrantů majoritním obyvatelstvem se zhoršilo (a nejen u nás) po teroristickém útoku 11. září 2001 v New Yorku a Pentagonu. Krátce po této tragické události se zvedla protiarabská a protiislámská vlna v médiích po celém světě, která polarizovala a radikalizovala názory majority ve vztahu k arabskému obyvatelstvu (Derianová, 2003).

Derianová (2003) ve svém výzkumu uvádí, že arabská komunita u nás se snaží integrovat do české populace s tím, že si zachovává některé své tradice a náboženství¹¹.

1.4.9 Bosňané

Prvním obdobím, kdy se usazovali imigranti z bývalé Jugoslávie u nás, byl konec 60. let a 70. léta minulého století, kdy Československo provádělo nábor pracovních sil u „spřátelených“ států (Otčenášek, 2000). Další migrační vlna přišla po rozpoutání válečného konfliktu na Balkáně. Válka v Bosně a Hercegovině probíhala v letech 1992-1995 a byla nejničivější, a to hlavně díky tomu, že zde bylo obyvatelstvo národnostně velmi promíchané, a tedy spory o jednotlivá území byly veliké. V zemi jsou dosud přítomné mezinárodní síly NATO.

Bosňané jsou oficiálně nejmladší národnostní skupinou bývalé Jugoslávie, tento název se užívá teprve od roku 1993, ačkoli má mnohem hlubší kořeny. Bosenský národ se plně dotvořil až v tragických podmínkách

¹¹ Dva naprosto odlišné přístupy adaptace. První respondent z Libanonu, v ČR 25 let: „...Mám české auto, abych se nelišil, mohl bych si koupit Hondu, byla by levnější, ale já nechci, aby si říkali – on jezdí v cizím autě, no jo, je to cizinec. Nechci se lišit.“

Druhý respondent z Jordánska, v ČR 35 let: „...Cítím tu bariéru, v místě bydliště to trvalo několik let, snad sedm let, než jsem měl přátele Čechy...ale v mé nepřítomnosti o mě říkali – ten Arab...přitom v rozhovoru mě oslovovali jménem... Zjistil jsem, že se nejlépe cítím ve společnosti s Araby. Češi jako jen uměle se mnou jednají. Když ta společnost neumožní se tomu cizinci plně asimilovat, tak on se vrátí k identitě toho Araba, Afričana...to je reakce na chování společnosti, vidí, že v ní nemá místo...Ano, vrátil jsem se k islámu...Vrátil jsem se k tomu jako k jistotě, abych se úplně nerozpadl. Hledám v tom psychickou oporu.“

nedávné války. Národnostní hrdost Bosňanů obecně není vyhraněná či namířená proti jiným tak, jak to může být v případě Srbů, Chorvatů či Slovinců (Tesař, 2001). V ČR tvoří početně nevelkou skupinu, podle statistik ke konci roku 2007 žilo u nás celkem 2 082 občanů Bosny a Hercegoviny, ženy tvořily 33 % (údaje ČSÚ).

V bosenské společnosti hraje velkou roli rodina. I ve městech se udržují tradiční silné vazby jak mezi generacemi, tak mezi jednotlivými větvemi rodiny. Bosňané nepředstavují natolik uzavřenou a specifickou tradicí a zvyky se vydělující národnostní skupinu jako například Albánci, ve většině ohledů se od Čechů výrazněji neliší (Tesař, 2001).

Soužití Bosňanů s Čechy je více méně nekomplikované. Jako urychlovací faktor integrace působí jazyková blízkost. Některým Bosňanům vadí u Čechů intolerance, před kterou uprchli z Bosny a Hercegoviny. Většinou si však Bosňané rychle zvykli a integrovali se (Tesař, 2001).

Centrem bosenské komunity v ČR je, obdobně jako u jiných etnických komunit, Praha. Jak uvádí Tesař (2001) bosenská komunita v ČR není žádným ohniskem kriminality. Její členové se většinou věnují obchodu a podnikání, pracují ve službách či studují, díky poměrně vysokému procentu vysoce vzdělaných a vysoce kvalifikovaných osob, neměla komunita jako celek s integrací vážnější problémy.

1.4.10 Číňané

Flexibilní migrační sítě a změny destinací jsou důležitými rysy čínské migrace (Moore, 2002). Čínská migrace jeví rysy tzv. řetězové emigrace, kdy Číňané z určitých oblastí jeví tendenci se přesídlovat do určité části světa, Obuchová (2002) mluví o emigrantských vsích, o oblastech, které se vyznačují tradicí vystěhovalectví. První početně malá čínská komunita vznikla v Československu před druhou světovou válkou. Její členové se postupně plně asimilovali do české společnosti. Před rokem 1989 žil v Československu trvale jen velmi malý počet Číňanů, většinou se jednalo o ženy, které uzavřely manželství s občany ČSSR a přijaly československé občanství. Od počátku 80. let minulého století se výrazně zvýšil počet lidí, kteří začali migrovat mimo Čínu, přispěly k tomu jak ekonomické reformy, tak uvolnění administrativních bariér v Číně (Moore, 2002). Mezi další „push faktory“ patřily i negativní dopady

ekonomických reforem jako zvyšující se nezaměstnanost, nevyplácení mezd a růst korupce ve státní správě. Naprostá většina Číňanů přijela do střední a východní Evropy s plány na založení vlastní firmy, s nadějí na společenský postup, na zlepšení životní úrovně. Politická motivace hrála jen malou roli při rozhodování Číňanů o vycestování (Moore, 2002). Zájem o „vše české“ pak bylo logickým motivem pro usídlení v ČR pro bohemisty. Moore (2002) zmiňuje i další neobvyklý důvod ke krátkodobé migraci, a to posílání synů čínských obchodníků a úředníků do Česka „na zkušenou“. Motivace k migraci je tak zřejmě směsicí důvodů osobních, ekonomických a sociálních.

Dle výzkumů (Obuchová, 2001, Moore, 2002) je skladba čínských usedlíků v ČR velmi různorodá, a to jak z hlediska původu, tak i z hlediska vzdělání a pracovních zkušeností. Jsou mezi nimi zastoupeni lidé téměř ze všech koutů Číny, kteří povětšinou pracovali ve státní správě nebo ve státních firmách. Většina z nich má alespoň střední vzdělání a podle poskytnutých údajů, více než jedna třetina absolvovala vysokou školu.

Český statistický úřad ve svých statistikách uvádí, že v České republice žilo k 31. 12. 2007 celkem 4 760 Číňanů. Ženy tvořily 43,7 % z tohoto celkového počtu.

Pro ekonomickou aktivitu zahraničních Číňanů je typická „etnická ekonomika“. Zaměstnávání krajanů, rodiny, při slabé znalosti českého jazyka a českého prostředí bývá často jedinou možností, jak sebe a rodinu finančně zabezpečit. Jak bývá zvykem v kolektivistických společnostech, snaží se Číňané své problémy řešit v rámci širší rodiny, etnické skupiny, které fungují jako jistý druh sociální sítě, výměnou za loajalitu. Bohužel tato strategie vede k další izolaci čínských imigrantů u nás. Ze strany české majority k segregaci přispívá i určitá „neúcta“, kterou někteří Číňané vnímají a nechápou, proč i ti nejbohatší z nich jsou považováni za občany druhé kategorie (Obuchová, 2001).

Jednotliví členové této „komunity“ mají tak rozdílný sociální a kulturní původ, že zde není ochota účastnit se kolektivních aktivit v České republice. Tak jediným poutem, kterým jsou Číňané symbolicky svázáni, je celo-čínská kulturní a politická identita, jazyk a země původu. V případě migrantů z venkovských oblastí bývá silnější soudržnost a solidarita mezi rodáky ze

stejného okresu, než sounáležitost vytvořená na bázi celo-čínské kulturní a politické identity (Moore, 2002).

Navzdory všem potížím se většina Číňanů u nás snaží začlenit do majoritní společnosti a spolupracovat. Příkladem je i finanční sbírka, kterou mezi sebou uspořádali po povodních v Česku v roce 1997. Na povodňový fond organizace „Člověk v tísni“ odevzdali prostřednictvím svého krajanského sdružení 240 000 korun (Obuchová, 2001).

1.4.11 Holand'ané

Holandsko bylo pro Čechy historicky azylovou zemí, naším nejznámějším exulantem v Holandsku byl Jan Ámos Komenský. Holand'anů v Česku žije 2 240, ženy tvoří méně než 30 %. Většina Holand'anů zde „pouze“ pracuje, trvale usazených občanů Nizozemí je pouhých 26 % (údaje ČSÚ k 31. 12. 2007). Studií, které by se zaměřovaly na zkoumání holandské migrace a komunity u nás, je nedostatek. Z tohoto důvodu jsme využili zkušeností českého emigranta v Holandsku Jiřího Diamanta, který své zkušenosti s holandským prostředím popsal ve sborníku Psychologické problémy emigrace (1995, s. 24, 114-115). Zkušenosti o to cennější, že mohou nabídnout pohled psychologa.

„Holand'ané jsou malý národ. Mají svou tradici a svou národní hrdost. Jsou střízliví, věcní, zvyklí stýkat se s různými národy a téměř každý z nich žil nějakou dobu v cizině. Zakládají si na tom, že si v těžkých podmínkách vydobyli a udrželi národní svébytnost, a že vždy poskytovali útočiště lidem pronásledovaným. Holandsko je jedna z mála zemí Evropy, kde se cítí cizinec nejen tolerován, ale i akceptován. Holand'ané jsou příliš individualističtí s poměrně malou soudržností v rodinách. Nadprůměrnost není na rozdíl od průměrnosti tolerována, průměrnost bývá nadměrně zdůrazňována a oceňována. Neradi polarizují, nemají rádi konflikty.“

„Holand'anům na Češích vadí jejich někdy až přílišná otevřenost v hovoru i v jednání. Považují to za jakousi formu východního primitivismu. Češi a

Slováci nevěnují dle jejich názoru dostatečnou péči osobní diplomacii a vyjednávání, nabízení a prodeji sebe sama¹².“

Tyto pohledy na holandskou mentalitu jsou samozřejmě poznamenány plynutím času. I stanovisko holandské společnosti na imigranty se mění (po atentátu na holandského kontroverzního politika Pima Fortuyna) směrem k regulaci imigrace.

1.4.12 Mongolové

Vzhledem ke geografické a kulturní vzdálenosti je logické, že do roku 1989 byla migrace z Mongolska na naše území minimální. Samozřejmě česko-mongolské styky existovaly i před pádem komunistické vlády u nás, rozvíjely se hlavně po druhé světové válce, kdy oba státy byly součástí komunistického bloku. Stovky mongolských občanů u nás studovaly a mnoho českých (a slovenských) odborníků zase pomáhalo budovat v Mongolsku průmysl.

Obrat v česko-mongolských vztazích nastal s budováním tržní ekonomiky u nás, kdy se hlavně v posledních letech dramaticky zvýšil zájem občanů Mongolska o práci v naší republice. K 31. 12. 2007 žilo na našem území 5 967 Mongolů. Mongolská migrace se jeví jako více feminizovaná než jiné, ženy tvořily 60 % z celkového počtu (údaje ČSÚ).

Tato stále intenzivnější cirkulační migrace láká různé zprostředkovatele a nepoctivé zaměstnavatele. Opakuje se podobná situace jako v případě ukrajinských a ruských pracovníků. Většina migrantů přijíždí do Česka bez znalosti jazyka a institucionálního prostředí, tím se stává snáze zneužitelnou minimálně po dobu prvních pěti let práce a pobytu v České republice (než si může požádat o trvalý pobyt). Mongolská cirkulační komunita zde žije často v zoufalých podmínkách, jsou jim zadržovány doklady, vykonává těžkou práci až 14 hodin denně, málo placenou (Jelínková, 2008).

V Česku je trvale usídlena jen pětina z legálně pobývajících mongolských občanů. U cirkulační komunity nelze o integraci do české společnosti v pravém slova smyslu hovořit.

¹² Úryvek z rozhovoru holandského respondenta, v ČR 11 let: „A na Češích mě nejvíc rozčiluje to jejich nebrání si odpovědnosti za svoje chování, to jednání – nějak to dopadne, nějak bylo, nějak bude, ono to nedopadlo – to nemůžu přijmout.“

1.4.13 Němci

Historie usazování německých národů na území dnešní České republiky je stará několik století. Německé rody si rychle získaly hospodářský a politický vliv v českých zemích. Vzájemná historická propojenost obou sousedících států a určitá potřeba českého národa se vymezit vůči „silnému“ sousedovi nám interpretaci česko-německých vztahů nezjednodušuje. Po vzniku samostatného československého státu tvořila německá menšina téměř třetinu obyvatelstva. Události po dohodě v Mnichově, odtržení Sudet, druhá světová válka a nakonec odsunutí/vyhnání sudetských Němců mají i v dnešní době vliv na utváření českých heterostereotypů. Změna politického režimu u nás v roce 1989 přinesla i změny do česko-německých vztahů. Emoce rozvířila snaha členů Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku o nápravu křivd a odškodnění pro německou menšinu. Postoj k Němcům bývá v našich zemích rozporuplný, negativní historické reminiscence ovlivňují především starší generaci, mladší generaci již méně, což dokládají i průzkumy sympatií k jiným národům, kde respondenti v průzkumu CVVM (2005) považovali Němce za spíše sympatické¹³.

Na určité „nevyrovnání“ se s touto společnou česko-německou historií (která je stále citlivým tématem pro český národ), ukazuje i relativně malý počet sociologických studií věnující se Němcům u nás, v porovnání s jinými etniky.

Ke konci loňského roku žilo na našem území celkem 15 701 občanů s německým státním občanstvím, méně než třetina z nich měla povolení k trvalému pobytu. Německá migrace se jeví být typicky mužskou záležitostí, migrující ženy tvoří pouhých 19 %. Většina příchozích je v aktivním věku, což svědčí o pracovně motivované migraci (údaje ČSÚ).

¹³ Kulturní rozdíl mezi ČR a Německem je celkem nepříliš velký, si myslím. Ty rozdíly jsou spíše sociologicko-psychologické na pozadí jiné historie (německý respondent, v ČR 15 let).

2 Empirická část

Na začátek empirické části bychom chtěli ještě jednou poděkovat všem lidem, které v textu nazýváme tak neosobně imigranty, respondenty, bez nichž by tento výzkum vůbec nevznikl. V této části budeme doplňovat analýzu dat citacemi z rozhovorů. Přímé citace budeme odlišovat kurzívou a menším písmem, tučně budou označeny tazatelčiny otázky v rozhovoru (ne kvůli větší důležitosti, ale kvůli větší přehlednosti). V závorce pak za citací bude uvedena identifikace respondenta podle písmen v prvním sloupci souhrnné tabulky č. 4.

2.1 Cíle výzkumu

Za hlavní cíl této práce jsme si kladli zmapování zkušeností imigrantů s adaptací na českou kulturu. Vzhledem k tomu, že je takovéto pojetí hodně široké, stanovili jsem si konkrétní dílčí cíle a otázky, na něž jsme hledali odpověď. Výsledky by měly sloužit jako podněty a nápady pro další výzkumné bádání. Poněvadž si uvědomujeme omezení, která přináší tato rozsáhlá problematika a námi použité metody, nejsou (ani nemohou být) cílem výzkumu široce generalizované informace.

Základní výzkumné otázky:

1. Dynamika adaptace na jinou kulturu
 - a. Motivace a příprava na odjezd, možnost návratu
 - b. Loučení a odjezd
 - c. Příjezd a akulturace
2. Zisky a ztráty z emigrace - subjektivní vnímání imigranty
3. Sociální okolí – vliv, subjektivní vnímání
 - a. Rodina, která zůstala
 - b. Rodina, která šla se mnou
 - c. Češi
4. Domov – vnímání domova

2.2 Použité metody

Ke zkoumání těchto cílů jsme použili kvalitativní metodologii, která se ukázala pro tento typ otázek nejvhodnější. Spolu se Straussem a Corbinovou (1999, s. 10) pod pojmem kvalitativní výzkum rozumíme: „...jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace.“ Jedná se o výzkum, kde základním úkolem: „...je porozumění lidem v sociálních situacích (Disman, 2002, s. 289).

2.2.1 Výběr výzkumného vzorku

Pro výběr výzkumného vzorku jsem použila postupné určení výběrové struktury (Hendl, 2005) v kombinaci s technikou snow-ball. Teoretický výběr byl omezen ochotou respondentů účastnit se našeho výzkumu (viz vietnamská komunita) a také možnostmi a schopnostmi tazatelky (kdy se ukázalo, že vzhledem k objemnosti a různorodosti zkoumané problematiky není snadné dosáhnout teoretické saturace a v kontextu této práce ani možné). Kritéria pro výběr respondentů, která jsme si stanovili před začátkem výzkumu: dosažení dospělosti v době příchodu do České republiky a minimální pobyt jeden rok v Česku, jsme ve dvou případech nedodrželi. V jednom případě bylo respondentovi téměř 17 let v době příchodu, respondent byl ve vzorku ponechán právě s ohledem na snahu dosáhnout teoretické nasycenosti. Druhé respondentce bylo 15 let, zde se jednalo o specifický případ matky s dcerou, kdy jsme výpověď dcery ve výzkumu ponechali z důvodu dokreslení adaptace matky – jako jiného blízkého pohledu.

Vyhledávání jednotlivých respondentů probíhalo metodou sněhové koule, příp. s pomocí tzv. gatekeepers, což se u některých etnik (čínská komunita) ukázalo jako jediná cesta k získání intimního rozhovoru. V první fázi výběru vzorku jsme oslovili písemně několik (18) příslušníků jiného etnika v našem okolí. Adresy jsme vybírali ve Zlatých stránkách. Avšak tato metoda se ukázala jako neúčinná, dostali jsme jedinou odpověď. Proto jsme se rozhodli oslovit rozhlasovou redaktorku, která uváděla rozhlasový pořad s tématem imigrantů v České republice a požádali jsme ji o zprostředkování kontaktu. Tak jsme získali kontakt na prvních pět respondentů. Současně jsme oslovili elektronickou cestou představitele různých krajanských sdružení v České republice a ti nám zprostředkovali kontakt na další respondenty. Obrátili jsme se

rovněž na dvě vědecké pracovnice, které prováděly výzkum dané kulturní menšiny. Zajímavý byl v této souvislosti fakt, že nám odmítly poskytnout jakýkoliv kontakt.

2.2.2 Popis získávání dat

S ohledem na cíle výzkumu jsme zvolili ke sběru dat metodu rozhovoru pomocí návodu (Hendl, 2005). Návod k rozhovoru představoval seznam témat - otázek, které bylo nutné v rámci rozhovoru probrat, volnost byla ve způsobu a pořadí kladení otázek. To se ukázalo jako nutné a vhodné, vzhledem k různém stupni ovládnutí češtiny respondenty. Vše bylo podřízeno volnému a nenásilnému plynutí rozhovoru, pokud respondent nějaké téma přiřadil k předchozí otázce, tak samozřejmě byla následující otázka vynechána apod. Návod k rozhovoru, připravený jako soubor otázek, byl doplňován sondážními otázkami a přispěl k potřebné strukturovanosti dat.

Výzkum je založen na obsahové analýze rozhovorů vedených s 22 respondenty. Celkem bylo osloveno 43 osob, s rozhovorem souhlasilo 25 z nich. Tři osoby nebyly vybrány z důvodu saturace. Data byla sbírána hlavně v období od 6. 12. 2004 do 16. 4. 2005, přičemž poslední rozhovor byl proveden v lednu 2007, z již zmíněných důvodů teoretické nasycenosti.

Průměrný rozhovor trval přibližně hodinu, nejkratší půl hodiny a nejdelší více než dvě hodiny. Pouze ve dvou případech jsme se za účelem rozhovoru setkali s respondentem vícekrát. Každý rozhovor byl standardně uveden informacemi o účelu a způsobu výzkumu, informacemi o časové náročnosti a představením tazatelčiny osoby. Rozhovory se konaly vždy po předchozí domluvě, buď na „neutrální půdě“ v prostředí kaváren, čajoven, ve třech případech pak u respondentů v místě bydliště, ve čtyřech případech v místě zaměstnání respondentů a v jednom případě v místě tazatelčina bydliště (byly respektovány požadavky respondentů ve výběru místa konání rozhovoru). Rozhovory byly nahrávány na diktafon a zároveň byly pořizovány poznámky. Přestože byli respondenti ujištěni o anonymitě daného výzkumu a byli ubezpečeni, že obsah celého rozhovoru bude zveřejněn jen s jejich souhlasem, dva z nich odmítli nahrávání rozhovoru na diktafon. V dalších třech případech selhalo nahrávací zařízení.

Podmínky poskytnutí rozhovoru byly vždy dohodnuty předem. Nikdy jsme se pak nesetkali s odmítnutím odpovědět na nějakou otázku. Následný rozhovor měl více méně podobnou strukturu, samozřejmě s individuálními odlišnostmi danými osobnostními rysy respondentů, jejich aktuálním psychickým stavem, ovlivněn byl i osobností tazatelky, jejími schopnostmi a psychickým stavem.

Je potřeba říci, že ne vždy se podařilo navodit pocit bezpečí a jistoty, což se pak odrazilo na kvalitě získaných informací. Svou roli sehrála i jazyková bariéra. U některých respondentů se ukázala jako problematická jejich předchozí zkušenost s „vyprávěním svého příběhu“ v médiích, poněvadž pak často rozhovor klouzal po povrchu, aby dostál pověsti „vzorového“ imigranta, svého vytvořeného sebeobrazu (např. ...*na to ještě nemám připravenou odpověď*), pak bylo náročné se dostat k jiným, než předem zformulovaným informacím. Rozhovory byly vedeny v češtině, v jednom případě v angličtině (s využitím tlumočnicka-blízké osoby respondenta). Nabídku vést rozhovor v ruštině, rusky mluvící respondenti odmítli.

Doslovná transkripce rozhovoru byla pořizována vždy v určitých blocích (většinou na závěr dne), nikoliv ihned po skončení každého interview, na rozdíl od poznámek k proběhlému rozhovoru, které zahrnovaly výsledky pozorování chování respondenta, specifikaci okolností rozhovoru a autoreflexi tazatele. Pro zpracování dat byla použita metoda obsahové analýzy, která sloužila k získání určitého rejstříku, jaké způsoby chování a cítění se v daných situacích vyskytují.

Schéma rozhovoru:

I. Základní údaje:

- Datum a místo konání rozhovoru,
- osobní údaje (věk, z jaké země přijel a kdy, dosažené vzdělání, současné zaměstnání, bydliště, stav, děti),
- přijel sám nebo s rodinou, předchozí zkušenost s migrací.

II. Příprava na odjezd:

- Hlavní důvod odjezdu, motivace, jak probíhaly přípravy,
- motivace k odjezdu přímo do ČR, úvahy o jiných zemích,
- vývoj rozhodnutí o trvalém pobytu v ČR,

- zjišťování informací o ČR a studium českého jazyka,
- postoje rodiny k odjezdu v zemi původu,
- možnost návratu do země původu v době odjezdu a nyní,
- pocity při odjezdu, pokud odjezd s rodinou, jejich prožívání odjezdu.

III. Příjezd a události těsně po příjezdu:

- Způsob příjezdu do ČR a první pocity,
- jednání na cizinecké policii a prožívání,
- hledání práce a bydlení,
- prožívání ostatních členů rodiny v ČR.

IV. Adaptace:

- Problémy se zaměstnáním, nutnost změny pracovní pozice, prožívání,
- adaptační fáze – subjektivně,
- co usnadnilo a znesnadnilo adaptaci,
- zdravotní obtíže po příjezdu,
- krizové situace – prožívání,
- změny v rodině, zaměstnání,
- sociální opora,
- porovnání života tady a tam,
- asociace domova,
- změna životního stylu,
- dodržování původních tradic a zvyklostí,
- psychický stav v posledním období,
- spokojenost v zaměstnání, přátelé,
- pocíťování bariér v komunikaci,
- v jakém jazyce přemýšlí,
- jakým jazykem hovoří doma,
- opora, víra,
- zvykání členů rodiny, spokojenost,
- přátelé – Češi nebo cizinci,
- stýskání,
- kontakt a změna vztahů s rodinou v zemi původu,
- budoucnost v ČR,

- životní přání,
- zisky a ztráty z migrace,
- budoucnost – obavy,
- přijel by znovu do ČR,
- litoval někdy rozhodnutí migrovat,
- závěrečná otázka – reflexe.

Na základě těchto bodů bylo vytvořeno 50 otázek (viz příloha č. 2), v průběhu výzkumu se ukázala otázka: „*Máte potřebu hledat si přátele mezi rodilými Čechy?*“ jako neúčelná a byla vypuštěna. Obecné dělení schématu bylo vytvořeno podle Drázské (1999).

2.2.3 Etika

Vedení rozhovoru za výzkumným účelem se potýká s řadou etických otázek. Z našich vlastních zkušeností vyplynulo, že je dost obtížné navázat během jednoho setkání vztah založený na určitém stupni důvěry, který je tak potřebný pro získání relevantních informací. V některých případech se nám stalo, že jsme byli první, kdo se o jejich zkušenosti a pocity spojené s příchodem do jiné kultury zajímal, což pak vedlo i k určitému „střetu“ s vlastní minulostí u respondentů, vynořovaly se zasunuté emoce a vzpomínky, které byly i dost bolestné. Tazatelka pak řešila, zda má vůbec právo „vstupovat“ lidem do života pouze za účelem získání dat pro svou práci. Zda je morální navázat vztah s respondentem, získat data, poděkovat a odejít. Samozřejmě se tak nestalo ve všech případech, záleželo i na stupni schopnosti introspekce respondenta a jeho „nevyrovnání se“ s touto životní etapou.

Někteří respondenti po skončení rozhovoru poděkovali tazatelce s tím, že o tom tak do hloubky nikdy nepřemýšleli, že je to pro ně něco nového, nebo že si tuto životní etapu tímto rozhovorem sami se sebou „srovnali“. Těmito „odměnami“ tazatelce rostlo profesionální sebevědomí (reflexe tohoto aspektu proběhla na vědomé úrovni), které bylo pro další práci potřeba. Pouze v jednom případě se tazatelka setkala vyloženě s negativní (nebo realistickou?) reakcí respondenta na konci rozhovoru, který na otázku, zda chce na závěr něco říci, odpověděl: *...myslím, že takovéto rozhovory ani vaše diplomová práce nikomu nepomůže. Je potřeba změnit obrázek cizinců v médiích (J)*... U jedné respondentky pak v rozhovoru nastala situace, kdy by byl vhodný intervenční zásah, ale

tazatelka si uvědomovala svoje omezení a řešila vzniklou situaci alespoň slovní podporou s odkazem na příslušná psychologická pracoviště.

Od všech respondentů byl získán pasivní souhlas s účastí ve výzkumu, dále souhlas s uveřejněním částí jejich rozhovoru, ale někteří nedali souhlas se zveřejněním rozhovoru jako celku.

2.3 Popis výzkumného vzorku

Výzkumu se zúčastnilo 22 respondentů. Z toho bylo 9 žen a 13 mužů. Průměrný věk respondentů byl 42,3 let, přičemž nejstaršímu v době sběru dat¹⁴ bylo 69 a nejmladšímu 22 let. Nejvíce (11) bylo ženatých (vdaných) respondentů (respondentek), pak svobodných (9) a nejméně rozvedených (2). Ve výzkumném vzorku mělo 20 respondentů vysokoškolské vzdělání a 2 dosáhli vzdělání středoškolského.

Tabulka č. 1

Osobní údaje o respondentech									
pohlaví		vzdělání		stav			věk		
muž	žena	SŠ	VŠ	svobodný/á	ženatý/vdaná	rozvedený/á	minimální	maximální	průměrný
13	9	2	20	9	11	2	22	69	42,3

Průměrná délka doby pobytu v České republice v době sběru dat činila 13,8 let (modus 11 let). Pohybovala se v rozpětí od 5 do 35 let. V tabulce č. 2 si můžeme prohlédnout, z jakých oblastí České republiky byli respondenti získáni a jak vidí svou budoucnost v ČR.

Tabulka č. 2

Údaje o pobytu v ČR										
délka pobytu v ČR v letech			místo pobytu v ČR					budoucnost v ČR		
nejdelší	nejkratší	průměr	Chrudim	Pardubice	Praha	Třebíč	Ústí nad O.	zřejmě ano	zřejmě ne	nevím
35	5	13,8	2	2	16	1	1	14	3	5

Předcházející zkušenost s migrací měli pouze 3 respondenti. S rodinou jich do Česka (Československa) přijelo 7, tj. 15 samostatně. Souhrnné údaje o důvodech migrace jsou uvedeny v tabulce č. 3. V tabulce č. 4 pak podáváme sumář údajů k jednotlivým respondentům.

¹⁴ Všechny údaje se vztahují k době sběru dat, proto tuto skutečnost již dále nebudeme uvádět.

Tabulka č. 3

Údaje o migraci respondentů										
zkušenost s migrací		příjezd do ČR		důvody migrace						
ano	ne	sám/a	s rodinou	válka	politické důvody	studium-náhoda	práce	změna-něco nového	scelení rodiny	prázdnota
3	19	15	7	4	3	9	1	3	1	1

Tabulka č. 4

respondent	muž/žena	věk nyní	země původu/rok	zkušenost s migrací	vzdělání	stav nyní	příjezd
A	Ž	51	Rusko/Čečensko/1999	ano	VŠ	rozvedená	s dcerou
B	M	41	Holandsko/1986,1993	ne	VŠ	ženatý	sám
C	M	44	SSSR/1991	ne	VŠ	ženatý	se ženou
D	Ž	41	SSSR/1991	ne	VŠ	vdaná	s mužem
E	Ž	50	Rusko/Dagestán/1996	ne	VŠ	vdaná	s rodinou
F	Ž	47	Bosna i Hercegovina/1993	ne	VŠ	rozvedená	s rodinou
G	Ž	22	Rusko/Dagestán/1997	ne	SŠ	vdaná	s rodinou
H	M	53	Německo/1990	ano	VŠ	ženatý	se ženou
I	M	41	Polsko/1996	ne	VŠ	svobodný	sám
J	M	38	Sev.Jemen/1986	ne	VŠ	svobodný	sám
K	Ž	38	Kolumbie/1986	ne	VŠ	vdaná	sama
L	M	43	Etiopie/1989	ne	VŠ	svobodný	sám
M	M	42	Etiopie/1986	ne	VŠ	svobodný	sám
N	M	41	Guinea-Bissau/1991	ne	VŠ	svobodný	sám
O	M	46	Libanon/1977	ne	VŠ	ženatý	sám
P	M	53	Jordánsko/1970	ne	VŠ	svobodný	sám
Q	M	34	Angola/1988	ne	VŠ	svobodný	sám
R	M	38	Čína/1994	ano	VŠ	svobodný	sám
S	M	69	Čína/1994	ne	VŠ	ženatý	sám
T	Ž	29	Mongolsko/2000	ne	SŠ	svobodná	sama
U	Ž	36	Čína/1995	ne	VŠ	vdaná	sama
V	Ž	33	USA/1995,2002	ne	VŠ	vdaná	sama
st.údaje	9 žen	42,3		3 ano	2 SŠ		

2.4 Analýza získaných dat

Při analýze dat jsme vycházeli nejen z jedné konkrétní odpovědi, ale pokud možno z celého kontextu. Brali jsme ohled na skutečnost, že se jednotlivé otázky částečně překrývají. Po časově náročném přepisu rozhovorů jsme přistoupili ke shlukování odpovědí na určité téma u každého respondenta zvlášť. V další fázi výzkumu jsme sloučili odpovědi od všech respondentů na danou výzkumnou otázku. Poté jsme se snažili vystihnout nejvýznamnější a nejvýstižnější prvky v jednotlivých odpovědích, které jsme porovnávali s odpověďmi ostatních respondentů. Pokusili jsme se zachytit opakující se prvky, které by byly společné. Dalším omezením při analýze se ukázal fakt, že ne ve všech případech byly položeny všechny otázky (většinou u respondentů s velkou jazykovou bariérou, kdy vysvětlit smysl některých složitějších otázek, bylo nad tazatelčiny síly). Poněvadž jsme nedostali potřebný souhlas k uveřejnění celého rozhovoru od všech respondentů, museli jsme provést selekci a vybraných šest rozhovorů, ilustrujících průběh interview, jsme umístili do přílohy. V dalších kapitolách provedeme rozbor jednotlivých témat a otázek.

2.4.1 Dynamika adaptace na jinou kulturu

2.4.1.1 Motivace k odjezdu a příprava na odjezd, možnost návratu

Rozhodování o odjezdu a příprava s vědomím možnosti/nemožnosti návratu stojí fakticky na počátku procesu adaptace. Motivace k nějakému jednání je komplexním jevem, který probíhá zčásti na nevědomé úrovni. Zkoumání motivace by si zasluhovalo větší prostor, který zde nelze vzhledem k rozsahu diplomové práce poskytnout. Proto si uvědomujeme určité zjednodušení a umělé rozdělení zkoumaných témat.

Motivace k odjezdu

Díky specifickému vzorku nejčastější motivací k odjezdu bylo studium, celkem v devíti případech. V sedmi případech se jednalo o studium v rámci komunistického bloku, o „bratrskou“ pomoc, kdy nebylo možné si vybrat přesně zemi. Tedy to, že studium proběhlo na území Československa, byla náhoda. Ve dvou případech se jednalo o cílený výběr státu studia, kdy rozhodující úlohu sehrála jednak známost prostředí (u mongolské respondentky) a holandského stážísty tradice a blízkost:

... Poprvé jsem si vybral při studiu roční stáž v Praze. Proč zrovna v Praze? Je tady u vás dobrá tradice už od Husa. Taky jsem si řekl, proč ne. Potom jsem se sem vracel kvůli vědeckým projektům a tak to je i teď. Taky je to blízko. A teď tady mám i manželku. (B)

Druhým nejčtetnějším důvodem byla válka. Z důvodu probíhající občanské války v zemi imigrovali celkem čtyři respondenti. Ukázka odpovědi:

...Z mé vlastní země? Z Čechenska? **Ano.** Z Čechenska, z Grozného jsem odjela kvůli tomu, že začala válka (vypuštěn text.) Byly jsme jenom dvě, tak prostě jsem zůstala tady a ještě jsem měla naději, že se tam uklidní nějak ta situace a ta cesta nebude tak dlouhá a já se vrátím zpátky. Tenkrát jsem tuto naději měla. Takže z těchto důvodů jsem zůstala v Čechách. (A)

Ve třech případech udávali respondenti jako důvod migrace politické důvody. V jednom případě byl respondent vyhoštěn z rodné země (jako politicky nepřipustný), ve druhém případě byl respondent donucen studovat v Československu vládou domovského státu (pokud by odmítl, jeho otec by byl uvězněn – celý rozhovor viz příloha č. 2) a ve třetím případě je důvod politický poněkud sporný, spíše se jako u klasické čínské imigrace jedná o způsob, jak zabezpečit lépe rodinu¹⁵:

Já jsem bohemista, mám velký zájem o tradiční kulturu a velmi vyspělou technickou úroveň. Mám velmi velký zájem o překlad díla Franze Kafky do čínštiny...(na jiném místě v textu)...Protože v Číně teď se zavádí taková politika, která se mně vůbec nelíbí. Všeobecná korupce, negativní stránky pronikají do celé Číny. Proletářská diktatura za čínské kulturní revoluce pak pokračovala v dalším období, žádná demokracie, svoboda slova, a to se mi vůbec nelíbí. (S)

Stejně četný byl i důvod zažít něco nového, potřeba změny v životě (3).

My jsme chtěli s manželkou tady studovat, rozhodli jsme se v létě 1989, před revolucí. Také po 13 letech práci v Německu, farářování, tak jsme chtěli nějakou změnu. Chtěli jsme trochu poznat něco nového a trochu si i odpočinout. (H)

Dostal jsem příkazem od svých nadřízených posílit faru v Česku, nemusel jsem souhlasit. Mohl jsem odmítnout, ale jsem farář, musím jet tam, kde mě potřebují. Taky jsem dobrodružná povaha a chtěl jsem zkusit něco nového. Předtím jsem byl farářem tři roky v Polsku. Je to velká výhoda, když jsem to dostal příkazem, protože když mě něco štve, tak mohu nadávat na nadřízené. (I)

Pracovní migraci přímo přiznává pouze jedna účastnice výzkumu:

Nelíbila se mi práce, kterou jsem dělala v Pekingu. Tak kvůli práci. (U)

Jedna respondentka přijela za účelem scelení rodiny:

Já jsem emigrovala jen kvůli manželovi, protože jiná možnost žít spolu nebyla. (D)

¹⁵ Jedná se o můj subjektivní názor, který vyplynul z rozhovoru, poněvadž syn respondenta pokračoval po čase v migraci do Kanady, kde jak uvádí respondent, je úspěšný.

A další udává jako důvod příjezdu určitou vnitřní prázdnotu, potřebu udělat si přestávku v životě a popřemýšlet, co dál:

Beru si pro sebe čas a rozmyslím, možná bych chtěla dělat spíš nábytek než divadlo. Tak jako já zmizím na chvíli. (V)

Příprava na odjezd

Příprava na odjezd souvisela samozřejmě s důvody migrace. V případě studia před rokem 1989 byla příprava organizovaná vládami v zemích původu, byly poskytovány základní informace o Československu, brožury a instrukce. Česky se respondenti učili zde v přípravných ročních kurzech. U holandského stážisty, který přijel poprvé v roce 1986, byla příprava více samostatná, učil se předem česky, instrukce obdržel na vysílající fakultě. Studentka z Mongolska se také předem učila česky na české ambasádě v Ulánbátaru.

V případě útěku před válkou byla příprava často hektická, respondenti se museli rozhodnout v krátkém časovém úseku, většinou si informace dopředu nezjišťovali, ani jazyk se dopředu neučili.

Kamarád byl tady, tak řekl, ať přijedeme. Česky jsme neuměli. Česky jsme se pak učili sami, z televize, z novin. (F)

Předem jsem se česky neučila, nebyl čas něco promýšlet. (A)

Obdobné to bylo u vyhoštění z politických důvodů. U vynuceného studia byl čas na přípravu delší, rodiče respondenta na odjezd připravovali, výuka češtiny probíhala opět v kurzu v ČR. U čínského respondenta byla příprava jednodušší, jelikož byl bohemista a již dříve pobýval v Československu na pracovní stáži.

U migrace vyplývající z potřeby změny v životě a za účelem scelení rodiny se všichni respondenti učili až v ČR.

Tak se přiznám, že moje první přítelkyně v roce 1968 byla Češka. Předem česky jsme se neučili, až když jsme přijeli. Ale na tu češtinu ona (manželka) taky neměla čas, ale cítila taky, že je to chyba. Ona se chtěla učit. (H)

Tak nějaké hrubé informace o Česku jsem měl, když jsme sousedé, ale nezajímal jsem se o podrobnosti, nepotřeboval jsem je. Dopředu jsem se česky neučil. (I)

Ne, ne, chodil jsem tady do kurzu na jazykové škole, ale jenom tři týdny. Jenom letní kurz. Takže jsem se učil sám a od kamarádů Čechů. Rozumím, ale mám moc špatnou gramatiku. To je tady pro mě ještě nejtěžší. (R)

Respondentka, která přijela do ČR z pracovních důvodů, se za deset let pobytu nenaučila česky.

*Když jsem přijela, tak jsem se snažila naučit česky, tady mám tu učebnici, je stále ještě taková nepoužitá. Ale nebyla jsem si jistá, zda tady zůstanu, tak jsem zbytečně nechtěla investovat to úsilí, kdybych se pak vrátila. (vypuštěn text) **V každodenním životě vám znalost češtiny nechybí?** Samozřejmě ano, musím občas používat tlumočníka, např. ve škole (u dětí), je to limitující. (U)*

Možnost návratu

Studenti, hlavně z arabských a afrických zemí, kteří přijeli studovat ještě do socialistického Československa, udávají dvojí postoj k možnosti návratu do domovské země. Objektivně bylo vesměs možné se vrátit (i když u mužů hrozila často vojenská služba v zemi původu), ale subjektivně se nebylo možno vrátit bez dokončení studia. V tomto smyslu se často objevovaly v odpovědích termíny jako hanba, neúspěch apod. Ostatní uvádí, že vrátit se mohli. Holandský stážista se vrátit mohl a také udával, že mu toto vědomí pomáhalo v adaptaci.

Mohl a nemohl. Prakticky mohl, ale sám kvůli sobě nemohl. (P)

Vrátit jsem se mohl, ale bral bych to jako neúspěch, přijel jsem sem studovat. (O)

U respondentů, kteří odjeli v obavách před válkou, návrat nebyl možný, i když se někteří zpočátku domnívali, že se po válce vrátí.

Nevěděla jsem, zda se budeme moci někdy vrátit, byla válka, tak jsem jela od ní pryč. Nyní bych se vrátit mohla, ale už nechci. (F)

V tu dobu, když jsme odjeli už byl konflikt, už to začínalo. Já jsem například vůbec nevěděla, jaké je kdo národnosti. Ale potom to začalo každého zajímat, jaké je kdo národnosti, to nacionální honění. Hodně Rusů odjelo. Ale vrátit se je možné, ale pro nás už ne. (E)

V době, kdy jsem odjela (1994) už nebylo možné se do Čečenska vrátit, protože tam vypukla tak obrovská válka a vypadalo to tak šíleně a příšerně, že o tom nápadu se nedalo vůbec uvažovat. Museli jsme uvažovat jen jak se zadaptovat. Prostě já jsem pochopila to, že musíme se adaptovat a co nejrychleji. Já nevím, jak to tam vypadá nyní, z těch informací to vypadá, že se tam situace zlepšuje. Ale já už tomu nevěřím, ten můj dům je úplně zničený, žádného příbuzného, žádného známého tam už nemám, řadí tam gangy nějaké nebo vojáci, a to je příšerné, je to úplně rozbito, pro mě je to ztracené město a já prostě nechci, žádnou jistotu tam nemám. (A)

U odjezdu z politických důvodů to bylo komplikovanější. V případě vyhoštění a nuceného studia se možné vrátit nebylo (u studenta Q není možné stále), v případě čínského migranta možnost objektivní je.

No tak to jste se ani nemohl vrátit do Angoly? A teď? Ne to nemohl. A teď bych možná mohl, ale mám ještě problémy, chystám se tam, ale musím nejdřív vysledovat náladu angolské ambasády. (Q)

Respondentka, která přijela za účelem sloučení rodiny, je manželkou vyhoštěného imigranta, proto možnost návratu do země původu neměla. V ostatních případech se objektivně bylo možné vrátit.

2.4.1.2 Loučení a odjezd

Způsob odjezdu a možnost rozloučení jsou dalšími faktory, které ovlivňují způsob adaptace na nové prostředí. Při zkoumání této oblasti jsme kladli otázky na pocity při odjezdu, okolnosti odjezdu a loučení.

U studentů se objevovaly nejčastěji v pěti případech pocity těšení, štěstí, zvědavosti:

Byl jsem velice zvědavý, všimnul jsem si letušky, která byla opravdu moc hezká, měla minisukni, což u nás bylo nemyslitelné, tak jsem se sem moc těšil, že strýc nelhal. Obavy jsem neměl, věděl jsem, že jsem dobrý student – do té doby, než jsem zkrachoval na technice. (P)

Když jsem odjížděl, tak jsem se těšil, jsem studijní typ. (O)

Dále neutrální pocity (3):

Na nějaké zvláštní pocity při odjezdu si nepamatuji, to spíš po příjezdu. (M)

A v jednom případě smíšené pocity:

Při odjezdu jsem se trochu těšil a trochu bál, protože jsem poprvé cestoval sám tak daleko. Ostatní studenti přijeli pohromadě, já přiletěl sám. (N)

U „válečných“ imigrantů byl odjezd většinou traumatickou událostí:

Když začalo obléhání Sarajeva, tak jsem sbalila základní věci a s kufrem a dvěma dětmi jsem čekala celý den na letišti, zda přiletí nějaké letadlo a budeme moci odjet. Dramatická situace, letiště plné lidí, co chtěli utéct před válkou, syn plakal, že si doma zapomněl oblíbenou hračku. Vzpomínám, jak jsem cpala děti do letadla, ani nevěděla, zda se tam sama vejdu. (Když o tom vypráví – silné emoce, pláče a omlouvá se za to). Byl nejhorší den mého života, opustit domov. S manželem jsme se kvůli tomu předtím doma pohádali, on tu situaci neviděl tak dramatickou. Kamarádky mi taky říkaly, ať nejezdím, ať počkám. Ale po nás odletělo už jen jedno letadlo a ostatní se nemohli dostat z města několik měsíců, co byla válka. Pak mi do telefonu všichni říkali, že jsem udělala dobře. Bála jsem se, že bude 3. světová válka. Po 10 měsících se dostal manžel ze Sarajeva a přijel za námi do Srbska. Měl přítele v Čechách, který už tady rok bydlel a tak jel za ním. (F)

*Moje pocity při odjezdu..., no já už jsem o tom mluvila, já nevím, já jsem cítila to, že prostě musím odjet a už věděla jsem, že v Evropě ta moje otázka mého postavení životního nějak se vyřeší. Měla jsem takový pocit, že zvládnou to. Necítila jsem lítost ani strach, ale nutnost, že to musím udělat pro děti jako matka, můj vlastní osud mě už vůbec nezajímal. Musela jsem uvažovat jak budou žít, kde se budou učit, kde pracovat (děti). **Aha, takže vlastně kvůli budoucnosti...** jo, kvůli budoucnosti, budoucnosti dětí, jenom to. (A)*

U vyhoštěného respondenta, kterého odvezli vojáci na hranice bez ničeho, bez dokladů, se pocity nedaly verbalizovat, poněvadž se adaptace

povětšinou realizovala skrze tvorbu (je malířem). Student z donucení naopak vyjádřil negativní pocity, kterými byl při odjezdu zaplaven, takto:

*Když jsem odjížděl z Angoly, nemohl jsem se ani pořádně s rodiči rozloučit. Odlétal jsem z hlavního města a my jsme bydleli na venkově. Také v Angole je systém, možná ho znáte ze Sovětského svazu, když někdo chce jet z jedné části do druhé, tak se musí nahlásit. Takže pro tátu to platilo skoro dvakrát. Otec musel žádat o povolení, kamkoliv chtěl jet. Taky si za to mohl trochu sám. To bylo v době, kdy angolská vláda zapalovala kostely a rozpouštěla sbory. Také přišli za ním, aby rozpustil sbor a odešel. Ale on neodešel. Oni se ho báli, tak ani nemohl stoupat v církevní hierarchii, že musel mít malý sbor. Takže jedině bratr mě doprovodil na letiště. S rodiči jsem se rozloučil s předstihem. Takže až tady jsem jim začal psát, než jsem zjistil, že dopisy nedostávají, tam byla cenzura. A já jsem zase nedostával jejich a komunikace zase šla jedině přes bratra. Také jsem nesměl nikomu říci, kamarádům a tak, že odjíždím. Tak jsem šel v neděli na bohoslužby, bavil jsem se s ostatními jakoby nic, oni nevěděli, že zítra odjíždím, a že se možná už nikdy neuvidíme, jen já jsem to prožíval, jako naposledy. To bylo hrozné. **A když jste šel do toho letadla, tak si vybavíte vaše pocity?** No pocity, tak já měl hlavně pocit křivdy. Proč zrovna já musím odjet tak daleko. Taky zlosti na otce, že tomu nedokázal zabránit. Začal jsem psát v letadle i takové básně, trochu fantazie o svých pocitech, trochu jsem to zamaskoval, kdyby to někdo četl, aby to nemohl zneužít. Je pravda, že jsem byl na ten odjezd rok připravován rodiči. Protože jsme to věděli s předstihem. Často jsme o tom mluvili, poslali mě ke strýci, abych si zvykal žít bez nich. Ale stejně při odjezdu to byly samé nepříjemné pocity, že jsem opustil domov, že nevím, kdy se tam vrátím, bylo to hrozné. (Q)*

Respondenti, kteří šli za změnou se těšili:

Při odjezdu jsme se těšili sem. A my jsme věděli, že Praha je krásná a ty přátele, ty jsme tady měli, tak jsme se těšili. (H)

Pracovní migrantka ve své odpovědi vyjádřila i obavy, které prožívala:

Jak to říct, je to těžké říct, než jsem odjela, tak jsem se připravovala na nový způsob života, kde se budu muset o sebe postarat sama a zároveň jsem si vytvářela tu možnost, kdybych se musela vrátit, jak získat znovu zpět své zaměstnání. Uvědomovala jsem si, že opustím práci, opustím přátele a nebyla jsem si jistá, co mě čeká, zda se dokážu zabezpečit. V současné době mladí uvažují jinak, střídají práci, nepotřebují takovou tu jistotu, ale v té době jsem to já potřebovala. Když jsem odlétala, tak jsem v tom letadle nepromluvila ani slovo se svými sousedy, jenom jsem si četla časopis, jak jsem měla obavy z toho, co mě čeká na druhé straně zeměkoule. Byl tady takový dvojaký pocit, když jsem tady byla poprvé, tak jsem měla možnost potkat spoustu lidí z Číny, co tady žijí už volně, mají svůj osobní pas. A já jsem měla stále ten pas služební, který jsem musela do určité doby vrátit, tak jsem cítila, že oni jsou svobodní a já ne. Takže jsem toužila mít tu svobodu, ale když pak k tomu opravdu došlo a já jsem měla svůj pas, tak jsem zase cítila tu nejistotu, že teď mám tu svobodu, ale zase mám trochu strach z té nabyté svobody. (U)

Americká respondentka, která imigraci řešila určitou vnitřní prázdnotu, potřebu udělat si přestávku v životě a popřemýšlet, co dál, popisuje svoje pocity takto:

*Ale já vyprávím o sobě, teďka poznám, vím o sobě, že mám deprese. A v té době, když jsem skončila školu, rozhodla o sobě, to byla taková dystymie, znáš to? **Mhm.** Já si myslím, že když moje kamarádky říkaly, že – já se těším, když skončím školu hurá a*

ostatní – mě se bude stýskat, bude mi smutno... A já jsem na ně koukala a říkala jsem si, že kdybych musela něco říct, tak bych musela spíš psát a dát plus a minus, protože bych musela rozhodnout logicky, protože jsem nic tady neměla (ukazuje na srdce). Tak jsem byla v takovém stavu, že jsem se rozhodla jet do Prahy. Tak celou dobu jsem ani neměla takové představy jako se těšit – já jsem byla fakt neutrální. (V)

2.4.1.3 Příjezd a akulturace

Toto nejobsáhlejší téma rozčleníme na okolnosti příjezdu a první pocity v návaznosti na adaptační fáze a jejich prožívání. Zmíníme oblast zdravotních obtíží, analyzujeme typy bariér, se kterými se při zvykání na české prostředí cizinec setkává a prožívání krizových situací a způsobů jejich řešení. Popíšeme si, co bylo nejtěžší na adaptaci, a co imigrantům při adaptaci pomáhalo. S adaptací a integrací úzce souvisí ovládnutí jazyka hostitelské země, proto se zaměříme na jeho používání. Prozkoumáme změnu životního stylu a dodržování původních zvyklostí a tradic. Dotkneme se i tématu stýskání a otázky budoucnosti v ČR.

Příjezd a proces akulturace

Podle teorie lze fáze adaptace stručně rozčlenit na předfázi, líbánky, kulturní šok, postupné přizpůsobování a adaptace (Morgernsternová, Šulová, et al., 2007). Všechny tyto fáze se u našich respondentů objevují, pouze fáze „líbánky“ je opravdu krátká a v některých případech neproběhne vůbec. Samozřejmě je různá intenzita prožívání jednotlivých fází a v některých případech byly projevy kulturního šoku mizivé (nebo potlačené?), případně byly respondenty vnímány jako očekávatelné (a tudíž zvládnutelné):

Nejdříve po příjezdu jsem měla dojem, že je to jako ráj, lidé jsou andělé, klid a pohoda a komfort, i když náš život nebyl tak komfortní, ale vypadalo to tak. Pak postupně, až jsem začala žít v Praze a už bylo cítit ty projevy xenofobie, chamtivosti, hrubosti, tak ten dojem pomalu klesal. I ten souboj s byrokracií (žádost o azyl), to bylo strašný, trvalo to 3 a půl roku... Tak ten dojem se změnil, nebyl opačný, ale změnil k horšímu. Nakonec došlo k tomu, že tu pozitivní energii jsem čerpala jen od známých, běženců, s podobným osudem, protože s místními lidmi se mi nechtělo ani mluvit, protože oni - známí Češi, sousedé, mně osobně vyčítali, že my uprchlíci z východu jsme odpovědní za to, že situace v ČR se zhoršila, za problémy ve zdravotnictví, choroby, že kvůli nám přistěhovalcům se zvýšila kriminalita, léky podražily, prostě nedá se klidně žít... mě se to hrozně dotýkalo, já jsem citlivý a zodpovědný člověk. Já jsem cítila, že už jsem zodpovědná za všechny přistěhovalce, počínaje od Američanů a východním světem konče. A to se nedalo snést, moc mě to trápilo. Četla jsem hodně novin tenkrát, hrozně mě zajímala ta reakce národa na přistěhovalce, bylo vidět, že místní obyvatelé nechtějí vůbec žádné přistěhovalce, jenom mají zájem o peníze. Jednou jsem byla v Karlových Varech a tam jsem slyšela, jak Češi skvěle mluví rusky, v Praze vůbec nikdo nechtěl mluvit rusky. Říkali, že je to hnusný jazyk, toho hnusného východu, i to jsem slyšela. Kavkaz považovali taky bůhví za co. A to mě strašně trápilo. A prostě ta moje pozitivní energie byla celá už pryč, byl takový okamžik, moment, kdy žádný pozitivní změny v životě jsem neměla a viděla jsem, že zákony se píšou jedním způsobem a život

v praxi je úplně jiný. A už jsem začala vidět v tom takový negativ, že nechtělo se mi vůbec stýkat s Čechy. Zažila jsem takovou fázi. Teď se nacházím v takové, řekla bych prostřední fázi, s některými mám některé dobré známé Čechy a těm negativním se prostě vyhýbám. Taky jeden soused mě zdraví, tak radostně zdraví a druhý, který bydlí na druhé straně mě vůbec nezdraví a jeho rodina mě taky vůbec nezdraví, dělají, že nás nevidí. No já nevím, možná nějaký negativní dojmy u vás vznikly i právem, ale já, když jsem nic neučinila tak špatného. Prostě беру to tak vážně a bolestivě. (A)

Určitě. První dva měsíce jsem cítil takové vzrušení, vše bylo nové, chtěl jsem to zvládnout, taková akce. Pak přišla únava, vše bylo šedé, bezbarvé, to trvalo 2 až 3 měsíce. Když jsem přijel do Holandska na vánoce, měl jsem šok z barev. A když jsem se vrátil do Prahy, připadala mi taková šedá. Na jaře to již bylo lepší jazykově i pocitově. Taky jsem věděl, že v červnu končím. Neměl jsem pocit zavřených dveří. Ale vzpomínám si na velmi silný zážitek, když mě na kolejích navštívil Holanďan a mluvili jsme spolu. Cítil jsem se tak šťastný, připadalo mi to tak důvěrně známé, mluvili jsme spolu tak lehce. (B)

Ne, bylo to takhle. V tom táboře jsme malovali na prostěradla. Naše nám rychle došly. Manželka taky malovala tou technikou. Ona přivezla v ruksaku pár olejových barev a koupit - koupíš a pak zase pár týdnů sbíráš po 8 korunách denně, No a lidi tam k nám chodili jako...tam to bylo hrozný, prostě to byl začátek, nebyla žádná informace, nebyly kurzy češtiny, nebylo, nikdo nevěděl co a jak. Prostě seděli, najedli a...**aha, prostě vás nechali být...**jako dobytek v odrátovaný zahradě. Šli jsme se nasnídat a co pamatuju, vojáci nám vařili, vojáci nás ochraňovali a chodili kolem. A pamatuju, přijdeme do tý jídelny a tam takový okno, tím plechem oplechovaný a ten takhle do okna (křičí) Chcete žrát?? A seděl takhle nohy na ten plech vyložený - to byl voják. Pak vojáci odešli. Přišli civilní, ženský. Já vzpomínám na ty dlouhý stoly, přikrytý gumovými ubrusy, politý polívkou, tam byli i Romové, v tom kus knedlíku, mouchy. A to nikdo neutíral. To prostě přijdeš, odhrneš, sníš jídlo, protože se nesmělo z jídelny jídlo vynášet. Musel jsi v tom. Manželka plakala, ale já jsem říkal, ber to prostě, my jsme vzali to nejcennější - svůj mozek, svoje ruce, máme kde spát, máme kde jíst. A dále záleží jen na nás. Ona - no tak jo. A vedení nám vyšlo vstříc, dali nám ještě jeden pokoj jako ateliér. Protože věděli, že jsme umělci. Tak my jsme tam malovali a vždycky večer přišli lidi, protože to byla jediná...**jako společenská místnost...**ano, a vyprávěli - jim natolik šlo o komunikaci - o tom, jak v Německu je to skvělý...takový sny. (vypuštěn text) **A když se takhle zamyslíte, tak vy to máte hodně přes tu tvorbu, takže ta adaptace probíhá, když můžete pracovat.**..Když můžu nebo nemůžu? **Když můžete pracovat.** Víte, já když nemůžu pracovat - já pracuju neustále, já když spím, nevím, já jsem se ptal jedné psycholožky, ona řekla - no nevím, nevím - čeští odborníci, já jsem zklamaný. No prostě mám dojem, že mozek je u mě rozdělený na takové plošinky a v každé plošince jako v obrazovce u mě probíhá socha. Já teď s vámi mluvím a nakouknu (do svého mozku) a on se ten tvar mění (té sochy), probíhají změny a když nakouknu a vidím, že je to zajímavé - aha, a to už zafixuji. A v druhé úrovni nějaká malba, nějaké barvy se skládají. (C)

Když jsme sem přijeli v roce 1991 - nestýskalo se mi, ani žádná nostalgie, tak jsem cítila vzrušení (něco nového), v táboře byly problémy, plakala jsem, ale mohli jsme tam malovat. Už v tom táboře jsme byli odlišní od těch lidí, co tam byli, ti byli většinou smutní, agresivní, nervózní. My jsme měli ten svět umění, do kterého jsme se mohli pohroužit a oddechnout si. Tím pádem jsme trochu jinak vnímali to okolí, jinak jsme to hodnotili. K nám vždycky přicházelo (v táboře) spousta lidí, aby si mohli odpočinout, aby viděli, že pořád se ještě něco tvoří v tom smutném, drátem obtočeném místě...proto ty okolnosti nebyly pro nás tak těžký, jako pro ostatní...sice jsme neměli peníze, nic...(D)

Budete se smát, ale od toho dne, kdy jsem přijela na Hlavní nádraží doposud mám takovou vnitřní spokojenost. Nevím, asi jsem takový člověk. Možná kdybych neměla

manžela, protože manžel musí nás uživit a něco dělat. On je velká podpora, možná by to bylo jinak v mém životě. Já nevím, domnívám se. Ne, že by každý den byl klid a rajský život, ne. Já to dělám sama tam uvnitř a pak ukazuju je to a daří se mi to. Když budu plakat, trápit se...tak já v tom nevidím smysl, já vždycky všem říkám, že člověk musí být silný duchem a tvůj život půjde dobrým směrem. **Mhm, ale třeba byly v životě situace, kdy to šlo těžko...**Jo, těžko, ale já to беру tak, že teď je těžko, zítra bude líp. Já to tak vždycky sobě říkám a říkám to i manželovi. Když přijde a nemá náladu a říká: „no Natašo, co budeme dělat?“ A já říkám: „Co? My jsme se narodili a musíme žít.“ Vždycky jsem si myslela, že ve světě není nějaký koutek, kde je klidný život, všude je něco. Já tomu jdu vždycky naproti. Beru to jak to přichází, a když to zvládnou, tak mám pocit hrdosti na sebe, že jsem to zvládla. (E)

Do Čech jsem přijela vlakem ze Srbska. Vzpomínám si na ten pocit, když jsem vystoupila na nádraží, kde to bylo takový smutný, prázdný, cizí, přijela jsem v zimě. Nevěděla jsem, co tady budu dělat, vůbec se mi tady nelíbilo, měla jsem obavy, nikoho tu neznáte, vše takový cizí.

Nejhorší byly ty první dva roky, byla jsem sama doma s dětmi, manžel vydělával, ale neměl pravidelný příjem. Museli jsme šetřit, stýkala jsem se jenom s krajanama. Cítila jsem se izolovaná, závislá na tom, kdo ti dá přivydělat, brala jsem cokoli.. ale pak, když už jsem se domluvila česky a začala pracovat v oboru, tak lepší. Už jsem si zvykla, stýkala se i s Čechy, ale není to ono, nejsme na stejný vlně. (F)

Fáze zvykání jsem ani moc nepozorovala, spíš jsem byla ovlivněná tím prostředím. Protože někteří mí známí mi pořád říkali, ty Češi jsou hrozní, nepřátelští, studení. Ale přitom než jsem přijela, tak máma mi říkala, že se tady všichni usmívají, když se to porovná s Dagestánem. (vypuštěn text) Rodiče to taky moc neřešili, máma byla ráda, že je tady. Táta, protože má celou rodinu v Dagestánu, tak ho chápu na druhou stranu, že ho to tam táhlo a stýskalo a pořád se mu stýská, že by tam nejspíš rád odjel. Na druhou stranu ale vidí, že to nemá cenu. (G)

Ne, nějaké deprese z toho, že jsme tady, to jsme neměli, na to jsme byli příliš racionální. Věděli jsme dopředu, že to nebude jednoduché, ale že to zvládneme. Natolik jsme se znali. Bylo to také dost takové, jak jsme si to představovali. To spojení mít víc času na sebe, užít se, učit se komunikovat, byla to příjemná zkušenost. (H)

Asi nejhorší to bylo ten první rok v Česku. Učil jsem se sám česky, tak zpočátku jsem se cítil osamělý, někdy komunikační bariéry. V Polsku jsem nebyl zvyklý být tak sám, tam jsem byl pořád obklopen lidmi. Ale brzy jsem si našel dvě rodiny, se kterými jsem nejvíce komunikoval, navštěvovali jsme se, to mi hodně pomohlo. Měl jsem to snadnější, protože práce kněze je stejná ve všech zemích, okolnosti se můžou měnit, ale základ je stejný, srozumitelný na celém světě – ta srozumitelnost, očekávatelnost – jistota, větší klid, proto jsem neměl žádné výraznější problémy. (I)

Trochu jsem byl v šoku, když nás zavřeli po příjezdu do nemocnice do karantény na týden, zda nemáme nějakou nakažlivou chorobu. Zprvu jsem nechápal proč, nikdo nám to nevysvětlil, až pak na ubytovně jsem se od starších studentů dozvěděl, že je to běžné, že to dělají se všemi studenty.

Začátek v jazykové škole byl velmi těžký. Pro mě byl jazyk těžký, ještě jsem přijel o měsíc déle než ostatní, kvůli té vojně, tak jsem je musel dohánět. Také ten režim, který jsme tam měli: ráno do školy, oběd, škola, učit se, večerka, spát a tak pořád dokola, všechno v areálu školy. Na oknech mříže, to mi spíš připomínalo vězení. Nejdřív jsem byl nešťastný, že jsem utekl před válkou a tohle je ještě horší. Ale ostatní na tom byli stejně a když jsme se naučili trochu česky a mohli vyrazit do hospody, tak už to bylo lepší. Tam jsem měl první kontakty s Čechy, každý se zajímal odkud jsem a proč jsem přijel, vyprávěl jsem svůj příběh pořád dokola, ale dobrý, nevadilo mi to. (J)

První šok byl, že nás tady na letišti nikdo nečekal, naštěstí jeden ze studentů uměl pár slov česky, tak sehnal telefonní číslo na fakultu, zavolaal a za pár hodin pro nás někdo

přijel...První den nebyl moc povedený, měla jsem hlad – přiletěli jsme v sobotu odpoledne, obchody byly zavřené a nikdo s námi nepočítal. Představovala jsem si to jinak....No, první měsíc se mi hodně stýskalo po rodině, pořád jsem psala dopisy, ale oni mi dlouho nepsali – nebyli zvyklí psát, taky ta vzdálenost, než to pochopili a začali mi psát, tak to bylo hrozné....V Dobrušce jsme se učili česky celý školní rok, nejdříve jsme strávili několik dní v nemocnici v karanténě, bylo to zvláštní, protože jsme před odjezdem taky absolvovali lékařská vyšetření, ale říkala jsem si, že je to nejspíš nutné, některým studentům to vadilo. Třeba mému budoucímu manželovi, se kterým jsem se tam seznámila. Ale já jsem byla zvyklá z domova poslouchat. Bydlela jsem a učila jsem se v areálu v Dobrušce, jazyk byl pro mě těžký. Pro některé studenty bylo těžké, že nikam nemohou jít, že se mají jen učit, ale mě to nevadilo, byla jsem z domova zvyklá, že nikam nemůžu. Rodiče mě nikam nepouštěli, na oslavy ke kamarádkám, na diskotéky – to bylo v Kolumbii nemyslitelné. (K)

Po příjezdu jsem nic zvláštního necítil, chtěl jsem tady studovat, tak jsem tady. V Poděbradech jsem se rok učil česky, některé studenty tam pohoršovalo, že se musí učit abecedu, když už mají VŠ vzdělání. Jazyk byl a je těžký, ale proto jsem sem přijel. Když jsem měl nějaké starosti, tak jsem šel s kamarády do hospody a bylo veselo. Já jsem to tak nebral, já беру všechno jako hru, to není nic těžkého. Když se mi moc stýskalo, tak jsem se sebral a odletěl za maminkou do Etiopie, mám štěstí, že si to můžu dovolit. Ostatní to mají horší, když nemají peníze. (L)

Přiletěli jsme letadlem spolu s dalšími studenty, toho 11.října tady byla taková zima, to si pamatuju. Byl jsem poprvé od rodičů pryč, to bylo opravdu těžký. Hodně se mi stýskalo, zavřeli nás do takový malý vesnice na Moravě, kde bylo pár lidí, to mi bylo smutno. Taky jsme byli v karanténě, i předtím doma, i tady. (vypuštěn text)

No to víte, nejhorší to bylo v té jazykové škole. Tam to bylo opravdu těžké, jiný jazyk, jiná společnost lidí, na kterou jsem nebyl zvyklý, ale já mám takovou povahu, když něco chci dělat, tak to chci dotáhnout do konce, přece nebudu utíkat. Když už jsem sem jednou přijel. Časem jsem si zvykl na nové kamarády, na jiný styl učení, jazyk – to trvalo tak těch půl roku. (M)

Na letišti na mě nikdo nečekal. Já jsem věděl, že je tady pár studentů co znám, ale já jsem na ně neměl vůbec kontakt. Já jsem spal na letišti až do rána, přijel jsem v neděli a v pondělí, až přišla jedna paní, co trochu uměla francouzsky a zavolala na ministerstvo, ti si pak pro mě přijeli. Já jsem přiletěl v 8.38 a čekal jsem až do druhého dne do 10 hodin. **Tak to pro vás musel být šok, ne?** Ano, to byl. (vypuštěn text)

Nebylo to jednoduché, protože jsem přijel pozdě, ostatní už něco uměli, znali se. Tak jsem se snažil s nima, ale přijet a hned začít se učit chemii v češtině, to bylo hrozné. Stýskalo se mi, ale když jsem přišel, tak jsem to musel vydržet. **To muselo být tvrdé a co jste dělal, chtěl jste třeba odjet domů?** Né, to se nedalo nic dělat. Abych odjel to ne. Co se dalo dělat. Chtěl jsem studovat vysokou školu, tak jsem to musel vydržet. **Někdy je možné říct, že to žití tady probíhalo v určitých fázích?** Já možná takový fáze neměl. No kdyby mě vyhodili, tak to jo. (N)

Přiletěli jsme na letiště do Ruzyně, kde následoval šok, nikdo tam na nás nečekal. Byla to divočina, neměli jsme peníze, jídlo, naštěstí jeden kamarád měl sladkosti, tak jsme se nacpali sladkostmi. (vypuštěn text) První 3-4 měsíce v ČSSR byly odporné, ten jazyk, ta hudba, vůbec jsem nechápal, jak ji můžou Češi poslouchat, vůbec neladila. Byla zima, přijel jsem v říjnu, jídlo – hrozné. S kamarády jsme minimálně 3x chtěli balit a jet domů. Ale to nebylo možné, to bych zklamal sám sebe, rodiče, nešlo se vrátit. Tak jsme to nějak vydrželi, podporovali jsem se navzájem. Zlepšilo se to, když jsme se naučili aspoň trochu česky, pak už to bylo jednoduché, tak po půl roce. (O)

Přiletěl jsem sám do Prahy, jediné obavy jsem měl, kdo tam na mě bude čekat, kam mám jít. Na letišti na mě nečekali, ale náhodou tam čekal nějaký Syřan na úplně jiné studenty, tak mě vzal s nimi do toho Domu zahraničních studentů v Praze. Tak mě

ubytovali na kolejích, karanténa a poslali mě na ten jazykový kurz do Holešova na Moravě. Popsali mi cestu, jak mám jet vlakem a dostal jsem se tam sám. Cestou jsem mluvil s jednou ženou anglicky – byla zvědavá, odkud jsem a tak...to se pamatuji. Pak jsem mluvil v kupé s jedním mužem, který vůbec neuměl anglicky, ale přesto jsem si s ním povídal. Já jsem neměl obavy se bavit s lidmi. **A jaké to bylo v tom jazykovém kurzu?** Přijel jsem do toho kurzu později, ostatní už se 3 neděle učili. Na pokoji jsem byl s jedním z Latinské Ameriky a s jedním Kypřanem, ale neměli jsme společný jazyk, tak jsem žádal, aby mě dali do pokoje s Araby. Nijak jsme nestrádali, ti co uměli víc česky, protože někteří opakovali kurz, ti byli jako šejkové-předávali zkušenosti, tak překládali, chodili jsme do kavárny a tak. Také jsem měli dost konfliktů s vojáky, byla tam vojenská posádka a jim se nelíbilo, že se díváme nebo tancujeme s českými děvčaty, tak jsme se i poprali...i mezi sebou – hlavně kvůli děvčatům, jsme horkokrevní. Čeština ze začátku byla pro mě šokem, vůbec jsem tomu nerozuměl, ale já se učím jazyky rychle, za dva měsíce už jsem mluvil sám nějaké věty a to bylo v pohodě. **Je možné vysledovat určité fáze při zvykání si na české prostředí?** Já jsem si zvyknul normálně, bral jsem to tak, že to má být. Jazykový kurz jsem udělal. Pak nám oznámili, že budu přijat na tu VŠ v Brně, bydlel jsem na koleji. Pak jsem měl dovolenou. Domů jsem nejedl. První ročník jsem opakoval, v druhém ročníku jsem měl už velké problémy s těmi technickými předměty, nejsem průmyslovák, nikdy jsem technické výkresy nedělal...a také jsem nebyl politicky angažován, to si musíme říct, že většina studentů-cizinců byli komunisté a ti, když měli problémy, tak si mohli vybrat jinou školu. Já jsem byl překvapen, když jsem žádal o prodloužení, že jsem byl vyloučen ze studia, to byl pro mě šok, protože mi chyběly jen 2 zkoušky, považoval jsem to za nespravedlnost. (P)

Ty pocity byly hrozné. Najednou jsem nevěděl, proč tady jsem. Z Angoly jsem věděl, že sem jedu studovat, ale tady se nic nedělo a mě nikdo nebyl schopen říci, proč jsem tady a nestuduji. Kromě toho, že vychovatelky, které nás měly na dohled vůbec nevěděly, proč tam jsme. Nevěděli vůbec nic. Tak jsem z toho měl úplně všelijaké pocity. A ke všemu dopisy z domu nedocházejí, nedostával jsem žádné dopisy, nevěděl jsem co se děje. **To jste byl úplně odříznutý od světa.** Odříznutý, no. Pak dorazil dopis od bratra, kde si stěžoval, že nepíše rodičům. Já mu napsal, že já píšu, ale oni nepíší. Tak bratr pochopil, že angolské úřady zadržují poštu a začal jsem psát rodičům přes bratra a oni mě též, tak to fungovalo několik let. Bylo to hrozné, já jsem prostě dojem, že je tam nějaká hra, že nechají mě ztratit nebo tak a já své rodiče už nikdy neuvidím. (vypuštěn text) Začátky byly příšerné, jazyk byl těžký, ostatní byli tak napřed, na druhou stranu jsem zase neměl tolik času se zabývat svojí situací. To jsem si ještě stále myslel, že se o prázdninách vrátím domů až propadnu. Ale pak jsem dostal ten dopis od otce, kde mě nabádal, abych se učil a také jeden můj kamarád, který měl známé na ambasádě, mi naznačil, že by mě nenechali propadnout, nechali by mě jen opakovat, tak jsem pochopil, že sabotáž není cesta, že nemám na vybranou a musím se učit. Ten kamarád byl o rok starší, mi opravdu hodně pomohl. Chodil za mnou každý večer a pomáhal s učením, vysvětloval jazykové jevy a tak. Tak když jsme dělali závěrečnou zkoušku z češtiny, tak jsem byl z ročníku nejlepší. Učitelé se moc divili. Léto po kurzu bylo krušné, protože jsem byl duševně připraven na to, že mě pošlou domů, ale to nevyšlo, tak jsem byl smutný, psal jsem i rodičům dopisy, kde jsem otci vyčítal, že mě nechává trpět za jeho záležitosti, že by si měl následky svého jednání nést sám, že je to nefér vůči mě, když já jsem si tu cestu nemohl vybrat svobodně jako on. Tak v létě za mnou přijel strýc jako turista a cestovali jsme po Čechách. Tak to bylo lepší, vypravoval mi o rodině, přivezl dopisy, jídlo z domova, pak jsem se cítil lépe. Je pravda, že se rodiče vždy snažili sem někoho z rodiny poslat, když jsem to tady už nemohl vydržet. Tak to mi také pomáhalo. Také jsem v těch dobách psal fiktivní dopisy pro bratra, pro maminku, tam jsem vložil všechny ty pocity, které jsem prožíval.(bohužel portugalsky) V Angole probíhala občanská válka, tak rodiče byli rádi, že jsem daleko od toho v klidu, ale já jsem jim psal, že bych byl radši

ve válce, ale s nimi a oni to pak pochopili a maminka psala, že by raději byla se mnou, i když ve válce, než abych byl na druhém konci světa, sám. Já jsem byl velice závislý na své mamince, měl jsem s tím osobní problémy a maminka byla také velice závislá na mně. Nevím proč, ale myslím si, že je to chyba na straně matky, když je to dítě na ní tak závislé, že to není dobré. Také jsem se v dopisech bratrovi ptal, jestli to muselo takhle dopadnout, zda si táta neměl nést důsledky sám. Já jsem chápal, že bylo menší zlo poslat mě pryč, než aby otec šel do vězení, ale i matka mu to měla za zlé, když se třeba pohádali, tak mu to vyčetla. Ale zase mi to pomohlo, když jsem se po skončení školy nevrátil a zůstal jsem studovat a i teď, když se stále nevracím, že rodiče pochopili, že mám právo si vlastní život utvářet sám a oni mi do toho nemohou mluvit. Tak ač zpočátku se divili, že se nevracím a vybízeli mě k návratu, teď to nechávají na mně. Někdy mám pocit, že to zneužívám, že bych se mohl vrátit, ale zatím nechci. **Je možné při tom zvykání vysledovat určité fáze?** Fáze tady byly, nejdříve ty zmatky na začátku, kdy jsem nevěděl, co se mnou bude. Pak v tom jazykovém kurzu to bylo lepší, aspoň jsem věděl, co mě čeká, další krize přišla v létě, které jsem plánoval, že to všechno skončí a znovu jsem nebyl pánem svého života, také jsem nechtěl studovat strojařinu, ten obor jsem si nevybral, neznal jsem ho, snažil jsem se o změnu oboru, ale to mi bylo zamítnuto a já chtěl studovat na obchodní akademii. Ale pak, když jsem přijal za své, že tady dokončím tu střední školu strojírenskou, tak už to bylo lepší. (Q)

Ne docela dobře, osobní spokojenost je asi 60-70%. (otočení kazety). Já vím, že třeba pro hodně Číňanů je problémem tady jídlo, ale mně to až tak nevadí, já mám chleba, brambory moc rád. V Číně málo lidí jí brambory. Ještě musím říct, že moji rodiče mají doma fotku, nákladní lodi, která se jmenuje Praha a rok 1939, nevím, odkud ji moji rodiče dostali. Později jsem nechápal, proč Praha má námořní loď, když to není přístav. **Když jste přijel a začal tady žít, tak byla tady nějaká období, kdy někteří cizinci třeba říkají, že ze začátku se jim tady všechno líbí a všechno je dobré a nebo naopak, měl jste i vy taková období?** Já nemůžu říct, že bych měl taková období. Já jsem vždycky přemýšlel tak, že první tři měsíce jsem neřešil zda zůstat nebo nezůstat. Vždycky jsem se rozhodoval až po třech měsících. Potom také já jsem klidný, nejsem nervózní, neříkám často, že to a to je špatný a tak. Tak možná proto jsem neměl takové problémy. **Tak jste se rozhodl po těch třech měsících, že tady zůstanete?** Ano, ano. **A proč jste se tak rozhodl?** Já jsem se prostě zajímal o východ Evropy. Tady jsem zůstal i proto, že tady mám ty kamarády, prostě několik faktorů dohromady. Tady se mi líbí víc, je tady klidně a není nuda, není tady ani západ ani východ. (R)

No, já jsem měl už určitou povědomost o české kultuře, znal jsem jazyk, přečetl jsem knihy, historii. V těch 80. letech jsem tady pobyl měsíc a půl na kurzu jako tlumočník, pak jsem se vrátil zpátky a pracoval jsem na montážních linkách (v Číně). Když jsem odjel v roce 1994, tak i když jsem měl tady těžká období, tak jsem se nikdy nechtěl vrátit. Protože v Číně teď se zavádí taková politika, která se mně vůbec nelíbí. Všeobecná korupce, negativní stránky pronikají do celé Číny. Proletářská diktatura za čínské kulturní revoluce pak pokračovala v dalším období, žádná demokracie, svoboda slova, a to se mi vůbec nelíbí. (S)

Ne, můj domácí říká, že nejsem vůbec žádná Mongolka, někteří krajané si zvykají strašně dlouho a já ne. Hned jsem si připadala jako doma. Moji rodiče často cestovali, možná je to tím. Jídlo, počasí, všechno dobrý. V Mongolsku je drsnější počasí. Tady je to celkově příjemnější. Všechno v pohodě. (T)

To je dobrá otázka. Určitě to nebylo pořád stejné. Ale je to těžké rozdělit. První dva měsíce jsem se cítila nešťastná, ale svým způsobem jsem očekávala nelehký začátek, byla jsem na všechno připravená. **Co bylo to nejtěžší?** Myslím, já jsem měla štěstí. A druhé období je, když jsem byla s manželem. To je šťastnější období, už to není tak problematické, člověk se nebojí budoucnosti, vše děláme společně. (U)

Hlavně si pamatuju, že jsem se snažila poslouchat tu češtinu, co hlásili a nic. Ani slovo. Že jsem fakt nic nerozuměla, i když něco jenom, co jsem viděla. (vypuštěn text) **Aha, tak když jsi sem přijela, tak jsi tady byla sama. A jaký to bylo?** No tak byla jsem osamělá, no. To je divný, já skoro brečím. Taky jsem tu neutrálnost, jak jsem řekla. Já si pamatuju, jak jsem psala seznam, co mě baví, jaký směr v životě, co mi řekne, co mám dělat, co mě jako baví. Jak jsem psala, tak jsem všechno škrtila, kromě toho – se smát. To byl takový ostrůvek, ten byt a to bylo pohodlně. A pak jsem dostala přítele. Ale on měl taky deprese. On byl Ir, my jsme přišli do Irska na Vánoce. On jen ležel a díval se na televizi a já jsem spala. To byl úplně katastrofa. No to byla docela osamělá. (zvoní jí mobil). Dělala jsem malý expedice, jako učit se koření a koupit si koření na vaření. Takové úkoly. No myslím, že koncem toho prvního měsíce, když jsem pracovala pro tu firmu, že jsem potkala toho přítele. Přes něj jsem už měla nějaký známý. (vypuštěn text) Ta deprese byla tak hluboká, že každý den jsem šla zpátky domů a měla strašný stres, co mám dělat. A místo odreagovat nebo pracovat jenom jsem seděla ve stresu zablokovaná a hodně brečení, hodně taková...víš co. **A to bylo, tohle období, jak dlouho po tom příjezdu?** Na jaře 1996 jsem dělala ty zkoušky, na podzim 96 jsem nastoupila. Byla jsem o Vánocích doma v Americe a měla jsem tam krizi, strašný. A když jsem přijela, řekla jsem, že nemůžu pokračovat v tom studiu, radši skončit, radši dostat nějakou práci. Taky jsem v ten podzim začala pracovat současně v Radost efekt, znáš to? Dělat dekorace tam. A jsem se vrátila a rozhodla jsem se, že dostanu nějakou práci, kde dostanu víc, než 70,- za hodinu nebo něco. Bych měla skončit v to Radosti, bych měla skončit ve škole, prostě šetřit a něco s tím dělat. To byl ten plán. Ale pak mě ta paní z té Radosti ukecala, ať tam zůstanu. (vypuštěn text) **Ve svém životě? No.** No měla jsem v té první době osamělost s tím přítelem, oba trochu jako smutný, nespokojený. A pak když jsem začínala pracovat pro Radost, když jsem byla tam, potkala jsem nějakou holku, která byla dost jiná ode mě a ona měla spoustu kamarádů a pila víc než já a začínala jsem jako fakt užívat si. Tohle byla rychlejší doba a asi poprvé v životě jsem fakt pila. Pak se ta doba trochu nějak uklidnila, našla jsem ještě jednoho přítele. Pak jsme kamarádka a já začínali na svoji firmu, to bylo trochu jinak s odpovědností a hledání si práce. Ještě to bylo víc sranda, než ten začátek, ale bylo to vážnější a tohle bylo až do konce. (V)

Zdravotní obtíže

Střet s novým prostředím a proces zvykání s sebou nesou i psychickou zátěž – stres. Tento akulturační stres se může projevit nejen psychickými, ale i různými somatickými symptomy. Proto nás zajímalo, zda naši respondenti nějaké zdravotní obtíže spojené s adaptací vykazovali a prožívali.

V polovině případů respondenti uvedli, že neměli žádné zdravotní problémy. Žaludeční problémy ze stresu, případně si „nemohli zvyknout na stravu“ zmínili tři respondenti. Jeden respondent se léčil s vředem na dvanácterníku v lázních. Další (H) vypověděl, že jeho manželka onemocněla až v Čechách na rakovinu (a zemřela).

Ostatní popsali širokou škálu zdravotních obtíží:

Jo, zdravotní obtíže jsme měli, dcera měla problémy se zažívacím traktem, vůbec jsme nemohli zvyknout českému jídlu, pořád jsme zvraceli, dcera měla ještě hormonální poruchu, vypadala v 17 jako 15ti letá, já jsem jako matka měla výčitky od doktorů, říkali mi, že se o ni pořádně nestarám, že musím doplňovat ten jídelníček velkým množstvím

vitaminů a ona těch vitaminů dost neměla, protože finance jsou tak omezený, já měla ten rozpočet tak strašně... A ona si taky nemohla zvyknout, a to bylo ještě i psychické, ona pořád si stýskala po příbuzných, po sestřích, po kamarádkách. Byla ve třídě úplně sama, vůbec z toho Ruska i z Čečenska, úplně sama a celá třída byly české děti. Takže to bylo trochu problematické, to zapojení do té společnosti. Takže tři roky to trvalo a já jí nemohla ničím pomoci, protože sama jsem byla v cizí zemi a ta adaptace neprobíhala tak lehce. Já jsem taky měla nějaké problémy. **I zdravotní?** No zdravotní, tak mě už prosím bylo padesát let, tak jako u každé ženy. Za druhé – bez manžela, bez příbuzných, psychicky to bylo těžké, všichni měli ještě chronické choroby, takže těžké. A pořád mě bolela hlava a ještě mám chronický zánět nosních dutin, takže v tom metru jsem pořád nemohla nějak přizpůsobit a ten průvan mě prostě ničil. To bylo strašné. Teď už jsem nějak přizpůsobivá. (směje se) **(A)**

Po příjezdu před Vánocemi jsem dostala chřipku, byla jsem poprvé v životě nemocná, bylo mi zle, neměla jsem se na koho obrátit, bylo to krušné období, nechtěla bych to zažít znovu. **(K)**

Zdravotní obtíže jsem neměl, sice trpím na časté záněty průdušek a jsem alergický, třeba když přijdu do jiného prostředí. Třeba k někomu ze sboru na návštěvu a pak mám ty alergické projevy. Bral jsem dost léků na to a ještě budu. Ale to přičítám změně klimatu. **(Q)**

Ze začátku, když živobytí bylo takové náročné, tak jsem byl nervózní (už třetí Číňan, který používá toto slovo v tomto spojení), ale všeobecně jsem zdravý. Mám rád sport – plavání, běh, volejbal, košíkovou, i teď stále sportuji. **(S)**

První měsíc mi připadal divný vzduch hlavně, byla jsem strašně ospalá, pak jsem si zvykla. Strašně mi chyběl ten mongolský čistý vzduch, nevím, tam je nějaký jiný. Tady se mi zdálo pořád nějak dusno. Pořád jsem usínala v tramvaji, všude. Pak se to zlepšilo. **(T)**

Úplně na začátek nebo předtím? No, já jsem furt spala, to byla ta deprese. To spaní a ta únava mi nejdřív nedošlo, co to bylo, že to byla ta deprese. Já jsem zkusila hledat, nevím, jestli to je to, kam ty směřuješ, jako zkušenosti s nemocnicí? **(V)**

Zastavíme se u slovního spojení „byl nervózní“. Tento termín byl u všech třech čínských respondentů synonymem pro osobní nepohodu, negativní emoce, stres. V tomto smyslu jej ve výzkumu používali pouze čínští respondenti.

Typy bariér a jejich prožívání

Tím, že imigranti mají osvojené jiné kulturní vzorce a nenasávali s mateřským mlékem vzorce hostitelské země, se dostávají po příchodu často do situace dezorientace, musí čelit pocitům, že jim nikdo nerozumí a oni nikomu nerozumí apod. A právě na zkoumání subjektivně pociťovaných bariér komunikačních, kulturních a sociálních jsme se zaměřili.

Pouze ve třech případech respondenti uvedli, že bariéry v komunikaci ani jiné bariéry nepociťovali. V devíti případech uvedli hlavně jazykovou bariéru, kterou logicky pociťovali nejvíce počátkem pobytu.

Už jsem to říkal, zpočátku hlavně tu jazykovou, nyní více tu konotační. Žítí tady je namáhavější. V Holandsku mi lidé rozumí. (B)

Hlavně zpočátku tady byla jazyková bariéra, byly to až komické situace, když jsem se nevyjádřil přesně. Jiná ani ne, pohybuji se ve svém okruhu lidí. Ale je pravda, že jsem cizincem tady i v Polsku, tam se mě dokonce jednou paní zeptala: "Kde se pán naučil tak dobře po polsky?" (I)

Bariéry jsem měla zpočátku hlavně jazykové, jsem uzavřená a styděla jsem se mluvit česky, ještě dnes, když jsem unavená, tak nemůžu najít česká slova a jsem nešťastná, že mi lidé nerozumí. (K)

Další často uváděnou bariérou mezi příchozím a majoritou byl pocit, že je česká společnost řadí především do skupiny „cizinci“, bez reflexe jejich osobnosti (v osmi případech).

*Bariéry spíše jen sociální – lidé mě prostě nechtěli, lidé nechtějí člověka z nějakého jiného prostředí, který... (hledá výraz) **se liší**, jo, jo ten člověk, který se liší od většiny, tak je to trochu problém. Ten člověk se musí sám hodně snažit, aby tu bariéru nějak překonal, aby se přizpůsobil k té nové společnosti, je to vlastně vzájemná snaha. Mě se to podařilo. (A)*

Při běžném hovoru, třeba v obchodě nám to lidi dávali znát, když slyšeli přízvuk, byli třeba neochotní nebo nás nechtěli obsloužit, dělali, že nerozumí, ale já jsem to řešila tak, že prostě příště jsem do toho obchodu nešla. Našla jsem ten, ve kterém byli milí. Více se s tím potkal manžel. Většinou manžel, protože tam šlo o živobytí. (D)

Hlavně zpočátku jsem pociťoval jazykovou bariéru, ale i teď cítím, že jsem stále cizinec, Češi jsou opatrní, jen tak někoho mezi sebe nevezmou a já to chápu. (J)

*Podle mé zkušenosti je česká společnost uzavřená, dívá se na cizince pořád jako na cizince, i když tady žijí dlouho. A stále slyšíte, i v okruhu přátel, takové jako o nás a o vás – dělení. Neberou ohled, že tady bydlíte 30 let a pracujete jako ostatní. Česká společnost se dívá dobře na cizince, jen když mají od něj výhody – dělí cizince na ty z bohatých zemí, pro ně jsou perspektivnější, tak ho respektují a druhá kategorie třeba Arabové, Afričané – pro ně jsou méněcenní. Mimo výjimek samozřejmě a těch je hodně. Ale celkově je trend jako vyčerpát něco od cizince. Češi jsou lakomí, nepomáhají lidem v nouzi, důkazem jsou tady azylanti, kteří tady žijí v horších podmínkách než jinde v Evropě. Ti žijí tady jako ve vězení. Cizinci není umožněno, aby byl asimilován. Třeba tady zcela výjimečně české úřady zaměstnávají cizince, není na to zákon, ale funguje to tak. Cizinec musí platit daně, pojištění, povinnosti má, ale má minimálně výhod, až jen s občanstvím. Jinak česká společnost není konfliktní, to znamená, když cizinec moc neprovokuje, není moc odlišný, tak si jich nevšímá, mimo skinheady, spíš koukají něco z nich získat. Lidé tě odmítají jako cizince, ale nedělají něco proti tobě, jen tě nepustí k sobě. **A dávají to nějak najevo, myslíte?** Ne, ne, nedávají to najevo, ale jsem odmítnut. Trvá dlouho, než tě berou jako člověka. Cítím tu bariéru, v místě bydliště to trvalo několik let, snad sedm let, než jsem měl přátele - Čechy, než mě brali normálně. Ale v mé nepřítomnosti o mě říkali – „ten Arab“, to jsem slyšel na vlastní uši, když si mysleli, že nejsem přítomen, přitom v hovoru mě oslovovali jménem. To působí na psychiku člověka, protože i když chce se asimilovat*

do společnosti, ale uvnitř cítí, že tam nemá místo. To ho nutí se vrátit k původní identitě, ještě spíše zesílí ty vnější znaky. (P)

Přímo specifickou sociální bariéru vyjádřil čínský respondent:

Já myslím, že je tam těžký kontakt, hlavně s muži středního a staršího věku, to je těžký pro mě, já nevím proč. Já cítím, že oni jsou trošku s cizinci nervózní nebo žárliví, asi kvůli práci nebo kvůli financím. Že si ještě na cizince ještě nezvykli. Mladí lidé, kteří mají zkušenost práce v zahraničí, to je už něco úplně jiného. Často jsem slyšel, že lidi na Moravě jsou příjemnější než v Čechách, ale já jsem to moc necítil, pro mě je to stejné. (R)

A americká respondentka v pracovní oblasti (kulturní bariéry):

No jedna, to je spíš pracovní, že když se ptáš, jestli je něco možný – tak není možný, neexistuje. Ani o tom nemyslej, ale hned a nechtěj risknout nic. Radši být nepříjemný a odmítnout, než zkoumat možnosti. To je fakt bariéra. Kulturní, nevím, jestli jsem si tolik zvykla, ale mezi ty skupiny, kde jsem – tolik ne. Víc než v Státech, ne. To je spíš proto, že ta skupina je spíš liberálnější, mladší skupině, všichni cestovali v cizině a tak. S vidlákama z vesnice si moc nerozumíme. (V)

Prožívání krizových situací a jejich řešení

Vnímání a hodnocení zátěžové situace je vždy subjektivní. K adaptačnímu procesu patří i prožívání specifických krizových situací a na jejich analýzu se teď zaměříme. V odpovědích našich respondentů bylo možné najít různé vyrovnávací strategie. Od řešení problému:

My jsme se dostali do krizové situace ve třetím ročníku té střední školy, to byl takový krizový rok, já nevím proč, jenom kvůli dceři. Já jsem vůbec krizovou situaci žádnou neprožívala. Ale dcera ve třetím ročníku strašně polevila ve vyučování, já nevím, co to bylo. Prostě to byl nějaký jako protest nebo co, chtěla odjet odtud, nechtěla se jí tady už zůstat, i když měla už spoustu kamarádek, vypadalo to tak dobře, já nevím z ničeho nic vznikla taková krize, že já jsem dokonce uvažovala o opuštění té školy, o skončení toho vyučování a vůbec o odjezdu. Ale prostě neměla jsem kam a co. Starší dcera zvala k sobě, ale znovu začínat tu obrovskou proceduru, to strašné a vrátit to zpátky taky nešlo, prostě půl roku to trvalo. Půl roku to trvalo, prostě to bylo strašné, já některé mé známé o tom věděly a snažily se mi pomoci, ale zvládly jsme to dokonce sami, musely jsme. (A)

Hledání sociální opory:

Když jsem měl slabé chvíle, tak pomáhala komunikace s lidmi, jsem optimista, do minulosti se nevracím, žiji budoucností. (I)

Konfrontaci:

Třeba jsme měli problémy při porodu - chtěli po nás peníze, a to jsme měli občanství ČR, byla to jejich neznalost zákonů, také máme tři omluvy od ředitele cizinecké policie a tak. Pro mě jsou nejdůležitější dvě vlastnosti - čest - nedělat nečestnosti někomu a důstojnost - nedovolit nikomu udělat nečestnost vůči tobě a tyhle dvě ctnosti musí být v rovnováze. Ctnost znamená, že se chovám fér, jo, nikomu neublížím. I v obchodě, když někoho oblbnu a získám výhodu jen pro sebe, on přijde ke ztrátě, jo. Tak příště už se mnou nebude obchodovat, jo. Takže čest je důležitá. Důstojnost, nedat, aby tě někdo podrazil nebo zachoval se nefér vůči tobě. V Praze mě nepustí k práci – rivalita, vyslechl jsem si, že jako cizinec na to nemám právo, je tady dost Čechů, kteří čekají na funkce a zakázky několik let, můžu se k nim zařadit a taky čekat, proto jsem vystoupil

z Mánesu, čeští výtvarníci nesnesou konkurenci. Jaký byl skandál, když jsme jeli s manželkou reprezentovat ČR (už měli ČR občanství) do Francie, nemohli to tady někteří překousnout – tak nás příště Francouzi raději pozvali zvlášť - osobní pozvání – umíte si představit, co pak bylo v Mánesu...svaz umělců už by nás nikam nepustil. (C)

Sebekontrolu:

Ty těžké situace jsme zvládali, oba jsme měli své úkoly, které jsme chtěli splnit. (H)

Vyhýbání se problému (spojené s taktikou hledání sociální opory):

Když jsem měl krize, tak pokud jsem mohl, tak jsem odjel do Etiopie, když ne, tak do hospody. (L)

Až po pozitivní přehodnocení:

Když mám problémy, tak to nepokládám za krizi, ale za zkoušku a každá zkouška se musí vyřešit a překonat. To je život. (text vypuštěn) Jednou jsem jel s taškou se zbožím z Prahy, čekám na nádraží a čtu si noviny, koutkem oka vidím, že se ke mně blíží skupinka asi 15 skinheadů. Obklopili mě, jeden mi povídá: „Ty, kolik je hodin?“ Klidně jsem se podíval, i když jsem nebyl klidný a řekl jsem mu, že je půl páté, a on mi řekl: „Děkuji, vy jste slušný člověk.“ (při vyprávění je vidět, že je spokojený, že ho skinhead nazval slušným člověkem) Tohle neodsuzuji... (O)

Typy strategií a copingových reakcí se většinou prolínají, což dokládají i námi vybrané příklady řešení krizových situací.

Později jsem prožívala i krize v manželství, bylo to složité. Manžel je z Konga – uprchlík, dostal zde politický azyl, je o dost starší než já. Z domova jsem byla zvyklá, že se otec stará o matku, která nikdy nepracovala, jen v domácnosti. A tady musím pracovat, abychom se uživil. Musela jsem vzít práci učitelky španělštiny, která je lépe placená a nemůžu dělat to, v čem jsem se vzdělávala a co mě baví – což bychom z finančního hlediska nezvládli. Trochu mě to mrzí a mám to manželovi za zlé, ale snad v budoucnosti se k tomu budu moci vrátit. Také jsem nebyla zvyklá na volnost, které se mi tady dostalo, neuměla jsem s tím pořádně naložit, rozhodovat se sama...starat se o sebe a o děti sama, až z toho byl manželský konflikt. Nevěděla jsem, co mám dělat, byla jsem jako blázen, nevěděla jsem, komu se můžu svěřit, aby to neroznesl dál..až jsem zašla k psychologce, což byla velká úleva – mít se komu svěřit. Ale krizi jsem musela vyřešit sama, už jsem zvyklá řešit věci sama. Ve chvílích krize jsem hodně cítila, že mi ta rodina, ta jistota chybí. To se mi podařilo nalézt až v posledním roce, kdy jsem se dostala do sboru věřících: I doma jsem chodila do kostela, ale až v poslední době jsem si vytvořila svůj vlastní vztah s bohem. (K)

Obecně lze strategie vyrovnání se s krizovou situací u našich respondentů rozdělit na dvě základní:

- zda primárně řeší krize respondent sám
- zda v krizi hledá podporu sociálního okolí.

V našem výzkumu jsme došli ke shodnému výsledku, tj. polovina respondentů hledá pomoc u sebe a druhá polovina se obrací na přátele, rodinu a známé (pouze jedna na instituce).

A na závěr zajímavá zkušenost válečné migrantky:

Všimla jsem si toho, že lidé po válce, když jim hrozí to bezprostřední nebezpečí, lidé se snaží více než obvykle pokračovat v životě a zachránit život svých dětí, svých potomků, ta snaha vzrůstá. Před válkou jsem o tom ani nepřemýšlela. (A)

Co bylo nejtěžší na adaptaci, a co pomáhalo

Opět se v odpovědích jednotlivé faktory prolínaly. Jednoznačně nejtěžším v procesu adaptace se ukázalo zvládnutí (ovládnutí) českého jazyka, toto uvedli respondenti ve 14 případech:

To nejtěžší je jazyk, cizí jazyk. Přece, když neumíte vyjadřovat něco, tak je to to nejtěžší. A ještě změna jídla a jiné zvyky a obyčeje. Každá země má přece jiné zvyky a obyčeje a když to nevíte, tak máte problémy. Tak jsme obě s dcerou, ona ve škole a já ve společnosti s tím měli nějaké problémy. Ale je to už pryč. Zvykly jsme i k jídlu, i k obyčejům a zvykům. (A)

Nejtěžší byl ten jazyk, český jazyk. To mi dělalo největší problémy, stýskání ani ne. Byl jsem vychováván se sestrou u strýce, tak jsem byl trochu zvyklý se starat sám. (N)

Já nevím, jestli je to co myslíš, ale porozumět tu češtinu. Já jsem se hodně trápila, trpěla. To mě hodně trápilo. Protože jsem mohla furt skládat nějakou větu, dělat, aby někdo mě rozuměl. To žádný problém nebyl, ale jako chytit ty slova, pro mě to bylo strašný. Já nevím, jestli oni mají víc intuici a nechají to být, plynout. Tak já ne (zvoní jí mobil). Zkusila jsem různé věci, všechno začínalo jít trochu lépe, když jsem zkusila taktiku, že jsem se koukala do očí, abych nedělala tu gymnastiku a chytat ty koncovky, a to pak pomohlo. Protože jsem se posunula od té logický, protože mozek je na jazyky, a to něco jiného než kalkulace, samo to jde, ale musím to nechat být. Ještě furt mám problém. (V)

S tím je spojené i potýkání se s kulturní odlišností, s novým prostředím (uvedeno ve čtyřech případech):

Nejtěžší bylo si zvyknout na některé způsoby chování v ČR, které v Polsku nejsou běžné. Např. rozdíl v přijímání hostů – v ČR dostane čaj a koláč – v Polsku dají na stůl vše, co mají v doma. Prostě větší srdečnost, otevřenost, na rozdíl od české uzavřenosti, opatrnosti – Češi jsou takoví studení čumáci. (I)

Nejtěžší bylo to cizí prostředí, chybělo to zázemí a ty finanční potíže. Na to jsem doma nebyla zvyklá. (F)

Jeden respondent přímo uvedl, že nejobtížnější je při adaptaci uzavřenost české společnosti:

Podle mé zkušenosti je česká společnost uzavřená, dívá se na cizince pořád jako na cizince, i když tady žijí dlouho. (P)

A ucelenou, shrnující odpověď poskytl holandský respondent:

Nejtěžší na emigraci je, že jste vytržen ze společenství, člověk má pud „k někomu patřit“ a také neustálé vysvětlování konotace, významu, jak to myslíte. Je to namáhavější, musíte se více kontrolovat, co říkáte, co děláte...to v Holandsku je vše jasné, srozumitelné...Rozumíte si beze slov. Když jsem přijel naposledy, tak to bylo již lehčí, měl jsem tady stabilizovaný okruh známých, už ta komunikace byla lehčí, věděl jste, do čeho jdete. (B)

Na otázku – Co usnadňuje zvykání, co pomáhá – téměř všichni respondenti uváděli sociální podpůrné sítě, ať se jednalo o krajany (kamarádka s podobným osudem (F)) nebo obecně o kontakt s lidmi:

Nejvíce mi pomáhal ten každodenní styk s lidmi podobného cítění jako mám já, takových „mezinárodních“ Čechů a víra. (I)

To když člověk najednou vidí, že má lidi, kterým na něj záleží. (Q)

Pro jednu respondentku to byl pocit potřeby (svého místa ve skupině lidí), se zdůrazněním nutnosti aktivního přístupu imigranta:

Pomáhalo? No pomáhalo vstřícné chování našich známých Čechů, lidí, všichni byli vstřícní a ochotní nám pomáhat, no a také jsme se snažili sami, učili jsme se jazyk a pořád jsme se snažili zúčastnit nějakých aktivit, to strašně pomáhá, když cítíte, že vás někdo potřebuje, někdo vám zavolá a bere vás, tak to je to nejdůležitější pro člověka. Aby se necítil osaměle, tak to my jsme necítili. (A)

Dalšímu respondentovi pomáhalo intenzivní studium češtiny a vědomí „zadních vrátek“:

Když jsem se cítil osamocen, řešil jsem to telefonáty do Holandska a také jsem intenzivněji studoval český jazyk. Pomáhá i vědomí, že se můžete vrátit. (B)

A arabskému respondentovi návrat k víře:

Ano, vrátil jsem se k islámu, každé ráno se myji, modlím se, čtu tři stránky z Koránu. Vrátil jsem se k tomu jako k jistotě, abych se úplně nerozpadl. (P)

Imigranté sice hledají oporu v sociálních podpůrných sítích, ale málo u institucí. Respondenti z našeho výzkumu se obraceli na organizace, které se zabývají pomocí přistěhovalcům, v minimální míře. Spíše spoléhali na pomoc známých krajanů, přátel a rodiny (12 respondentů). V šesti případech respondenti uvedli, že nežadají o pomoc, ať již ve smyslu, že vše řeší sami (5) nebo ve smyslu, že se nemají na koho obrátit:

Nemám na koho se obrátit, tady cizinec musí řešit problémy sám, třeba teď mám krizi, jsem skoro bez práce, ale nemůžu se na nikoho obrátit, musím to vyřešit sám. Ostatní Arabové tady mě považují za autoritu, vybudoval jsem si u nich pozici, tak teď nemůžu žádat o pomoc. Hledám práci. (P)

Pouze jedna respondentka uvedla, že se na instituce obrací:

Za prvé máme ty nevládní organizace – Člověk v tísni, pomoc uprchlíkům nebo už integrační organizace, kde mám spoustu známých a můžu se obrátit o pomoc k nim, když něco, když mám nějaký problém, tak klidně se obrátím. (A)

A jednoho respondenta krajanská instituce, ke které se obrátil s žádostí o pomoc, zklamala:

Ne, já jsem se už dvakrát obrátil na soud, na advokáta, ale v podstatě je to pořád jen peníze, peníze. Konzultoval jsem to i s vedoucí krajanů v Čechách, ale i tady jsem znechucený. Ale i tady jsem narazil na takový arogantní postoj, tak jsem to vzdal. (S)

Ovládnutí jazyka hostitelské země

S adaptací a integrací úzce souvisí stupeň ovládnutí jazyka nové země, kdy předpokládáme, že proniknutím do hloubky jazyka hostitelské země, se

zvyšuje integrace do nové společnosti, prostě proto, že jsme schopni lépe dekódovat vzájemnou komunikaci, snižuje se pocit dezorientace, bezmoci, tedy projevy akulturačního stresu. Dalším důvodem je, že česká společnost se jeví být citlivá na „cizí“ přízvuk. V rozhovorech se opakovaně objevovaly negativní reakce Čechů hlavně na ruský přízvuk. Zkoumali jsme, jak je používán český jazyk v rodinách imigrantů, a jakým jazykem naši respondenti myslí. Zde je potřeba uvést, že většina našich respondentů mluví více než dvěma jazyky. Jeden respondent hovořil dokonce šesti jazyky, a to plyně.

Na otázku: Když přemýšlíte, přemýšlíte v jakém jazyce? odpovědělo devět účastníků našeho výzkumu, že myslí ve svém (rodném) jazyce, případně ještě v jiném, než českém. Např.:

*Když přemýšlím, tak vám řeknu čestně, že přemýšlím v ruštině (směje se), je to paradoxní, protože já pocházím z tak malé národnosti ingušské, nás je tak málo, asi tak 500 000 tisíc jenom, takže bez ruského jazyka se nešlo žít, učit se, pracovat. Svůj rodný jazyk používám spíš, když mluvím s maminkou, je to tak. **A maminka je?** Maminka zůstala v Dubaji s mladší sestrou. Ale moje dcera už se vyjadřuje spíše v češtině. (A)*

Většinou v ruštině. V noci, když jdu spát, tak mám myšlenky v češtině a říkám si: „Natašo, tak mluvíš dobře česky.“ Ale, když začnu vyslovovat, tak mám nějaké překážky, ale vůbec se nebojím mluvit, možná to někdo ví, nevím. (E)

*Když mluvím v češtině, tak musím to překládat do svého jazyka, abych tomu rozuměl lepší. **Aha, a jakým jazykem se mluví v Guinea-Bissau?** Mezi přáteli mluvím kreolsky, ale oficiální jazyk je portugalská. (N)*

Dalších sedm respondentů uvedlo, že se používání jazyka pro tichou řeč (myšlení) liší podle situace. Pokud mluví s Čechy, tak myslí spíše v češtině, pokud mluví s krajany nebo je problém nový a složitý, tak myslí spíše v rodném jazyce. A jeden respondent myslí dokonce vždy v takovém jazyce, ve kterém právě hovoří:

Hlavně přemýšlím v češtině, jen když je problém hodně složitý nebo nový, tak v arabštině, příp. v angličtině. (J)

Takhle, když myslím o nějakých zásadních, existenciálních otázkách, tak přemýšlím v arabštině. Ale když nějaké konkrétní problémy, tak v češtině. Třeba teď s vámi přímo přemýšlím v češtině. (P)

Jak o čem, když mám setkání s místními lidmi, tak česky. A když s kamarády, tak jazykem z jejich států či portugalsky (mluví 6 jazyky). (Q)

Zbytek respondentů odpověděl, že myslí v češtině, někdy z důvodu, že je to pro ně rychlejší:

No, přemýšlím spíš v češtině, oni se tam některý věci řeknou snadněji, taky ji používám v práci. (F)

Česky. Záleží, v jakém jsem prostředí, s mámou i v ruštině, ale většinou česky, oni se některá slova řeknou česky rychleji. (G)

Doma (s rodinou, příp. s přítelkyní) hovoří účastníci výzkumu česky v devíti případech. Pokud mají děti tak s tím, že na děti se snaží hovořit rodnou řečí, aby je *procvičili* (O). Dvanáct respondentů uvedlo, že mluví s rodinou/přáteli buď svou rodnou řečí nebo jinou než českou a v jedné rodině se mluví střídavě oběma jazyky (manželka je Češka).

Vnímání změny životní stylu

Drtivá většina respondentů uvedla, že se změnou země změnila i životní styl (18 respondentů). Většinou ve smyslu spoléhání se sám na sebe, tj. omezení sociálního styku (izolaci), kdy postrádali oporu své široké rodiny, na kterou byli v rodné zemi zvyklí. Dalo by se říci, že šlo o změnu od otevřeného životního stylu k uzavřenému:

Doma jsem často chodila do kaváren, do uměleckého prostředí, měla jsem hodně známých. Teď ne, tady jsem dost izolovaná. Teď jen do školy a domů. Maximálně na nějakou výstavu a do galerie. Jinak nic. (T)

Určitě, po příjezdu jsem rázem měla omezený sociální styk, já jsem společenský člověk, ale mentalita tady je jiná – Češi jsou studení čumáci, každý se stará jen sám o sebe, jsou vypočítaví, koukají, jestli se jim ten vztah vyplatí...jsou prostě jiní, my berem každého, já jim prostě nemůžu důvěřovat, nejsem tak otevřená ve vztahu k nim, dávám si pozor. (ano, zatím jediná, která odmítla diktafon) V práci mi jedna známá říkala: „To jsi se musela cítit hrozně ponížena, když jste tady nic neměli, nemohla jsi pracovat, že jo?“ Vůbec jsem nechápala, proč bych se měla cítit ponížena, naopak jsem na to pyšná, že jsem to dokázala překonat, spíš ona mě ponížila tím, že si to myslí. (F)

Další ve smyslu osobnostního vývoje, aktivity (uvádí pět respondentů):

Změnil se, doma jsem byl zvyklý na podporu široké rodiny. Naučil jsem se být zodpovědný za svůj život, ale je to otrava (směje se), chybí tam ta pohoda, ta bezstarostnost. Jediné, co mi zůstalo z dětství, je moje náchylnost k provokování, a to odnáší mí kamarádi a blízcí lidí. (Q)

Tak ano, životní styl se změnil, větší samostatnost, rychleji jsem dospěl. Věkem se člověk změní. Potkal jsem se i s problémem rasismu, i fyzicky, ale tak s tím se musím srovnat sám. Když chci žít a pracovat v cizí zemi, tak vlastně dvojnásob to musím dokázat - to je moje věc, vyrovnat se s tím. Zase člověk může najít svoji cestu. (M)

Životní styl se změnil určitě. Já se po příjezdu do České republiky hodně se zabývám společenskými aktivitami, dříve to nebylo tak. Hodně času jsem věnovala rodině, domácnosti, ale teď v Čechách jsem se stala více aktivnější jako žena. Zúčastňuji se ženské skupiny i evropské ženské skupiny, když přijela do České republiky, já jsem byla i tam. No a pořád mám rozhovory s novináři, pořád jsem zapojená do nějakých společenských aktivit, byla jsem dokonce i členkou poroty na festivalu Jeden svět. U Člověka v tísni jsem se seznámila se spoustou lidí a strašně mě překvapuje, že hodně lidí se zabývá lidskými právy, pro mě je to strašně překvapující, protože jsem se předtím nikdy nezabývala těmito věcmi, jenom každý sám za sebe to bylo dřív. A hodně mě to překvapilo, že v Evropě se hodně lidí zabývá touto tematikou. Hodně mě

překvapilo i to, že v Evropě jsou ženy tak aktivní, mají tak zvýšenou aktivní životní pozici, že je to v porovnání s námi obrovský rozdíl, no, i když jsme nebyly tak potlačené, já jsem byla rovnoprávná žena, vzdělaná, ale neměla jsem takové množství společenských aktivit jako zde v Čechách. Nikdo se tam v Rusku nezabývá lidskými právy, prosím vás. (A)

Případně změny chování (kulturních zvyklostí):

Životní styl se mi opravdu změnil, už taky nabízím návštěvám jen čaj a sušenku, přizpůsobil jsem se (směje se), ale stále se odmítám zouvat v domácnostech, buď mě chtějí obutého nebo nic. (I)

Asi ano, kouřím, piji pivo a ženský, takhle bych v Jordánsku žít nemohl – jordánská společnost je konzervativní, tam nemůžete žít s ženou jen tak, tam se musíš oženit a založit rodinu. Tady žiju jako Čech. (P)

Jako určitě. Určitě jsou rozdíly, jako hospoda, určitě. Jako jídlo, to jsem chtěla říct, že to je změna. Já se snažím nejíst cukr, tady je to těžko, nejíst bílou mouku a cukr. Je to fakt těžko. A já jsem slabší tady než v Státech jako v tom co jím. A hodnoty? Určitě jsem změnila, určitě. Jako manžel říká, že jsem na 75% Češka, ale určitě jsem jiná. Já se snažím říct co, protože ještě furt jsem zvláštní tady. Jako typická Američanka, protože jsem nikdy nebyla, jako co by si někdo představoval pod průměrnou typickou Američankou. **Jak vypadá průměrná typická Američanka?** Podle mě? Já myslím, že lidi si představí někdo, co není tolik dostudovaný. A i kdyby byl dostudovaný, jsou díry, obrovský díry v tom, že...já vím, že hodně mluvím, ale doufám, že tolik ne (předvedla grimasami – jako když někdo prázdně tlachá). Že mají rádi svoji pohodu šileně moc, že jako užívat si ty záchody je fakt zážitek. (teď mluví o Češích). A můj přítel jednou se mnou jel v rychlíku, kde byl namačkaném a já jsem začala jíst, tak on byl protivný, že si rozhodně nic nedá, že je to nezdvořilý, takhle blízko lidí. Moc lidí a moc mačkaném. A já – tak co, překonej to. Jako takový věci jsem asi pustila víc. Vidím to na mámě a na ségře, že takový pochody nepotřebuju tolik jako táta, že nejsem tak jiná než oni. Je to nevím. Jestli mi dáš nějaký příklady, třeba. **Ne, to je v pohodě, to nemusíš vymyslet celou teorii, to je v pohodě.** To je určitě zajímavá otázka, protože já to cítím, ale nevím přesně co. Možná manžel by mohl popsat lépe. (V)

Změny hodnot:

Změnil velmi moc, po absolvování univerzity jsem měla takovou představu, že budu pracovat u nějaké státní organizace na vysoké pozici s dobrým platem, ani ne u nějaké zahraniční pobočky s dobrým platem, ale nižší pozicí. Měla jsem takové velké cíle, ale tady to mám jinak. Klidně můžu pracovat v nějakém malém stánku, pobočce. (U)

Změny životního (pracovního) tempa:

Já myslím, že moc ne. Já jsem už v Číně po skončení VŠ sám bydlel, tady taky sám bydlím. Tak snad jen to jídlo, v Číně jsem nejvíc jedl hovězí maso a celozrnný chléb, tady je takový voskový chléb, tak vypadá. (Směje se). (text vypuštěn) Tady, jak v Číně každý večer čtu a dívám se na televizi. (text vypuštěn) A v Číně jsem moc nechodil po diskotékách a kavárnách a tady taky moc nechodím. Tak ještě do divadla a na koncert, nebo opera a balet a v Číně jsem taky chodil. Taky sportuji, chodím plavat a v Číně jsem chodil taky plavat a bruslit. Ale pracovní tempo, to jsem hodně změnil, protože v Šanghaji je několikrát rychlejš. Každý je nervózní od rána až do večera, protože každý, kdo skončil školu a šel do nějaké práce, tak musí jezdit ještě do nějaké školy učit něco nového, dělat zkoušky, aby postoupil v zaměstnání, vydělal víc peněz. Tady takový tlak není. V Číně ano. Tady to pracovní tempo je moc pomalé, tady mám vlastně volný čas, to jsem v Číně neměl. Na venkově nebo na malých městech to takové není, to neznám, ale ve velkých městech mladí lidé, tak minimálně třetina

výplaty musí jít na školné. Tam je to moc tvrdý. Proto se mi až tak moc zpátky do Číny nechce, asi bych si nezvykl na to pracovní tempo. Tady mě nikdo nekontroluje. (R)

A u jednoho respondenta bylo zajímavé pozorovat, jak je někdy těžké, ba přímo nemožné, převzít cizí kulturní vzorce:

...Stát, který dovolí rozvod, tak to dítě vlastně ztratí jednoho rodiče a cítí, že ho stát zradil (tím mi dále vysvětluje asociální jevy ve společnosti). Vláda by měla podporovat více učitele, ne učitelky, to je potřeba, chlap je osobnost, která má vychovávat děti. Žena má být doma s dětmi alespoň 5 let, aby tvořili rodinu, domov pro všechny. Tady si lidé ničeho nevážejí. Já mám lepší vztah k rodině než rodilý Čech, ale to je vina státu, lidi neodsuzuji. Nebo přeci nemohu žít s ženou jen tak, neoženit se s ní. Vztah dítka z rodiny a nedat ji novou, to je zločin, tím ji znehodnotím, pak si ji nikdo nemůže vážít. Když se neožením, neberu na sebe tu zodpovědnost. To je zásadní. Proto mám problém se svými dcerami, musím jim ukázat správnou cestu, nechápou, proč musí být doma, když ostatní ne... (O)

Opět si uvědomujeme, že změna životního stylu braná jako změna hodnot, chování je opět komplexním jevem souvisejícím s osobnostním vývojem člověka a toto naše rozdělení je do jisté míry zjednodušující (ale přehledné).

Dodržování původních tradic a zvyklostí

Zde jsme chtěli vědět, zda a jak pobyt v cizí zemi mění dodržování původních tradic a zvyklostí. V pěti případech respondenti odpověděli, že nedodržují žádné původní zvyklosti a tradice:

Původní zvyklosti nedodržuji. (J)

Nějaké zvláštní tradice nedodržujeme. (K)

Další skupina (sedm lidí) uvedla, že z původních tradic jim zůstala jen národní kuchyně, případně příprava jídla:

Jen kuchyni, vařím svoji, knedlo vepřo ne. (F)

Původní dodržuji snad jen tu kuchyni, vaříme doma libanonská jídla, jsou zdravější, víc nám chutnají, svátky patří ke kultuře, ve které žijete, takže dodržuji ty české. (O)

Pět respondentů slaví své národní svátky, příp. i svátky české, pokud mají děti:

Tradice dodržuji, slavím všechny etiopské svátky s přáteli v klubu, často a bouřlivě. (L)

Já nevím, že bych žila hodně podle českých tradic, to se taky říct nedá. Ale třeba český vánoce – kapra a tak. Pak budou velikonoce – budu dělat ruský velikonoce. Já se snažím dodržovat ty i ty, mám manžela Čecha. I viděla jsem, jak máma to dělá, když táta měl muslimský svátek, tak se snažila to dodržovat a pak slavila svůj ruský svátek. To samé se snažím dělat i já. I svého syna se budu snažit vychovávat tak, aby viděl svět. Aby něco zažil, ne jako špatný věci, ale také je to potřeba. Já když poslouchám manžela, když mluví o problémech, tak si říkám, že vůbec neví, co jsou to opravdové problémy. Přitom jemu je 36 let, ale někdy mám pocit, že já jsem toho zažila opravdu

víc, než on. Ale jsem ráda, že jsem to zažila, aspoň mě to posílilo do života, tak nějak jsem dospěla dřív. (G)

Zajímavě popisuje změnu zvyklostí respondentka z Čečenska:

*Původní zvyklosti a tradice jsme některé ztratili, např. co se týče zevnějšku. Měla jsem dlouhé vlasy, ale ostříhala jsem si je, protože tady to považují za vhodné. Či u nás bylo zvykem, kdykoliv, i v noci, jít navštívit známé a příbuzné, zůstat tam i několik dní – bez varování, můžete mít návštěvu v jakékoliv chvíli, ve dne čajíček a pak sedí 2-3 hodiny a naobědvají se. **To tady není zvykem.** Zpočátku mě to moc trápilo, protože byla jsem zvyklá mít stále nějaké hosty a zde jsem se cítila osamělá. Teď už jsme si zvykli a svoje soukromí si chráníme. (A)*

Ojedinělý je v tomto souboru popisovaný návrat k dodržování původních tradic a zvyklostí:

Ano, vrátil jsem se k islámu, každé ráno se myji, modlím se, čtu tři stránky z Koránu. Vrátil jsem se k tomu jako k jistotě, abych se úplně nerozpadl. Hledám v tom psychickou oporu. Uvažuji, že přestanu kouřit a pít alkohol, to také islám zakazuje, protože je to nezdravé. Nic tady nemám jistého. Žil jsem ze dne na den, ani jsem nechtěl vidět jak bude dál, ale když budu žít jako muslim, tak také ušetřím víc peněz. Islám není jen náboženství, to je systém života. Proto také většina muslimů je podnikavá, úspěšná. Udržují pravidelnou životosprávu, musí jíst zdravě, časně vstávat, pracovat, modlit se. Ale nebudu mít takovou nejistotu, vrátím se do svého. Držím Ramadán, cítím bolest, bolí se mi hlava, ale večer jsem silnější, že jsem to vydržel. V poslední době jsem odstoupil od přátel, se kterými jsem chodil na pivo. Snad už tři měsíce jsem s nimi nebyl, ale cítím, že takto ztrácím duševně. Je to ztráta duše a já ji chci zachránit. (P)

Stýskání v jiné zemi a pohled do budoucnosti

V této závěrečné kapitole první základní výzkumné otázky se podíváme na téma stýskání a na to, jak respondenti vidí svou budoucnost v České republice. Jak bylo možné očekávat, naprosté většině respondentů se stýskalo po rodině, která zůstala v zemi původu (ve 12 případech). Přitom téměř třetina respondentů (7) přijela s manželem/manželkou, příp. s dětmi. Z dalších odpovědí vyplývá stesk po prostředí, svojí rodné zemi a po životě, který tam respondenti vedli. Tady jsou ukázky odpovědí:

Někdy se mi stýská, že tady nejsem farářem a nemám sbor, protože to pak můžete sám tvořit takové společenství, kde je vám dobře. Po té přímé komunikaci s lidmi, teď spíše přes PC – sedím v kanceláři. (H)

Ze začátku ano, ale pak jsem to bral jako realitu. No hlavně po rodičích. Otec nám po večerech přednášel takové filozofické přednášky. On studoval na americké univerzitě a byl ředitel cementárny. Tak když já měl krize, říkal jsem si, kéž bych seděl pohromadě s rodinou kolem stolu a jídlo a legrace, kéž bych slyšel od něho něco. A od maminky tu mateřštinu. Normálně po tom dětství. (P)

Samozřejmě po tatínkovi a po přírodě. Když jedu domů, tak hned vyrazím někam ven, na venkov, tam je klid. Když se mi hodně stýskalo, tak jsem si zapálila voňavý jalovec, tatínek mi ho každý měsíc posílá. Tak ho zapálím, zavřu oči a jsem doma. (T)

Odpověď, že se respondentovi nestýskalo po ničem a po nikom se vyskytla pouze jednou (I), a také pouze v jednom případě respondentka uvedla, že neměla na stýskání čas (D).

Jeden respondent přitom pozoruhodně vytěsnil svoji rodinu, která zůstala v zemi původu:

Po příjezdu jsem si říkal, že teď mám život tady, jsme na ČR dva. Zdá se, jakoby život tam (na Ukrajině) nebyl můj život, ty rodiče nejsou moji rodiče, jakoby to byla knížka, co jsem už četl. Rozumově jsem chápal, že jo, to je má maminka, ale citově už všechno je tak vzdálené. Pak se nám narodil Saša a byli jsme už tři, teď už jsme čtyři a bude nás pět (manželka je těhotná). (C)

Zajímavé byly opakující se sny o emigraci, které ve dvou případech vyplynuly z rozhovoru při povídání o stýskání:

*Nejvíce se stýskalo po přibuzných - mamince, dětech, sestřích...i sny se mi o tom zdály. Mám opakující se sen, vidím Grozně, to bývalé město, pořád ho vidím.. **aha a jak to vidíte**...já vidím pořád jeden stejný sen, v různých variacích. Prostě je noc v Grozném a já jdu a nemůžu najít cestu k domu, buď jsem ztratila klíče, nemůžu najít klíče nebo cestu, jdu jako labyrintem, pořád se trápím, no a pak se vzbudím a vidím, že nejsem doma. Ještě ani jednou jsem ve svém snu jsem nedošla do svého domu. Něco tam brání a ten poslední byl, že jsem ztratila klíče a nemůžu ty klíče najít. (A)*

A sny se vám zdají? No jistě, bohatý. Někdy vidím barevný filmy. A týká se nějaký z těch filmů i té změny života? No a hodně. Ale nevím, jak je rozšifrovat. Není potřeba rozšifrovat, jen říct...No například vidím takový sen. Moje rodina jedeme autem, po serpentínách, já říkám manželovi: „Opatrně, opatrně, můžeme spadnout někam.“ Jedeme a všude je sníh, už takový roztátý, špinavý a pak najednou přijeli jsme a před námi vrata, ty vrata se otevřely a tam najednou klid, pohoda, sluníčko svítí, rostou palmy a my tam všichni jdeme. No k čemu to? Já si ráno řekla, že jednou bude časem všechno v pořádku, budeme mít klidný život a budeme mít východisko z těch serpentín. (E)

Svou budoucnost v Česku vidí 14 respondentů. Většinou to komentovali slovy:

Nejspíš v Čechách zůstanu nastálo, pokud nedostanu rozkaz. (směje se). Vybudoval jsem si tady postavení, mám tady přátele, jsem oblíbený. Nechce se mi budovat to znovu. (I)

Odejít do jiné země nechci, tady je to lepší než v Africe, jen kdybych tu práci. Už jsem si zvykl tady a abych zase znovu to ne. (N)

Pět účastníků výzkumu nechává otázku budoucnosti otevřenou:

Myslím, že to asi bude tady na delší dobu, pokud ne navždy. Ale člověk musí být vždy otevřený k další změně. Jsme připraven. I vzhledem k té práci. (H)

To já nevím, zda tady zůstanu nastálo, to závisí i na vztazích v ČR, mám tady přítelkyni. Už nemůžu dělat rozhodnutí jen sám, už jsme dva. Nikdy neplánuji, tak to vyplyne. I když jsem přijel sem, tak jsem neplánoval, jestli tady zůstanu, měl jsem vztahy a tak to vyplynulo. Doma vždycky počítali, že se vrátím, myslím, že i pořád počítají, ale už se s tím smířili, že jsem pryč, tak nenaléhají. (M)

A ze zbývajících třech respondentů se jeden chce určitě vrátit domů (po skončení studia), druhý uvádí, že pokud by dostal lepší pracovní nabídku, tak by změnil destinaci a třetí uvažuje, že přesídlí jinam:

Zřejmě v budoucnu přesídlím jinam. Čechy jsou mi moc malé, nejen rozměry, ale i tématy - v porovnání se Západem, nevím to jistě, uvidí se. (B)

2.4.2 Zisky a ztráty z imigrace

Zkoumali jsme subjektivní vnímání zisků a ztrát, které přináší imigrace. Při tvorbě této otázky jsme vycházeli i z toho, že skrze respondentovo bilancování imigrace si budeme moci ověřit stupeň jeho adaptace na nové podmínky, což se později ukázalo jako nereálné. Výsledky ukázaly především stupeň vědomého zpracování této životní etapy a subjektivní uvědomování si výhod a nevýhod, které z migrace plynou.

Největší skupinu popisovaných zisků (téměř polovinu) tvořily odpovědi dotýkající se osobnostního vývoje ve smyslu obohacení, dozrání, „rozšíření“ osobnosti, případně ve smyslu zvýšení sebevědomí, sebedůvěry (vliv na utváření sebeidentity):

Tak určitě mi to něco dalo. Přesně říct, co mi migrace dala není tak jednoduché, ale tak mít větší horizont, než když člověk je v tom malém okruhu životním. Větší pochopení, jak různý život může být, jak krásný, jak těžký, jak různorodý. Pochopení pro ty česko-německé dějiny, být součástí toho procesu smíření mezi Čechy a Němci po tom všem, co bylo a v tom také zastupovat Čechy v Německu – to jsou zvláštní zkušenosti. (vypuštěn text) Všechno, co může přispět k větší otevřenosti tohoto uzavřeného prostoru, je dobrý a důležitý. Já jsem také trochu víc flexibilnější než jsem byl. Už vím, že to může být a taky jinak. Možná jsem si víc schopen vzít z každé kultury to, co mi dělá dobře. Miluji českou kulturu, vážnou hudbu, divadlo. To jsem neznal. To všechno k tomu patří. (H)

Zkušenost migrace mi dala hodně pro vývoj osobnosti, jako osobnost to považuji za dobrou příležitost, hodně jsem se dozvěděla o lidských právech, o tom, že existuje i odlišný způsob života než jsme měli u nás, a že není špatný, jak jsem se dříve domnívala, je jen jiný a stejně dobrý. Vidím, jak velkou roli má vzdělání, zaměstnání – ta vnější aktivita, i to, že žena musí bojovat o svou životní pozici a může být nezávislá – to jsou nové životní zkušenosti. (vypuštěn text) Mám pocit, jako bych se vlila do lidského oceánu a vidím hodně skvělých lidí, i když nejsou mé národnosti nebo náboženství, tak hodných, to jsem si ani nemohla představit. Vždy jsem si myslela, že ti nejskvělejší, nejhodnější lidé jsme jenom my (Čečenci). Ted' vidím, že i mé dcery mají možnost vybrat si jiného, dobrého partnera, rozšířily se jim možnosti. (A)

Akceptovat jiný názor bez boje či asimilace. Uvědomil jsem si, jak je silná touha lidí někam patřit, být přijímán, jak jsem citlivý na to, když se cítím být jinými odmítán i metakomunikačně. Imigrace mi dala rozšíření vztahů, způsobů komunikace, schopnost ustát si svoji osobu, svůj názor a přitom přijmout názor druhého. Být za sebe a přitom ještě s někým a bez boje. Větší toleranci. (B)

Dále odpovědi šesti respondentů se dotýkaly rozšíření okruhu sociálního okolí (získání manžela, rodiny, nových přátel) a rozšíření oblasti životních zkušeností, života:

Emigrace mi dala nové zážitky, jazyk, manžela, děti (text vypuštěn) (K)

Dalo mi to hodně. Neumím si svůj život představit bez toho, čím jsem prošel, jsou v něm okamžiky, které bych klidně vynechal, ale vcelku je to ošklivě-krásný osud. Jsem s tím spokojený, ono to člověka posílí, když se na to dívám s odstupem, těším se, až budu psát svoje paměti. Vzala taky, doma bych si život zorganizoval jinak, tady člověk v něčem je omezený, že musí žít v jiné kultuře, tohle si nemůžu dovolit, tohle ano. Kdybych žil ve své kultuře, dělal bych to jinak. Každopádně беру to za obohacení, že mám dva životy, že vím, co mi dává ta africká kultura a co mám z té české, takže vcelku je to takové obohacení, které bych doporučil každému, že je to jako žít dva životy. (Q)

Dva respondenti uváděli, že migrace jim přinesla vzdělání:

Migrace dala asi vzdělání, necítím, že by jinak něco dalo. Snad ukázalo způsob soužití bezkonfliktního. (P)

Zbylí respondenti odpověděli v tomto smyslu:

Jestli mi migrace něco vzala nebo dala, to nezkoumám, nezajímá mě to. (L)

To je taky těžký, samé těžké otázky. (R)

Mezi ztráty, které jim migrace přinesla, nejčastěji řadí ztrátu užších vztahů s rodinou, která zůstala v zemi původu, přátelských vztahů apod. (ve čtyřech případech):

Na druhé straně mi vzala některý vztahy, který nepřežily vzdálenost, i když teď je již díky internetu situace lepší. (B)

Emigrace mi dala nové zážitky, jazyk, manžela, děti a vzala právě ty užší vztahy s rodinou v Kolumbii. (K)

Ztrátu životního stylu, materiálních věcí, lehkosti bytí udávají tři respondenti:

Emigrací jsem přišla spíš o materiální věci, o svůj okruh známých, o svůj životní systém, ale ničeho nelituji. Když vidím nějaký servis (jidelni), jen si vzpomenu, že jsem měla podobný, jen to, ale nelituji. (A)

Vzala mi možná tu naivitu, kterou si člověk pěstuje, když je všechno jasné, tu jednoduchost, tu lehkost bytí. Že člověk nemusí hodně přemýšlet – to mi vzala, že může tak přímějí fungovat, že se pořád musím kontrolovat, co říkám. (H)

Sedm respondentů se domnívá, že mu imigrace ztráty nepřinesla nebo neví jaké:

Nic mi nevzala, já jsem se jen více zocelila (E)

Tahle zkušenost mi nic nevzala, naopak jenom mi to dalo. Já jsem ráda, že jsem to zažila. Každý by měl něco takového zažít, měl by vidět, jak doopravdy žijí ostatní lidé, aby si mohl svůj život trošičku změnit. Každý říká, jaké má problémy, ale neví, jaké má problémy ten další, jiný člověk. Třeba to může poznat sám u sebe, nemusí nikam

jezdit, já nevím. Ale dalo by to dost. Ale já bych ráda, aby moje dítě zažilo totéž, hlavně vnitřně mě to pomohlo, teď jsem taková, že žádný problém mě tak moc nebere, neglobalizovat to. Viděla jsem už větší problémy. (G)

Zbylí respondenti se tímto nezabývají nebo se nepodařilo odpověď získat.

2.4.3 Sociální okolí

Na tomto místě se podíváme na vliv sociálního okolí na migraci, rozdělíme si sociální okolí migranta na rodinu, která zůstala, rodinu, která šla s ním a na českou majoritu. Samozřejmě, jde o pohled samotných respondentů na svoje okolí.

2.4.3.1 Rodina, která zůstala

Naše otázky se zaměřily na postoj rodiny migranta v zemi původu k imigraci, zda migrace přinesla změnu vztahů této rodiny s imigrantem (příp. jaké) a na udržování kontaktu s původní rodinou.

Obecně můžeme postoje rodin k odjezdu našich imigrantů rozdělit do tří okruhů. První okruh představuje pozitivní postoj rodiny k odjezdu syna/dcery a udávají jej logicky téměř všichni studenti před rokem 1989 (až na jednoho, který uváděl neutrální postoj své rodiny). Pro ilustraci představíme pár odpovědí:

Rodina to brala dobře, byli rádi, že budu studovat, někam se podívám. (M)

Rodina doma byla ráda, že jsem dostal to stipendium, protože u nás ho získat a studovat v cizině, není jednoduché. Tak jsem měl radost. (N)

Tento pozitivní postoj byl vyjádřen v šesti případech. Dalším typem je neutrální reakce blízkého okolí imigranta, kam jsme zařadili postoje ve škále od lhostejnosti až po „rodina s tím počítala“. Tento neutrální postoj nejbližší rodiny, která zůstala v zemi původu, byl stejně četný jako postoj pozitivní.

Rodině to bylo jedno, že jedu pryč, v Etiopii je každý sám za sebe. Starší bratři jsou ve Francii. Často jezdím domů. (L)

Rodina s tím počítala, když jsem kněz, mohu být poslán kamkoli. Taky na mě tolik nelpěli rodiče, zůstali jim ještě doma tři moji sourozenci. A pořád je to blízko. (I)

Poslední okruh představují postoje negativní k vycestování svých blízkých do jiné země, opět v určité škále od obav až přímo po nesouhlas s imigrací. Zaregistrovali jsme ho v pěti případech:

Rodiče strach samozřejmě měli, tenkrát jsem jel za „železnou oponu“, ale já ne. (B)

Rodina nechtěla, abych s dcerou odjela, chtěla se držet pohromadě a vypukl dokonce i skandál, ale já to považovala za nezbytnou věc, já chtěla dostat nějaký statut nebo něco takového, co by nám dalo nějakou jistotu, že jsme příslušníky nějakého státu.

Prostě Rusko nás zbavilo příslušnosti našeho státu, ty naše pasy vůbec už neplatily. A také v těch arabských zemích prostě nelze sehnat něco takového, já jsem chtěla mít nějaký statut, kdo jsem, kde jsem, proč jsem a vůbec. Rodina prostě kvůli těm obavám nechtěla. (A)

V naprosté většině (20 případů) naši respondenti udržují kontakt s rodinou, která zůstala v zemi původu. Rozdíl je jen v četnosti a způsobu tohoto kontaktu. Kupodivu zde nehraje až tak velkou roli vzdálenost (samozřejmě pouze v případě, kdy mají imigranti dost peněz na cestu domů), ale spíše motivace:

Kontakt s rodinou udržuji, i když tam nejezdím často. Říkám, že vzdálenost vztahy přibližuje. Jsem teď oblíbený syn, když tam přijedu jen na chvíli. (Polsko) (I)

S rodinou v Německu udržuji kontakty, i když nepříliš časté, ale naše vztahy se nezměnily. Ty byly dobré a jsou. (H)

Kontakt udržuji s maminkou, každý rok trávím určitou dobu v Etiopii. S bratry se moc nestýkám, i když bych podle tradic měl dávat dárky synovcům a neteřím, nejsem moc dobrý strýček – jsem takový strýček na dálku. (L)

*Ano, každý týden se můžeme i vidět po internetu. **Jezdíte do Číny?** Jezdím, asi jednou ročně. (U)*

Pokud jde o kvalitu vztahů s původní rodinou, o jejich změnu v době odloučení, je zde názor různý. Někteří respondenti si kvalitativní změny uvědomují (se smutkem), jiní ne nebo ty změny nepovažují za závažné:

...ale potom co můj otec zemřel, jsem zjistila, že jsem si vztahy v Kolumbii trochu idealizovala, že i tam jsou v rodině problémy, jen se to ke mně nedostalo. Dokud byl otec na živu, tak všechno držel, aby mi nepřidělávali starosti. Bylo mi z toho trochu smutno, jako bych něco ztratila. Moje matka, ta je jiná, není zvyklá se starat sama o sebe, tak i na dálku musím převzít péči o rodinu, o mladší bratry. Posílám jim peníze přes jednoho kněze, aby bratři dostudovali a přijeli sem. To by byla pro mě největší radost, kdybych jim mohla vytvořit domov tady. (text vypuštěn) V posledním období mě trápí právě situace v rodině, která se bude muset řešit, což jde na dálku špatně. To jsem také musela překonat, v Kolumbii jsem byla zvyklá, že se nic neřešilo, prostě se jen počkalo a ono to nějak dopadlo. Teď už musím hned řešit problémy, nedá mi to, neumím je odkládat, což zase nechápe matka. (text vypuštěn) Vztahy se bohužel mým odchodem změnilly a z toho je mi smutno, bratři mě téměř neznají, když jsem odcházela, bylo jim rok a půl a dva a půl roku, jsem pro ně cizí, ale můj vztah k nim je stejně vřelý. Ještě jsem tam nebyla. (K)

Ano, jsem nejstarší dcera, předtím jsem rozhodovala o všem, sestry jsou o osm let mladší. Naučily se rozhodovat beze mě, takže se toho hodně změnilo. (U)

Bohužel ano, přece jen jsme od sebe daleko už dlouho a pro mě je to už téměř polovina života. Nejde sice o změnu k horšímu, ale přece jen málo komunikujeme kvůli dálce. Nevídáme se. Svou roli kdysi hrály i jiné nepříznivé, na nás nezávislé okolnosti, které stály u té odluky. (Q)

Ne, to vůbec ne. Nezměnily se, to ani nebude, každý se těšíme na sebe. (M)

Ztráta blízkých vztahů s původní rodinou byla u poloviny respondentů vnímána jako masivní ztráta, doprovázená pocitem smutku (a to téměř třetina

respondentů přijela s manželkou/manželem, příp. s dětmi). Problémy v původní rodině se na dálku obtížně řeší, i to může být trvalým stresovým faktorem.

2.4.3.2 Rodina, která šla se mnou

Pouze v třetině případů imigroval respondent společně se svou rodinou. Patnáct respondentů přijelo individuálně a v šesti případech pak v České republice založili rodinu. Mezi těchto patnáct účastníků řadíme i respondenta z Číny, který pobýval tři roky v Česku sám a rodina za ním přijela až po této době. Zkušenosti respondentů se zvykáním si jejich manželů, manželek a dětí se různí. V našem vzorku se ukázalo, že hůře si zvykali manželé (z pohledu manželek nebo dětí). Manželky také udávaly krize a konflikty v rodině, které probíhaly v průběhu adaptačního procesu – od různých pohledů na válku, různé způsoby řešení situací až po prosté stýskání jejich manželů. Dvě ženy se také rozvedly v imigraci (z toho jedna ještě na území jiného státu, do kterého utekli s manželem a rodinou před válkou - **A**). Uvedeme si konkrétní odpovědi:

*Já jsem matka samoživitelka, mám 3 děti a jsem rozvedená. Rozvedli jsme se po válce, tak za tři roky. **Po válce v Grozném, myslíte...**Jo, po válce v Grozném, my jsme měli různý názor na tu válku a na všechno, prostě nedalo se žít...(hledá český výraz) – **spolu**...jo, spolu, jako rodina. Bydlím v Praze. (vypuštěn text) Náš vztah skončil, on je hrozně nervózní, ani se nemohl věnovat dětem, pořád řešil svoje vlastní problémy a já jako matka pořád byla s dětmi, nemohla mu to odpustit, no, to jsou ty soukromé věci, no, už jeden druhého nepotřebujeme. Já už jsem si zvykla být na všechno sama. (**A**)*

*Rozvedla jsem se před rokem, možná to (imigrace) mělo vliv, jiné lidi neštěstí stmelí, nás to rozdělilo. Mám dvě děti. (vypuštěn text) Krizové situace byly, vztahy s manželem se změnily. Manžel řešil problémy v práci i jinde jinak než já, a to nás oddálilo. Rozvedli jsme se vloni. (**F**)*

*Rodiče to taky moc neřešili, máma byla ráda, že je tady. Táta, protože má celou rodinu v Dagestánu, tak ho chápu na druhou stranu, že ho to tam táhlo a stýskalo a pořád se mu stýská, že by tam nejspíš rád odjel. Na druhou stranu ale vidí, že to nemá cenu. (**G**)*

*Později jsem prožívala i krize v manželství, bylo to složité. Manžel je z Konga – uprchlík, dostal zde politický azyl, je o dost starší než já. (vypuštěn text) Manžel si zvykal hůře, také se nemůže vrátit do Konga – je uprchlík. (**K**)*

V těchto imigrantských rodinách se ukázalo, že děti si zvykaly lépe (rychleji) než dospělí, ale máme zde jednu výjimku:

...A ona si taky nemohla zvyknout, a to bylo ještě i psychické, ona pořád si stýskala po příbuzných, po sestrách, po kamarádkách. Byla ve třídě úplně sama, vůbec z toho Ruska i z Čečenska, úplně sama a celá třída byly české děti. Takže to bylo trochu problematické, to zapojení do té společnosti. Takže tři roky to trvalo a já ji nemohla ničím pomoci, protože sama jsem byla v cizí zemi a ta adaptace neprobíhala tak lehce. (vypuštěn text) My jsme se dostali do krizové situace ve třetím ročníku té střední školy, to byl takový krizový rok, já nevím proč, jenom kvůli dceři. Já jsem vůbec krizovou situaci žádnou neprožívala. Ale dcera ve třetím ročníku strašně polevila ve vyučování,

já nevím co to bylo. Prostě to byl nějaký jako protest nebo co, chtěla odjet odtud, nechtělo se jí tady už zůstat, i když měla už spoustu kamarádek, vypadalo to tak dobře, já nevím z ničeho nic vznikla taková krize, že já jsem dokonce uvažovala o opuštění té školy o skončení toho vyučování a vůbec o odjezdu. Ale prostě neměla jsem kam a co. Starší dcera zvala k sobě, ale znovu začínat tu obrovskou proceduru, to strašné a vrátit to zpátky taky nešlo, prostě půl roku to trvalo. Půl roku to trvalo, prostě to bylo strašné, já některé mé známé o tom věděly a snažily se mi pomoci, ale zvládly jsme to dokonce samy, musely jsme. (vypuštěn text) Jo, dcera už je tady spokojená, má i něco naplánováno, už se uklidnila...(A)

Ve dvou případech se ukázala výhoda společné zkušenosti v partnerském vztahu:

Manželka to zvládala trochu lépe než já. Více věděla, do čeho jde, nevím. Ale tak celkem jsme to spolu zvládli. (vypuštěn text) Ne, nějaké deprese z toho, že jsme tady, to jsme neměli, na to jsme byli příliš racionální. Věděli jsme dopředu, že to nebude jednoduché, ale že to zvládneme. Natolik jsme se znali. Bylo to také dost takové, jak jsme si to představovali. To spojení mít víc času na sebe, užít se, učit se komunikovat, byla to příjemná zkušenost. V Německu jsem byl farářem ve sboru, kde bylo 5 tisíc lidí, a to bylo šíleně moc práce a pak to tady bylo krásně volné. Volný čas, to jsem předtím neměl. (H)

Manželka mě podporovala, také chtěla žít v Evropě a pomáhala hodně rodině syna než se odstěhoval do Kanady. Tam je syn úspěšný a spokojený. (S)

2.4.3.3 Češi

V této kapitole se podíváme, jak vnímají českou majoritu naši respondenti. Bylo velmi zajímavé si shrnout hodnocení charakterových vlastností Čechů, hodnocení české společnosti a jejího pracovního stylu. Výsledky kvalitativní analýzy nejsou pro českou majoritu příliš lichotivé. Ukázku postupu analýzy jsme přiložili v příloze č. 3.

Souhrn (předsudků a stereotypů) o Čechách (i Moravanech):

Češi jsou:

- xenofobní, ale v osobním kontaktu postupně roztají
- uzavření, studení „čumáci“, starají se jen sami o sebe
- vypočítaví, koukají, jestli se jim ten vztah vyplatí
- opatrní, jen tak někoho mezi sebe nevezmou
- nevědí nic o místě kde žijí, utváří si názory bez základu (historikové jsou roztříštění a nejednotní v pohledu na vlastní dějiny)
- jsou lakomí a nepomáhají lidem v nouzi
- jejich přátelský úsměv je jen maska, který něco zakrývá
- zcela výjimečně zaměstnávají cizince
- v Čechách se cizinec nemůže stát velkým člověkem
- hlavně muži středního věku a starší jsou trochu z cizinců nervózní nebo žárliví, nejspíš kvůli práci nebo kvůli financím
- nezodpovědní, jednají formou „nějak to dopadne“, „nějak bylo, nějak bude“, „ono to nedopadlo“.

Česká společnost také:

- není konfliktní a není tak zkorumpovaná, jak se píše
- nezajímá se o mezinárodní politiku
- ví, že to, co se píše v novinách, není pravda
- dívá se na cizince skrz prsty
- na úřadech a v nemocnicích dělá z cizinců „blbce“
- má sklony k alkoholismu, z množiny těch, kteří mají možnost se stát alkoholiky, se jich 99,9 % alkoholiky stane. Pokud někdo sedí v hospodě a nepije, tak bere antibiotika, je těhotný nebo řídí
- upřednostňuje kamarády před rodinou
- se uzavírá do rodin (každá rodina je jako slepá ulička).

Pracovní tempo a styl v České republice je:

- jednodušší (než v Číně)
- pracovní styl je vysoce flexibilní – to, co cizinec považuje již za nabídku řešení situace, Čech uvažuje pouze jako možnost, která se mění v čase
- zaměřen na hledání toho, proč to nejde, než toho, jak by to mohlo jít.

Z rozhovorů vyplynula jednak nedůvěra imigrantům vůči české většině:

...jsou prostě jiní, my berem každého, já jim prostě nemůžu důvěřovat, nejsem tak otevřená ve vztahu k nim, dávám si pozor..(F)

Tak i opačný vztah:

V přátelství kupodivu víc věřím Čechům, mezi krajany je to spíš obchodní záležitost to přátelství, ne upřímné. (O)

2.4.4 Domov – vnímání domova

Na téma vnímání domova je možné pohlížet z několika rovin. Jednak z roviny asociativní – co si pod tím pojmem každý z respondentů představuje, jestli konkrétní věc, zemi nebo pocity, vztahy, lidi. Pak je tu rovina „statistická“, kdy lze rozlišit, zda imigrant považuje za domov zemi původu, hostitelskou zemi nebo obě dvě současně. Domov, jeho vnímání a prožívání je velice niterné, emocionální téma.

Asociace k pojmu domov jsme rozdělily na:

- Vnitřní (abstraktní asociace, pocity) – určili jsme je v devíti případech, např.:

Domov je pro mě takový pocit - tam, kde je bezpečně. (A)

Do toho okruhu jsme zařadili i jednu specifickou odpověď:

No domov, já jsem takový chudák, který cítí, že tady nemá domov. A jak se to dlouho táhne s tím občanstvím, tak propadám zoufalství, že ho nikdy nedostanu, ta otázka mě pálí, protože tady chci mít domov, ale cítím, že asi těžko ho budu mít – nemám tu jistotu. Na druhé straně do Jordánska se už vrátit nemůžu, že už je pozdě, pár let před důchodem. Tak se opravdu cítím jako bych byl bezdomovcem. (P)

- Vnější (věci) – našli jsme tyto „věcné“ asociace v pěti případech. Z toho ve dvou se jednalo o respondenty, kteří uváděli, že mají domovy dva, pak vždy se domov v Česku vztahoval k vnějším atributům jako dům, byt, místo.

Domov pro mě představují věci, které mám rád, knihy, muziku. (B)

Domovy mám dva – jeden v Jemenu, tam mám kořeny, matku, otce, bratry...a druhý tady – byt, práci, přátele, dítě, přítelkyni. (J)

- Vnější (sociální okolí) – patřily mezi nejpočetnější skupinu asociací (10), kdy ve dvou případech se jednalo opět o respondenty, kteří mají domovy dva a domov v zemi původu se v těchto případech vztahoval k původní rodině.

Domov, to je moje rodina. (D)

*Domov – slovo víc než dům. Já mám trochu pocit, co to slovo znamená, ale nikdy jsem nečetla, co to slovo znamená. Je to abstraktnější než dům, že. My máme dům a domov stejný slovo – home. Jako myslíš, kde, základně? **No, to taky, ale i co se ti tam vybaví...** No já furt říkám home bude v Americe. Ale je to oba. Když jsem v Americe, říkám home, že je tady a naopak. **A když se řekne home, tak co to pro tebe znamená, jestli jsou to lidi, vztahy, věci...** Jó, ve Státech jsou to určitě lidi. To tolik o místě není, protože ten dům, kde jsem vyrostla už někdo jiný tam bydlí. Ségra bydlí ve stejném státu, ale máma se odstěhovala pryč, táta se odstěhoval pryč. Kdybych se já stěhovala, tak bych se odstěhovala spíš, kde je máma teďka. Protože se mi líbí ten stát, taky teta se tam odstěhovala, bratrance, sestřenice. Jako jiný město, 3 hodiny pryč, ale největší část rodiny je tam. Jako kultura v tom je taky, ale hlavně lidi. (V)*

Je potřeba zmínit, že asociace k pojmu domov se vyskytly rovněž ve smíšené podobě, v těchto případech jsme brali jako nejdůležitější první slova, která respondent na naši otázku vyslovil.

Rozdělení domova podle destinace:

Devět respondentů udává jako domovskou zemi Českou republiku, v naprosté většině jsou to ženy, které zde mají rodinu a pouze dva muži:

Jelikož mám už svoji rodinu, tak za prvé je pro mě domov Praha. Sice Dagestán je moje vlast, narodila jsem se tam, ale není to domov. (G)

Kde domov můj. Domov je pro mě tam, kde mám přátele, kde žiju, a kde je mi dobře. Teď je domov pro mě mnohem více tady než v Německu, protože když tam přijedu, jsem tam na návštěvě. Jsem tam samozřejmě také doma, nemusím přemýšlet, jestli to říkám správně. To jsou také dobré zkušenosti, ale tady je to taky doma. I ten český humor pro mě vytváří domov. V práci mi kolegové říkají, že mě nevnímají jako cizince, ale jako člověka, který je prostě odjinud a mluví trošku jinak. A to je mi docela sympatické, chci být vnímán jako člověk. (H)

Dalších sedm respondentů vidí nebo cítí svůj domov v zemi původu, z toho je pouze jedna žena (svobodná):

Pod slovem domov si vždycky představím Etiopii, to vždycky, chybí mi to pořád. Můžete žít kdekoli, ale doma je doma. (M)

*Volnost, můžu si dělat co chci, nikdo nic neřekne. Tady se necítím tak úplně volně. Každý krok musím kontrolovat, pořád myslím, jak to mám říct. **Jo, je to takový namáhavý, není to takový volný a kde vy osobně se cítíte doma?** Já nevím. Samozřejmě doma, v Mongolsku. (T)*

Dva domovy uvedli tři respondenti, z toho jedna žena (vdaná):

Domov je pro mě tam, kde je mi dobře. Kořeny mám v Libanonu, ale v ČR se skutečně cítím jako doma, když jsem tady, stýská se mi po Libanonu, když jsem tam, stýská se mi po ČR. Mám dva domovy. (O)

Zvláštní typ domova – mobilní, který si respondent vozí s sebou a není vázán na konkrétní místo, uvedli dva respondenti:

...Domov mám v sobě, takový rozšířený v Holandsku i tady, a zřejmě v budoucnu i jinde na světě... (B)

*Ano domov mám tam, kde mám své blízké, ale domov můžu najít i jinde, to vychází z toho osudu co mě potkal. Domov je pro mě tam, kde najdu lidi, kterým rozumím, kteří mi rozumí, máme se rádi, to prostředí se pro mě stává domovem, pokud jsem tam přijat. Našel jsem domov v České republice, měl domov na Slovensku, v Ženevě, není to domov jako přirozený – takový adoptivní, mobilní **Jo, vozíte si ho prostě s sebou.** No, jo. (smích) (Q)*

Posledním specifickým případem je respondent, který sám sebe nazval bezdomovcem (P).

2.5 Shrnutí výsledků

V této kapitole se pokusíme sumarizovat získané výsledky podle námi stanovených výzkumných otázek.

2.5.1 Dynamika adaptace na jinou kulturu

Nejčastějším důvodem odjezdu respondentů bylo studium v České republice (resp. Československu), a to v devíti případech. Druhou nejpočetnější pohnutkou k odjezdu byla válka v rodné zemi. Kvůli obavám o svou bezpečnost (a své rodiny) imigrovali čtyři respondenti. Ve třech případech byl odjezd vynucený politikou vlády v zemi původu. Další tři respondenti přijeli s vizí zažít něco nového, uspokojit potřebu změny ve svém životě. Jedna respondentka udává změnu práce jako hlavní důvod k odjezdu ze své země a další sloučení rodiny. Poslední účastnice výzkumu chtěla odjezdem řešit určitou vnitřní prázdnotu, kterou pociťovala, řešit určité existenciální otázky.

Česky se před odjezdem učili pouze dva respondenti, ostatní až po příjezdu na naše území. Studenti před rokem 1989 pak absolvovali roční

přípravný kurz s výukou českého jazyka, ostatní se česky učili sami, s pomocí televize, novin a knih. Jedna respondentka se do doby konání našeho výzkumu česky nenaučila (v Čechách pobývá 10 let).

Objektivně se v době migrace mohlo vrátit do země původu 15 respondentů a 7 tuto možnost nemělo (z důvody války a politiky v rodné zemi).

Při odjezdu se u studentů v pěti případech objevovaly pozitivní emoce (pocity štěstí, těšení a zvědavosti), ve třech případech neutrální pocity a jeden respondent udává smíšené pocity (strach a těšení). U studenta z donucení převažovaly pocity negativní (pocity křivdy, vzteku a smutku). Respondenti, kteří šli za změnou, se na novou zemi těšili. Pracovní migrantka prožívala i určité obavy z budoucnosti. Další respondentka popisuje určité ploché prožívání této situace jako důsledek jejího depresivního stavu.

Proces akulturace probíhal u jednotlivých respondentů s různou intenzitou, pouze dva imigranti popisovali fázi líbánek. U ostatních se po příjezdu rozvinuly projevy kulturního šoku v různé intenzitě. Od strachu o svou osobu, pocitů křivdy, beznaděje, deprese a izolace, až po racionalizaci těžkostí do snesitelné podoby. Na otázky týkající se adaptace odpovídali někteří respondenti pozitivně, ve smyslu, že se zde cítili okamžitě jako doma, ale v dalším rozhovoru pak často mluvili o pocitu osamělosti a smutku. Studenti před rokem 1989 vesměs udávali, že tyto projevy se zmenšili cca po půl roce, když získali základ českého jazyka. Pro přehlednější souhrn jsme vytvořili tabulku č. 5, kterou jsme zařadili na konec této kapitoly.

Zdravotní obtíže související s příjezdem do cizího prostředí neudávala polovina účastníků výzkumu. Tři respondenti zmínili žaludeční problémy ze stresu, příp. odlišné stravy. Jeden respondent se léčil s vředem na dvanácterníku (i v lázních) a další vypověděl, že jeho manželka onemocněla a zemřela v ČR na rakovinu. U ostatních se vyskytlo: zvracení, hormonální porucha, chronický zánět nosních dutin, chřipka (poprvé v životě respondentka onemocněla), časté záněty průdušek a těžká alergie, nervozita, zvýšená ospalost a deprese.

Ve třech případech respondenti nepociťovali žádné bariéry ve styku s majoritou. Devět respondentů uvádělo jazykovou bariéru, hlavně v počátečním období. Sociální bariéry – ve smyslu nepřijetí jejich osoby majoritní populací

udávalo rovněž devět imigrantů, z toho jeden imigrant popisuje specifickou sociální bariéru s muži středního a staršího věku. Poslední respondentka pak popisovala bariéru kulturní. I po několika letech pobytu u nás se cítí většina respondentů být mimo českou společnost.

Nejčastěji popisovanou copingovou strategií byla kombinace řešení problému a hledání sociální opory. V menší míře pak respondenti udávali strategie ostatní. Vyrovnávací strategie se vzájemně prolínaly. V našem výzkumu se vyskytly dva základní způsoby řešení, polovina respondentů řešila problémy sama a druhá polovina s pomocí sociálního okolí. Sociální podpůrné sítě imigrantů tvoří rodina (v některých případech i v zemi původu), přátelé (nejčastěji krajané) a ostatní členové komunity. Na státní a nestátní instituce zabývající se pomocí imigrantům se obrátila pouze jedna respondentka.

Nejtěžší pro příchozího do nové země je naučit se jazyku hostitelské země, to nám potvrdilo 14 respondentů. Obtížné je rovněž pochopení a přijetí nových kulturních vzorců, to si uvědomovali čtyři respondenti. Jeden účastník výzkumu označil za nejobtížnější pro adaptační proces uzavřenost české společnosti a další uvedl shrnující odpověď, v níž za nejtěžší považuje vytržení ze společenství, neustálé vysvětlování konotace a námahu s tím spojenou, větší nutnost sebekontroly imigranta.

Téměř všichni respondenti se shodli na tom, že adaptaci usnadňuje kontakt s lidmi, ať již s krajaný nebo vstřícnými Čechy. Jedna respondentka uváděla pocit potřebnosti pro ostatní lidi, který přispívá k rychlejší adaptaci. Obecně se jako profylaktická jeví aktivita samotného imigranta – ve smyslu přijetí nových kulturních vzorců, přijetí jazyka hostitelské země. V jednom případě pomohl respondentovi návrat k náboženství.

Stupeň přijetí jazyka hostitelské země jako důležitý ukazatel stupně integrace imigranta do většinové společnosti je obzvláště v Česku velmi významný. Česká majorita rozlišuje cizince i podle „cizího“ přízvuku, přičemž velmi negativní konotace jsou spojeny s ruským přízvukem. Devět respondentů uvedlo, že přemýšlí v rodném (či ještě v jiném než českém) jazyce, sedm udávalo, že přemýšlí podle situace buď v rodném (složitější nebo nové problémy) nebo českém jazyce (běžné věci). Jeden respondent přemýšlí vždy v jazyce, ve kterém mluví (hovoří 6 jazyky) a pět respondentů přemýšlí

v českém jazyce. V domácnosti hovoří česky devět účastníků výzkumu. Dvanáct respondentů hovoří se členy rodiny v rodném jazyce (nebo jiném než českém) a v jedné rodině hovoří střídavě rodným a českým jazykem (manželka je Češka).

Drtivá většina (18) respondentů uvedla, že se jim příchodem do nové země změnil i životní styl, a to od otevřeného životního stylu k uzavřenému. Dále popisovali změny ve smyslu vývoje vlastní identity, změny aktivity, hodnot a kulturních zvyklostí, příp. pracovního tempa. Čtyři respondenti uvedli, že nezměnili svůj životní styl.

Nejčastěji se dodržování původních tradic a zvyklostí odráží v zachování stylu přípravy jídla, ingrediencí, původních receptů (7). V menší míře pak respondenti slaví své národní svátky (5). Jako ojedinělý se ukázal případ arabského respondenta, který se plně vrátil k dodržování původních tradic. V pěti případech respondenti dokonce uvedli, že nedodržují žádné původní zvyklosti a tradice.

Ve většině případů (12) se respondentům stýskalo po rodině, která zůstala v zemi původu, přitom téměř třetina účastníků výzkumu přijela s partnerem, příp. s dětmi. Dále se respondentům stýskalo po prostředí, po svojí rodné zemi a po životě, který v ní vedli. Jednomu respondentovi se nestýskalo po ničem a po nikom a jedna respondentka uvedla, že neměla na stýskání čas, její manžel svou rodinu, která zůstala v rodné zemi vytěsnil.

Dvě třetiny respondentů chtějí i nadále žít v České republice, pět nechává otázku budoucnosti otevřenou a zbývající imigranti uvažují o změně státu.

Souhrnem k této výzkumné otázce můžeme říci, že průběh adaptačního procesu je vysoce individuální. Fáze líbánek nastává významně méně často než fáze ostatní. Průběh kulturního šoku a intenzita jeho symptomů je rovněž individuální a závisí především na osobnosti imigranta, jeho hodnotovém systému, na jeho hodnocení své situace v nové zemi a také na jeho očekáváních, se kterými se do dobrodružství imigrace pouští. Nejdůležitějšími vnějšími vlivy, které intervenují do průběhu kulturního šoku (a adaptace vůbec) jsou: znalost jazyka, možnost návratu do domovské země, imigrační politika státu domovské a hostitelské země, otevřenost/uzavřenost majority, možnost

získání legální práce a ubytování. Proces adaptace bývá bolestivější v případech, kdy kulturní vzdálenost obou zemí je příliš velká a vlastní možnosti řešení jsou vnímány jako omezené (pocit bezmoci).

Tabulka č. 5

resp.	důvod migrace	možnost návratu	akulturace	řešení krize	domov	budoucnost	země původu
A	válka	ne	L, KŠ, A	sama/instituce	ČR	ČR	Rusko
B	studium	ano	L, KŠ, A	sám	mobilní	jinde	Holandsko
C	politika	ne	KŠM	sám	ČR	ČR	SSSR
D	scelení rodiny	ne	KŠM	sama/rodina	ČR	ČR	SSSR
E	válka	ne	KŠM	sama	ČR	ČR	Rusko
F	válka	ne	KŠ, A	sama/krajanka	ČR	ČR	Bosna i H.
G	válka	ne	KŠM	rodina	ČR	ČR	Rusko
H	změna	ano	KŠM	manželka/přátelé	ČR	otevřené	Německo
I	změna	ano	KŠ, A	přátelé/víra	ČR	ČR	Polsko
J	studium	ano	KŠ, A	sám/přátelé	2 domovy	jinde	S. Jemen
K	studium	ano	KŠ, A	sama	ČR	ČR	Kolumbie
L	studium	ano	KŠM	přátelé/sám	Etiopie	ČR	Etiopie
M	studium	ano	KŠ, A	přátelé/sám	Etiopie	otevřené	Etiopie
N	studium	ano	KŠ, A	sám	Guinea B.	ČR	Guinea Bissau
O	studium	ano	KŠ, A	sám/manželka	2 domovy	ČR	Libanon
P	studium	ano	KŠM	sám	bez domova	ČR	Jordánsko
Q	politika	ne	KŠ, A	rodina/přátelé	mobilní	otevřené	Angola
R	změna	ano	KŠM	sám	Čína	otevřené	Čína
S	politika	ano	KŠM	sám	Čína	ČR	Čína
T	studium	ano	KŠM	sama	Mongolsko	Mongolsko	Mongolsko
U	práce	ano	KŠ, A	sama/manžel	ČR	ČR	Čína
V	prázdnota	ano	KŠ, A	manžel/přátelé	2 domovy	otevřené	USA

Vysvětlivky k tabulce č. 5: u fází akulturačního procesu : L=líbánky, KŠ=kulturní šok, A=adaptace a KŠM=kulturní šok mírný (mizivý).

2.5.2 Zisky a ztráty z imigrace

Imigrace z pohledu téměř poloviny respondentů přináší s sebou rozšíření a obohacení identity, zvýšení sebevědomí, lepší (realističtější) sebehodnocení a pohled z druhé strany. Pro dalších šest respondentů je přínos imigrace hlavně v oblasti rozšíření sociálních vztahů (získání manžela, rodiny, přátel), příp. získání nových životních zkušeností. Některým (2) respondentům imigrace přinesla pouze vzdělání.

Mezi nejbolestivější ztráty, které s sebou migrace nese, je ztráta blízkých, potvrzujících vztahů s rodinou v zemi původu. Obtížná je rovněž ztráta známého a blízkého stylu života, ztráta lehkosti bytí. Jako méně důležitá se pak jeví ztráta movitých věcí.

2.5.3 Sociální okolí

Vliv rodiny, která zůstala v původní zemi, na adaptaci imigrantů je opět individuální. Záleží na vztazích v původní rodině, již ne tolik na geografické vzdálenosti, jak se ukázalo v našem výzkumu. Adaptaci ovlivňuje již postoj rodiny k odjezdu jednoho jejího člena do jiné země, kdy vyloženě negativní postoj může přispět k vyššímu akulturačnímu stresu. Jinak se spíše projevuje pozitivní vliv původní rodiny na adaptaci, která svou podporou (sociální, někdy i finanční) výrazně přispívá k menší zátěži imigranta.

Důležitost těchto původních sociálních vazeb je patrná i z našeho výzkumu, kdy 20 respondentů uvedlo, že udržuje kontakt s rodinou, která zůstala. Četnost a hloubka kontaktů je individuální a závislá na stupni závislosti imigranta na původní rodině, na kulturní tradici apod. V našem výzkumu se neprokázalo, že by síla kontaktů s původní rodinou klesala se vzdáleností. Logicky se v případě velké geografické vzdálenosti rodin jako význačnější jevil vliv dostatku/nedostatku finančních prostředků. V menší míře si respondenti uvědomují (se smutkem) vliv migrace na změnu těchto blízkých vztahů (6 respondentů), většina si vztahy v původní zemi idealizuje a v jednom případě respondent vztahy s původní rodinou úplně vytěsnil (migrací začal „psát novou knihu a s matkou se nestýká“). Problémy v původní rodině, které nelze na dálku úspěšně řešit, se ukazují jako další faktor zvyšující stres imigranta.

Zajímavá se ukázala situace v rodinách, které migrovali spolu s respondentem (7). Naše výsledky ukázaly, že v těchto rodinách se v souvislosti s migrací do nového prostředí vyskytovaly krize a konflikty, které ve dvou případech skončily rozvodem a v jednom případě psychologickou intervencí. Z pohledu respondentů si děti zvykaly rychleji (a lépe) než rodiče, až na jednu výjimku.

Česká majoritní populace je pro respondenty společností uzavřenou, xenofobní a opatrnou, na první pohled ne přátelskou. Pomalé pracovní a životní tempo Čechů vyhovovalo především respondentům z Asie. Evropským respondentům zase nevyhovovala česká pracovní flexibilita a improvizace.

2.5.4 Vnímání domova

Nejpočetnější skupinu asociací k pojmu domov tvoří slova jako rodina, děti, přátelé, tj. sociální okolí (vyskytlo se v 10 případech). Devět respondentů si

Česká majoritní populace je pro respondenty společností uzavřenou, xenofobní a opatrnou, na první pohled ne přátelskou. Pomalé pracovní a životní tempo Čechů, vyhovovalo především respondentům z Asie. Evropským respondentům zase nevyhovovala česká pracovní flexibilita a improvizace. Jako důležitý se jeví přístup respondenta k majoritě, jeho hodnocení situace setkávání se.

2.5.4 Vnímání domova

Nejpočetnější skupinu asociací k pojmu domov tvoří slova jako rodina, děti, přátelé, tj. sociální okolí (vyskytlo se v 10 případech). Devět respondentů si pod pojmem domov představí abstraktní asociace (pocity). V pěti případech se domov spojil s věcnými asociacemi (byt, postel, knihy).

Z hlediska destinace jsme určili čtyři typy. Devět respondentů udává Českou republiku jako svoji domovskou zemi. V naprosté většině se jedná o ženy, které tady mají rodinu a pouze o dva muže. Opačná situace je v případě sedmi respondentů, kteří vidí svůj domov v zemi původu, takto odpověděla pouze jedna svobodná žena. Dva domovy uvedli tři respondenti a dva mají svůj domov mobilní, který není vázán na konkrétní místo.

2.6 Diskuze

Cílem této práce bylo zmapovat zkušenosti imigrantů s adaptací na českou kulturu, a to v rozsahu, který umožňuje charakter diplomové práce. Z tohoto důvodu naše výsledky nelze široce generalizovat.

Zvolený kvalitativní přístup a metoda rozhovoru pomocí návodu se ukázala jako adekvátní cíli studie. Uvědomujeme si však i nevýhody zvoleného postupu, kterými jsou možná zkreslení na straně tazatele i respondenta a náročnost interpretace dat.

Ke zkreslení získaných dat mohlo dojít již při tvorbě otázek a při výběru vzorku. Snahou autorky bylo vytvořit co nejvíce saturovaný vzorek, který ovšem nebylo snadné vytvořit a nakonec se ukázalo, že v kontextu této práce ani možné. Výběr vzorku byl ovlivněn možnostmi a kapacitou tazatelky, a také vlivy objektivními – uzavřeností některých migračních komunit a rozsahem diplomové práce. Nepochybně byl vzorek ovlivněn i použitím metody „sněhové

koule“, kdy jsme získali několik respondentů s předchozí zkušeností „medializace migrace“, tj. s rozhovory s novináři, účinkováním v rozhlase. Vzorek však lze považovat v určitém směru vždy za specifický, poněvadž se zajisté liší respondenti, kteří odmítnou účast ve výzkumu od těch, kteří souhlasí.

Dále je potřeba vzít v úvahu, že otázky a vůbec celý výzkum probíhal z kulturní perspektivy autorky. Osobní zkušenost tazatelky s danou problematikou byla na jedné straně výhodou, kvůli její větší citlivosti k interkulturním tématům, lepšímu naladění se na respondenty. Na druhé straně i nevýhodou, kdy subjektivní prožitky tazatelky mohly ovlivnit způsob vedení rozhovoru, získávání a interpretaci dat. Konfrontace s příběhy respondentů byla pro tazatelku příležitostí k vědomému zpracování vlastních témat souvisejících s její identitou, s jejími kořeny. Další oblastí potencionálního zkreslení na straně tazatelky byla možnost sugestivního kladení otázek, špatné srozumitelnosti otázek, nepozornosti. Tyto jevy se autorka snažila eliminovat pečlivou přípravou na každý rozhovor, seznamem otázek a používáním sondážních otázek.

Na straně respondentů mohlo dojít mimo „běžné“ zkreslení, způsobné subjektivním „filtrováním“ otázek, prožívání, vzpomínek a interpretací také ke specifickému zkreslení, kdy kvůli nedostatečné znalosti českého jazyka nebyl respondenty správně pochopen kontext rozhovoru či dokonce nebylo porozuměno smyslu slov. Tomuto problému se snažila tazatelka předejít přizpůsobením se jejich stupni znalosti českého jazyka a v případě potřeby otázky zjednodušovala, vysvětlovala smysl slov. Podmínky rozhovoru jako místo konání, forma, časová náročnost a předběžné informace o smyslu výzkumu byly vždy dohodnuty předem.

Dalším problémem je současné chápání minulosti a její konzistence v čase, kdy i vnímání a interpretace adaptačních problémů se v průběhu vývoje člověka, jeho zrání, získáváním dalších (i korekčních) zkušeností, mění.

Ke zkreslení dat mohlo dojít také při transkripci rozhovorů, kdy ve třech případech došlo k selhání diktafonu a tazatelka se musela spolehnout na své poznámky a svou paměť. V této oblasti mohlo dojít ke ztrátě některých dat i prostým chybným zápisem do elektronické podoby. Tuto možnost se autorka snažila eliminovat opakovaným poslechem záznamů a opakovaným čtením prepisů rozhovorů.

K největšímu zkreslení mohlo dojít při kvalitativní analýze odpovědí. Autorka se snažila vyčlenit nejdůležitější a nejpodstatnější informace na danou otázku z jednotlivých odpovědí, které si seřadila pod sebe, a pak se v nich snažila najít opakující se významné prvky společné pro více respondentů. Zde problém subjektivity vystupuje v plné šíři, poněvadž tím, že některou informaci tazatelka považovala za nepodstatnou, mohlo dojít k opomenutí některého jevu. Další zkreslení mohlo nastat vlivem špatné interpretace.

Autorka ve výsledcích popisuje i některé výjimečné informace, které podle jejího mínění dokreslují daný jev (opět problematika subjektivity).

Přestože si uvědomujeme, že ke zkreslení výsledků mohlo dojít v mnoha různých etapách výzkumu a z různých příčin, považujeme provedený výzkum za přínosný, minimálně pro autorku této diplomové práce, která získala mnoho zkušeností a zážitků obohacujících její osobní i profesní život.

Proces adaptace začíná již rozhodnutím o odjezdu a přípravou na něj. Při přípravě na odjezd, nezávisle na motivu migrace, věnovali imigranti jen malou pozornost seznámení se s českou kulturou a studiu českého jazyka. Tento výsledek odráží jednak specifika vzorku (složení viz tabulka č. 5 a 6), ale ani s přihlédnutím k této skutečnosti nelze plně vysvětlit fakt, že český jazyk se učili předem pouze dva lidé ze dvaadvaceti. Je možné proto konstatovat, že tato součást přípravy na odjezd je ze strany migrantů podceňována.

Další zajímavé zjištění je, že při procesu akulturace probíhá fáze líbánek podstatně méně často než ostatní fáze. Fázi prvotního nadšení a okouzlení popsali pouze dva respondenti. Fáze kulturního šoku probíhá s různou intenzitou a v určité škále projevů od mírných až po silné. Původní předpoklad, že intenzita symptomů kulturního šoku souvisí s motivem migrace, s možností návratu, se způsoby řešení krizí (vyrovnávacími strategiemi), s vnímáním domova, s kulturní a geografickou vzdáleností obou kultur se neprokázala (shrnutí viz tabulka č. 5).

Sociální opora se ukazuje jako důležitý protektivní prvek v adaptačním procesu. Přes velkou aktivitu různých státních a nestátních institucí se imigranti o podporu a pomoc obrací téměř výhradně na svoje nejbližší sociální okolí. V našem výzkumu se na tyto instituce obrací pouze jedna respondentka. Zde

vyvstává otázka, zda se jedná o subjektivní nedůvěru v instituce u imigrantů nebo pouze o nedostatečnou informační kampaň těchto institucí.

Analýza vztahů imigrantů k rodině v zemi původu opět přinesla zajímavé výsledky. Neprokázalo se, že by síla kontaktů s původní rodinou klesala s geografickou vzdáleností. U velké geografické vzdálenosti se jeví logická závislost četnosti a intenzity kontaktů na dostatku finančních prostředků. Prožívání ztráty blízkých, potvrzujících vztahů v zemi původu bývá bolestivé a je doprovázeno pocity smutku.

Z hlediska vnímání domova se ukázalo, že více vnímají hostitelskou zemi jako svůj domov ženy s dětmi.

Nejtěžší na imigrantství je prožitek vytržení ze společenství lidí (izolace), větší námaha spojená s používáním cizího (českého) jazyka, hledání konotace a vyšší sebekontrola. Adaptační těžkosti ještě prohlubují problémy existenční. Tyto prožitky jsou prožívány na různé úrovni, záleží na schopnostech introspekce a vůbec osobnosti každého imigranta. Zvládnutý proces adaptace přispívá k rozšíření migrantovi identity, k jeho obohacení o perspektivu z druhé strany, jak také ukázaly výsledky analýzy subjektivního vnímání zisků z imigrace.

Česká společnost je imigranty vnímána jako společnost uzavřená a ne příliš přátelská k cizincům a k překonání této bariéry musí imigrant vyvinout značné úsilí.

2.7 Závěr

Tato diplomová práce se snaží postihnout některé aspekty procesu adaptace na jinou kulturu a jeho prožívání a chce přispět k diskuzi o současném postavení imigrantů v České republice. V rámci výzkumu jsme provedli 22 rozhovorů s imigranty z různých částí světa, které jsme posléze analyzovali. Zajímali jsme se především o dynamiku procesu adaptace, o subjektivní vnímání zisků a ztrát z imigrace, o vliv sociálního okolí a o vnímání domova migranty.

Adaptační proces je komplexním jevem a my jsme přinesli pouze jeden z mnoha pohledů na jeho průběh.

Na základě výsledků výzkumu můžeme na závěr shrnout brzdy adaptačního procesu.

Na straně imigranta je to především jakákoli rigidita, neochota se měnit, přizpůsobovat. S tím souvisí pasivita, lpění na starém hodnotovém systému, na svých kulturních vzorcích. Neznalost jazyka a kultury hostitelské země a neochota je poznat. Negativní postoj k majoritě, k jejím kulturním zvykům. Duševní nerovnováha, malá otevřenost, žití v minulosti, žádná nebo nedostatečná sociální opora, neochota jít naproti.

Na straně majority je první překážkou imigrační politika státu, dále pak velká homogenita národa, uzavřenost společnosti a neochota vidět svět z jiné perspektivy. S tím souvisí neochota přijímat a respektovat odlišnosti, spojená s iracionálním strachem z neznámého. Určitá rigidita postojů, lpění na hodnotách a velká kulturní rozdílnost.

Naše snaha osvětlit dynamiku adaptačního procesu a jeho prožívání imigranty v české kultuře, je pouze prvním krokem na dlouhé cestě za poznáním.

3 Bibliografie

- ALFÖLDY, Š. *Psychologická problematika domova u českých exulantů*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Katedra psychologie, 2004. 122 s. Vedoucí diplomové práce Olga Marlinová.
- ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Vydání 1. Praha: Prostor, 2004. 574 s. ISBN 80-7260-125-3.
- BAČOVÁ, V. *Identita v sociálním psychologii*. In Výrost, J., Slaměník. I. *Sociální psychologie=Sociálna psychológia*. Vydání 1. Praha: ISV–nakladatelství, 1997. s. 211- 234. ISBN 80-85866-20-X.
- BERRY, J. W., et al. *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. XXII. 588 s. ISBN 0-521-64617-0.
- BROCKERT, S. *Ovládání stresu*. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1993. 139 s. ISBN 80-7023-159-3.
- BROUČEK, S., HRUBÝ, K., MĚŠŤAN, A., eds. *Emigrace a exil jako způsob života: II. Sympozium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu*. Vydání 1. Praha: Karolinum, 2001. 193 s., ISBN 80-245-0351-9.
- BROUČEK, S., HRUBÝ, K., eds. *Češi za hranicemi na přelomu 20. a 21. století: Sympozium o českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu 29. – 30. června 1998*. Vydání 1. Praha: Univerzita Karlova ve spolupráci s Etnologickým ústavem AVČR, Karolinum, 2000. 389 s. ISBN 80-7184-932-4.
- DIAMANT, J. *Emigrace a identita*. In eds. Heller, D., Sobotková, I., Šturma, J. *Psychologické dny 2002: Kořeny a vykořenění*. Vydání 1. Olomouc: Psychologický ústav AVČR, ČMPS a Katedra psychologie FFUP, 2003. ISBN 80-86174-05-0, s. 171-176.
- DIAMANT, J. *Psychologické problémy emigrace*. Na edici a redakci spolupracovali Musil, J.V., Mrázová, E. Vydání první. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1995. 208 s.

- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: Příručka pro uživatele*. Vydání 3., dotisk. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- DRÁZSKÁ, E. *Pracovní a sociální adaptace Čechů a Slováků pracujících ve finančních institucích v Londýně*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Katedra psychologie, 1999. 132 s. Vedoucí diplomové práce Milan Rymeš.
- DRBOHLAV, D. *Mezinárodní migrace obyvatelstva-pohyb i pobyt: Alenky v kraji divů*. In ed. Šišková, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Vydání 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9, s. 17-30.
- DRBOHLAV, D., et al. *Ukrajinská komunita v České republice: Výsledky dotazníkového šetření*. In ed. Šišková, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Vydání 1. Praha: Portál, 2001a. ISBN 80-7178-648-9, s.89-98.
- DRBOHLAV, D., et al. *Ruská komunita v České republice: Výsledky dotazníkového šetření*. In ed. Šišková, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Vydání 1. Praha: Portál, 2001b. ISBN 80-7178-648-9, s.73-80.
- FERJENČÍK, J. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: Jak zkoumat lidskou duši*. Vydání 1. Praha: Portál, 2000. 256 s. ISBN 80-7178-367-6.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Vydání 1. Praha: Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
- HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Vydání 1. Praha: Portál, 1998. 168 s. ISBN 80-7178-198-3.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základy metody a aplikace*. Vydání 1. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G. J. *Kultury a organizace: Software lidské mysli: Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. 1. vydání. Praha: LINDE, 2007. 335 s. ISBN 80-86131-70-X.
- HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace: Software lidské mysli: Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. 1. vydání. Praha: Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta, 1999. 208 s. ISBN 80-85899-72-8.

- KÁROVÁ, A. *Psychologický pohled na práci au pair v zahraničí*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Katedra psychologie, 2000. 104 s. Vedoucí diplomové práce Iva Štětovská.
- KROPÁČEK, L. *Lidé z Blízkého východu*. In ed. Šišková, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Vydání 2. Praha: Portál, 2008, s. 146-154. ISBN 978-80-7367-182-2.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie: Radost, naděje, odpouštění, smířování, překonávání negativních emocí*. Vydání 1. Praha: Portál, 2004. 195 s. ISBN 80-7178-835-X.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Vydání 2. Praha: Portál, 2003. 279 s. ISBN 80-7178-774-4.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak zvládat stres*. Vydání 1. Praha: Grada, 1994. 190 s. ISBN 80-7169-121-6.
- LEA, S. E. G., TARPY, R. M., WEBLEY, P. *Psychologie ekonomického chování*. Vydání 1. Praha: Grada, 1994. 824 s. ISBN 80-85623-93-5.
- MARLINOVÁ, O. *Emigrace a reemigrace: Reflexe osobní a klinické zkušenosti*. In eds. Heller, D., Sobotková, I., Šturma, J. *Psychologické dny 2002: Kořeny a vykořenění*. Vydání 1. Olomouc: Psychologický ústav AVČR, ČMPS a Katedra psychologie FFUP, 2003. ISBN 80-86174-05-0, s. 185-190.
- MARLINOVÁ, O. *Psychologické problémy mezikulturální adaptace: Reflexe vlastní a klinické zkušenosti*. In Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica 4-1998, *Studia Psychologica IX: Psychologické problémy člověka v měnícím se světě I*. Vydání I. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0299-7, s. 107 – 115.
- MARLIN, O. *Emigration: A Psychoanalytic Perspective*. Československá psychologie. Prague: Academia, February 1992, 36, s. 41- 48.
- MARTIN, J.N. *The intercultural reentry: Conceptualization and directions for future research*. *International Journal of Intercultural Relations*. 1984, Vol. 8, s. 115-134.
- MIKŠÍK, O. *Člověk a svízelné situace*. Naše vojsko, Praha, 1969.

- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vydání 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- MORGENSTERNOVÁ, M., ŠULOVÁ, L., et al. *Interkulturní psychologie: Rozvoj interkulturní senzitivity*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2007. 219 s. ISBN 978-80-246-1361-1.
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Vydání 1., dotisk. Praha: Academia, 1999, dotisk 2000. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Vydání 1. Praha: Academia, 1998. 591 s. ISBN 80-200-0689-3.
- NOVÁK, T. *O předsudcích*. Vydání 1. Brno: DOPLNĚK, 2002. 108 s. ISBN 80-7239-119-4.
- NOVÝ, I., SCHROLL-MACHL, S. *Spolupráce přes hranice kultur*. Vydání 1. Praha: Management Press, 2005. 313 s. ISBN 80-7261-121-6.
- NOVÝ, I., et al. *Interkulturální management: Lidé, kultura a management*. Vydání 1. Praha: Grada, 1996. 144 s. ISBN 80-7169-260-3.
- PETRUSEK, M. *Společnosti pozdní doby*. Vydání 1. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2006.s.461. ISBN 80-86429-63-6.
- PRAŠKO, J., PRAŠKOVÁ H. *Proti stresu krok za krokem*. Vydání 1. Praha: Grada, 2001. 188 s. ISBN 80-247-0068-9.
- PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie: Sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů*. Vydání 1. Praha: Portál, 2004. 200 s. ISBN 80-7178-885-6.
- SHAPIRO, J. *Family reactions and coping strategies in response to the physically ill or handicapped child. A review. Social Science and Medicine*, 1983,17, s. 913-931.
- SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vydání 1. Praha: Portál, 2000. 229 s. ISBN 80-7178-328-5.
- STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vydání 1. Boskovice: ALBERT, 1999. 228 s. ISBN 80-85834-60-X.

- ŠÍŠKOVÁ, T., ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu: Sborník*. Vydání 1. Praha: Portál, 1998. 208 s. ISBN 80-7178-285-8.
- ŠTĚTOVSKÁ, I., ODZGAN, J. *Cizincem ve vlastním domě?* In eds. Heller, D., Sobotková, I., Šturma, J. *Psychologické dny 2002: Kořeny a vykořenění*. Vydání 1. Olomouc: Psychologický ústav AVČR, ČMPS a Katedra psychologie FFUP, 2003. ISBN 80-86174-05-0, s. 199-202.
- TAJFEL, H., TURNER, J. C. *The social identity theory of inter-group behavior*. In Worchel, S., Austin, L.W. (Eds.) *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall, 1986. s. 7-24.
- TAJFEL, H. *Social Psychology of Intergroup Relations*. *Annual Review of Psychology*, vol. 33, January 1982. s. 1-39.
- TESAR, F. *Bosňáci*. In ed. Šišková, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Vydání 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9, s 63-72.
- VODÁČKOVÁ, D., et al. *Krizová intervence: Krize v životě člověka, formy krizové pomoci a služeb*. Vydání 1. Praha: Portál, 2002. 543 s. ISBN 80-7178-696-9.
- VYBÍRAL, Z. *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*. Vydání 1. Praha: Portál, 2003. 176 s. ISBN 80-7178-812-0.
- VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Vydání 1. Praha: Portál, 2000. 263 s. ISBN 80-7178-291-2.
- VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie=Sociálna psychológia*. Vydání 1. Praha: ISV– nakladatelství, 1997. 453 s. ISBN 80-85866-20-X.
- WRIGHT, R. *Víc než nic: Logika lidského osudu*. 18. svazek edice 21. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 461 s. ISBN 80-7106-433-5.
- ZELOVÁ, A. *Makrosociálne javy a procesy*. In Výrost, J., Slaměník, I. *Sociální psychologie=Sociálna psychológia*. Vydání 1. Praha: ISV– nakladatelství, 1997. s. 389- 425. ISBN 80-85866-20-X.
- ZILYNSKYJ, B., KOČÍK, R. *Ukrajinci v České republice*. In ed. Šišková, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Vydání 1. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-648-9, s 81-88.

Internetové zdroje

- BALAŠTIKOVÁ, V., BLATNÝ, M. *Zprávy: Determinanty výběru strategií zvládání*. [online]. Brno: Akademie věd ČR, Psychologický ústav, 2003 [cit. 2008-03-25]. Ročník 9, č. 2. Dostupné na internetu http://www.psu.cas.cz/index.php?option=com_docman&task=cat_view&g_id=33. ISSN 1211-8818.
- BROUČEK, S. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. [online]. 17. 5.2004. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2003. Multikulturní centrum Praha: Portál migrace online. [cit. 2008-03-25]. Dostupné na internetu <http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1957257>.
- BROUČEK, S. *K některým otázkám migrace na území České republiky po druhé světové válce*. [online]. Únor 1998. Praha: Stránky MVČR archiv. [cit. 2007-11-13]. Dostupné na internetu <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/azyl/integrace2/nks01/prispevek8.pdf>.
- DERIANOVÁ, L. *Arabové v Plzni*. [online]. 7. 4. 2003. Multikulturní centrum Praha: Portál migrace online. [cit. 2008-03-25]. Dostupné na internetu <http://migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1957570>.
- EZZEDINE-LUKŠÍKOVÁ, P. *Slováci v ČR*. [online]. 23.12.2005. Socioweb. [cit. 2008-05-08]. Dostupné na internetu <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=197&lst=106>.
- JELÍNKOVÁ, M. *Česká republika jako ráj pro Mongoly?* [online]. 15.1.2008. Multikulturní centrum Praha: Portál migrace online. [cit. 2008-03-25]. Dostupné na internetu <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2068493>.
- JIROUŠKOVÁ, J. *Integrace Afričanů a Afroameričanů na území České republiky*. [online]. Květen 2003. Praha: Orientální ústav AVČR, 2002. Poslední aktualizace 16.6.2005. [cit. 2007-12-25]. Dostupné na <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=119>.
- KOCOUREK, J. *Vietnamci v ČR*. [online]. 23.12.2005. Socioweb. [cit. 2008-05-08]. Dostupné na internetu <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=199&lst=106>.

- MOORE, M. *Čiňané v České republice, 1992-2002: Zrod a formování symbolické komunity*. [online]. Leden 2002. Poslední aktualizace 16.6.2005. [cit. 2007-12-25]. Dostupné na <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=125>.
- NOSKOVÁ, H. *K historii Slováků v českých zemích*. [online]. 4.4.2008. Internetové stránky AS-milování. [cit. 2008-04-28]. Dostupné na <http://www.asimilovani.estranky.cz/clanky/asi-narodnosti-v-cr/Slovaci>.
- OBUCHOVÁ, L. *Čínská komunita v České republice 2001*. [online]. Květen 2003. Praha: Orientální ústav AVČR, 2002. Poslední aktualizace 16.6.2005. [cit. 2007-12-25]. Dostupné na <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=120>.
- OTČENÁŠEK, J. *Imigranti z vybraných zemí bývalé Jugoslávie (po roce 1991) – Chorvaté, Srbové, Muslimové a Makedonci*. [online]. Srpen 2000. Poslední aktualizace 16.6.2005. [cit. 2007-12-25]. Dostupné na <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=128>.
- RABUŠIC, L., BURJÁNEK, A. *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* [online]. Listopad 2003. Praha: VÚPSV – výzkumné centrum Brno. [cit. 2008-02-25]. Dostupné na internetu <http://www.vupsv.cz/an120.html>.
- RUDMIN, F. W. *Catalogue of acculturation constructs: Descriptions of 126 taxonomies, 1918-2003*. In Lonner, W.J., et al. (Eds.). *Online Readings in Psychology and Culture* [Online]. Unit 8, Chapter 8. Washington USA: Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, 2003, [cit. 2008-06-05]. Dostupné na <http://www.ac.wvu.edu/~culture/rudmin.htm>.
- VOJTKOVÁ, M. *Teorie mezinárodní migrace*. [online]. Praha: Socioweb 2005(5) [cit. 2008-03-18]. Dostupné na http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/124_socioweb_5.pdf.
- ZILYNSKYJ, B. *Ukrajinci českých zemí po roce 1989: Náčrt hlavních vývojových aspektů*. [online]. Květen 2003. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. Poslední aktualizace 16.6.2005. [cit. 2007-12-25]. Dostupné na <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=124>.

4 Přílohy

Seznam příloh:

- Příloha č. 1..... Tabulka č. 6 – souhrnné údaje respondentů
- Příloha č. 2..... Seznam otázek a transkripce 6 rozhovorů
- Příloha č. 3..... Ukázka postupu analýzy výzkumné otázky č.3c
- Příloha č. 4..... Přístup cizinců ze třetích zemí ke vzdělání
a zaměstnávání

Tabulka č. 6

respondent	muž/žena	věk nyní	země původu/rok	zkušenost s migrací	vzdělání	stav nyní	příjezd	důvod migrace	budoucnost
A	Ž	51	Rusko/Čečensko/1999	ano	VŠ	rozvedená	s dcerou	válka	ČR
B	M	41	Holandsko/1986,1993	ne	VŠ	ženatý	sám	studium	jinde
C	M	44	SSSR/1991	ne	VŠ	ženatý	se ženou	politika	ČR
D	Ž	41	SSSR/1991	ne	VŠ	vdaná	s mužem	sloučení rodiny	ČR
E	Ž	50	Rusko/Dagestán/1996	ne	VŠ	vdaná	s rodinou	válka	ČR
F	Ž	47	Bosna i Hercegovina/1993	ne	VŠ	rozvedená	s rodinou	válka	ČR
G	Ž	22	Rusko/Dagestán/1997	ne	SŠ	vdaná	s rodinou	válka	ČR
H	M	53	Německo/1990	ano	VŠ	ženatý	se ženou	změna	otevřené
I	M	41	Polsko/1996	ne	VŠ	svobodný	sám	změna	ČR
J	M	38	Sev.Jemen/1986	ne	VŠ	svobodný	sám	studium	jinde
K	Ž	38	Kolumbie/1986	ne	VŠ	vdaná	sama	studium	ČR
L	M	43	Etiopie/1989	ne	VŠ	svobodný	sám	studium	ČR
M	M	42	Etiopie/1986	ne	VŠ	svobodný	sám	studium	otevřené
N	M	41	Guinea-Bissau/1991	ne	VŠ	svobodný	sám	studium	ČR
O	M	46	Libanon/1977	ne	VŠ	ženatý	sám	studium	ČR
P	M	53	Jordánsko/1970	ne	VŠ	svobodný	sám	studium	ČR
Q	M	34	Angola/1988	ne	VŠ	svobodný	sám	politika	otevřené
R	M	38	Čína/1994	ano	VŠ	svobodný	sám	změna	otevřené
S	M	69	Čína/1994	ne	VŠ	ženatý	sám	politika	ČR
T	Ž	29	Mongolsko/2000	ne	SŠ	svobodná	sama	studium	Mongolsko
U	Ž	36	Čína/1995	ne	VŠ	vdaná	sama	práce	ČR
V	Ž	33	USA/1995,2002	ne	VŠ	vdaná	sama	prázdnota	otevřené
statistické údaje	13 mužů 9 žen	42,3		3 ano 19 ne	2 SŠ 19 VŠ	9 svobodný 11 ženatý 2 rozvedený	7 rodina 15 sám		

Seznam otázek

I. Základní údaje:

1. Můžete mi říci, kolik je vám let?
2. Z jaké země jste přijel(a) do ČR, a ve kterém to bylo roce?
3. Je to váš první pobyt v ČR? Žil(a) jste i v jiných zemích? (zkušenost s imigrací)
4. Jaké jste získal(a) vzdělání?
5. Mohl(a) byste mi říci, zda jste svobodný(á), vdaný(á), příp. zda máte děti?
6. Do Čech jste přijel(a) sám, či s partnerem/partnerkou, příp. s dětmi?

II. Příprava na odjezd:

7. Můžete mi říci, jak došlo k vašemu odjezdu ze země? Kdy jste začal(a) uvažovat o odjezdu ze země? Co bylo hlavním důvodem vašeho odjezdu? Jak jste se na odjezd připravoval(a)?
8. Chtěl(a) jste přímo žít v ČR, nebo jste uvažoval(a) i o jiných zemích? Co rozhodlo, že „zvítězila“ ČR?
9. Již před odjezdem jste se rozhodl(a) zůstat zde trvale žít, nebo se rozhodnutí vyvíjelo?
10. Sháněl(a) jste nějaké informace o ČR a kde?
11. Učil(a) jste se předem česky?
12. Cítil(a) jste podporu rodiny, nebo spíše obavy, či nesouhlas s vycestováním?
13. V době, kdy jste ze odjížděl(a), bylo možné se do země vrátit? A nyní?
14. Pokud jste odjížděl(a) s rodinou, jak ostatní členové rodiny prožívali odjezd?
15. Můžete si vzpomenout na vaše pocity při odjezdu?

III. Příjezd a události těsně po příjezdu:

16. Jakým způsobem jste přijel(a) do ČR?
17. Vybavíte si vaše první pocity po příjezdu?
18. Jakým způsobem probíhalo jednání na cizinecké policii a dalších úřadech? Jak jste to prožíval(a)?
19. Měl(a) jste zajištěné bydlení a práci? Pokud ne, jakým způsobem jste bydlení a práci hledal(a)?
20. Jak novou situaci zvládal(a) manžel/ka, děti?

IV. Adaptace:

21. Mohl(a) jste po příjezdu do ČR pracovat v oboru (obdobném zaměstnání) jako v rodné zemi? Pokud ne, jak jste se k tomu stavěl(a) (to řešil, pocity)?
22. Je možné (když se ohlédneme zpět na váš život v ČR), vysledovat určitá období (fáze) při zvykání si na nové prostředí?
23. Co bylo při zvykání si nejtěžší, co naopak pomáhalo(usnadňovalo) zvykání?

24. Měl(a) jste po příjezdu nějaké zdravotní obtíže – jako zvýšenou únavu, nespavost, bolesti hlavy, stavy úzkosti, nechutenství apod.? Či někdo z rodiny?
25. Mohl(a) byste mi říci, zda jste prožíval(a) nějaké krizové situace v rodině, v zaměstnání, sám(a) se sebou? Jak jste je řešil(a)?
26. Došlo k nějakým výrazným změnám ve vztazích v rodině, v zaměstnání?
27. Koho v případě nouze můžete požádat o radu, pomoc? Hledal(a) jste pomoc u nějaké organizace/instituce?
28. Můžete zkusit porovnat svůj život v ... a tady?
29. Co si představíte pod slovem domov? Kde se vy osobně cítíte doma?
30. Změnil(a) se po příjezdu váš životní styl - jak?
31. Dodržujete původní zvyklosti a tradice?
32. Jak se cítíte v posledním období několika týdnů? (sny?)
33. Jste spokojen(a) v zaměstnání? Máte tam přátele? (Čechy?)
34. Pociťujete, či jste pociťoval(a) při komunikaci s ostatními lidmi (příp. rodilými Čechy) bariéry – sociální, jazykové, kulturní, jiné? Mohl(a) byste mi o tom něco říci?
35. Když přemýšlíte, přemýšlíte v jakém jazyce?
36. Jakým jazykem mluvíte mezi sebou doma?
37. V čem hledáte sílu při životních těžkostech?
38. Jak partner/ka, děti se zvykali na život v ČR? Myslíte si, že jsou spíše spokojeni – spíše nespojení s životem zde?
39. Máte přátele mezi rodilými Čechy, či spíše mezi cizinci (v komunitě)?
40. Po čem a po kom se vám nejvíce stýskalo po odchodu, jak jste to řešil(a)?
41. Udržujete kontakt s širší rodinou (pokud ji máte) v zemi původu?
42. Vracíte se tam? Změnily se odchodem vaše vzájemné vztahy?
43. Chcete zůstat v ČR nastálo, či přemýšlíte o návratu, příp. změně státu?
44. Máte nějaké přání v životě a jaké?
45. Mohl(a) byste mi zkusit říci, co vám zkušenost migrace dala a co vzala?
46. Řekl(a) byste mi, na co se v budoucnosti těšíte, příp. z čeho máte obavy?
47. Kdybyste věděl(a), co víte teď o životě v Česku, přijel(a) byste znovu?
48. Litoval(a) jste někdy svého rozhodnutí odejít (kdy a proč?)
49. Je něco na co jsem se zapomněla zeptat a co chcete říct?

Přepis 6 rozhovorů:

A, 51 let, Ingušská národnost, Čečensko, Rusko, od r.1999, status uprchlíka.- 6.12.2004

Rozhovor probíhal v tiché kavárně v Praze, po předchozím setkání v metru na Černém mostě v Praze. Kdy mi dala text, který přednášela na konferenci pod záštitou Člověka v tísni a také hovořila o tom, že jsou Češi opatrní, zpočátku, že mají nechuť pracovat s někým z ciziny, ale když se poznají, tak se mají rádi. I v metru, že si uvědomila, že leká spolucestující svými prudkými pohyby, ona z Kavkazu má odlišnou mentalitu a pak si většinou ostatní cestující přitáhli tašky k sobě... při setkání v metru jsme spolu hovořily rusky. Chtěla vidět okruh otázek předem (jako jediná) a odpovídala podle nich. Moje přitakání, opakování jejich slov, apod. jsem do textu nepřepisovala – kontakt od rozhlasové redaktorky z rádia – taktéž respondenti B, C, D a H ...

I. Základní údaje:

1. Čte si – kolik vám je let?

Já vám můžu říct, jak se jmenuji, jmenuji se Je mi padesát jedna let.

2. Z jaké země jste přijela a ve kterém to bylo roce?

Přijela jsem z Čečenska. Přijela jsem 23.12.1999, seděla jsem v Ruzyni a uvažovala jsem o tom kam, kudy musím jít, abych požádala o azyl. Takže odtud jsem odjela do Brna a tam jsem se obrátila na policii a odtud mě odvezli do Vyškova a od 24. prosince já jsem v této proceduře.

3. Je to váš první pobyt mimo vlast? Žila jste i v jiných zemích?

No, není to první pobyt v jiné zemi. Z Grozného jsem odjela v 1994 roce a bydlela jsem 5 let v sousední republice, to byla Ruská federace, tam se děti učily a mě se podařilo najít zaměstnání a vypadalo to všechno dobře, ale my jsme byli pronásledováni ze strany vlády a oni nás nutili, abychom opustili jejich zemi vůbec a i Rusko, takže my jsme jako turisté odjeli do Arabských emirátů, jela právě tam skupina turistů a mně se podařilo tenkrát i s dětmi, s příbuznými opustit Ruskou federaci a právě tam, v Dubaji pracovala tenkrát moje mladší sestra, takže jsme odjeli tam a já jsem tam požádala o azyl, ale nevyšlo to, protože v arabských zemích vůbec neexistuje žádný azyl a zaměstnanec toho migračního úřadu mi poradil, abych jela do Evropy, například do Česka a tam požádala o azyl. Což jsem udělala, právě.

4. Jaké máte vzdělání?

Mám vysokoškolské farmaceutické vzdělání a více než dvacet let práce ve svém oboru, jako vedoucí, jako profesorka farmakologie v tom našem ústavu v Grozném.

Nyní, jak jste říkala, pracujete v ... muzeu...

Ano, teď pracuju jako ... v ... muzeu, je to legální práce, sehnat ji bylo těžké. Já jsem matka samoživitelka, mám 3 děti a jsem rozvedená. Rozvedli jsme se po válce, tak za tři roky. **Po válce v Grozném, myslíte...** Jo, po válce v Grozném, my jsme měli různý názor na tu válku a na všechno, prostě nedalo se žít...(hledá český výraz) – **spolu...** jo, spolu, jako rodina. Bydlím v Praze.

II. Příprava na odjezd:

8. Čte si otázky- co rozhodlo o tom, že se rozhodla usadit v Čechách ?

Tak do České republiky kvůli tomu, že jsem měla slabou finanční situaci a vůbec dvě starší dcery zůstaly tam (v Emirátech), protože našly si práci, pomohla jim ta moje sestra. A já jsem přijela s mladší dcerou do Čech (v té době 14 let) a ihned další den už jsem požádala o azyl. (starší dcera v Holandsku - provdaná za Holanďana, prostřední dcera s babičkou - matkou respondentky v Arabských emirátech)

7. A můžete mi říci, jak došlo k vašemu odjezdu ze země, co bylo hlavním důvodem odjezdu? Byla to válka? Pocit nebezpečí?

Z mé vlastní země? Z Čečenska? **Ano.**

Z Čečenska, z Grozného jsem odjela kvůli tomu, že začala válka. Ještě nebylo bombardování, ale už se cítilo ve vzduchu nebezpečí a my ještě s manželem, jsme se rozhodli. A když začalo hodně mých známých odjíždět, tak já jsem se taky rozhodla, že musím taky někam odjet, abych zachránila děti. Začala jsem o tom uvažovat, když už byly

tanky ve městě a nebude to tak rychlé, jak někteří uvažovali. Hlavním důvodem byla ta válka, to nebezpečí s tím spojené. Nijak jsem se nepřipravovala, všechno jsem nechala a měla jsem hezky vybavený byt, zlaté šperky, nábytek, nádobí a to všechno, všechno jsem nechala. Strašně jsem zpanikařila, je to pravda, a kvůli té starší dceři, která aspoň dala dohromady naše dokumenty, tak mám aspoň ty dokumenty. Jinak bych vůbec neměla ani diplom, ani pas, ani nic, ani rodné listy dokonce. A ještě se dceři podařilo nějak dát dohromady teplé věci. Takže jsem odjížděla tak ...**opravdu narychlo**..narychlo a ty poslední peníze, které jsem měla, jsem dala za taxík. A taxík byl jako kosmická loď tenkrát v Grozném, bylo strašně těžké ho sehnat, ale zase kvůli té starší dceři, měla známou, vlastně to byla bezdomovkyně, která bydlela u nás ve sklepě a dcera se s ní kamarádila. No a ona nám pomohla sehnat ten taxík. A prostě to bylo štěstí, to všichni považují za štěstí. Když jsem přijela žít do České republiky, tak jsem vůbec o ničem neuvažovala, byla jsem v takovém rozruchu, že jsem prostě nevěděla nic, co je to za proceduru a když jsem požádala o azyl a poznala jsem krajany ve Vyškově (v táboře), bylo nás tam hodně. Tak to bylo lepší, drželi jsme spolu a vůbec jsme se ničeho nebáli, prostě dopadlo to tak dobře. Ale lidé začali uvažovat o útěku do jiných zemí, já jsem se bála s dcerou někam utíkat a ještě jsem neměla peníze, abych zaplatila tomu...**převaděči**. jo, tomu průvodci a strašně jsem se bála, protože jsem neměla žádného mužského po boku jsem neměla. Byly jsme jenom dvě, tak prostě jsem zůstala tady a ještě jsem měla naději, že se tam uklidní nějak ta situace a ta cesta nebude tak dlouhá a já se vrátím zpátky. Tenkrát jsem tuto naději měla. Takže z těchto důvodů jsem zůstala v Čechách.

12. Jak se k tomu stavěla rodina?

Rodina nechtěla, abych s dcerou odjela, chtěla se držet pohromadě a vypukl dokonce i skandál, ale já to považovala za nezbytnou věc, já chtěla dostat nějaký statut nebo něco takového, co by nám dalo nějakou jistotu, že jsme příslušníky nějakého státu. Prostě Rusko nás zbavilo příslušnosti našeho státu, ty naše pasy vůbec už neplatily. A také v těch arabských zemích prostě nelze sehnat něco takového, já jsem chtěla mít nějaký statut, kdo jsem, kde jsem, proč jsem a vůbec. Rodina prostě kvůli těm obavám – nechtěla. (leitmotiv její emigrace – silná potřeba ukotvení, někam patřit,“ být platným členem společnosti“, prospěšná, bezpečí a jistota pro dítě).

10. Sháněla jste si předem nějaké informace o ČR a učila jste se předem česky?

Předem jsem se česky neučila, nebyl čas něco promýšlet.

13. V době, kdy jste odjížděla, bylo možné se do země vrátit? A nyní?

V době, kdy jsem odjela už nebylo (1994) možné se do Čečenska vrátit, protože tam vypukla tak obrovská válka a vypadalo to tak šíleně a příšerně, že o tom nápadu se nedalo vůbec uvažovat. Museli jsme uvažovat jen jak se zadaptovat. Prostě já jsem pochopila to, že musíme se adaptovat a co nejrychleji. Já nevím, jak to tam vypadá nyní, z těch informací to vypadá, že se tam situace zlepšuje. Ale já už tomu nevěřím, ten můj dům je úplně zničený, žádného příbuzného, žádného známého tam už nemám, řadí tam gangy nějaké nebo vojáci a to je příšerné, je to úplně rozbito, pro mě je to ztracené město a já prostě nechci, žádnou jistotu tam nemám.

15. Můžete si vzpomenout na vaše pocity při odjezdu?

Moje pocity při odjezdu...no, já už jsem o tom mluvila, já nevím, já jsem cítila to, že prostě musím odjet a už věděla jsem, že v Evropě ta moje otázka mého postavení životního nějak se vyřeší. Měla jsem takový pocit, že zvládnu to. Necítila jsem lítost ani strach, ale nutnost, že to musím udělat pro dítě, jako matka, můj vlastní osud, mě už vůbec nezajímalo. Musela jsem uvažovat jak budou žít, kde se budou učit, kde pracovat **Aha, takže vlastně kvůli budoucnosti**...jo, kvůli budoucnosti, budoucnosti dítěti, jenom to.

III. Příjezd a události těsně po něm:

16. Čte si otázku – jakým způsobem jste přijela do České republiky?

Přiletěla jsem letadlem, no. **A když jste přiletěla na to letiště, tak jste třeba vůbec nevěděla, co** (skočí mi do řeči) jo, nevěděla, ale vůbec jsem se nebála, ten strach vůbec nebyl. **Hm, prostě důležité bylo, že jste pryč, válka je daleko**...Jo, jo. ...**a že to nějak dopadne**...Jo, přesně, věděla jsem, že to nějak dopadne.

17. Čte si - Vybavíte si první pocity při příjezdu?

O tom jsme právě mluvili. Mhm.

18. Jakým způsobem probíhalo jednání na cizinecké policii? Jak jste to prožívala?

Když jsme odjeli do Brna autobusem na policii, tak ten úředník se choval tak příjemně a to jsme česky neuměli ani slovo, jenom dobrý den jsme rozuměli, ale on se choval tak dobře, já nikdy na něj nezapomenu, to byl moc hodný člověk. Pohostil nás kávou a seděli jsme tam 3 hodiny a čekali, on zavolal toho úředníka z cizinecké policie, ten přijel, byl překvapen a zeptal se nás – co chcete od České republiky – tomu jsem rozuměla a řekla jsem, že chci dostat statut uprchlíka. Prostě řekla jsem to tak na rovinu a on řekl, že nás odvezou do toho střediska a tam musíte vyplnit nějaké formuláře. Tak jsem řekla že jo, že s tím souhlasím, aby to bylo nějak legální, ten můj pobyt, i když jsem měla vízum na 7 dnů, ale jsem co nejrychleji dostat takový pocit sebejistoty. Jeli jsme tam, chovali se moc příjemně všichni úředníci, zaměstnanci, nemám žádný nárok si stěžovat. Vůbec jsem se nebála, ničeho jsem se neobávala (nevím, jestli jsem vzbudila očekávání, že se měla bát??) a jenom jsem se zeptala, co za lidi je v tom středisku. A oni mi právě řekli, že je tam hodně lidí z Čečenska a i z Ruska, takže nebojte se, všechno je v pořádku, no...

19. Čte si nahlas otázku – Měla jste zajištěné bydlení a práci? (otázky 19-21)

My jsme celkem 9 měsíců bydleli v těch střediscích na Moravě, v Brně a pak to byl Zbyšov u Brna jako penzion. Vypadalo to dost příjemně a byly tam samé rodiny, takže žádné nebezpečí jsme s dcerou neprožily, spíše naopak hodně nějakých aktivit buďto kreslení nebo výlety a začaly jsme s tou češtinou. Dcera chodila na základní školu a jídlo nám poskytovali, ale to jídlo nám vůbec nevyhovovalo, pořád jsme zvracely, ale nějak jsme se přizpůsobily. No a pak tenkrát ta finanční situace pořád nevypadala dobře, proto já jsem nemohla odtu d odjet. Samozřejmě jsem se chtěla odtud dostat, aby to bylo nějak klidnější a vůbec tak jsem chtěla prožívat obyčejný život obyčejného člověka. (při prvním neformálním rozhovoru uvedla, že to bylo hrozné, ostatně dráty, lidi se psy je hlídali – deprimující, nevěděla, jak to dopadne. V táboře bydleli různí lidé – někteří kradli, stranili se jich, drželi s Čečenci a Rusy, ale pak se to zlepšilo, když jim přidělili status...)

No tenkrát se ta starší dcera, která zůstala pracovat v Dubaji, se seznámila s Holand'anem, oni se zamilovali jeden do druhého, pak se vzali a přestěhovali se do Holandska. Ona mi začala pomáhat finančně. Zeť přijel za námi, našel nám nějaké bydliště v Praze přes realitní kancelář, takže kvůli tomu jsme odešli z toho tábora, střediska a začali jsme žít v Praze 4 v rodinném domku. Ty životní podmínky už byly mnohem lepší a bylo tam ticho. Dcera pokračovala na základní škole v devátém ročníku, měla už pochvalu na vysvědčení – s vyznamenáním. S češtinou nám pomáhala paní domácí. (zase v neformálním rozhovoru – že se odtud chtěla dostat pryč, protože když se cokoliv v domku stalo, rozbilo, mohli za to ony...)

*I ve třídě to vypadalo dobře a já jsem začala navštěvovat kurzy češtiny ve Vodičkově ulici. Ale s prací to nevypadalo dobře. Našla jsem si práci, bylo to pět minut pěšky od mého domu v Mikrobiologickém ústavu, zkoušky jsem zvládla dobře, to všechno dopadlo dobře, oni o mě měli taky velký zájem, ale tenkrát to nedovolil úřad práce, protože jsem byla žadatelkou o azyl, neměla jsem ještě trvalý pobyt. Takže to nevyšlo, i když bych potřebovala ten plat – 8 tisíc, to byl dost dobrý plat. No začala jsem hledat něco jiného, chtěla jsem dostat legální práci, chtěla jsem se adaptovat do český společnosti ...**ano, chtěla jste se zapojit, integrovat do společnosti**...ano, integrovat do český společnosti a být prospěšná, protože je to nutné, když se ocitnete někde, prostě už jsme se rozhodly, že zůstaneme tady, no našla jsem s pomocí známých to místo v muzeu, jako kontrolor a pracuji dosud už třetí rok. A dcera po skončení základní školy pokračuje na střední hotelové škole a to už ve čtvrtém ročníku a uvažuje o pokračování na vysoké škole, nevím. Obě dvě jsme dostaly před rokem a půl statut uprchlíka, obě dvě jsme měly hodně společenských aktivit, co se týká problematiky běženců, tak já mám hodně aktivit. Tak mi poradili známí, abych požádala o české občanství. Dokonce jsme obě dvě požádaly před půl rokem o občanství. Všechny papíry, dokumenty, které jsem sehnala vypadají moc dobře a udělaly dobrý dojem na ministerstvo vnitra, ale obě dvě nesplňujeme těch pět let trvalého pobytu, i když v zákoně je výjimka, ale neprominuli nám to. I když já to potřebuji, abych mohla dát rodinu dohromady - **abyste mohla vycestovat**...jo, a já potřebuji vyjet do Holandska ke starší dceři, protože už*

má malé dítě a potřebuje pomoc, takže s tím vízem, s vyřizováním víza je to problematické, i finančně, i nervově a trvá to delší dobu. Takže oni to chtějí taky, abychom mohli často jezdit, ale nevyšlo to. Jen kvůli té byrokratické záležitosti jsem to chtěla dostat.

22. Je možné vysledovat určitá období při zvykání si na české prostředí?

Nejdříve po příjezdu jsem měla dojem, že je to jako ráj, lidé jsou andělé, klid a pohoda a komfort, i když náš život nebyl tak komfortní, ale vypadalo to tak. Pak postupně, až jsem začala žít v Praze a už bylo cítit ty projevy xenofobie, chamtivosti, hrubosti, tak ten dojem pomalu klesal. I ten souboj s byrokracií (žádost o azyl), to bylo strašný, trvalo to 3 a půl roku... Tak ten dojem se změnil, nebyl opačný, ale změnil k horšímu. Nakonec došlo k tomu, že tu pozitivní energii jsem čerpala jen od známých, běženců, s podobným osudem, protože s místními lidmi se mi nechtělo ani mluvit, protože oni - známí Češi, sousedé, mě osobně vyčítali, že my uprchlíci z východu jsme odpovědní za to, že situace v ČR se zhoršila, za problémy ve zdravotnictví, choroby, že kvůli nám přistěhovalcům se zvýšila kriminalita, léky podražily, prostě nedá se klidně žít... mě se to hrozně dotýkalo, já jsem citlivý a zodpovědný člověk. Já jsem cítila, že už jsem zodpovědná za všechny přistěhovalce, počínaje od Američanů a východním světem konče. A to se nedalo snést, moc mě to trápilo. Četla jsem hodně novin tenkrát, hrozně mě zajímala ta reakce národa na přistěhovalce, bylo vidět, že místní obyvatelé nechtějí vůbec žádné přistěhovalce, jenom mají zájem o peníze. Jednou jsem byla v Karlových Varech a tam jsem slyšela, jak Češi skvěle mluví rusky, v Praze vůbec nikdo nechtěl mluvit rusky. Říkali, že je to hnusný jazyk, toho hnusného východu, i to jsem slyšela. Kavkaz považovali taky bůhví za co. A to mě strašně trápilo. A prostě ta moje pozitivní energie byla celá už pryč, byl takový okamžik, moment, kdy žádný pozitivní změny v životě jsem neměla a viděla jsem, že zákony se píšou jedním způsobem a život v praxi je úplně jiný. A už jsem začala vidět v tom takový negativ, že nechtělo se mi vůbec stýkat s Čechy. Zažila jsem takovou fázi. Teď se nacházím v takové, řekla bych prostřední fázi, s některými mám některé dobré známé Čechy a těm negativním se prostě vyhýbám. Taky jeden soused mě zdraví, tak radostně zdraví a druhý, který bydlí na druhé straně mě vůbec nezdraví a jeho rodina mě taky vůbec nezdraví, dělají, že nás nevidí. No já nevím, možná nějaký negativní dojmy u vás vznikly i právem, ale já, když jsem nic neučinila tak špatného. Prostě беру to tak vážně a bolestivě. Občas mám velikou chuť říci politikům, prosím vás, vy jste udělali Evropskou unii a dovolili přistěhovalcům se přistěhovat do vaší země, ale předtím zeptali jste se obyvatel, zda je tady vůbec chtějí? Aspoň by to bylo pravdivé... Kdybyste řekli, že nechcete nikoho vidět ve své zemi, ať všichni odjedou do své země, možná by to byla pravdivá odpověď. Vidím, že se to politici snaží vyrovnat, ale obyvatelstvo, že není spokojené s tím, tak to mi připadá situace trochu výbušná. Nevím, čím to skončí. Ale já nejsem spokojená s tím, jak to v celé Evropě je.

23. Co bylo při zvykání si na české prostředí nejtěžší a co vám naopak pomáhalo?

To nejtěžší je jazyk, cizí jazyk. Přece, když neumíte vyjadřovat něco, tak je to to nejtěžší. A ještě změna jídla a jiné zvyky a obyčeje. Každá země má přece jiné zvyky a obyčeje a když to nevíte, tak máte problémy. Tak jsme obě s dcerou, ona ve škole a já ve společnosti s tím měli nějaké problémy. Ale je to už pryč. Zvykly jsme i k jídlu, i k obyčejům a zvykům. **A pomáhalo vám v tom co?** Pomáhalo? No pomáhalo vstřícné chování našich známých Čechů, lidí, všichni byli vstřícní a ochotní nám pomáhat, no a také jsme se snažily sami, učily jsme se jazyk a pořád jsme se snažily zúčastnit nějakých aktivit, to strašně pomáhá, když cítíte, že vás někdo potřebuje, někdo vám zavolá a bere vás, tak to je to nejdůležitější pro člověka. Aby se necítil osaměle, tak to my jsme necítily.

24. Měli jste po příjezdu nějaké zdravotní obtíže?

Jo, zdravotní obtíže jsme měly, dcera měla problémy se zařívacím traktem, vůbec jsme nemohly zvyknout českému jídlu, pořád jsme zvracely, dcera měla ještě hormonální poruchu, vypadala v 17 jako 15ti letá, já jsem jako matka měla výčitky od doktorů, říkali mi, že se o ni pořádně nestarám, že musím doplňovat ten jídelníček velkým množstvím vitamínů a ona těch vitamínů dost neměla, protože finance jsou tak omezené, já měla ten rozpočet tak strašně... A ona si taky nemohla zvyknout, a to bylo ještě i psychické, ona pořád si stýskala po příbuzných, po sestřích, po kamarádkách. Byla ve třídě úplně sama, vůbec z toho Ruska i z Čečenska, úplně sama a celá třída byly české děti. Takže to bylo trochu problematické, to

zapojení do té společnosti. Takže tři roky to trvalo a já jí nemohla ničím pomoci, protože sama jsem byla v cizí zemi a ta adaptace neprobíhala tak lehce. Já jsem taky měla nějaké problémy. **I zdravotní?** No zdravotní, tak mě už prosím bylo padesát let, tak jako u každé ženy. Za druhé – bez manžela, bez příbuzných, psychicky to bylo těžké, všichni měli ještě chronické choroby, takže těžké. A pořád mě bolela hlava a ještě mám chronický zánět nosních dutin, takže v tom metru jsem pořád nemohla nějak přizpůsobit a ten průvan mě prostě ničil. To bylo strašné. Teď už jsem nějak přizpůsobivá. (směje se)

25. Čte si – Mohla byste mi říci, zda jste prožívala nějaké krizové situace v rodině, v zaměstnání, sama se sebou a jak jste je řešila?

My jsme se dostaly do krizové situace ve třetím ročníku té střední školy, to byl takový krizový rok, já nevím proč, jenom kvůli dceři. Já jsem vůbec krizovou situaci žádnou neprožívala. Ale dcera ve třetím ročníku strašně polevila ve vyučování, já nevím co to bylo. Prostě to byl nějaký jako protest nebo co, chtěla odjet odtud, nechťelo se jí tady už zůstat, i když měla už spoustu kamarádek, vypadalo to tak dobře, já nevím z ničeho nic vznikla taková krize, že já jsem dokonce uvažovala o opuštění té školy o skončení toho vyučování a vůbec o odjezdu. Ale prostě neměla jsem kam a co. Starší dcera zvala k sobě, ale znovu začínat tu obrovskou proceduru, to strašné a vrátit to zpátky taky nešlo, prostě půl roku to trvalo. Půl roku to trvalo, prostě to bylo strašné, já některé mé známé o tom věděly a snažily se mi pomoci, ale zvládly jsme to dokonce sami, musely jsme. I když to vysvědčení za třetí ročník vypadá příšerně, samé čtyřky a přitom, že dva roky byla nejlepší žákyně. Jenom kvůli tomu, že kdysi byla nejlepší, ti učitelé byli tak vstřícní, všichni profesori, dokonce měla i na začátku září opravnou zkoušku z matematiky a účetnictví. A začalo to právě kvůli matice, ona tam něco zmeškala a pak už jí vůbec nešla matika a ona se zhroutila z toho a prostě, kvůli té matici to byla strašně krizová situace. Ale teď už to vypadá dobře, zvládla perfektně tu zkoušku a teď dostala samé jedničky. A ten čtvrtý ročník bere tak vážně a učí se hodně a prohlubuje jazyky. Jazyky jí jdou skvěle, má skvělou angličtinu a teď prohlubuje němčinu. **A tak jste to vyřešily doma? Žádnou pomoc jste nehledaly?** Nikdo nám už nemohl pomoci s ničím., protože to byl už takový protest, já nevím a pak prostě ona to zvládla sama.

27. Koho v případě nouze můžete požádat o radu, o pomoc?

Za prvé máme ty nevládní organizace – Člověk v tísni, pomoc uprchlíkům nebo už integrační organizace, kde mám spoustu známých a můžu se obrátit o pomoc k nim, když něco, když mám nějaký problémy, tak klidně se obrátím.

28. Můžete zkusit porovnat svůj život v Čečensku a tady?

V Čečensku jsem měla klidný život, měla jsem hezky vybavený byt, stavěli jsme i dům, auto, chatu, měli jsme i 30 stromů... **Jo, jako sad...** jako sad, můj život byl naplánován až do smrti, dokonce jsem měla i místočko na krásném hřbitově (směje se)...no bylo to vše tak naplánováno a já už skoro věděla, za koho provdám své dcery a to všechno, bylo to prostě tak a vůbec to nevypadalo, že nastane nějaká náhlá změna a já ten život i nechťela změnit, vůbec. **Jo, byla jste prostě spokojená...** jo, i když jsem pracovala a hodně času věnovala domácnosti, práci i výchovu dětí. Trávili jsme dovolenou pořád u moře, jezdili jsme ke Kaspickému moři. Takže to bylo prostě tak naplánováno, tak stabilní, že já bych neuvěřila tomu, kdyby mi někdo řekl, že se ocitnu v cizím státě a budu vést takový život, ale dopadlo to tak.

29. Co si představíte pod slovem domov?

Domov je pro mě takový pocit - tam, kde je bezpečně. Kde vám nehrozí žádná xenofobie, žádná taková a vy vidíte, že jste si jistý, že se můžete usadit natrvalo, ale já ještě necítím, že Česko je pro mě domov. Nevím jak to bude vypadat příště. **Mhm, a kde vy sama máte domov?** Ale musím říct, že když jsem jela od dcery z Holandska do Čech, tak jsem měla pocit, že se vracím domů. Ale když přijedu, tak za chvíli je to zase jinačí. Ještě to chvíli potrvá.

30. Změnil se po příjezdu váš životní styl a jak?

Životní styl se změnil určitě. Já se po příjezdu do České republiky hodně se zabývám společenskými aktivitami, dříve to nebylo tak. Hodně času jsem věnovala rodině, domácnosti, ale teď v Čechách jsem se stala více aktivnější, jako žena. Zúčastňuji se ženské skupiny, i evropské ženské skupiny, když přijela do České republiky, já jsem byla i tam. No a

pořád mám rozhovory s novináři, pořád jsem zapojená do nějakých společenských aktivit, byla jsem dokonce i členkou poroty na festivalu Jeden svět. U Člověka v tísní jsem se seznámila se spoustou lidí a strašně mě překvapuje, že hodně lidí se zabývá lidskými právy, pro mě je to strašně překvapující, protože jsem se předtím nikdy nezabývala těmito věcmi, jenom každý sám za sebe to bylo dřív. A hodně mě to překvapilo, že Evropě se hodně lidí zabývá touto tematikou. Hodně mě překvapilo i to, že v Evropě jsou ženy tak aktivní, mají tak zvýšenou aktivní životní pozici, že je to v porovnání s námi obrovský rozdíl, no, i když jsme nebyly tak potlačené, já jsem byla rovnoprávná žena, vzdělaná, ale neměla jsem takové množství společenských aktivit, jako zde v Čechách. Nikdo se tam v Rusku nezabývá lidskými právy, prosím vás.

31. Dodržujete původní zvyklosti a tradice?

Původní zvyklosti a tradice jsme některé ztratily, např. co se týče zevnějšku. Měla jsem dlouhé vlasy, ale ostříhala jsem si je, protože tady to považují za vhodné. Či u nás bylo zvykem, kdykoliv, i v noci, jít navštívit známé a příbuzné, zůstat tam i několik dní – bez varování, můžete mít návštěvu v jakékoliv chvíli, ve dne čajíček a pak sedí 2-3 hodiny a naobědvají se. **To tady není zvykem.** Zpočátku mě to moc trápilo, protože byla jsem zvyklá mít stále nějaké hosty a zde jsem se cítila osamělá. Ted' už jsme si zvykly a svoje soukromí si chráníme.

32. Jak se cítíte v posledním období několika týdnů?

V poslední době se cítím dobře, protože dostaly jsme ten integrační byt a máme úplné soukromí a dcera dokonce má i svůj vlastní pokojíček a strašně rádi ho nějak vybavujeme po svém. Je to sice nějak hlučné, ti sousedé, ale my se snažíme nějak přizpůsobit a přece máme z toho obrovskou radost. I ten pronájem je už nižší a taky se cítíme už víc jako... jak to říct... **jistější?...** jako občané. **Jo jako plnoprávní lidé.** Jo, máme trvalý pobyt, máme svůj byteček, je to prostě, dopadá to docela dobře.

33. Jste spokojena v zaměstnání? Máte tam přátele?

Kolektiv je to výjimečný, všichni se chovají vstřícně, všichni jsou milí a hodní, ale není to moje povolání přece a i ten plat je tak nízký, jenom dva tisíce. Ale jinak je to zajímavé, dokonce jsem začala mluvit i anglicky, kultura a to všechno. Ale když se mi podaří, tak nechám nostrifikovat diplom a možná najdu něco podle svého oboru, ale to bude později. Mám spoustu přátel mezi Čechy, spoustu, v práci. A oni když poznají, že jste vyhovující osoba, tak to vyhovuje. **Ale zezáátku jsou taková ostražití?** Ze začátku vypadá to příšerně. Říkají, to snad není možné, za co, a proč, z toho Čečenska, no a pak to dopadá dobře, když jste bezvadný člověk, vyhovující a snažíte se nějak přizpůsobit a oni to vidí, tak prostě oni to ocení a je to skvělý. S tím nemám problém.

34. Pociťujete při komunikaci s ostatními lidmi, např. rodilými Čechy nějaké bariéry?

Bariéry spíše jen sociální – lidé mě prostě nechtěli, lidé nechtějí člověka z nějakého jiného prostředí, který... (hledá výraz) **se liší**, jo, jo ten člověk, který se liší od většiny, tak je to trochu problém. Ten člověk se musí sám hodně snažit, aby tu bariéru nějak překonal, aby se přizpůsobil k té nové společnosti, je to vlastně vzájemná snaha. Mě se to podařilo.

35. Když přemýšlíte, přemýšlíte v jakém jazyce?

Když přemýšlím, tak vám řeknu čestně, že přemýšlím v ruštině (směje se), je to paradoxní, protože já pocházím z tak malé národnosti ingušské, nás je tak málo, asi tak 500 000 tisíc jenom, takže bez ruského jazyka se nešlo žít, učit se, pracovat. Svůj rodný jazyk používám spíš, když mluvím s maminkou, je to tak. **A maminka je?** Maminka zůstala v Dubaji s mladší sestrou. Ale moje dcera už se vyjadřuje spíše v češtině.

36. Jakým jazykem mezi sebou mluvíte doma?

Mezi sebou doma mluvíme v ruštině, či v rodném jazyce a dcera už používá hodně češtinu.

37. V čem hledáte sílu při životních těžkostech?

Při životních těžkostech ihned volám své mamince, alespoň když slyším její hlas, tak už je to lepší. Pak promluví s dětmi, se sestrami, tady v Čechách, když promluví se spolupracovníky... **takže promluvit s lidmi**... jo, pořád s lidmi, musím s někým promluvit a jít mezi lidi, je to tak.

38. Čte si – Jak si děti zvykaly na život v Čechách?

O tom jsme již mluvili...Jo, dcera už je tady spokojená, má i něco naplánováno, už se uklidnila...

39. Máte přátele spíše mezi rodilými Čechy, či spíše mezi cizinci?

Já mám přátele mám mezi rodilými Čechy i cizinci, prostě nevadí mi to, kdo je jaké národnosti. Já jsem nějak kosmopolitická. **A navštěvujete se nějak...**Ne, ne, po práci by mohli být lidé unavení, tak spíš v práci, ale tak na kávičku, tak zavolají nebo přijdou ke mně domů. Já tak hodně nechodím.

40. Po čem nebo po kom se vám nejvíce stýskalo po odchodu a jak jste to řešila?

Nejvíce se stýskalo po příbuzných - mamince, dětech, sestrách...i sny se mi o tom zdály. Mám opakující se sen, vidím Grozně, to bývalé město, pořád ho vidím.. **aha a jak to vidíte...**já vidím pořád jeden stejný sen, v různých variacích. Prostě je noc v Grozném a já jdu a nemůžu najít cestu k domu, buď jsem ztratila klíče, nemůžu najít klíče nebo cestu, jdu jako labyrintem, pořád se trápím, no a pak se vzbudím a vidím, že nejsem doma.

Ještě ani jednou jsem ve svém snu jsem nedošla do svého domu. Něco tam brání a ten poslední byl, že jsem ztratila klíče a nemůžu ty klíče najít.

41. Udržujete kontakt s širší rodinou?

S manželem žádný styk nemám, jsme se rozvedli dříve, než jsme odjeli do ČR. Jen vím, že je naživu a má novou ženu, děti nemá. S ostatní rodinou jsem v kontaktu.

42. Změnily se odchodem vaše vzájemné vztahy?

Náš vztah skončil, on je hrozně nervózní, ani se nemohl věnovat dětem, pořád řešil svoje vlastní problémy a já jako matka pořád byla s dětmi, nemohla mu to odpustit, no, to jsou ty soukromé věci, no už jeden druhého nepotřebujeme. Já už jsem si zvykla být na všechno sama.

43. Chcete zůstat v ČR nastálo, či přemýšlíte o nějaké změně?

Ted' už chceme zůstat nastálo, chtěla bych dokonce získat i to občanství, aby dcera měla pevnou půdu pod nohama, abych měla klid, že je dcera příslušníkem nějakého státu. Má nějaký statut. Prostě pevná půda musí být u každého člověka. Starší dcera taky požádala o holandské občanství, také se ta otázka nějak řeší. Takže chci kvůli dětem.

Ve volném čase chodím na procházky, vedle domu je takové hezké jezírko, pole, v novém bytě jsme hrozně rádi, v obchodě hledáme nějaké levné věci...dříve jsme jezdily na výlety, ted' ten nový byt.

44. Máte nějaké přání v životě?

Přání, to už jsem řekla, že chci, aby děti měly tu pevnou půdu pod nohama a já ten svůj život už nějak skončím. Svě poslání jsem naplnila, podle svých životních zkušeností musím podporovat děti, aby šly správným životním směrem, aby to dopadlo dobře, chci vidět vnuky. Všimla jsem si toho, že lidé po válce, když jim hrozí to bezprostřední nebezpečí, lidé se snaží více než obvykle pokračovat v životě a zachránit život svých dětí, svých potomků, ta snaha vzrůstá. Před válkou jsem o tom ani nepřemýšlela.

45. Mohla byste mi zkusit říct, co vám zkušenost migrace dala a co vzala?

Zkušenost migrace mi dala hodně pro vývoj osobnosti, jako osobnost to považuji za dobrou příležitost, hodně jsem se dozvěděla o lidských právech, o tom, že existuje i odlišný způsob života, než jsme měli u nás, a že není špatný, jak jsem se dříve domnívala, je jen jiný a stejně dobrý. Vidím, jak velkou roli má vzdělání, zaměstnání – ta vnější aktivita, i to, že žena musí bojovat o svou životní pozici a může být nezávislá – to jsou nové životní zkušenosti. Emigraci jsem přišla spíš o materiální věci, o svůj okruh známých, o svůj životní systém, ale ničeho nelituji. Když vidím nějaký servis (jidelní), jen si vzpomenu, že jsem měla podobný, jen to, ale nelituji. Mám pocit, jako bych se vlila do lidského oceánu a vidím hodně skvělých lidí, i když nejsou mé národnosti, nebo náboženství, tak hodných, to jsem si ani nemohla představit. Vždy jsem si myslela, že ti nejskvělejší, nejhodnější lidé jsme jenom my (Čečenci). Ted' vidím, že i mé dcery mají možnost vybrat si jiného, dobrého partnera, rozšířily se jim možnosti.

47. Kdybyste věděla, co víte ted' o životě v Česku, přijela byste znovu?

Nevím, to je složitá otázka. Pokud bych mohla v klidu žít v Rusku, zůstala bych tam, neemigrovala bych, ta situace finanční situace tam byla mnohem lepší, i když jsme byli po válce, i ta rodina tam byla pohromadě. Já jsem tenkrát vydělávala dost peněz, neměla jsem

tam žádný finanční nedostatek...víte ta finanční situace mě opravdu trápí. Když například mám nějaký zubní problém, musím opravit zuby nebo zevnějšek, dokonce manikúra je tady problém, no to nic, no. Přece něco musí být tak obtížného, protože, když něco máte, tak něco vám chybí pořád. Tak je to tak.

48. Litovala jste někdy svého rozhodnutí odejít?

Rozhodnutí odejít, jsem nelitovala, spíš by měla litovat ruská vláda. Protože já jsem stoprocentní slušná občanka a já nevím, proč ta ruská vláda si vůbec neváží svých občanů. Tam ta střední třída, vzdělaní občané velmi trpí. Někdo to přežije, někdo uteče. Mě se podařilo utéct.

49. Je něco na co jsem se zapomněla zeptat a co chcete říct?

Všechno jsem řekla, krize jsme zvládly.

Můj první rozhovor, paní A mi velice pomohla tím, jak byla vstřícná, otevřená. Zvedla mi sebevědomí, jako tazatele, že bych to mohla dokázat, navázat kontakt s cizími lidmi a během několika hodin nějaký vztah. Jedna z mála, kterou jsem viděla vícekrát. Při prvním neformálním rozhovoru nebyla tak optimistická, mluvili jsme spolu v ruštině, možná i to pomohlo, udělala jsem si pak poznámky, které jsem zapracovala (do závorek) do přepisu druhého, již připraveného rozhovoru. Ten paní A chtěla vést v češtině, nevím jestli jenom změna jazyka přispěla k tomu, že druhý rozhovor již byl takový „vzorový“, prostě ne tak osobní, spíše na filozofické rovině. U některých odpovědí jsem měla pocit, že mluví tak, aby mi udělala radost a neurazila příslušníka toho druhého národa. Škoda. Mluvila dobře česky. Byla jsem se za ní podívat v zaměstnání...a zjistila jsem, že vyjde s tak málo penězi, že je to pro mě těžko k pochopení. Pro mne to byl hodně důležitý začátek. Druhý rozhovor trval cca hodinu.

B, 1963, Holandsko, teolog, v ČR od 1993-dlouhodobý pobyt-13.12.2004

I. Základní údaje:

1. Mohl byste mi říci kolik vám je let?

Je mi 41 let.

2. Z jaké země jste přijel a ve kterém roce?

Poprvé jsem přijel z Holandska v roce 1986-1987 na roční stáž. na Teologickou fakultu do Prahy. Pak jsem přijel ještě několikrát. od roku 1993 žiji zde, mám zde dlouhodobý pobyt.

3. Žil jste ještě v jiných zemích mimo Holandska a Česka?

Ne.

4. Jaké jste získal vzdělání?

Vystudoval jsem teologii. Pracuji jako vědecký pracovník.

5. Mohl byste mi říci zda jste svobodný, či ženatý?

Jsem ženatý, dva roky jsem ženatý s Češkou, děti nemáme.

II. Příprava na odjezd:

7. Můžete mi říci, co bylo hlavním důvodem vašeho odjezdu?

Poprvé jsem si vybral při studiu roční stáž v Praze. Proč zrovna v Praze? Je tady u vás dobrá tradice už od Husa. Taky jsem si řekl, proč ne. Potom jsem se sem vracel kvůli vědeckým projektům a tak to je i teď. Taky je to blízko. A teď tady mám i manželku.

10. a 11. Sháněl jste si předem nějaké informace a učil jste se předem česky?

Informace mi dali takové stručné na fakultě a učil jsem se česky už před odjezdem, ale tady jsem vůbec nerozuměl - zpočátku největší problém – jazyková, konotační bariéra – vrhnul jsem se na intenzivní výuku češtiny. Chtěl jsem se dostat dovnitř, do toho jazyka (to se mu povedlo, mluví absolutně bez přízvuku a perfektně).

12. Cítil jste podporu rodiny nebo spíše obavy, či nesouhlas s vycestováním?

Rodiče strach samozřejmě měli, tenkrát jsem jel za „železnou oponu“, ale já ne.

15. Můžete si vzpomenout na vaše pocity při odjezdu?

Nic tak zvláštního, byl jsem takový „nabuzený“.

III. Příjezd a události těsně po něm:

16. a 17. Jakým způsobem jste přijel do ČR a jak jste se cítil?

Přijel jsem vlakem na hlavní nádraží a vzpomínám si, že když jsem vystoupil, byl jsem takový „nastartovaný“.

18. a 19. Jakým způsobem probíhalo jednání na cizinecké policii, to zřejmě zařizovala škola?

Všechno jsem měl zajištěné předem, bydlení, plat. Bydlel jsem na koleji. Později i žádost o ten dlouhodobý pobyt proběhla v pohodě, bez front a bez problémů.

IV. Adaptace:

22. Je možné, když se ohlédnete zpět na váš život v Čechách vysledovat určitá období, určité fáze v prožívání při zvykání si na české prostředí ?

Určitě. První dva měsíce jsem cítil takové vzrušení, vše bylo nové, chtěl jsem to zvládnout, taková akce. Pak přišla únava, vše bylo šedé, bezbarvé, to trvalo 2 až 3 měsíce. Když jsem přijel do Holandska na vánoce, měl jsem šok z barev. A když jsem se vrátil do Prahy, připadala mi taková šedá. Na jaře to již bylo lepší jazykově i pocitově. Taky jsem věděl, že v červnu končím. Neměl jsem pocit zavřených dveří. Ale vzpomínám si na velmi silný zážitek, když mě na kolejích navštívil Holanďan a mluvili jsme spolu. Cítil jsem se tak šťastný, připadalo mi to tak důvěrně známé, mluvili jsme spolu tak lehce (několikrát to zdůraznil, celý se rozsvítil...).

23. Co bylo při tom zvykání nejtěžší?

Nejtěžší na emigraci je, že jste vytržen ze společenství, člověk má pud „k někomu patřit“ a také neustálé vysvětlování konotace, významu, jak to myslíte. Je to namáhavější, musíte se více kontrolovat, co říkáte, co děláte...to v Holandsku je vše jasné, srozumitelné...Rozumíte si beze slov. Když jsem přijel naposledy, tak to bylo již lehčí, měl jsem tady stabilizovaný okruh známých, už ta komunikace byla ležčí, věděl jste do čeho jdete. **A co zase pomáhalo?** Když jsem se cítil osamocen, řešil jsem to telefonáty do Holandska a také jsem intenzivněji studoval český jazyk. Pomáhá i vědomí, že se můžete vrátit. (ještě u otázky 10-11.)

24. Měl jste po příjezdu nějaké zdravotní obtíže?

Ne, neměl.

25. Mohl byste mi říci, zda jste prožíval nějaké krizové situace a jak jste je řešil?

Cítil jsem se metakomunikačně odmítán. Nepochopen. Konfliktní situace jsem řešil různě – od vysvětlování, jak jsem to myslel, k přesvědčování, až po stáhnutí se, kdy jsem ani nechtěl být pochopen. Kdy jsem měl pocit, ať si dělají co chtějí, když jim to tak stačí. Teď při konfliktu cítím spíše, že můžu druhé a oni mě obohatit o svůj odlišný pohled na věc ...jsem spokojenější. Víím, že bytostně potřebuji blízké, intimní, potvrzující přátelské vztahy a to mi pomáhá při obtížích, pocit, že někam patřím, že mě někdo bere, že jsem přijímán.

26. Došlo k nějakým výrazným změnám ve vztazích v rodině, v zaměstnání?

Až na můj osobnostní vývoj a vývoj všech ostatních ne. A taky jsem se oženil.

27. Koho v případě nouze můžete požádat o radu, o pomoc?

V případě nouze volám svým starým prověřeným přátelům.

28. Můžete zkusit porovnat svůj život tady a v Holandsku?

To dost dobře nejde, snad jsem tady získal větší schopnost, dovednost přiblížit se k lidem, a přitom si stát za svým, udržet si svou osobnost a bez boje - větší toleranci. Prožívání v Holandsku je pro mne bezprostřední, lehčí, lidé mi rozumí. V Čechách se musím více kontrolovat. A na Češích mě nejvíce rozčiluje, jejich nebrání si odpovědnosti za svoje chování to jednání „nějak to dopadne“, „nějak bylo, nějak bude“, „ono to nedopadlo“ – to nemůžu přijmout.

29. Co se vám vybaví pod slovem domov?

Domov pro mě představují věci, které mám rád, knihy, muziku. Domov mám v sobě, takový rozšířený v Holandsku i tady, a zřejmě v budoucnu i jinde na světě...Ale cítím Prahu jako svoji základnu, mám tady domek, kde mám práci, manželku, přátele. V Holandsku mám sice lepší přátele.

30. Změnil se po příjezdu váš životní styl a jak?

Životní styl se moc nezměnil, je hodně podobný tomu holandskému, maximálně, že pomáhat ženě do kabátu je tady galantní a v Holandsku sexismus apod.

31. Dodržujete původní zvyklosti a tradice?

Nevím zda jsou původní, ale jsou to tradice evropské, tak ani nepřemýšlím, zda je tady nějaký rozdíl. A pořád jím k obědu sendvič a hlavní jídlo dne mám večeři. To tady máte jinak.

32. Jak se cítíte v posledním období několika týdnů?

Jsem spokojený.

33. Jste spokojený v zaměstnání? Máte tam přátele?

Ano.

34. Pociťujete při komunikaci s ostatními lidmi bariéry jakékoliv?

Už jsem to říkal, zpočátku hlavně tu jazykovou, nyní více tu konotační. Žití tady je namáhavější. V Holandsku mi lidé rozumí.

35. Když přemýšlíte, přemýšlíte v jakém jazyce?

Když přemýšlím, tak to použití jazyka záleží při jaké příležitosti – přednášky promýšlím v češtině, jinak v holandštině

36. Jakým jazykem mezi sebou mluvíte doma?

Doma hovoříme česky i holandsky. Žena se naučila holandsky.

37. V čem hledáte sílu při životních těžkostech?

Mám svoji víru a přátele.

39. Máte přátele spíše mezi rodilými Čechy, či spíše mezi cizinci?

Přátele mám tady i v Holandsku, ani nerozlišuji zda jsou to Češi nebo ne, ale tady spíše mám přátele mezi Čechy. Často tam jezdím a oni sem, tak se mi nestýská. Kontakt udržuji silný a častý. Ale vadí mi, když vidím krajany v Čechách, kteří se uzavírají do komunity a jen nadávají.

41. a 42. Udržujete kontakt s širší rodinou v Holandsku?

Často jezdím do Holandska, tak 3 – 4 krát do roka, ale tam se musím ubytovat v hotelu, či u přátel a už je to takový jiný, divný. Když jsem v Čechách, chci být stále a dopodrobna informován o dění v Holandsku, čtu noviny, volám přátelům a rád se vracím do Holandska. Když jsem v Holandsku – zase čtu na internetu noviny, abych věděl, co se děje tady a rád se vracím do Čech. Teď se situace rychle mění v ČR i v Holandsku – cítím i větší otevřenost vůči jiným názorům..

43. Chcete zůstat v ČR nastálo, či přemýšlíte o změně?

Zřejmě v budoucnu přesídlím jinam. Čechy jsou mi moc malé, nejen rozměry, ale i tématy - v porovnání se Západem, nevím to jistě, uvidí se.

45. Mohl byste mi zkusit říct, co vám zkušenost migrace dala a co vzala?

Akceptovat jiný názor bez boje či asimilace. Uvědomil jsem si, jak je silná touha lidí někam patřit, být přijímán, jak jsem citlivý na to, když se cítím být jinými odmítán i metakomunikačně. Imigrace mi dala rozšíření vztahů, způsobů komunikace, schopnost ustát si svoji osobu, svůj názor a přitom přijmout názor druhého. Být za sebe a přitom ještě s někým a bez boje. Větší toleranci. Na druhé straně mi vzala některý vztahy, který nepřežily vzdálenost, i když teď je již díky internetu situace lepší.

47. a 48. Kdybyste věděl, co víte teď o životě v ČR, přijel byste znovu? Litoval jste někdy svého rozhodnutí odejít?

Imigrace jsem nikdy nelitoval.

Rozhovor byl veden v respondentově pracovně, měla jsem technické obtíže se záznamem, tak jsem se při zápisu musela spolehnout na své poznámky. Bezprostředně po skončení rozhovoru, jakmile jsem zjistila, že se mi rozhovor nenahrál, jsem si sedla a zapsala podle poznámek celý rozhovor. Tak bohužel došlo ke ztrátám některých informací, některých přesných formulací. Respondent velice dobře mluvil česky, snad lépe než já. Zpočátku jsem pochybovala, zda je to cizinec. Neměl vůbec žádný přízvuk a mluvil velice lehce. Však jsem mu svůj obdiv vyjádřila. Rozhovor trval cca hodinu.

O, 1959, podnikatel, z Libanonu v roce 1977, občan ČR-23.3.2005

I. Základní údaje:

1. Kolik vám je let?

Je mi 46 let.

2. Z jaké země jste přijel?

Z Libanonu v roce 1977, 10. října. Přijel jsem studovat.

3. Je to váš první pobyt v jiné zemi nebo jste žil i jinde?

Ne, je to první pobyt.

4. Jaké jste získal vzdělání?

VŠ ČVUT Praha.

5. Mohl byste mi říci, zda jste ženatý a máte děti?

Jsem ženatý a mám dvě dcery. Manželku mám Češku, byla moje spolužačka na VŠ.

II. Příprava na odjezd:

7. Přijel jste studovat a mohl jste si vybrat sám zemi, kde budete studovat?

Pocházím z chudé rodiny, vždycky jsem se dobře učil, tak jsem využil možnost studovat na stipendium v cizině, kdybych stipendium nedostal, tak bych nemohl studovat. Chtěl jsem studovat medicínu v Německu (NDR). Slyšel jsem, že tam dobře přijímají cizince, zajímali mě humanitní obory, ale nedopadlo to, bohužel mě vybrali na technický obor do Prahy. Na přípravu jsem měl tři dny, tak jsem si jen zabalil, rozloučil se s rodinou a letěl.

10. a 11. Měl jste předem nějaké informace o Československu? Učil jste se předem česky?

Jediné co jsem uměl česky bylo slovo „zelenina“, to mi řekl strýc kamaráda, který studoval v Praze.

12. A vaše rodina, co na to říkala, že pojedete studovat do ČSSR?

Rodiče měli radost, že budu studovat v cizině.

13. V době kdy jste odjížděl, jste se mohl vrátit domů?

Vrátit jsem se mohl, ale bral bych to jako neúspěch, přijel jsem sem studovat.

15. Když jste odjížděl tak si vzpomínáte na nějaké pocity?

Když jsem odjížděl, tak jsem se těšil, jsem studijní typ.

III. Příjezd a události těsně po něm:

16. a 17. Jakým způsobem jste přijel do Čech? Vybavíte si svoje první pocity?

Přiletěli jsem na letiště do Ruzyně, kde následoval šok, nikdo tam na nás nečekal. Byla to divočina, neměli jsme peníze, jídlo, naštěstí jeden kamarád měl sladkosti, tak jsme se nacpali sladkostmi. Volali jsme na ministerstvo a čekali na ně od rána do večera na letišti, než nás odvezli do Domu zahraničních studentů a po karanténě do Teplic na jazykový kurz.

IV. Adaptace:

21. A na tom jazykovém kurzu...(skočil mi do řeči)

Odmalička jsem byl takový vyspělejší než kamarádi, takový knihomol, měl jsem kamarády spíše mezi staršími lidmi a to mezi básníky, lékaři. Rád sleduji lidi, jak se chovají, i společnost, jak se chová a podle toho se také chovám. Přizpůsobuji se, přijel jsem sem, abych se učil, tak se musím učit, abych nebyl jiný, aby si na mě neukazovali prstem. Mám rád lidi, proto jsem se dobře přizpůsobil. Já nevnímám, že jsem jiný, připadám si stejný jako ostatní. Někdy mi manželka řekne, oni se na tebe koukají, já to nevnímám, já s tím nemám problém, to spíš ti ostatní se potřebují vyčleňovat. Mám české auto, abych se nelišil, mohl bych si koupit Hondu, byla by levnější, ale já nechci, aby si říkali: „On si jezdí v cizím autě, no jo, je to cizinec.“ Nechci se lišit. Někdy je to náročné, člověk se musí víc hlídat, kontrolovat, co říká, co dělá. Postavil jsem si chatu, všechno si tam dělám sám, šetřím, nechodím na pivo, soused se mi smál, ale řekl jsem mu, ty to prokouříš a propiješ, já postavím dům. Přestal se smát (chová se víc česky, než rodilý Čech?). Já se nestydím za to co říkám, neberu to zpět, stojím si za tím, nedělám věci, které bych chtěl vrátit a to mi pomáhá, abych neměl stres. Také mám velké štěstí v životě, že jsem potkal svoji ženu, mám dobrou ženu. Známych mám dost, ale kamarády asi ne, jen manželku, za tu můžu dát ruku do ohně, ta je mým nejlepším kamarádem. Hodně si se mnou užila, byl jsem vzteklý, zvyklý, že o mě pečuje matka a sestry, ale ona mě naučila, myslet na to, zda svým chováním nezpůsobuji jiným bolest, nebýt sobecký, nedělat jen co je dobré pro mě. Tak jsem se změnil, ne proto, že by to ona chtěla, že by to ona řekla, ale proto, že jsem to chtěl já, že nechci lidem, které mám rád působit bolest. Je zlatá, všechno se mnou vydržela, jsem teď mnohem klidnější. (monolog)

22. Je možné vysledovat určitá období, určité fáze při zvykání si na české prostředí?

První 3-4 měsíce v ČSSR byly odporné, ten jazyk, ta hudba, vůbec jsem nechápal, jak ji můžou Češi poslouchat, vůbec neladila. Byla zima, přijel jsem v říjnu, jídlo – hrozné. S kamarády jsme minimálně 3x chtěli balit a jet domů. Ale to nebylo možné, to bych zklamal sám sebe, rodiče, nešlo se vrátit. Tak jsme to nějak vydrželi, podporovali jsem se navzájem.

Zlepšilo se to, když jsme se naučili aspoň trochu česky, pak už to bylo jednoduché, tak po půl roce.

23. A co bylo při tom zvykání nejtěžší, co naopak pomáhalo?

Nejhorší byl ten jazyk a jídlo, ale to jsme vyřešili sami, začali jsem si vařit sami. Taky jsem se musel naučit spoustu věcí, práť, zašívát, vařit...

24. Měl jste po příjezdu nějaké zdravotní obtíže?

Zdravotní obtíže jsem neměl.

25. Mohl byste mi říci, zda jste prožíval nějaké krizové situace a jak jste je řešil?

Když mám problémy, tak to nepokládám za krizi, ale za zkoušku a každá zkouška se musí vyřešit a překonat. To je život. Vysoká škola pro mě nebyla problém, i když to nebyl obor mého srdce, ale učení mi vždycky šlo. Také jsem tam potkal svou ženu a po skončení školy jsem se s ní oženil. Po absolutoriu jsem pracoval téměř 7 let v jednom podniku jako inženýr projektant. První tři roky v zaměstnání byly kruté, nemohl jsem pořádně mluvit do telefonu, nerozuměl jsem jim - vždycky rozumím dobře, když vidím toho člověka, se kterým mluvím. Musel jsem žádat sekretářku, aby mi tam zavolala, aby jim tohle řekla, bylo to nepříjemné, být závislý. Také jsem první dva roky měl problémy s jedním pracovníkem (Čechem), který se mnou jezdil autobusem domů. Všiml jsem si, že vždycky když mohl, tak do mě strčil, nejdřív jsem si myslel, že to bylo náhodou, pak jsem si dával pozor a viděl jsem, že to dělá schválně. Zkoušel jsem se mu vyhýbat, ale když zase do mě strčil, div jsem nevypadl z autobusu, tak jsem to musel řešit. Řekl jsem mu, že půjdu za ředitelem, aby si ho srovnal, protože já mám ženu a děti a mám horkou krev a mohl bych mu ublížit a do vězení se mi nechce. To pomohlo, šel jsem opravdu za ředitelem, ten si ho zavolal a byl klid, najednou z toho pracovníka byl moc ochotný člověk. Taky jsem v zaměstnání hodně pracoval, ostatní - víte jak se dřív pracovalo, zvýšili mi 3x plat, ostatním ne. Vymyslel jsem několik zlepšováků, prostě byl jsem aktivní. Po revoluci, když v roce 1991 podnik skončil, jsem měl problém sehnat práci. Zkoušel jsem to v P..., kde hledali pracovníky, tam mi přímo řekli, že se tam nehodím, že nemají tu důvěru, říkal jsem jim, ať zavolají mým nadřízeným z předchozího zaměstnání, zda jsem byl platný pracovník, ale to je nezajímalo.

Vrátil jsem se na dva měsíce do Libanonu, zkoušel jsem tam sehnat práci, ale už jsem tam nepatřil, situace se změnila, zjistil jsem, že už se tam tak docela neorientuji, že neznám zákony, jak lidi myslí...tam se nespěchá, jiný styl života, už ne pro mě, zase bych si musel zvykat...tak jsem se vrátil do ČR. Když jsem v regionu nemohl sehnat práci, tak jsem odjel do Prahy, měl jsem tam známé z Libanonu a začal jsem vozit zboží - Second hand, začal jsem podnikat. Jednou jsem jel s taškou se zbožím z Prahy, čekám na nádraží a čtu si noviny, koutkem oka vidím, že se ke mně blíží skupinka asi 15 skinheadů. Obklopili mě, jeden mi povídá ty - kolik je hodin? Klidně jsem se podíval, i když jsem nebyl klidný a řekl jsem mu, že je půl páté a on mi řekl: "Děkuji, vy jste slušný člověk." (při vyprávění je vidět, že je spokojený, že ho skinhead nazval slušným člověkem) Tohle neodsuzuji, co já tady odsuzuji je politika státu týkající se rodiny a sociálních záležitostí. Stát, který dovolí rozvod, tak to dítě vlastně ztratí jednoho rodiče a cítí, že ho stát zradil (tím mi dále vysvětluje asociální jevy ve společnosti). Vláda by měla podporovat více učitele, ne učitelky, to je potřeba, chlap je osobnost, která má vychovávat děti. Žena má být doma s dětmi alespoň 5 let, aby tvořili rodinu, domov pro všechny. Tady si lidé ničeho neváží. Já mám lepší vztah k rodině, než rodilý Čech, ale to je vina státu, lidé neodsuzují. Nebo přeci nemohu žít s ženou jen tak, neoženit se s ní. Vzít dívku z rodiny a nedat ji novou, to je zločin, tím ji znehodnotím, pak si ji nikdo nemůže vážit. Když se neožením, neberu na sebe tu zodpovědnost. To je zásadní. Proto mám problém se svými dcerami, musím jim ukázat správnou cestu, nechápou, proč musí být doma, když ostatní ne...

27. Koho v případě nouze můžete požádat o pomoc?

V případě nouze mohu požádat o pomoc nejspíš pouze svou ženu.

28. Můžete zkusit porovnat svůj život v Libanonu a tady?

V Libanonu se cítím volně, nemusím se tolik kontrolovat, jako tady, ale taky bych si musel zase zvyknout.

29. Co si představíte pod slovem domov?

Domov je pro mě tam, kde je mi dobře. Kořeny mám v Libanonu, ale v ČR se skutečně cítím jako doma, když jsem tady, stýská se mi po Libanonu, když jsem tam, stýská se mi po ČR. Mám dva domovy.

30. Změnil se po příjezdu nějak váš životní styl?

Životní styl se opravdu změnil, byl jsem bouřlivák, větší sobec, mohl jsem rozhodovat sám, teď mám vedle sebe manželku, už jsme na to dva.

31. Dodržujete původní zvyklosti a tradice?

Původní dodržuji snad jen tu kuchyni, vaříme doma libanonská jídla, jsou zdravější, víc nám chutnají, svátky patří ke kultuře, ve které žijete, takže dodržuji ty české.

32. Jak se cítíte v posledním období?

Cítím se výborně.

33. Jste spokojen v zaměstnání?

V podnikání jsem spokojený, ale koukám se po něčem jiném, aby byla změna, rád se učím něco nového, abych si ověřil, co dokážu.

34. Pociťujete při komunikaci s ostatními lidmi bariéry?

Ne, bariéry necítím, když vím, že někomu se nelíbím, tak se s ním nestýkám, nemám to zapotřebí. Já necítím bohatství v penězích, ale ve vztazích s lidmi, tak se nemusím stýkat s lidmi, se kterými nechci.

35. Když přemýšlíte, tak v jakém jazyce?

Přemýšlím v češtině.

36. Jakým jazykem mluvíte mezi sebou doma?

Doma mluvíme česky, někdy s dcerou arabsky, aby se procvičila.

37. V čem hledáte sílu při životních těžkostech?

Sílu čerpám z víry a ze vztahu s manželkou. Sílu беру od ní, stačí, aby mě pohladila...věřím, že každý má nějaký osud.

39. Máte přátele mezi rodilými Čechy či spíše mezi krajany?

V přátelství kupodivu víc věřím Čechům, mezi krajany je to spíš obchodní záležitost to přátelství, ne upřímné.

40. Po čem nebo po kom se vám nejvíce stýskalo po odchodu?

Nejvíce se mi stýskalo po mamince.

41. a 42. Udržujete kontakt s rodinou v Libanonu? Vracíte se tam? Změnily se nějak vzájemné vztahy?

Jezdím do Libanonu každé dva roky, kontakt se snažím udržet, ale je pravda, že ty užší kontakty s přáteli se ztrácejí, je to opravdu moc daleko. Když tam chvíli jsem, tak se zase obnoví, ale pak zase uvadnou.

43. Chcete zůstat tady nebo přemýšlíte o změně?

Do jiného státu se stěhovat nechci, chtěl bych žít střídavě v ČR a v Libanonu, ale je pravda, že nepřemýšlím, co bude zítra.

45. Mohl byste mi zkusit říct, co vám zkušenost migrace dala a co vzala?

Dalo mi to určitý rozdíl ve vývoji, naučil jsem se starat sám o sebe, i sebevědomí, že to zvládnu. Vzala možná ten úzký vztah k přátelům, ale mám se kam vrátit.

46. Řekl byste mi na co se v budoucnosti těšíte, případně z čeho máte obavy?

Obavy nemám, věřím v osud, že každý má svou cestu, která nějak dopadne. Těším se pořád na něco, musím mít stále před sebou cíl, když nemám cíl, tak jsem ztracený, proto se těším ze života a mám ho rád.

47. Kdybyste věděl o životě v ČR to, co víte teď, přijel byste znovu?

Ano, přijel bych znovu.

48. Litoval jste někdy svého rozhodnutí odejít?

Ničeho nelituji.

Rozhovor probíhal v restauraci, trval cca hodinu a půl. Byl dost otevřený, ale odmítl nahrávání, tak jsem si dělala podrobné poznámky. Útratu jsme si pečlivě zaplatili každý zvlášť.

Q, evang.kněz, 34 let, z Angoly v říjnu 1988, trvalý pobyt-9.4.2005

I. Základní údaje:

1. Mohl byste mi říci kolik vám je let?

Musím trochu přemýšlet... 34.

2. Z které země jste přijel do České republiky a ve kterém roce?

Z Angoly, v říjnu 1988.

3. Je to váš první pobyt v ČR? Žil jste ještě v jiných zemích?

První, no já byl na Slovensku, ale přijel ještě do jedné země.

4. Jaké jste získal vzdělání?

VŠ teologická fakulta a předtím strojařinu.

5. Mohl byste mi říci, zda jste svobodný, ženatý, máte děti?

Svobodný, děti nemám.

II. Příprava na odjezd:

7. A jak vlastně došlo k tomu odjezdu ze země? Co bylo hlavním důvodem?

To byli marxisté, poslala mě sem marxistická vláda Angoly, vlastně z donucení. I ten obor mi vybrali oni. **A to se vás ani neptali? Nebo vy jste projevil zájem o studium v cizině?** Ne, ne. Tam byl ještě problém, že můj otec je baptistický kazatel a on měl problémy s regionální vládou. A v rámci těch provokací mě poslali vystudovat strojařinu. **Aha, tak vás chtěli převychovat?** Ano, převychovat nebo co to je. **No tak to jste se ani nemohl vrátit do Angoly? A teď?** Ne to nemohl. A teď bych možná mohl, ale mám ještě problémy, chystám se tam, ale musím nejdřív vysledovat náladu angolské ambasády. Jsem s ní v kontaktu, tedy byl jsem pod vedením ambasády v Bratislavě, ale s nimi jsem se už rozhádal několikrát. Takže jsem teď loni žádal, že bych přešel k německé. A byl jsem tam loni si žádat, oni mě neznají, takže tam je výhoda, dokud mě nepoznají teda doufám. Já jsem jim řekl, že tady farářuji, tak měli ke mně takovou úctu, tak myslím, že tam to bude lepší. Tak až budu mít jistotu, protože tady jednou, když jsem měl jet domů, tak jim dávali úplně falešné informace o mě, tak jsem se neodvážil. Tak snad to teď bude lepší. **Aha, já vůbec nevím jaká je teď v Angole situace?** No před třemi roky tam skončila občanská válka, tak teď je to tam lepší. Vláda je pořád marxistická, ale už je otevřenější, je tam slabá demokracie – já říkám kulhající demokracie. **Takže vy jste si nemohl vybrat ani zem ani obor?** No, no, jediné co vím, že táta byl zásadně proti, abych jel do Sovětského svazu a nebo na Kubu. **Aha, oni to projednávali s otcem?** No, projednávali, spíš to bylo nařízeno, tohle pro mě vydobyl. On dvakrát tomu dokázal zabránit. Protože mě chtěli poslat v 10 na Kubu, už tam dodělat základní školu. A to rodiče byli proti, protože se vědělo, že tenkrát tam studovali děti, co ztratili rodiče. Dvakrát tomu dokázal zabránit, ale potřetí se situace vyhroutil, hrozilo, že otce zavrou. Sbor se oficiálně musel rozpustit. Tím, že já odejdu do ciziny, vlastně otec nemusel do vězení. Bylo tam takové varování, že pokud odmítnu studovat tady školu, nebudu moci studovat v Angole a otec půjde do vězení, to vím, jen z takových náznaků, rodiče mi to ani nechtěli říct. Já ještě stále studuji, dělám doktorát na Teologické fakultě.

10. Sháněl jste nějaké informace o tenkrát ještě Československu a kde?

Osobně jsem žádné informace o ČSSR neměl, jednou nám pustili instruktážní film.

11. Aha a česky jste zřejmě také dopředu neučil? To až tady v jazykovém kurzu...

Česky až tady.

12. Rodiče tedy nebyli rádi, že sem jedete...

Vůbec nebyli. Hlavně máma tím hodně trpěla, já jsem taky trpěl, že musím odjet pryč. **A vy máte nějaké sourozence?** Ano, já jsem třetí z 5 sourozenců, můj starší bratr byl dost starý na převýchovu, už pracoval, starší sestra byla holka a dvě mladší sestry byly zase moc malé, asi jsem byl v tom správném věku na převýchovu.

13. Tak v době, když jste odjel jste se moc nemohl vrátit?

Dokonce byl plán vrátit se, protože můj bratr zjistil, že když zahraniční student bude mít na konci školního roku na vysvědčení 3 pětky, tak mě vyhodí. Tak mě pošlou zpátky. Tak jsem na tom pracoval, to byla jednoduchá úloha (směje se). Jenže ke konci školního roku, někdy v dubnu 1988 přišel dopis, že táta má strach, že to není tak jisté, že se budu moci vrátit, že bude podezřelý, když propadnu a předtím mi učení nedělalo problémy. Tak mi psal, že raději ne, že nemám zbytečně ztrácet roky a dostudovat, využít ten čas.

15. Když jste odjížděl, tak jaké to bylo?

Když jsem odjížděl z Angoly, nemohl jsem se ani pořádně s rodiči rozloučit. Odlétal jsem z hlavního města a my jsme bydleli na venkově. Také v Angole je systém, možná ho znáte

ze Sovětského svazu, když někdo chce jet z jedné části do druhé, tak se musí nahlásit. Takže pro tátu to platilo skoro dvakrát. Otec musel žádat o povolení, kamkoliv chtěl jet. Taky si za to mohl trochu sám. To bylo v době, kdy angolská vláda zapalovala kostely a rozpouštěla sbory. Také přišli za ním, aby rozpustil sbor a odešel. Ale on neodešel. Oni se ho báli, tak ani nemohl stoupat v církevní hierarchii, že musel mít malý sbor. Takže jedině bratr mě doprovodil na letiště. S rodiči jsem se rozloučil s předstihem. Takže až tady jsem jim začal psát, než jsem zjistil, že dopisy nedostávají, tam byla cenzura. A já jsem zase nedostával jejich a komunikace zase šla jedině přes bratra. Také jsem nesměl nikomu říci kamarádům a tak, že odjíždím. Tak jsem šel v neděli na bohoslužby, bavil jsem se s ostatními, jakoby nic, oni nevěděli, že zítra odjíždím a že se možná už nikdy neuvidíme, jen já jsem to prožíval, jako naposledy. To bylo hrozné. **A když jste šel do toho letadla tak si vybavíte vaše pocity?** No pocity, tak já měl hlavně pocit křivdy. Proč zrovna já musím odjet tak daleko. Taky zlosti na otce, že tomu nedokázal zabránit. Začal jsem psát v letadle i takové básně, trochu fantazie o svých pocitech, trochu jsem to zamaskoval, kdyby to někdo četl, aby to nemohl zneužít. Je pravda, že jsem byl na ten odjezd rok připravován rodiči. Protože jsme to věděli s předstihem. Často jsme o tom mluvili, poslali mě ke strýci, abych si zvykal žít bez nich. Ale stejně při odjezdu to byly samé nepříjemné pocity, že jsme opustil domov, že nevím, kdy se tam vrátím, bylo to hrozné.

III. Příjezd a události těsně po něm:

16. Takže když jste přiletěl, zřejmě do Prahy na Ruzyni a tam na vás čekali?

My jsme přiletěli, nás bylo 7 Angolanů, oni se vraceli z prázdnin. Ti už věděli co a jak, zavolali taxi. Pak jsme přijeli do Kajetánky a druhý den nás poslali s jedním kamarádem na Slovensko, já jsem vystoupil v Popradu, kde na mě čekal nějaký Slovák, který se pokusil mluvit španělsky. A jeli jsme do Svitů. Tam v domově mládeže, jsem čekal na další studenty z třetího světa, že tam vytvoříme třídu, ale nakonec nic. Pak jsem se vrátil do Prahy, až. **To jste si pořádně pocestoval.** Tam jsem ztratil celý semestr. **To jste tam byl takhle dlouho?** No musím říct, že mi to tak nevadilo, že jsem nemusel do školy. Ale bratr na mě tlačil.

IV. Adaptace: Ty pocity byly hrozné. Najednou jsem nevěděl, proč tady jsem. Z Angoly jsem věděl, že sem jedu studovat, ale tady se nic nedělo a mě nikdo nebyl schopen říci, proč jsem tady a nestuduji. Kromě toho, že vychovatelky, které nás měly na dohled vůbec nevěděly, proč tam jsme. Nevěděly vůbec nic. Tak jsem z toho měl úplně všelijaké pocity. A ke všemu dopisy z domu nedochází, nedostával jsem žádné dopisy, nevěděl jsem co se děje. **To jste byl úplně odříznutý od světa.** Odříznutý, no. Pak dorazil dopis od bratra, kde si stěžoval, že nepíší rodičům. Já mu napsal, že já píšu, ale oni nepíší. Tak bratr pochopil, že angolské úřady zdržují poštu a začal jsem psát rodičům přes bratra a oni mě též, tak to fungovalo několik let. Bylo to hrozné, já jsem prostě dojem, že je tam nějaká hra, že nechají mě ztratit nebo tak a já své rodiče už nikdy neuvidím. Až potom, když jsem se trošičku sblížil s některými učiteli (na Slovensku), kterým jsem jen trošičku naznačil svoji situaci a oni to pochopili a začali se snažit, abych se vrátil do Prahy. Tak jsem se v prosinci 88 vrátil do Prahy, několik týdnů se nic nedělo. Pak jsme se ještě s jedním kamarádem vrátili sami na Slovensko, ale pak jsme v lednu 89 dostali vyrozumění, abychom přijeli do Prahy a odtamtud mě poslali do P... na jazykový kurz. Takže 11. ledna jsem se dostal na jazykový kurz.

21. A jaké to bylo v tom jazykovém kurzu?

Učitelé byli báječní, byli sice trochu tvrdší, ale to nešlo jinak, to bylo třeba. Já měl trochu problém, že ten kurz začal v září a já jsem začal v lednu a měli dvě učebnice. A já jsem musel dělat obě naráz. No tak s jednou pětkou jsem počítal z té češtiny. Oni měli ještě tu výhodu, že v září začali jen s tou češtinou a v lednu si přidali ještě další předměty. Začátky byly příšerné, jazyk byl těžký, ostatní byli tak napřed, na druhou stranu jsem zase neměl tolik času se zabírat svojí situací. To jsem si ještě stále myslel, že se o prázdninách vrátím domů, až propadnu. Ale pak jsem dostal ten dopis od otce, kde mě nabádal, abych se učil a také jeden můj kamarád, který měl známé na ambasádě, mi naznačil, že by mě nenechali propadnout, nechali by mě jen opakovat, tak jsem pochopil, že sabotáž není cesta, že nemám na vybranou a musím se učit. Ten kamarád byl o rok starší mi opravdu hodně pomohl. Chodil za mnou každý večer a pomáhal s učením, vysvětloval jazykové jevy a tak. Tak když jsme dělali závěrečnou zkoušku z češtiny, tak jsem byl z ročníku nejlepší. Učitelé

se moc divili. Léto po kurzu bylo krušné, protože jsem byl duševně připraven na to, že mě pošlou domů, ale to nevyšlo, tak jsem byl smutný, psal jsem i rodičům dopisy, kde jsem otcí vyčítal, že mě nechává trpět za jeho záležitosti, že by si měl následky svého jednání nést sám, že je to nefér vůči mně, když já jsem si tu cestu nemohl vybrat svobodně jako on. Tak v létě za mnou přijel strýc jako turista, a cestovali jsme po Čechách. Tak to bylo lepší, vypravoval mi o rodině, přivezl dopisy, jídlo z domova, pak jsem se cítil lépe. Je pravda, že se rodiče vždy snažili sem někoho z rodiny poslat, když jsem to tady už nemohl vydržet. Tak to mi také pomáhalo. Také jsem v těch dobách psal fiktivní dopisy pro bratra, pro maminku, tam jsem vložil všechny ty pocity, které jsem prožíval.(bohužel portugalsky) V Angole probíhala občanská válka, tak rodiče byli rádi, že jsem daleko od toho v klidu, ale já jsem jim psal, že bych byl radši ve válce, ale s nimi a oni to pak pochopili a maminka psala, že by raději byla se mnou, i když ve válce, než abych byl na druhém konci světa, sám. Já jsem byl velice závislý na své mamince, měl jsem s tím osobní problémy a maminka byla také velice závislá na mě. Nevím proč, ale myslím si, že je to chyba na straně matky. když je to dítě na ní tak závislé, že to není dobré. Také jsem se v dopisech bratrovi ptal, jestli to muselo takhle dopadnout, zda si táta neměl nést důsledky sám. Já jsem chápal, že bylo menší zlo poslat mě pryč, než aby otec šel do vězení, ale i matka mu to měla za zlé, když se třeba pohádali, tak mu to vyčetla. Ale zase mi to pomohlo, když jsem se po skončení školy nevrátil a zůstal jsem studovat a i teď, když se stále nevracím, že rodiče pochopili, že mám právo si vlastní život utvářet sám a oni mi do toho nemohou mluvit. Tak ač zpočátku se divili, že se nevracím a vybízeli mě k návratu, teď to nechávají na mě. Někdy mám pocit, že to zneužívám, že bych se mohl vrátit, ale zatím nechci.

22. Je možné při tom zvykání vysledovat určité fáze?

Fáze tady byly, nejdříve ty zmatky na začátku, kdy jsem nevěděl, co se mnou bude. Pak v tom jazykovém kurzu to bylo lepší, aspoň jsem věděl, co mě čeká, další krize přišla v létě, které jsem plánoval, že to všechno skončí a znovu jsem nebyl pánem svého života, také jsem nechtěl studovat strojařinu, ten obor jsem si nevybral, neznal jsem ho, snažil jsem se o změnu oboru, ale to mi bylo zamítnuto a já chtěl studovat na obchodní akademii. Ale pak, když jsem přijal za své, že tady dokončím tu střední školu strojírenskou, tak už to bylo lepší.

23. Co bylo při tom zvykání nejtěžší a co naopak pomáhalo?

Těžké bylo počasí a hlavně komunikace. Moc mi třeba vadilo, že jsem si nemohl popovídat s „tetami“ z domova mládeže na Slovensku, to mě třeba trápilo. Tak když jsem se naučil česky, tak jsem jel na pár dní do Popradu za nimi, abych jim mohl říci, jak to se mnou všechno bylo a tak. Takže ta jazyková bariéra zpočátku a pak také ta určitá uzavřenost lidí na domově mládeže v P. Děvčata se s námi nesměla bavit, pod pohružkou vyloučení ze školy...to mi připadalo přehnané. Stejně tak jsme si nemohli povídat na ulici s nimi. Bylo nepříjemné, že jsme se mohli kamarádit jenom mezi sebou. Komunikovat s Čechy nešlo. Ale pak jsem napsal domů bratrovi, že nemůžu chodit ani do kostela. A on nám poslal adresu jednoho husitského kazatele z T. Tak jsme mu napsali a on přijel za námi. Tak jsme jednou za čas k nim tajně jezdili a získávali kontakty s českými lidmi. A to pomáhalo i v češtině. Nepříjemné bylo i to, že učitelé nechápali, proč se chci účastnit bohoslužeb, do revoluce jsem je navštěvoval tajně. Pak jsme se seznámili třeba na brigádě i s jinými lidmi a ti nás pak navštěvovali, kamarádili jsme se, a to také hodně pomáhalo. Pomáhaly mi dopisy od rodičů a bratra, také, když někdo z příbuzných přijel a také bratr, který pracoval na školském úřadě, dokázal zařídit, aby sem jel studovat jeden můj známý z Angoly – takže přátelé. **A jak jste se potom dostal ke studiu teologie?** No, to bylo zase přes známého kazatele, který věděl o mém zájmu o teologii a mohl mi sehnat přihlášku, stipendium. Sjednal mi schůzku s děkanem, který přijel za mnou do P. No pak jsem to oznámil ve škole, oni se divili, jak to, že ze strojařiny na teologii. Rozmlouvali mi to a můj třídní učitel mi napsal doporučení pro ambasádu, abych dělal VŠ strojní. Já jsem si trval na svém, tak nakonec mi ustoupili. A nakonec mi hodně pomohli, protože když jsem se připravoval na maturitu a zároveň na přijímačky, tak bylo třeba se připravit dost - tak mě uvolnili ze školy a já jsem se tajně učil ty svoje věci. Tak měli nakonec pro to pochopení. **A to nebyl problém pro tu angolskou vládu třeba?** Byl problém, já jsem potřeboval povolení. Od té doby se datují velké neshody s angolskou ambasádou. Jsem jel do Prahy pro povolení studovat tady dál. Byla to náhoda,

spíš roztržitost velvyslance, že jsem to povolení dostal, po proslovech, že Angola do tebe investovala, teď je čas vrátit se domů... to jsem byl velmi šťastný. Udělal jsem přijímačky a byl jsem šťastný. Rodiče byli na rozpacích, protože byli informováni, že se hádám s angolskou ambasadou, nabádali mě, abych to nechal být a vrátil se... ale brali jako plus, že budu studovat VŠ, protože nebylo jisté, že bych mohl studovat VŠ v Angole. Začátky na VŠ byly těžké, musel jsem dohánět řadu takových obecných vědomostí, které jsem jako strojař neměl, až tak ve třetím ročníku jsem se začal cítit jako teolog. V roce 1997-8 jsem byl na roční stáži ve Švýcarsku, jako volný student, to byl studijně můj nejlepší rok. Zpočátku jsem neměl moc kamarádů (ve Švýcarsku), tak jsem měl hodně času studovat a toho jsem využil. Pak jsem tam našel báječné kamarády, tak mě přemlouvali, abych tam zůstal a dokončil školu tam, tu nabídku jsem měl, bylo to příjemné. Ale zase už jsem měl v Čechách kamarády. Ženeva, to byl asi jeden z nejlepších roků mého života vůbec. (otočení kazety) Je pravda, že tam jsem se necítil jako cizinec, nikdo si mě nevšímal, černoši tam pracovali na různých postech a nikomu to nepřipadalo divné, tam to bylo v pohodě. Tady, když jsem začal farářovat, tak byl mediální rozruch, novináři, rozhovory, tam by si toho asi nikdo ani nevšiml. Ale já jsem se chtěl vrátit do Česka, měl jsem tady už spoustu přátel, zázemí, už jsem si zvykl. **A když jste začal farářovat tak jaké to bylo?** No, sám jsem byl zvědavý, jaké to bude. Ty lidi jsem neznal, oni mi sice napsali v dopise, že mě znají z nějakého církevního setkání, proto mi píšou. Oni si mě zvolili sami, jak to u nás funguje, že sbor si zvolí faráře a farář je. Takže jsem přijel a začal pracovat se sborem, kolem toho ti novináři, kteří se vyptávali lidi, jak mě vnímají, jak si rozumíme, psali věci, které se tam nedějí. Jako, že pořád bubnuji na bohoslužbách, což nebyla pravda. Byla to zajímavá zkušenost. Byly tam i nějaká nedorozumění, kvůli tomu jsem chtěl odtud odejít i do jiného sboru, kam mě pozvali. No nakonec mě nechtěli pustit. Ale to nebyly problémy, kvůli tomu, že jsem cizinec, to tak neberu. Prostě jedna rodina začala vykládat, že bydlím na faře zdarma, jezdím zdarma sborovým autem, telefonuji zdarma. Byla to snad nedůvěra, či neochota se zeptat a dozvědět se pravdu, předsudky to byly z jejich strany to jo, ale spíš jsem to považoval za nedorozumění, neznalost těch církevních řádů. Pak by věděli, že farář s církevními penězi vůbec nezachází, to je věc pokladníka a ten dělá všechno. Dokonce tam přijela i vizitace z vedení církve, vyptávali se a pak odešli. A pak poslali zprávu z regionální rady, která vyzněla v můj neprospěch. Tak jsem sbalil účty a poslal je znovu, ať to prozkoumají. Dosud odpověď ani omluva nepřišla. Ale já takové věci neberu osobně. Myslím, že se to může stát každému, lidé jsou všelijací a tak takové pracovní věci taky musím řešit. Pak jsem se až z novin dozvěděl, že někteří starší lidé ve V. měli určité obavy, zda to zvládnou jazykově a kulturně. Nakonec to dobře dopadlo a nejvíce si rozumím právě se staršími lidmi. Rozumím si se všemi, ale s nimi mám zvláštní vztah. Takže co se týká komunikace, tak nyní mám přátel až moc, vadí mi, že na ně nemám tolik času.

24. A měl jste nějaké zdravotní obtíže po příjezdu?

Zdravotní obtíže jsem neměl, sice trpím na časté záněty průdušek a jsem alergický, třeba když přijdu do jiného prostředí. Třeba k někomu ze sboru na návštěvu a pak mám ty alergické projevy. Bral jsem dost léků na to a ještě budu. Ale to přičítám změně klimatu. Jsem nejen knězem, ale i učím na vyšší odborné škole etiku a filozofii, a už jen externě – konzultačně na Ústavu jeden africký jazyk a religionistiku.

25. Už jsme o tom trochu mluvili, o těch krizových situacích, mohl byste mi říci jak jste je řešil?

Když jsem měl tu krizi s tím, že se nevrátím domů, jak jsem počítal, tak mi bratr poslal knihu amerického psychiatra – Jak přestat starat se a začít žít, který na příbězích lidí, kteří také neměli svůj osud ve svých rukou, a kteří to nechali být a ono to nějak dopadlo. No ono to také není úplně ideální, ale mě to v té době pomohlo, že jsem to nechal být a žil jsem dál. Jsou věci, které nám připadají, že jsou nepostradatelné, ale když se budeme nějak snažit – hlavně mít odvahu čelit těm problémům, prostě takový je život. A jednou to, co nám mění kurs života, tlačí nás to někam, kam nechceme, ale může se objevit jako nová cesta, kterou bychom neobjevili a může nás to posunout dál. Takové kázání mi dělal bratr a taky jeho kamarád, podle toho jak psal tak měl asi nějakou psychologickou praxi s překonáváním krizí, kdy to se mnou řešili, to mi pomohlo. Také farář v T..., který nás vzal do své rodiny, tam

jsem cítil, že nás mají rádi, že nás berou, to hodně pomohlo. To když člověk najednou vidí, že má lidi, kterým na něj záleží. To pro nás bylo jako rodina. Taky jsem měl jednu vychovatelku na Slovensku, které jsem říkal mámo, ta mě naučila lyžovat na Štrbském plese, chodili jsme na houby, i to mi dost pomohlo. A dostával jsem každý den aspoň jeden dopis od učitelů a vychovatelů ze Slovenska. To je neuvěřitelné, já ty dopisy mám doma v krabici. A to nebyly dopisy z Angoly. A každé ráno, když jsem vstal tak jsem se těšil, že ten dopis už tam bude a tak jsem také odpovídal. To všechno mi strašně pomohlo. Tak vždycky, když jsem byl ukřivděný a říkal jsem si, kdybych byl doma, tak by se mi to nestalo, máma by se mě zastala...tak to mi vždycky pomohlo. **To jste měl štěstí na lidi.** Dá se to tak říct, no. Také je důležité umět vyjít naproti těm lidem, umět přijímat. Protože mi cizinci se moc uzavíráme, taky máme své předsudky na místní lidi a někdy jsme alergičtí na řeči, které ještě nemusí znamenat rasismus. Třeba někteří přátelé se hned naježí, když slyší „černoch“, tak už se cítí špatně, uraženě. A přitom nás to někdy trápí zbytečně. Já když jsem jel na venkov, kde lidé neviděli černocha a děti volají: „Jé, mami černoch!“ a já jsem mu to vrátil a říkal: „Jé, ahoj bělošku.“ A oni zase: „Jé mami, oni mluví.“ Prostě dělat si z těch věcí, co nás může trápit legraci.

27. A ptát se vás, zda můžete v případě nouze někoho požádat o radu nebo o pomoc, je asi zbytečné...(smích)

28. Zkusit porovnat svůj život v Angole a tady bude také asi těžké?

To bude těžké, protože v Angole dětství a tady dospělý. Já málo vím, co teď doma, teď doháním informace z internetu a od kamarádů Afričanů. Je to jiné prostředí, které tady není, chybí mi, ale už jsem si zvykl. Třeba u nás jsou rodiny pohromadě, to je báječná věc, když nechci jít domů, tak jdu ke strýci, či k tetě a když ne tam, tak jdu k babičce a rodiče když vědí, že jsem u babičky, tak mají klid, protože vědí, že jsem doma. Kdežto tady člověk vidí jen tu úzkou rodinu, ostatní jsou třeba příbuzní, ale ta komunikace i propojenost už je mizivá. To mě prostě mrzí.

29. Co si představíte pod slovem domov? Kde se vy osobně cítíte doma?

Ano domov mám tam, kde mám své blízké, ale domov můžu najít i jinde, to vychází z toho osudu co mě potkal. Domov je pro mě tam, kde najdu lidi, kterým rozumím, kteří mi rozumí, máme se rádi, to prostředí se pro mě stává domovem, pokud jsem tam přijat. Našel jsem domov v České republice, měl domov na Slovensku, v Ženevě, není to domov jako přirozený – takový adoptivní, mobilní **Jo vozíte si ho prostě s sebou.** No, jo. (smích)

30. Změnil se po příjezdu nějak váš životní styl?

Změnil se, doma jsem byl zvyklý na podporu široké rodiny. Naučil jsem se být zodpovědný za svůj život, ale je to otrava (směje se), chybí tam ta pohoda, ta bezstarostnost. Jediné co mi zůstalo z dětství je moje náchyllost k provokování a to odnáší mí kamarádi a blízcí lidi.

31. Dodržujete nějaké původní zvyklosti a tradice?

Vyloženě pamatuji – třeba vánoční zvyky, jediné co tady můžu je, že neslavím Štědrý den – my slavíme 25. 12. až ty samotné Vánoce, tak to dělám do dneška. Nevadí mi, když mě někdo pozve na Štědrý den, neprotestuji, pojedu, budu se cítit dobře, ale slavím až druhý den. (telefonuje)

33. Jste spokojen v zaměstnání? Baví vás?

Ano, v zaměstnání jsem spokojen. Práce s lidmi mě baví, a to se týká, jak mé duchovní, tak mé pedagogické činnosti a tlumočení. Snažím se, aby moje komunikace s lidmi nebyla pouhou povinností a anonymní.

34. Pociťujete při hovoru s jinými lidmi bariéry, ať již sociální, jazykové, kulturní, jiné?

Dříve jistě bariéry jazykové i kulturní byly. Ted' můžu mluvit jen o zanedbatelných bariérách, které už nehrají zásadní roli. Ale pořád se učím z české kultury a zdokonaluji rád svou češtinu. Sem tam mě něco překvapí, co ještě neznám. V české společnosti existují společnosti, které by mě nepřijaly, a které také nevyhledávám. Problém však nemusí být v rozdílu kultur. V jakékoliv společnosti platí, že každému něco sedí a něco nesedí a podle toho se každý také chová. Každý vyhledává společnost lidí, se kterými má podobné zájmy. Rozhodně nemám problémy se zúčastnit společenského života, jak ve sboru, tak v obci, kde žiji a to v rámci mých možností a v souladu s mým posláním.

35. Když přemýšlíte, přemýšlíte v rodném jazyce nebo v češtině?

Jak o čem, když mám setkání s místními lidmi, tak česky. A když s kamarády, tak jazykem z jejich států, či portugalsky (mluví 6 jazyky).

37. V čem hledáte sílu při životních těžkostech?

To záleží na druhu životní těžkosti. Obecně hledám sílu u svých známých, o kterých vím, že můžou být pro mě v dané situaci oporou. Na některé těžkosti umím zapomínat i při práci. Jsem-li doma sám, buď někoho pozvu, nebo si pustím nějakou svou oblíbenou hudbu.

40. Po čem nebo po kom se vám nejvíce stýskalo po odchodu?

Po mamince, i po tátovi, protože já jsem trávil dny s mámou. Pak po své nejmladší sestře, prostě po té rodině.

41. Vy pořád udržujete kontakt s rodinou v Angole, jak jsem pochopila?

Kontakt stále udržuji, teď už i přes internet, a plánuji až bude situace v Angole jistější, jasnější, že se tam pojedu podívat, třeba už za rok.

42. Myslíte, že se vaše vztahy s rodinou vašim odchodem změnily?

Bohužel ano, přece jen jsme od sebe daleko už dlouho a pro mě je to už téměř polovina života. Nejde sice o změnu k horšímu, ale přece jen málo komunikujeme kvůli dálce. Nevídáme se. Svou roli kdysi hrály i jiné nepříznivé, na nás nezávislé okolnosti, které stály u té odluky.

43. Chcete zůstat v ČR nastálo, či přemýšlíte o návratu, změně státu?

To zůstává ještě otevřené, uvidím, jak to bude. Nejen na mě, mám taky českou známost, tak ta do toho taky může mluvit. Moudřejší budu, až dodělám ten doktorát, protože se doposud cítím spíš jako student, než jako zaměstnaný člověk. Pak už se budu muset rozhodnout.

45. Mohl byste mi říci, co vám zkušenost migrace dala a co vzala?

Dalo mi to hodně. Neumím si svůj život představit bez toho, čím jsem prošel, jsou v něm okamžiky, které bych klidně vynechal, ale vcelku je to ošklivě-krásný osud. Jsem s tím spokojený, ono to člověka posílí, když se na to dívám s odstupem, těším se až budu psát svoje paměti. Vzala taky, doma bych si život zorganizoval jinak, tady člověk v něčem je omezený, že musí žít v jiné kultuře, tohle si nemůžu dovolit, tohle ano. Kdybych žil ve své kultuře, dělal bych to jinak. Každopádně беру to za obohacení, že mám dva životy, že vím, co mi dává ta africká kultura a co mám z té české, takže vcelku je to takové obohacení, které bych doporučil každému, že je to jako žít dva životy.

46. Řekl byste mi, na co se v budoucnu těšíte, případně z čeho máte obavy?

Vždycky se těším na mnoho věcí, které mě baví, např. sledování velkých fotbalových zápasů, nebo které dělám rád, např. program s mládeží, letní pobyty s lidmi ze sboru, oslavy s přáteli a nemám nic, na co bych se vyloženě těšil víc. Snad na to, až se jednou zase podívám domů. Obavy mám vždycky z nevyzpytatelnosti českých úřadů. Mám dojem, že se s některými úřady nebo spíš úředníky těžko řeší i na první pohled snadné záležitosti.

47. Kdybyste věděl, co víte teď o životě v Česku, přijel byste znovu?

Těžko říct, tuhle otázku slyším dnes poprvé. Časem na to budu mít propracovanou odpověď, dnes můžu říct, když vezmu všechny klady a zápory, možná bych přijel už díky tomu obohacení, a také tomu vzdělání, které bych možná doma neměl. Ale to už je spekulace.

Ano, já vím, že je to spekulativní otázka. Ne, to je zajímavá otázka. Nejspíš bych to znovu bral, ještě kdybych mohl vynechat ty hrůzy.

48. Litoval jste někdy svého rozhodnutí odejít?

Zpočátku jsem litoval, ale když jsem už pak začal některé věci uspořádávat sám, tak jsem tomu i vděčný nakonec. Vlastně jsem do toho znovu šel, když jsem měl možnost studovat v Ženevě, tak jsem se vrátil. A právě tenkrát začal i ten dialog s rodiči, že si tady prodloužím pobyt.

Jediný rozhovor, který probíhal u mě doma. Rozhovor trval skoro dvě hodiny a byl takový bezprostřední – na stejné vlně. Mluvili jsme spolu při požívání oběda a před jeho vystoupením na koncertu – bubnuje. Q mluví velice dobře česky, má velkou slovní zásobu a při telefonování plynne přecházel z francouzštiny do portugalského. Vzdělaný, kultivovaný, se smyslem pro humor. Nedivím se, že se mu dost lidí „nadstandardně“ pomáhalo.

R, Mgr., 38, zaměstnanec u internet.firmy, z Číny, od května 1994, nyní trvalý pobyt, rozhovor 7. 4. 2005

I. Základní údaje:

1. Můžete mi říci kolik vám je let?

38.

2. Z jaké země jste přijel do České republiky a ve kterém roce?

Z Číny. **A z které provincie?** Ze Šanghaje. Narodil jsem se v Pekingu a pak jsem se odstěhoval do Šanghaje. V roce 1994.

3. Je to váš první pobyt v ČR? Než jste přijel do Čech, žil jste i v nějaké jiné zemi?

Jo jo. Před tím studoval jsem v Japonsku 3,5 roku (1989-1992) a pak čtrnáct měsíců ve Frankfurtu nad Mohanem (1992-1994), ale vždy jen krátce, jen kvůli studiu. **Vy vlastně máte jedinečnou možnost to srovnat, když jste žil v Číně, v Japonsku, v Německu i v Čechách? Nabízí se, že v Japonsku to pro vás bylo snazší, ne?**

To nebylo tak. V Japonsku na život, to bylo úplně jednodušší. Například jestli dneska nemám práci – ani korunu, tak to vůbec nevadí. Jdu pracovat do čínské restaurace a hned dostanu peníze. Tak můžu žít týden. Ale těžké jsou tam vztahy v práci nebo ve škole. Tam je to velice uzavřené. Třeba první roky v zaměstnání nemůžete vůbec mluvit nahlas, první rok mluvíte potichu, druhý rok můžete trochu hlasitěji, až tak po pátém roce můžete mluvit normálně, a to mě moc trápilo. A to bylo pro mě moc těžké, říkám, že žít v Japonsku jeden rok, je jako umřít dříve o pět let. Proto jsem tam po škole vydržel pracovat ani ne rok a utekl jsem pryč. Ale já jsem v roce 1991 procestoval východ Evropy, už když jsem studoval v Japonsku, tak jsem v létě o prázdninách si projel střední a východní Evropu, Prahu, Maďarsko, Polsko, Jugoslávii, Bulharsko. Až v tom roce 1992 jsem dostal šanci studovat v Německu. **A v tom Německu už to bylo jaké?** Tam to bylo trochu lepší než v Japonsku, jen kvůli počasí se mi tam moc nelíbilo. Proto taky za těch 14 měsíců ve Frankfurtu jsem asi 8 x přijel do Prahy. **A ti Němci se chovají k cizincům jak? Jinak než Češi nebo Japonci? Vy to můžete srovnat?** Možná kontakt nebo vztah je jednodušší s Japoncem, protože je podobné myšlení, historie, společný původ, společná filozofie, alespoň určité to podobné psaní a čtení. Frankfurt je hodně mezinárodní město, tak tam je hodně krajanů. Takže to taky bylo takový jednodušší. Určitě v Praze ten kontakt je těžší, nejen kvůli jazyku, ale i kvůli myšlení, ten kulturní rozdíl.

4. Jaké jste získal vzdělání?

V Číně jsem vystudoval farmacii – bakalář, v Japonsku pak přírodovědeckou fakultu a v Německu jenom seminář public – jako média, ale něco společného s medicínou a farmacii, jako public healthy – propagace nových léků, nové péče pro veřejnost.

5. a 6. Do Čech jste přijel sám?

Sám, stále jsem svobodný, ještě nevím, kdy bude rodina.

II. Příprava na odjezd:

7. a 8. Jak vlastně došlo k tomu odjezdu do Čech? Vy jste sem přijel z Německa nebo jste se vracel do Číny?

Přijel jsem sem z Německa, jednak se mi tady líbilo a taky jsem tady měl kamaráda z dětství, spolužáka ze základní školy a on už tady měl firmu, tak jsem přijel k němu.

Aha, a proč jste se vlastně nevrátil zpátky do Číny? Proč jste zůstal v Evropě?

No, ono to se zaměstnáním v Číně není špatný, sehnal bych tam práci, ale chtěl jsem zkusit něco nového. Od svých šesti let jsem cestoval sám z Pekingu do Šanghaje, tak jsem zvyklý měnit prostředí a rád cestuji. Já jsem ze začátku nechtěl zůstat v Praze, chtěl jsem jet do Bratislavy, kde je nejstarší muzeum farmacie ve střední Evropě, toužil jsem je vidět a pobýt tam. Ale když jsem Bratislavu viděl v roce 1993, jaká je malá a tak špinavá, taková chudá, žádný lidi, tak jsem se vrátil do Prahy. Ale to muzeum je moc slavné, už v Číně jsem se o něm učil. Ale já jsem taky přemýšlel o Vídni, Upsalle, tam jsem taky dostal šanci studovat. V Japonsku jsem studoval v Nagoje, to je třetí největší město – mezi Osakou a Tokiem, v Německu ve Frankfurtu, tak ta Praha byla pro mě nejvhodnější. (pod milion obyvatel nejde). Není ještě tak na západě, ani na východě. A všechno tady vypadá jako původní. Když jsem se nastěhoval v květnu 1993, tady bylo krásný počasí, každý večer jsem chodil na koncert Pražského jara, to se mi líbilo. Frankfurt to je jako podzim a Praha je jako jaro.

9. Když jste přijel do Prahy, tak jste asi nebyl rozhodnutý tady žít?

Měl jsem české vízum na půl roku, já nevím, to je něco zvláštní. Ještě jsem měl vízum německé a japonské, tak to mi asi pomohlo, že mi dali na půl roku. Po třech měsících jsem si

zažádal o možnost podnikání s kamarádem na rok a pak prodlužoval. **Aha i teď to takhle musíte dělat?** Teď už ne, od roku 2003 mám trvalý pobyt.

10. Zjišťoval jste si nějaké informace o České republice předem? Vlastně jste Prahu už několikrát navštívil a taky kamaráda, tak jste nejel do úplně cizí země?

No, já jsem tady byl vlastně odmala, můj otec studoval vojenskou akademii v Moskvě a procestoval celou střední a východní Evropu, tak mi pak vyprávěl, kde co je a tak. Můj dědeček žije v Šanghaji a jeho soused, doktor je Čech! Právě proto jsem se moc zajímal o východ Evropy, i moje jméno ..., Číňané si myslí, že je to revoluční jméno, ale skutečný význam je „ten, co učí něco z východu Evropy“. To je jeho skutečný význam. (nomen omen) Ještě teď mi nechal dědeček v mém pokoji mapu Evropy, kde jsem si maloval už jako školák, kde je SSSR a Československo. Já jsem asi něco trošku zvláštního, protože už odmala jsem se zajímal o východní Evropu.

11. Učil jste předem česky?

Ne, ne, chodil jsem tady do kurzu na jazykové škole, ale jenom tři týdny. Jenom letní kurz. Takže jsem se učil sám a od kamarádů Čechů. Rozumím, ale mám moc špatnou gramatiku. To je tady pro mě ještě nejtěžší.

12. Vaše rodina, která zůstala v Číně, jak ta se stavěla k vašemu cestování?

Jo, to bylo úplně v pořádku, jak jsem říkal, už od šesti let jsem sám cestoval vlakem z Pekingu do Šanghaje, to bylo 27 hodin vlakem, často jsem jezdil. Otec byl v Alma-Atě, matka v Pekingu, tak to bylo jako normální, jsem často jezdil. Neměli o mě strach.

13. Aha, a vy byste se vrátit do Číny mohl, kdybyste chtěl?

No, skoro každé dva roky za rodiči jezdím.

15. Takže když jste odjížděl do České republiky tak tam asi nějaké zvláštní pocity nebyly, když už jste věděl, kam jedete...

Já osobně jsem neměl nic těžkého, vízum jsem dostal dobře.

III. Příjezd a události těsně po něm:

16. a 17. Jakým způsobem jste přijel do ČR? Můžete si vzpomenout na vaše pocity při příjezdu?

Z Frankfurtu jsem přiletěl letadlem a nepamatuji si nic zvláštního. Když jsem se hlásil do 3 dnů na policii, tam ještě mluvili málo anglicky, a jedna slečna mluvila a ptala se mě, proč se tam hlásím, když nemusím. A já jsem říkal, že tady napsáno, že musím. Pak se mě ptala, kde bydlím a já řekl, že v hotelu a ona řekla, že to vůbec není potřeba hlásit. Já jsem říkal, že to tady nepsalo. (přišli nám dolít čaj)

19. Vy jste přijel do ČR studovat nebo pracovat...?

No, pracovat a cestovat po celé české republice a po slovenské republice. Projezdil jsem 3 měsíce, protože na Slovensko nebylo ještě potřeba vízum. **Takže bydlení jste měl zajištěné v tom hotelu?** V hotelu jsem bydlel asi týden a pak u kamaráda.

IV. Adaptace:

21. Pochopila jsem, že jste měl zajištěnou práci u kamaráda ve firmě nebo jak to bylo?

Ano, měli jsme první v Praze firmu, která ve velkém prodávala zapalovače v metru. Opravdu jsem moc uspěl a vydělal moc peněz. Moc mě to bavilo a byly to jednoduše vydělané peníze. (vypravuje s nadšením a podrobně – nepřepisovala jsem popis vánočních trhů) Od roku 1994 to nejde, přišli další Číňané, kteří prodávají levnější zapalovače, mají rodinnou výrobu. Potom jsem se živil exportem českého skla a dřevěných hraček do Číny a taky český kalendář. **Aha, takže pořád se to točí kolem obchodu...tu farmacii jste pak nepoužil?** Já jsem chtěl, ale jsou moc těžké podmínky. **Aha a nějak vám to vadilo nebo vy jste pracoval rád v tom obchodu?** Já v obchodu jenom dva roky. Bylo to pro mě něco nového zase. Moc obchodu nerozumím, není to moje silná stránka. Pak můj kamarád odešel s rodinou do Kanady, tak jsem přemýšlel, že bych ještě něco v Čechách studoval. Byl jsem se podívat na Farmaceutické fakultě v Hradci Králové, ale je to těžké, je to potřeba zaplatit, a taky bych se musel aspoň rok učit češtinu. Nechtěl jsem zase tolik roků, chtěl jsem jen na seminář nebo na doktorandské studium. Magistra farmacie mi tady uznali, tak bylo možné tady pokračovat. A tak jsem zase utekl. **Dobře a jaké jste měl pocity, když jste začal žít v ČR, jaké to bylo?**

Ne docela dobře, osobní spokojenost je asi 60-70%. (otočení kazety). Já vím, že třeba pro hodně Číňanů je problémem tady jídlo, ale mně to až tak nevadí, já mám chleba, brambory moc rád. V Číně málo lidí jí brambory. Ještě musím říct, že moji rodiče mají doma fotku, nákladní lodi, která se jmenuje Praha a rok 1939, nevím, odkud ji moji rodiče dostali. Později jsem nechápal, proč Praha má námořní loď, když to není přístav.

22. Když jste přijel a začal tady žít, tak byla tady nějaká období, kdy někteří cizinci třeba říkají, že zezačátku se jim tady všechno líbí a všechno je dobré a nebo naopak, měl jste i vy taková období?

Já nemůžu říct, že bych měl taková období. Já jsem vždycky přemýšlel tak, že první tři měsíce jsem neřešil zda zůstat nebo nezůstat. Vždycky jsem se rozhodoval až po třech měsících. Potom také já jsem klidný, nejsem nervózní, neříkám často, že to a to je špatný a tak. Tak možná proto jsem neměl takové problémy. **Tak jste se rozhodl po těch třech měsících, že tady zůstanete? Ano, ano. A proč jste se tak rozhodl?** Já jsem se prostě zajímal o východ Evropy. Tady jsem zůstal i proto, že tady mám ty kamarády, prostě několik faktorů dohromady. Tady se mi líbí víc, je tady klidně a není nuda, není tady ani západ ani východ.

23. Bylo tady něco těžkého pro vás a naopak co vám pomáhalo?

Jazyk je hodně těžký, ale já vím, že když se naučíš nový jazyk, dostaneš jakoby novou duši, vyměníš celý život, jako nový člověk. První rok, dva, jsem používal více angličtinu. Druhý majitel, u kterého jsem bydlel, byl námořník, několikrát byl v Šanghaji a ten mi taky moc pomáhal. Ted' bydlím u moc hodných lidí, důchodců, jejichž děti taky pracovali v cizině, tak vědí, jaké mají cizinci starosti a se kterými si můžu povídat německy.

24. Měl jste po příjezdu nějaké zdravotní obtíže?

No, zezačátku, když jsem šel k doktorce, tak jsem se nemohl domluvit. Tak jsem do nemocnice moc nechodil, když jsem byl nemocný, tak jsem to nějak udělal sám. První slovník, který jsem používal byl z japonštiny do češtiny. (Hm, vůbec nepochopil smysl otázky). Od roku 1998 jsem dostal šanci pracovat v mezinárodní internetové firmě. Mají pobočky po celém světě. Tam je hodně mezinárodní prostředí, z 30 zaměstnanců, jsou jen čtyři Češi. Tam my moc pomáhají. Mám tam kamarády původem z Francie a Maďarska, kteří mě učili, tak co jsem se večer naučil (do 3-4 hodin ráno), ráno jsem v práci používal a tak. To jim nikdy nemůžu zapomenout. Můj život tady můžu rozdělit na období do roku 1998 a od roku 1998. Od roku 1998 mám úplně nový život, nová práce, noví přátelé, kteří mi moc pomohli a pomáhají, byl to takový skok. Noviny dělám asi od roku 1999.

25. A zažíval jste nějaké krizové situace, třeba v prvních letech po příjezdu? A jak jste je řešil?

Já osobně jsem fakt neměl. Ani na cizinecké policii to nebylo krizový. I když jsem žádal o prodloužení víza a musel jsem tam stát frontu od 4-5 hodin ráno, byla zima, ostatní byli nervózní. Ale pro mě to nebylo krizový, prostě to bylo nepříjemné, ale dalo se to vydržet. Asi je to pro cizince všude stejné.

27. Když máte třeba nějakou nouzi, třeba i psychickou, když potřebujete pomoc, nejen finančně, můžete se někam obrátit pro pomoc nebo o radu?

Po finanční stránce já nemám problémy. Já od malička nejsem zaměřený na vydělávání peněz, jsem skromný, tak nedostatek tolik neprožívám, co vydělám mi stačí, neutrácím. Ani doma jsme neměli finanční nouzi, rodiče vždycky vydělali dost peněz. Naopak jsem pomáhal finančně já svým přátelům, jak tady, tak už na studiích v Japonsku, když se někteří moji spolužáci dostali do krize. **Dobře, já chci jen zjistit, jestli máte nějakého blízkého člověka tady, na kterého se můžete s čímkoliv obrátit?** Jo, jak to mám říct. Když jsem já pomoc potřeboval, tak jsem ji vždy dostal od svých přátel.

28. Můžete zkusit porovnat svůj život tady a třeba v Číně?

Mně se vždycky moc nelíbilo v Šanghaji, stokrát víc se mi líbilo v Pekingu. Tam jsem bydlel skoro dvacet let, až pak se rodiče stěhovali do Šanghaje. Kdybych se měl vrátit do Číny, tak určitě do Pekingu a ne do Šanghaje, třeba až mi bude 60 let. Nevím, jestli se vůbec vrátím. **Chtěla jsem se zeptat, zda se vaše postavení, váš život tady se změnil, na rozdíl třeba od Číny?**

Jo, to určitě změnilo. Ale do Šanghaje bych se už nevrátil. (Ach jo). Mám tady trvalý pobyt, ale já nevím, zda odjedu nebo tady zůstanu, ani o tom nepřemýšlím. Já opravdu nevím. Žádat o české občanství určitě nebudu, protože vůbec k tomu nemám žádný důvod. **Hm, hm, jako že vás tady jako nic nedrží?** Ano, ano.

29. Dobře, co si představíte pod slovem domov, co pro vás znamená?

Domov je určitě v Číně. Já jsem v životě chtěl hlavně svobodu. Rodiče určitě (neříká to moc určitě), školu v Číně to už znám. (směje se – rozpaky?? nechce se mu odpovídat) **Dobře, ona to je docela těžká otázka, že jo, je to takový osobní...** Například normální domov jsou rodiče, manželka, majetek. Takovéto tři věci. Ale třeba ten majetek to já jsem moc nechtěl, jednak je to drahé (myslí dům) a taky proč. Nebo manželka, nevím, i když jsem měl několikrát šanci se oženit, ať u ž v Japonsku nebo v Číně, ale už jsem to nějak přetáhl, to je taky moc těžké, nevím proč. (Hodně nahlas se směje) To je taky moc těžký, asi svoboda je lepší. Jestli potřebuji děti nebo ne, no někdy jsem chtěl, někdy nechtěl. Rodiče se na to moc ptali, tak před deseti lety, teď už se s tím smířili. **A vy jste jediný syn rodičů?** Ne, mám bratra, staršího a ten má rodinu v Šanghaji (bydlí s rodiči). Ale u nás v rodině máme všichni děti pozdě, otcí je 73 let. (pak mi vyjmenovává členy rodiny, kteří měli děti později a v kolika letech – až jsem musela říci, že je to v pořádku a opravdu je to jeho věc, zda chce mít děti a v kolika letech).

30. Změnil se po příjezdu nějak váš životní styl, vy jste tedy byl zvyklý už žít v různých zemích, ale myslíte, že došlo ještě k nějaké změně?

Já myslím, že moc ne. Já jsem už v Číně po skončení VŠ sám bydlel, tady taky sám bydlím. Tak snad jen to jídlo, v Číně jsem nejvíc jedl hovězí maso a celozrnný chléb, tady je takový voskový chléb, tak vypadá. (Směje se).

31. A dodržujete nějaké původní tradice a zvyklosti?

Tady, jak v Číně každý večer čtu a dívám se na televizi. (Ach jo) **A nějaké svátky slavíte třeba stejně jako v Číně?** A v Číně jsem moc nechodil po diskotékách a kavárnách a tady taky moc nechodím. Tak ještě do divadla a na koncert, nebo opera a balet a v Číně jsem taky chodil. Taky sportuji, chodím plavat a v Číně jsem chodil taky plavat a bruslit. Ale pracovní tempo, to jsem hodně změnil, protože v Šanghaji je několikrát rychlejš. Každý je nervózní od rána až do večera, protože každý, kdo skončil školu a šel do nějaké práce, tak musí jezdit ještě do nějaké školy učit něco nového, dělat zkoušky, aby postoupil v zaměstnání, vydělal víc peněz. Tady takový tlak není. V Číně ano. Tady to pracovní tempo je moc pomalé, tady mám vlastně volný čas, to jsem v Číně neměl. Na venkově nebo na malých městech to takové není, to neznám, ale ve velkých městech mladí lidé, tak minimálně třetina výplaty musí jít na školné. Tam je to moc tvrdý. Proto se mi až tak moc zpátky do Číny nechce, asi bych si nezvykl na to pracovní tempo. Tady mě nikdo nekontroluje.

32. Jak se cítíte v posledním období?

Cítím se už jako Češi, všechno je takové pomalejší. Jsem takový unavenější, práce ve firmě a hlavně pro noviny je namáhavější, protože musím hledat témata, která by naše krajany zajímala. Tady je hodně Číňanů z jižních provincií, mají nižší vzdělání, oni skoro neumí anglicky, ani česky, tak aby nebyli odříznutí úplně od informací, oni dostávají informace jen mezi sebou. To je moc těžké pro ně. Pomáhám jim to trochu z té izolace. **A oni vycházejí asi v čínštině?** Jo. (Tak to si nepřečtu). I pro děti, které se tady už narodily a sice rozumí čínsky, ale už moc neumí čínské písmo, aby si mohly něco přečíst v čínštině.

33. Jak jste teď spokojený ve vašem zaměstnání?

Práce je dobrá. Nejsem žádný extrémista, tak ten vztah s kolegy je dobrý, je klidný. Přátele v té práci mám.

34. Když mluvíte s ostatními lidmi, tak pocítujete nějaké bariéry, překážky mezi sebou?

Já myslím, že je tam těžký kontakt, hlavně s muži středního a staršího věku, to je těžký pro mě, já nevím proč. Já cítím, že oni jsou trošku s cizinci nervózní (to je univerzální slovo, pro negativní prožívání) nebo žárliví, asi kvůli práci nebo kvůli financím. Že si ještě na cizince ještě nezvykli. Mladí lidé, kteří mají zkušenost práce v zahraničí, to je už něco úplně jiného. Často jsem slyšel, že lidi na Moravě jsou příjemnější, než v Čechách, ale já jsem to moc necítil, pro mě je to stejné (těžká rána Moravanům).

35. Když přemýšlíte, tak přemýšlíte v čínštině, nebo v jakém jazyce?

Někdy ano, je to smíchané, někdy (výměna kazety) je nejrychlejší japonština, ale v češtině moc ne.

36. Jakým jazykem mluvíte mezi známými?

S Číňany čínsky, s ostatními anglicky, německy, česky ...

37. V čem hledáte sílu při životních těžkostech?

To je taky těžké, já myslím tak, že člověk není špatný nebo dobrý, ten člověk jen něco dělá špatného nebo dobrého, teď momentálně. Nemůžu jen tak říct on je vrah, on dělal třeba i něco dobrého. Není to tak jednoduché. **Dobře, není to jen černé a bílé, ale když vám osobně není dobře, tak v čem hledáte sílu, třeba žít dál?** Protože, nejsem věřící, proto já věřím jenom sám v sebe, věřím „v svoje oči“, ve fakta. Rád pozoruji lidi, třeba v klidné kavárně, kde je vidět ven, je to jako škola, kde je možné se učit,

39. Máte přátele i mezi rodilými Čechy nebo spíše mezi cizinci?

Nejbližší kamarádi jsou určitě Číňané, nejbližší kamarádka studovala tady bohemistiku je Číňanka, ale je skoro jako Češka a kamarád, který mluví výborně česky si založil českou firmu, kde jsou všichni zaměstnanci Češi a on je jediný Číňan, tak to jsou ti nejbližší. Máme společná témata, myšlení. **Máte nějakou potřebu si hledat přátele mezi rodilými Čechy?** V práci mám české známé, chtěl jsem se setkat s někým, kdo umí lidové písně - kdo chce poznat nějaký národ, musí znát jeho lidové písně. (?????)

40. Po čem se vám nejvíc stýskalo po vašem odchodu?

To nevím, někdy moje rodina říká, ty už nejsi malý, už nejsi mladý...

41. Kontakt s nimi udržujete třeba i písemně nebo ...?

Písemně už skoro vůbec ne, každý týden si voláme po telefonu, na internetu. To je důležité i pro rodiče.

Vy jste mi říkal, že se tam vracíte a myslíte, že se vašim odchodem nějak změnily vaše vztahy?

Ne, vždycky jsme měli moc dobrý vztah, ten se vůbec nezměnil.

43. Chcete zůstat v ČR nastálo? To jsme o tom už mluvili...

To nevím. Až po šedesátce, tak nevím.

44. Máte nějaká přání v životě, která byste chtěl uskutečnit?

Před několika lety jsem tady chtěl otevřít čajovnu s obchodem, už jsem si vyhlídnul místo, ale ještě jsem ji neotevřel, to jsem chtěl. T o je moc škoda. Kdybych se vrátil do Číny, tak bych si chtěl otevřít malou knihovnu nebo studovnu, protože doma mám kolem 3 tisíc knih. Můj dědeček pracoval jako editor nejslavnějšího čínského slovníku. Až na stáří.

45. Mohl byste mi zkusit říct, co vám ta zkušenost migrace dala a co vzala?

To je taky těžký, samé těžké otázky. Teď já jsem migrant nejsem migrant. **Ale to je jen název, to ještě neznamená nic o tom, jak se ten člověk cítí...** Určitě se tady cítím být cizincem. Nejlepší kamarádi jsou taky Číňané, protože myšlenky máme jiné, systém je jiný. Česká společnost není moc otevřená společnost. To neříkám, necítím jenom já. Češi jsou přátelští, mají úsměv na tváři, ale to jen taková maska, jakoby měla něco zaclonit. (Zajímavé totéž jsem si říkala já o Číňanech...) **Možná je i těžké pro vás pochopit, když neznáte tu řeč a ani řeč toho těla, co si ten Čech doopravdy myslí...** Ano, ano. Já jsem často slyšel, jak český kamarádi říkají, že kamarád je důležitější než rodina, to je pro Číňany nepředstavitelné. Já skoro nepiji, nekouřím, tak nemám problém, tak asi moc nezapadnu. Ale v Číně se říká, že jestli bez problémů, tak všechno je problém.

46. Těšíte se na něco v budoucnu, případně máte z něčeho obavy?

Nikdy jsem nechtěl být nějakým velkým člověkem (významným), ale myslím si, že v Čechách se ani nemůže stát cizinec velkým člověkem. Pracovat pro toho cizince z Asie v českých firmách je problém, o hodně větší problém, než pro Arabů. Mentalitou jsou Arabové bližší než Asiaté. Já nemám žádné velké cíle, tak nemám ani velké obavy. Možná to taky není dobře. **Já to nehodnotím.**

47. Kdybyste věděl, co víte teď od životě v ČR, přijel byste znovu?

To je taky těžké říct. **Já chci jenom vědět, jestli jste toho litoval, že jste tady začal žít.** Takhle nepřemýšlím, nejde vyměnit život a žít celý znova. Třeba do Ruska, tam bych možná jel, ale to nevím. Do Maďarska nebo Polska, to určitě ne.

49. Je něco na co jsem se zapomněla zeptat a co chcete říct?

Už ani ne. (Smích) Už jsem vás trápila dlouho.

Hodně náročný rozhovor Jak pro mne, tak zřejmě pro nebožáka respondenta. Jazyková bariéra, mentální bariéra, ne vždy úplně porozuměl, já také ne, rozhovor trval přes dvě hodiny v čínském salonu a pan R se stále odkláněl od tématu, snažil se moc, smál se moc, myslím, že jsem to moc nezvládla. Nejčastější odpověď – to je moc těžké, já nevím, hlavně při ptaní se na pocity – asi toho moc málo vím o čínské mentalitě. Ach jo. Odrazilo se to i ve způsobu formulování otázek, musela jsem je více zjednodušovat a používat proč (opisné tvary jsem raději vynechávala, nechápal je). Při rozhovoru na mě působil, jak jarní vánek, rychlý, lehký, nezávazný nepolapitelný. Takový tulák s úsměvem na rtech. Pak už byl unavený a já také. Rozhovor se mnou dělal na doporučení paní předsedkyně krajského sdružení, které jsem otázky poslala napřed, aby se nebáli. Užívala jsem si zvyk, že se obdarovává host a ne, že host by měl něco přinést, jako u nás. Jediné, co mi vadilo, že v průběhu rozhovoru popotahoval nosem, nevím co to v čínské řeči těla znamená...

V, 33 let, Bc., z USA – Connecticut, podzim 1995, 1/2007

I. Základní údaje:

1. Můžeš mi říci, kolik ti je let?

33 mi je.

2. Z jaké země jsi přijela do České republiky a ve kterém roce?

Z USA, z Connecticutu.

3. Je to tvůj první pobyt v ČR? Žila jsi i v jiných zemích?

Ne, navštívila jsem na pár týdnů Anglii, když mi bylo 16, ale... Jako turista? Jako turista s rodinou. Ale jinak to bylo poprvé. Takže jsi přijela v roce? 1995, podzim to byl. Aha a to jsi bydlela v Praze? No, do roku 2000 v květnu, to jsem se vrátila (do USA) A pak jsi se do Čech vrátila v roce? Na podzim 2002 si myslím.

4. Jaké jsi získala vzdělání?

Bakalářské studium - divadelní umění a studio – malování a tak to bylo volné, to není tak striktní jako tady. Je to jiný přístup než tady. Není to tolik o faktech, je to spíš o přizpůsobení a vložení tvořivosti do projektu. Umíš psát a hledat informace všude.

5. Mohla bys mi říci, zda jsi svobodná, vdaná, případně zda máš děti?

Vdaná, žádný děti. (směje se)

6. Do Čech jsi přijela sama či s rodinou?

Přijela jsem poprvé sama a pak jsem se vrátila s manželem, Čechem, co jsem potkala v New Yorku V New Yorku? No. Zнала jsem jeho kamaráda z baru, co pracoval v Praze a pak jsem potkala jeho kamaráda a bylo to.

II. Příprava na odjezd:

7. A vrátili jste se kvůli němu sem? Jak jste to měli?

No, my jsme poznali, že ten vztah je docela vážný a že to je složitější pro něj bydlet v Americe, než pro mě stěhovat zpátky sem. A on měl taky dost NY, já jsem měla taky dost NY, protože já jsem z venkova. A pak jsme slyšeli, že jeho táta přemýšlí, že by prodával starou chalupu. A to jsem myslela, že by to bylo jako škoda, protože jeho prarodiče ji stavěli svými vlastníma rukama a pro Američany to je taková speciální věc, protože něco takového nemáme (bydlet v domech po prarodičích). Každém se stěhuje všude. Tak nemůže to prodat. Já vím, že je to daleko od Prahy, kde bych spíš měla práci, ale tak to zvládnem. Tak jsme se sem přestěhovali. Aha, takže ty dojíždíš do Prahy za prací a manžel pracuje tady? No teď trochu změním práci, jsem interiérová designérka. Dostanu zakázku, tak jedu do Prahy nebo kamkoliv. Ale doma taky musím pracovat. Ale asi změním práci. Jo, tahle se ti nelíbí... No mám po intenzivní zakázce, kdy jsem musela 9 měsíců jezdit do Prahy a taky jsem dělala pro svou bývalou šéfovou a byly tam takový divný vztahy. A taky nenávidím hledat si práci, zákaznice. Chtěla bych dělat něco, co se líbí mě.

8. A když jste s manželem přemýšleli o tom, že odjedete z USA, tak jste uvažovali i o jiných zemích? Ne, tady jsme měli dům.

9. Tak jste počítali před tím odjezdem z Ameriky, že to bude natrvalo? Nebo takhle neuvažujete vůbec?

Víceméně jsem myslela, že to asi bude ono (natrvalo? Pro Američany asi houpá otázka). No stěhovat tam (tam – to je do Čech), to byl takový veliký krok a bylo jasné, že zůstanu.

10. a 11. A česky jsi se učila až tady nebo...

Na univerzitě, jsem měla rok třídu v češtině. **Aha, takže jsi studovala jazyk...** No normálně nic jsem nerozuměla, když jsem přiletěla na Ruzyni, ale jako základ v gramatice jsem měla.

Aha už dopředu jsi se připravovala v Americe na to, až pojedíš sem?

Já jsem studovala, protože mi to nabízeli. A mám předky slovenský, polský. Kdyby nabízeli polštinu, asi bych studovala polštinu. Já jsem studovala na univerzitě, hlavní cíl byl scénografie do divadla. A Josef Svoboda, hrozně známej tam, byl známej český scénograf. Hodně mě to směřovalo do té východní Evropy. Ale nevěděla jsem, že se sem budu stěhovat. Tak jsem chtěla studovat ještě nějaký jazyk. **Takže když jsi sem poprvé přijela, tak to bylo kvůli studiu?** Když jsem sem poprvé odjela, dokončila jsem bakalářský studium a nevěděla jsem co. Zvoní jí mobil. Dívá se na něj. **Chtěla jsem se zeptat, když jste skončila to studium v Americe a nevěděla co dál, tak jste si vybrala ten obor jak jste říkala...** Tak první plán byl dostat magisterský stupeň. Měla jsem pár nabídek, ale ten hlavní – no znáš ten vtip, jestli mě nebere Yale, tak já pojedu do Prahy (neznám...) Ale měla jsem poslední schůzku s profesorem, kteří mi poradili, měla jsem dvě – a já jsem řekla ten vtip, možná pojedu do Prahy. A jeden profesor měl ruské kořeny a studoval ruské divadlo, strašně vědeckém a východní evropské divadlo. A ten druhý on studoval východní divadlo, měl bílé vlasy, držel to sedadlo a říkal mi – běž, běž, tady budeš muset mít manžela a děti a budeš muset pracovat a vydělávat, běž nebo tě dostanou (přehrává scénku). Určitě mluvil ze své zkušenosti. A já jsem si začínala rozmyšlet. Vážně jsem přemýšlela, že bych se stěhovala do Prahy. **Aha a pak přišla ta nabídka studovat v Praze, jo?** No já jsem se nemohla rozhodnout mezi těma školama a tak jsem si řekla proč ne. Beru si pro sebe čas a rozmyslím, možná bych chtěla dělat spíš nábytek, než divadlo. Tak jako já zmizím na chvíli. To je asi trošku jiný, než ty lidi co přijdou z Asie? Takové historky. **To určitě.**

III. Příjezd a události těsně po příjezdu:

15. a 16. Takže jste přiletěla předpokládám letadlem... Hm, hm. **A můžete si vzpomenout na pocity při odjezdu?** To je zase složitější. Ale já vyprávím o sobě, teďka poznám, vím o sobě, že mám deprese. A v té době, když jsem skončila školu, rozhodla o sobě, to byla taková dystymie, znáš to? **Mhm.** Já si myslím, že když moje kamarádky říkaly, že – já se těším, když skončím školu hurá a ostatní – mě se bude stýskat, bude mi smutno... A já jsem na ně koukala a říkala jsem si, že kdybych musela něco říct, tak bych musela spíš psát a dát plus a minus, protože bych musela rozhodnout logicky, protože jsem nic tady neměla (ukazuje na srdce). Tak jsem byla v takovém stavu, že jsem se rozhodla jet do Prahy. Tak celou dobu jsem ani neměla takové představy jako se těšit – já jsem byla fakt neutrální. To byl můj stav asi první tři roky v Praze. Jako ne úplně, protože to bylo nahoru – dolů. Ale asi tři roky. Ale asi nejhorší byl začátek, první rok, si myslím.

12. A rodiče se na to dívali jak?

Že jsem odjela nebo, že jsem se rozhodla zůstat? **No nejdřív, že jsi odjela...** myslím, že byli v pohodě, že jsem odjela. Ale že jsem se rozhodla zůstat, jako mamince bylo pak smutno. A táta – jeho kořeny jsou slovensko – polské. On tak nějak cítil, že jsem plýtvala svým vzděláním. Jako moje univerzita nebyl Yale, ale byl na stejné úrovni – ona studovala to a teď sedí a učí angličtinu v Praze, dělá dekorace do nočního klubu, co to je. Proč jsem to zaplatil... (předvádí otce). Takovej medvěd, srdce má zlaté, ale. **A bručí, a máš sourozence?** Ségru. Mladší o dva roky. **A ta zůstala v Americe?** No, no. (pomlka) Zůstala.

17. A po tom přeletu si nějaké pocity vybavíš nebo...?

Hlavně si pamatuju, že jsem se snažila poslouchat tu češtinu, co hlásili a nic. Ani slovo. Že jsem fakt nic nerozuměla, i když něco jenom co jsem viděla.

19. A ty jsi tady měla zajištěné bydlení a ostatní věci?

Pár dní přede mnou sem odletěla moje profesorka češtiny. Ona našla kamaráda, který potřeboval hlídat byt na pár měsíců. Tak ona mi domluvila s ním setkání z letiště. Tak já jsem ani nevěděla, co bych jinak dělala. A ani jsem neměla strach, protože jsem byla nějaká vypnutá. Tak já jsem poslední týden před odjezdem začala nějak organizovat a tak to byl dárek jako z nebe, že mi zavolala a domluvila tu schůzku. A všechno připravila.

18. A ty jsi sem přijela jako na nějaké vízum?

No 30 dní může Američan tady být bez ničeho. No a pak můžeš odjet do Německa a zase přijet, dostaneš razítko. **Aha a takhle jsi to dělala.** No já jsem to zkoušela dělat s kamarádkou co tady taky náhodou byla v Praze a taky studovala se mnou tu češtinu. My jsme zkusili dělat výlety do Německa. To byla doba, kdy jsem se snažila dělat všechno jako legálně. Já myslím, že během pěti let byly možná tři pokusy být legální, ale já jsem osobně, nikdy nebyla legálně. Já jsem zkusila tu malou vízum – těch 180 dnů. Zkusila jsem na začátek být legální, ale je to složitý a moje čeština vůbec, jak teďka mluvím, takhle nebyla. No já jsem stála ve frontě na Olšanské několikrát. (směje se). Ale nebylo to sto procent úspěšné, skoro zbytečně jsem to dělala.

IV. Adaptace:

21. Ty jsi po příjezdu teda studovala na univerzitě v Praze?

Já jsem první rok na jaře 1996 žádala na DAMU. Že bych studovala, oni mě vzali a měla jsem jenom peníze na semestr. **Aha, já bych se ještě zeptala, abych tomu dobře rozuměla. Tak ty jsi sem přijela studovat scénografii?** Já jsem přijela. Rozhodla jsem zkusit studovat. **Aha, takže ne studovat?** Přijela jsem jen tak. Rozmyslet, přemýšlet. Rozmyslet směr života a tak dále. **Aha, dobře. Já jsem to chápala nějak špatně. A potom když jsi sem přijela, tak jsi bydlela u nějakého kamaráda?** Tři měsíce jsem hlídala byt pro nějaký pár, který byl v Mongolsku. **Aha, takže jsi měla byt a měla jsi peníze, co jsi si přivezla...nebo jsi se musela něčím živit?** Měla jsem peníze v bance, celou dobu jsem na to koukala jako na cestování, jako pohotovost. Na denní život bych musela něco vydělat. Zkusila jsem získat práci – učit angličtinu. První měsíc jsem něco dostala. Ta škola byla...ujetá celkem. Oni učitelé přišli, odešli, přišli, odešli. **Fluktuace velká.** Oni byli neorganizovaní. A dali mi, já jsem se nikdy necítila dobře – učit angličtinu, protože stát před třídou se mi nelíbí. A pořád jsem cítila, jak já můžu učit angličtinu, já jsem nestudovala jak učit angličtinu. Že jsem jako šarlatán. Furt jsem to měla v sobě. Oni mě dali do nějaké kindergarten, pro malé děti. Tam jsem se cítila fajn. Že jsem uměla trochu česky, protože oni nerozuměli vůbec nic. A pak mě dali do nějaký třídy, to jsem se bála a byla jsem zklamaná. Tak jsem zkoušela hledat něco jinýho. Na konci jsem něco našla, učila jsem. **A jak se hledá taková práce, cizinec, když přijede, tak jak to dělá?** Jo já jsem...já myslím, že možná, že Zlatý stránky. Protože v tom bytě měli Zlaté stránky, myslím, že jsem volala a měla štěstí, že brali každého a nedrželi nikoho. Pak odtud jsem se dostala do trochu komunity cizinců. A pak už jsem přes ně hledala tu svou práci. **A když jsi přijela, tak jsi tady nikoho neznala?** No pak ta studentka, co se mnou studovala v Americe tu češtinu, tak ta přijela měsíc po mně. My jsme se neznali, ale pak jsme se poznali dobře. **Aha, tak když jsi sem přijela, tak jsi tady byla sama. A jaký to bylo?** No tak byla jsem osamělá, no. To je divný, já skoro brečím. Taky jsem tu neutrálnost, jak jsem řekla. Já si pamatuju, jak jsem psala seznam, co mě baví, jaký směr v životě, co mi řekne, co mám dělat, co mě jako baví. Jak jsem psala, tak jsem všechno škrtnula, kromě toho – se smát. To byl takový ostrůvek, ten byt a to bylo pohodlné. A pak jsem dostala přítele. Ale on měl taky deprese. On byl Ir, my jsme přišli do Irska na Vánoce. On jen ležel a díval se na televizi a já jsem spala. To byl úplně katastrofa. No to byla docela osamělá. (zvoní jí mobil). Dělala jsem malý expedice, jako učit se koření a koupit si koření na vaření. Takové úkoly. No myslím, že koncem toho prvního měsíce, když jsem pracovala pro tu firmu, že jsem potkala toho přítele. Přes něj jsem už měla nějaký známý. **Takže ty sis vybrala ten obor, tu scénografii a oni tě vzali nebo nevzali?** Vzali. Já jsem dělala ty zkoušky, hned potom volali mě a s nějakou Slovinkou a vzali nás stranou a já nevím, jestli jenom proto, že jsme cizinci a zaplatili jsme více, než Slováci, ale vzali nás obě. Ale na konci ten pán, říkal, že kdybych se chtěla vrátit, tak kdykoliv můžu. **Jo, takže tam jsi studovala rok?** Semestr. Ta deprese byla tak hluboká, že každý den jsem šla zpátky domů a měla strašný stres, co mám dělat. A místo odreagovat nebo pracovat jenom jsem seděla ve stresu zablokovaná a hodně brečení, hodně taková...víš co. **A to bylo, tohle období, jak dlouho po tom příjezdu?** Na jaře 1996 jsem dělala ty zkoušky, na podzim 96 jsem nastoupila. Byla jsem o Vánocích doma v Americe a měla jsem tam krizi, strašný. A když jsem přijela, řekla jsem, že nemůžu pokračovat v tom studiu, radši skončit, radši dostat nějakou práci. Taky jsem v ten podzim začala pracovat současně v Radost efekt, znáš to?

Dělat dekorace tam. A jsem se vrátila a rozhodla jsem se, že dostanu nějakou práci, kde dostanu víc, než 70,- za hodinu nebo něco. Bych měla skončit v to Radosti, bych měla skončit ve škole, prostě šetřit a něco s tím dělat. To byl ten plán. Ale pak mě ta paní z té Radosti ukecala, ať tam zůstanu. **Aha a co se dělo, když jsi se vrátila do Ameriky na ty Vánoce, tak něco se tam stalo?** No to bylo, že ten tlak co jsem cítila ze školy, že v tý škole to bylo pro mě důležitý. **A jaký tlak?** Jsem se hádala se ségrou. Protože to bylo nějakým způsobem volnější, než jsem byla zvyklá. To nebyly malé projekty, ale spíš jeden přes celý semestr. A musela jsem pokračovat s profesorem, kdy oni mě to schvalovali to řešení, abych mohla pokračovat dál a u jednoho jsem pořád to řešení nemohla dostat a protože jsem byla ve špatném stavu a taky jsem poprvé byla doma, co jsem odletěla, byla jsem rok a tři měsíce pryč. Poprvé v životě, tak to byl celkem chaos. **A rodiče třeba chtěli, aby ses vrátila do Ameriky?** Ne, takovej tlak bylo, ale v takovém rozsahu nebylo. **A se sestrou to bylo kvůli čemu?** No, furt hádáme. Já jsem starší ségra a ona se chová, jakoby ona byla starší. Já říkám co cítím, víc než ona. Ona by chtěla, abych se chovala slušněji, snaží se mě kontrolovat. Já jsem uražená a tam a zpátky. A kopne mě pod stolem a já jsem jako smutná a uražená a furt to stane. To lepší, když bydlím v cizině. Máme se rádi hodně, ale jako sestry. Sestry můžou dělat jako nikdo jinej na světě, vzbudit pocity jako blázen. Jde o to kdo má jaký místo ve vztahu, kdo má jaký právo říct co a tak dále.

22. Chtěla jsem se zeptat, když se jako podíváš zpátky v tom životě v České republice, myslím teďka, tak je možné vysledovat nějaký období, fáze?

Ve svém životě? **No.** No měla jsem v tý první době osamělost s tím přítelem, oba trochu jako smutný, nespokojený. A pak když jsem začínala pracovat pro Radost, když jsem byla tam, potkala jsem nějakou holku, která byla dost jiná ode mě a ona měla spoustu kamarádů a pila víc než já a začínala jsem jako fakt užívat si. Tohle byla rychlejší doba a asi poprvé v životě jsem fakt pila. Pak se ta doba trochu nějak uklidnila, našla jsem ještě jednoho přítele. Pak jsme kamarádka a já začínali na svoji firmu, to bylo trochu jinak s odpovědností a hledání si práce. Ještě to bylo víc sranda, než ten začátek, ale bylo to vážnější a tohle bylo až do konce. **A existenční starosti, jako že bys byla bez peněz a tak, to taky bylo?** No, čůčka a rýže. Hlavně když jsem pracovala v Radosti jsem šetřila na letenku, abych mohla jet domů. A celou dobu, i když jsem měla něco v bance, nechtěla jsem na to sáhnout, protože to by bylo hned pryč.

23. A co bylo na tom zvykání v Čechách pro tebe nejtěžší?

(dlouhé mlčení) Já nevím, jestli je to co myslíš, ale porozumět tu češtinu. Já jsem se hodně trápila, trpěla. To mě hodně trápilo. Protože jsem mohla furt skládat nějakou větu, dělat, aby někdo mě rozuměl. To žádný problém nebyl, ale jako chytit ty slova, pro mě to bylo strašný. Já nevím, jestli oni mají víc intuici a nechají to být, plynout. Tak já ne (zvoní jí mobil).

Zkusila jsem různé věci, všechno začínalo jít trochu lépe, když jsem zkusila taktiku, že jsem se koukala do očí, abych nedělala tu gymnastiku a chytat ty koncovky a to pak pomohlo. Protože jsem se posunula od tý logický, protože mozek je na jazyky a to něco jiného než kalkulace, samo to jde, ale musím to nechat být. Ještě furt mám problém.

A co při tom zvykání pomáhalo? Já když jsem přijela, tak jsem si řekla, že si najdu český kamarády, nebudu taková Američanka v Praze, co jenom má kolem sebe jiný Američany. Já taková nebudu, ale jde to fakt strašně těžko. A když máš kolem sebe lidi, se kterými můžeš opravdu mluvit ve svém jazyce. Bereš to, je to snadnější. Určitě.

24. Měla jsi nějaké zvýšené zdravotní obtíže, když jsi sem přijela?

Úplně na začátek nebo předtím? No já jsem furt spala, to byla ta deprese. To spaní a ta únava mi nejdřív nedošlo co to bylo, že to byla ta deprese. Já jsem zkusila hledat, nevím, jestli to je to, kam ty směřuješ, jako zkušenosti s nemocnicí? (ach jo) **Ty jsi byla v nemocnici, pochopila jsem to správně?** Já jsem chtěla zkoušku na kvasinky a ona, ta gynekoložka mi ji nechtěla udělat, slyšela jsem jí, jak říká kolegovi, že ona to nemá, tak proč to chce, když si myslela, že jí nerozumím. A tak ta neúcta, nezdvořilost, ta mi vadila. Jako nepamatuju si nějaký obtíže, ale měla jsem zkušenosti s tím systémem.

26. Už jsme o tom trochu mluvili a došlo tím tvým odjezdem k nějakým změnám v rodině, té původní?

No, máma s tátou se rozvedli. Ségra a já jsme se odstěhovali, máma dostala menopauzu. Její pocity byly jako (otočení kazety) jiný. Táta se vystěhoval během pár měsíců, když jsem se vrátila domů. Máma si asi myslela, že by vztah asi ještě pokračoval, ale on tomu rozuměl jinak. Že už byl vykopaný. Oba spolu mluví, ona je v Arizoně a on je v Mainu. Táta nechtěl snít a máma nechtěla teplo. (Vyřizují telefonát).

27. A chtěla jsem se zeptat, jestli jsi hledala nějakou pomoc nebo radu u nějaký organizace, instituce?

Já jsem asi nikdy k nikomu nešla. Když jsem s kamarádkou začala podnikat, tak jsem o tom přemýšlela, ale nikam jsme nešli.

28. A můžeš zkusit porovnat svůj život tady a v Americe?

Jedna věc, co standardně říkám, že ve Státech mám, že je to jednodušší, snadnější spadnout přes síť. Že tady je nějaká bezpečná síť. A jako cítím se, že kdyby něco hrozný se stalo, že ve Státech bych mohla spadnout až na dno a žádná pomoc, snadněji, než tady. Tohleto je asi stejný, když jsem vydělala, tak to bylo dobrý, ale kdyby něco nebylo, tak tam horší. No možná s penězi bych byla s penězi dál tam. Tady když šetřím, myslím, i když to vypadá dobře, tak na letenku moc nezbyde. Když v Státech – spíš něco zbylo, tak jsem mohla. Já se cítím tady hodně lidí víc, blíží, než v NY. Tam ty lidi byli takoví...no, když jsem potkala jednoho kamaráda Čecha v metru (v New Yorku), tak jsem byla stoprocentně přesvědčená, že mě rád vidí. Když jsem potkala svoje americký kamarádky, tak to bylo...nebyly úplně falešný, ale fakt nebylo to srdečný. Takový věci, jako že tady je hospoda – to asi největší i nejhorší věc v České republice. Že všichni se pravidelně setkají, koukají se do očí. Normálně, ale to pití, to je ta druhá strana, že všichni, co mají být možnost být alkoholikem v Čechách, myslím, že na 99,9% se stanou. V Americe i ti co to mají v sobě si dají jednu skleničku vína, tam je jiná kultura, tam se vůbec nepije, vůbec. (hm a co anonymní alkoholici...) To se v Čechách nestane. Jestli někdo sedí v hospodě a nepije, tak bere antibiotika, jsou těhotný nebo řídí.

29. Co si představíš pod slovem domov?

Domov – slovo víc, než dům. Já mám trochu pocit, co to slovo znamená, ale nikdy jsem nečetla, co to slovo znamená. Je to abstraktnější, než dům, že. My máme dům a domov stejný slovo – home. Jako myslíš, kde, základně? **No, to taky, ale i co se ti tam vybaví...** No já furt říkám home bude v Americe. Ale je to oba. Když jsem v Americe, říkám home, že je tady a naopak. **A když se řekne home, tak co to pro tebe znamená, jestli jsou to lidi, vztahy, věci...** Jó, ve Státech jsou to určité lidi. To tolik o místě není, protože ten dům, kde jsem vyrostla už někdo jiný tam bydlí. Ségra bydlí ve stejném státu, ale máma se odstěhovala pryč, táta se odstěhoval pryč. Kdybych se já stěhovala, tak bych se odstěhovala spíš, kde je máma teďka. Protože se mi líbí ten stát, taky teta se tam odstěhovala, bratrance, sestřenice. Jako jiný město, 3 hodiny pryč, ale největší část rodiny je tam. Jako kultura v tom je taky, ale hlavně lidi.

30. A změnil se nějak tvůj životní styl v Čechách?

Jako určitě. Určitě jsou rozdíly, jako hospoda, určitě. Jako jídlo, to jsem chtěla říct, že to je změna. Já se snažím nejíst cukr, tady je to těžko, nejíst bílou mouku a cukr. Je to fakt těžko. A já jsem slabší tady, než v Státech, jako v tom co jím. A hodnoty? Určitě jsem změnila, určitě. Jako manžel říká, že jsem na 75% Češka, ale určitě jsem jiná. Já se snažím říct co, protože ještě furt jsem zvláštní tady. Jako typická Američanka, protože jsem nikdy nebyla, jako co by si někdo představoval pod průměrnou typickou Američankou. **Jak vypadá průměrná typická Američanka?** Podle mě? Já myslím, že lidi si představí někdo, co není tolik dostudovaný. A i kdyby byl dostudovaný, jsou díry, obrovský díry v tom, že...já vím, že hodně mluvím, ale doufám, že tolik ne (předvedla grimasami – jako když někdo prázdně tlachá). Že mají rádi svoji pohodu šíleně moc, že jako užívat si ty záchody je fakt zážitek. (ted' mluví o Čechách...) A můj přítel jednou se mnou jel v rychlíku, kde byl namačkaném a já jsem začala jíst, tak on byl protivný, že si rozhodně nic nedá, že je to nezdvořilý, takhle blízko lidí. Moc lidí a moc mačkaném. A já – tak co, překonej to. Jako takový věci jsem asi pustila víc. Vidím to na mámě a na ségře, že takový pochody nepotřebuju tolik jako táta, že nejsem tak jiná než oni. Je to nevím. Jestli mi dáš nějaký příklady, třeba. **Ne to je v pohodě,**

to nemusíš vymyslet celou teorii, to je v pohodě. To je určitě zajímavá otázka, protože já to cítím, ale nevím přesně co. Možná manžel by mohl popsat lépe.

31. To je v pořádku a dodrжуješ nějaký původní zvyklosti a tradice?

Pěstuju na zahradě dýně, takový věci, co nemůžu koupit v obchodě, artyčoky, já bojuju s artyčoky. Několik let, abych to měla. Jídlo je pro mě hodně důležitý. A občas peču věci, jakože americký. Děláme americký Vánoce ráno, český Vánoce večer. Krůty peču a to je boj, koho pozvat, protože to je komunita a když pozveš jednoho, tak musíš i další a najednou máš to dvě krůty a 3 tisíce korun jsou pryč. To je rozdíl kultury – pro mě Díkuvzdání je o rodině a jídlo. Pro Čechy – oni čekají, až můžou začít pít. (to je v nějaký komunitě alkoholiků, ne), jako že Díkuvzdání dopadne až ve čtyři v pět hodin ráno. Já pak se snažím, aby to nebyla chlastačka, bojuju proti tomu, v tomhle jsem ještě Američanka. Já nerozumím, proč manžel vyrostl na rockových párty, pro ně je to zábava, spojená až do 7 do rána.

32. A jak se cítíš teďka v období několika týdnů?

Posledních pár týdnů teďka. Byla jsem hrozně ráda, když maminka, sestra a švagrová byli tady na Vánoce. Posledních pár dní jsou úplně na nic. Hádala jsem se se ségrou, hádala jsem se s tou zákaznicí, jako nějaký problémy vznikají v práci. Já hledám tu novou práci, mám novou nabídku od kamaráda, dělat headhuntera, ale já nevím, jak bych ty lidi, co už mají nějakou práci – nechcete pracovat pro někoho jinýho...? To je dobrá nabídka, to nemusí být trapný, ale musím fakt začít. Jsem kvůli tomu nervozní. Snažím se nepřemýšlet o počasí, když se těším na sniř a venku je pořád 10 stupňů, tak se snažím o tom nepřemýšlet, jak je to spojený to počasí s budoucností. Je to zima, jsou krátký dny, to ovlivňuje všechny.

34. Chtěla jsem se zeptat – pociťuješ nějaký bariéry při komunikaci s rodilejma Čechami?

No jedna, to je spíš pracovní, že když se ptáš, jestli je něco možný – tak není možný, neexistuje. Ani o tom nemyslej, ale hned a nechtěj risknout nic. Radši být nepříjemný a odmítnout, než zkoumat možnosti. To je fakt bariéra. Kulturní, nevím, jestli jsem si tolik zvykla, ale mezi ty skupiny, kde jsem – tolik ne. Víc než v Státech, ne. To je spíš proto, že ta skupina je spíš liberálnější, mladší skupině, všichni cestovali v cizině a tak. S vidlákama z vesnice si moc nerozumíme.

35. Když přemýšlíš, tak přemýšlíš v jakém jazyce?

Asi spíš v angličtině, ale občas chytanu nějaký český slovo. Já mám divný doby, když nemíchám český a anglický jazyk mezi sebou a mám divný doby, kdy fakt skáču mezi sebou. Ale když poslouchám češtinu a píšu vzkazy, tak musím česky, protože to nejde tak rychle překládat do angličtiny, to je úplnej chaos.

36. A mezi sebou doma? Mluvíte česky?

Bez toho bych takhle nemluvila.

37. Dobře a v čem hledáš sílu při těch životních těžkostech?

Asi možná největší síla je v tom, že od té doby, co jsem se stěhovala zpátky sem, do té chalupy s manželem, tak nějak vím, že to je ono. Že mám důvod tady být, nic už nehledám. Na jeden úroveň skoro je mi jedno co dělám za práci, protože mám svoje místo, mám svůj flek. To předtím to byla vždycky nějaká nejistota. Celou dobu když jsem byla v NY jsem jako i sama věděla, že tam nechci být. Jenom to, že je to ono.

40. A po čem nebo po kom se ti nejvíc stejskalo po příjezdu?

Pak nebo teď? **Třeba pak i teď, jak chceš...** Ted' říkám rodinu a jídlo, střed NY, na trhu tu zeleninu a jablka, to si neumíš vůbec představit. A i kdybych si nic nekoupila, tak jenom tam jít a vidět to zajímavý zboží, ten výběr. Ale jinak je to rodina. Loni jsem byla doma, protože si máma zlomila nohu a starala jsem se o ní. Ideální jednou ročně, ale zatím to nejde.

43. Už jsme o tom mluvili, jestli tady chceš zůstat nastálo...

No poslední dobou jsem začínala přemýšlet, co s mámou, co s tátou, když jsou starý, jestli budu zase v Americe. Ale teď nevím, prostě žádný plány.

44. A máš nějaký přání v životě, co bys chtěla, aby se ti splnilo?

Teďka chvilku bych chtěla být jako finančně stabilní a jako neztratit k tomu dělat, co mám ráda v životě. A tak asi doufám, že někdy začnu-malovat tak pro sebe, ještě na mě neskočil a já doufám, že na mě ten pocit někdy skočí.

45. Mohla bys mi zkusit říct, co ti ta zkušenost migrace dala nebo vzala?

Určitě jako hodně perspektivu z té druhé strany, jakoby. To bylo jako strašně divný, když jsem byla v NY a měla jsem ty český kamarády, to bylo fakt divný, protože já jsem viděla, jak se na ně koukají. Na nějakého Slováka, který jim dělá střechu, určitě ten rozdíl tam je. Perspektivu asi. **A něco ti to vzalo?** No vzali mi jídlo. **Třeba nic?** Nevím, asi něco, ale nevím. Něco určitě pro Američany jako já to bylo strašně jednodušší, než pro ty chudáky z Asie. Oni určitě tady museli trpět víc než já. Jako každý svým způsobem, ale jako legálně a všechno. Já to vím, já to uznávám a díky bohu, že jsem nemusela tolik bojovat. Chtěla jsem ještě jednu věc říct. (pauza) Nevím.

46. Na něco v budoucnosti se těšíš? Už jsme o tom asi mluvili, že bys chtěla malovat?
No.

47. Kdybys věděla o tom v životě v Čechách – co tě čeká, přijela by jsi znovu?
Asi jo. Asi určitě.

48. A s tím souvisí otázka, jestli jsi litovala někdy, že jsi tady a že jsi odešla?

Když jsem mohla litovat, nebyla jsem schopná, mentálně tak silná uznávat a měnit. A teďka jsem ráda, že jsem to všechno tak vymyslela. Ted'ka jsem na antidepresivních prášky. Máma mi řekla, že táta taky je. A já proč si mi to neřekla dřív, že to mám v genech, možná. **Takže chodíš k nějakému doktorovi?** Jako jo, mám ty léky a musím jednou za tři měsíce chodit na kontrolu. Možná to by bylo super, kdybych nemusela brát ty prášky, já se těším do budoucnosti, ale já se bojím, já vím, jaký to bylo bez.

49. A je něco na co jsem se zapomněla zeptat?

To byla nějaká odpověď, co jsem myslela, že souvisela na jinou otázku, co jsem myslela, že jsem zapomněla přidat. Ted' si nevzpomenu.

Poslední rozhovor, vedený v kavárně. Trval přes hodinu, na začátku jsme si hned začali tykat a snažila se někdy „vymyslet“ tu správnou odpověď. Také zvukný hlas (přeřvali jsme kavárenský hluk), grimasy, gesta. Když nevěděla, jak se vyjádřit, tak přehrála. Hodně přes pocity. Někdy jsem nerozuměla přesně odpovědím...kontakt jsem si sehnala v rádiu, když jsem ji slyšela v reportáži o pokrmeh z dýně...Jinak otevřená...jen co pořád má s tím alkoholismem. Mluvila hodně slangově, a já jsem se tomu rychle přizpůsobila.

Ukázka postupu při zpracování výzkumné otázky č. 3 c - Češi:

A - s místními lidmi se mi nechtělo ani mluvit, protože oni - známí Češi, sousedé, mě osobně vyčítali, že my uprchlíci z východu jsme odpovědní za to, že situace v ČR se zhoršila, za problémy ve zdravotnictví, choroby, že kvůli nám přistěhovalcům se zvýšila kriminalita, léky podražily, prostě nedá se klidně žít... Kolektiv je to výjimečný, všichni se chovají vstřícně, všichni jsou milí a hodní, ale není to moje povolání přece a i ten plat je tak nízký, jenom dva tisíce. Ale jinak je to zajímavé, dokonce jsem začala mluvit i anglicky, kultura a to všechno. Ale když se mi podaří, tak nechám nostrifikovat diplom a možná najdu něco podle svého oboru, ale to bude později. Mám spoustu přátel mezi Čechy, spoustu, v práci. A oni když poznají, že jste vyhovující osoba, tak to vyhovuje.

Ale ze začátku jsou takoví ostražití? Ze začátku vypadá to příšerně. Říkají, to snad není možné, za co, a proč, z toho Čečenska, no a pak to dopadá dobře, když jste bezvadný člověk, vyhovující a snažíte se nějak přizpůsobit a oni to vidí, tak prostě oni to ocení a je to skvělý. S tím nemám problém.

34. Pociťujete při komunikaci s ostatními lidmi, např. rodilými Čechy nějaké bariéry?

Bariéry spíše jen sociální – lidé mě prostě nechtěli, lidé nechtějí člověka z nějakého jiného prostředí, který... (hledá výraz) **se liší**, jo, jo ten člověk, který se liší od většiny.

B - Cítil jsem se metakomunikačně odmítán. Nepochopen. Konfliktní situace jsem řešil různě – od vysvětlování, jak jsem to myslel, k přesvědčování, až po stáhnutí se, kdy jsem ani nechtěl být pochopen. Kdy jsem měl pocit, ať si dělají co chtějí, když jim to tak stačí. V Čechách se musím víc kontrolovat. A na Češích mě nejvíce rozčiluje, jejich nebrání si odpovědnosti za svoje chování to jednání „nějak to dopadne“, „nějak bylo, nějak bude“, „ono to nedopadlo“ – to nemůžu přijmout.

C - Podívejte se, když jsem už znal český jazyk a trochu se orientoval a tohle nechat a znova všechno a od nuly. A kolikrát? A pak zase nechat a znova jinde? Ale ne Sašo (manželka se vložila), v Německu nám nabídli práci pro tebe i pro mě i byt. Ale Němci to je něco jiného. **Němci jsou mnohem víc cizí, než Češi.** A v obchodech když jsem šel něco koupit rusky v Praze, tak mě neobsloužili. Říkali - běžte pryč, běžte pryč. A ještě se ptali jestli jsem poslední ruský voják a jim říkal, že ne, že jsem první ruský uprchlík. Nechal jsem si narůst vousy, protože v ruské armádě se vousy nesmějí, abych se definoval. Tak první rok já mluvil jenom anglicky nakupoval. Říká se, že Češi jsou xenofobní, Češi jsou xenofobní, ale jakákoliv úřednice – otravná baba, ale když s ní začnu povídat, ona tak pomalu odtaje a jsme v kontaktu. Takže tady paradox. Já řeknu, že za celých tolik let, nepotkal člověka, ne vlastně až ta baba ve škole, která nás odkazovala do ruského gheta. Ale tu potrestal ředitel školy, řekl, že je to nepřipustné. A jinak s těmi úředníky spíš problémy. V Respektu byl článek 100 000 za porod. Už byl zákon, že my jako uprchlíci máme stejné právo jako čeští občané na lékařskou péči. Přijeli jsme do porodnice a oni řekli, ne, každý vykládá zákony jinak – vložila se manželka – ale protože jsme byli jedni z prvních... a tyhle úředníci vůbec o tom ještě nevěděli, že status uprchlíka = trvalý pobyt. Z nás vždycky chtěli na cizinecké policii poplatky a všechno možné, my máme tři omluvy od ředitele cizinecké policie. A teď bomba, uvěříte, že my v Čechách – říkají nejzkorumpovanější stát - jsme nedali nikdy žádný úplatek.

V Čechách přátele nemáme, vlastně jen ty dva spolužáky, ani zde přátele nevyhledáváme – máme známé, ale máme přátele po celém světě, teď pojedeme do Německa na vánoce, jezdíme do Francie, i když si stále nepíšeme a nevoláme, tak když tam přijedeme, máme pocit, že jsme odjeli včera... hrud' na hrud'. **V Čechách máme známý, ale není to takový duševní kontakt,** mezi výtvarníky vůbec ne, velká závist... my je vůbec nekontaktujeme... nechápu proč, vždyť čím více názorů, tím lépe. Když někdo chce, aby ho zvali do ciziny a dávali mu granty, tak ať dře jako já, ať je lepší, než já...

E - Ano, a co při tom zvykání bylo – lidé tady jsou jinak vychovaní – (opět skočí do řeči) Jo, ale já to беру jako samozřejmost. Počítala jsem s tím. A stavím sebe na úroveň Čechů.

F - Už jsem si zvykla, stýkala se i s Čechy, ale není to ono, nejsme na stejný vlně. Určitě, po příjezdu jsem rázem měla omezený sociální styk, já jsem společenský člověk, ale mentalita tady je jiná – Češi jsou studení čumáci, každý se stará jen sám o sebe, jsou vypočítaví, koukají, jestli se jim ten vztah vyplatí... jsou prostě jiní, my bereme každého, já jim prostě nemůžu důvěřovat, nejsem tak otevřená ve vztahu k nim, dávám si pozor (ano, zatím jediná, která odmítla diktafon) v práci mi jedna známá říkala: to jsi se musela cítit hrozně ponížena, když jste tady nic neměli, nemohla jsi pracovat, že jo? Vůbec jsem nechápala, proč bych se měla cítit ponížena, naopak jsem na to pyšná, že jsem to dokázala překonat, spíš ona mě ponížila tím, že si to myslí. **Máte přátele mezi rodilými Čechy či spíše mezi krajany?** Rozhodně více mezi krajany, ti mi rozumí, pak mezi Čechy.

G - Jako já můžu říct, že nikdy jsem nepotkala špatný český kamarády, nikdy jsem neměla špatnou zkušenost s Čechama. Což třeba moje kamarádka jo, ale já si myslím, že to už závisí spíš na tom člověku, jak to přijímá. Já třeba nejsem hádavý typ, snažím se být chápavá a tolerantní, aspoň si to myslím, proto jsem nikdy neměla konflikt s Čechy. V metru se mi samozřejmě stalo, když jsem si povídala s kamarádkou rusky, že nám zničehonic začal nadávat nějaký starší pán, ať táhneme pryč do Ruska... jen tak z ničeho nic. My jsme si z toho nic nedělali, on byl starší, hodně Čechů si pamatuje ten 68 rok, hodně je to bere, komunismus a tak, tak možná kvůli je tam nějaká nenávist, ale to už se mojí generace netýká, to spíš ta starší. I ti studenti, chtěla jsem po nich, aby mi pomohli - třeba chtěla jsem půjčit přednášky od jedné spolužačky, nestíhala jsem psát tak rychle česky, ale ona mi je nepůjčila, přitom jsme ten předmět měli až za týden, a tak. Tam každý sám za sebe. Ne, že by byli špatní, spíš nevstřícní, na to jsem nebyla zvyklá. Tak jsem tam nenašla ani žádnou kamarádku... tam ti lidé byli takoví jiní, moc až přehnaně skromní, uzavření. Já jsem jiná, otevřená, dbám na sebe... Chtěla jsem umět angličtinu, ale bylo toho na mě moc. Ale nebylo to hlavně v lidech, kdyby mě to tam bavilo, tak bych to vydržela. Studium jsem přerušila, pak jsem přišla do jiného stavu a vdala se. Protože já jsem cítila od učitelů tam, že protože jsou učitelé na Karlově Univerzitě, tak jsou něco víc.

H - Možná nejtěžší bylo, že jsme měli dvě zkušenosti. Jedna zkušenost, že jsme se s někým na něčem domluvili, my jsme mysleli, že to platí a další týden to bylo úplně jinak. My jsme nebyli zvyklí na takovou flexibilitu, co tady byla normální a to nám dost vadilo. Že lidé něco myslí jako možnost a my jim rozumíme něco jiného, že to tak je. Že ti lidé uvažují jinak. Druhá věc byla, že jsme přišli do prostředí v té církvi, které bylo rozdělené (po revoluci) na starou a novou gardu. A my jsme měli přátele mezi tou starou gardou, co mohla předtím jezdit do ciziny a ti, co pak byli špatní, jo. A ty mít za přátele bylo dost nepříjemná zkušenost pro ty druhé, protože jsme byli vždycky v podezření, že patříme do tábora těch špatných a nám ten život dost komplikovalo. Pak jsem se dozvěděl, že i dělali konkrétní věci, abychom se nedostali někam, apod., to byla nejnejpříjemnější zkušenost. **Jak se člověk cítí, když vidí, že se ho ti druzí tak straní?** Pro nás to bylo velice nepříjemné a nepochopitelné, často jsme mysleli na Kafkův Proces, že člověk je prostě v podezření, že by mohl něco páchat a tak na něj pozor. **Dobře a co naopak usnadňovalo to zvykání?** Nejvíce nám pomáhali skutečně ti přátele, které jsme měli už předtím tady, dali nám tak velice silné zázemí. To byl manželský pár, s kterým jsme mluvili i německy, i česky. Scházeli jsme se každý týden, jednou jsme vařili my, jednou oni a navzájem jsme si pomáhali, ty společné lidské zkušenosti - zážitky, tak ty nám velice pomohly. Jedna základní zkušenost, ve srovnání s Amerikou, když jsme přijeli sem, jsme zjistili, že každý člověk, každá rodina je slepá ulička. Bylo to velice těžké a je dodnes se přes někoho seznámit s někým dalším. V USA je to pravý opak. Tam někoho poznáte a během měsíce znáte polovinu jeho přátel a příbuzných. Tam jsou lidé velice otevření. V Německu je to různé, tam odkud

pocházím já - Švábsko, tam ti lidé jsou také dost uzavření. Není jednoduché navázat kontakt, ale je to mnohem jednodušší než tady. **Dřív jsem měl dojem, že každý hlídá své západní přátele, aby se nemuseli dělit.** Potom ty praktické věci, ten život je tam úplně jiný, nejde tam nic bez auta apod. V těchto věcech je ten způsob života tady a v Německu dost podobný. **Kulturní rozdíl mezi ČR a Německem je celkem nepříliš velký, si myslím. Ty rozdíly jsou spíše sociologicko-psychologické na pozadí jiné historie.** V té české historii se evangelíci fakticky nevzpamatovali z toho útlaku po Bílé Hoře. V Německu jsem byl farářem církve silné, sebevědomé. I to moje postavení tam bylo jiné i ta prestiž, než v ČR. **Vy vlastně můžete porovnat i to, jak přijímají ty země cizince, jestli tam je rozdíl?** Tam (v Americe) je ten obrovský rozdíl, že všichni byli cizinci. Že každý začal jako cizinec a každý potřeboval toho druhého a proto se otevřel. To je mi trochu líto tady někdy, i když teď mám tolik práce a v práci se setkávám s tolika lidmi, že nemám čas a chuť se seznamovat.

I - Nejtěžší bylo si zvyknout na některé způsoby chování v ČR, které v Polsku nejsou běžné. Např. rozdíl v přijímání hostů – v ČR dostane čaj a koláč – v Polsku dají na stůl vše, co mají v doma. Prostě větší srdečnost, otevřenost, na rozdíl od české uzavřenosti, opatrnosti – Češi jsou takoví studení čumáci. Nejvíce mi pomáhal ten každodenní styk s lidmi podobného cítění jako mám já, takových „mezinárodních“ Čechů a víra. Také jsem hodně studoval českou historii a zlobí mě dodnes, že **Češi nevědí o místě, kde žijí celkem nic, utváří si názory, bez základu, taková roztříštěnost i mezi historiky, nejednotnost v pohledu na svoje vlastní dějiny...** taky jsem studoval rok psychologii v Brně, ale už jsem se nastudoval dost, připadá mi, že to spíš v kontaktu s lidmi vadí. Přátele mám spíše mezi Čechy.

J - Hlavně zpočátku jsem pociťoval jazykovou bariéru, ale i teď cítím, že jsem stále cizinec, Češi jsou opatrní, jen tak někoho mezi sebe nevezmou a já to chápu.

K - Přátele jsem měla zpočátku spíše mezi cizinci, teď i mezi Čechy.

M - Tak bariéry někdy pociťujete, s některými lidmi se nedomluvíte, vidíte, co si o vás myslí. Ale nehážu lidi do jednoho pytle, ty problémy jsou všude na světě, jsme prostě rozdílní. Jsou dobří lidé a jsou špatní. A ti špatní mě neživí. Ale je fakt, že to potkáváte často ve společnosti. Některé věci se ve společnosti změnili k lepšímu, některé k horšímu, ale pořád něco cítit bylo (ostatních ve vztahu ke mně). Přátelé mám i mezi rodilými Čechy, taky, i mezi cizinci.

O - Někdy je to náročné, člověk se musí víc hlídat, kontrolovat, co říká, co dělá. Postavil jsem si chatu, všechno si tam dělám sám, šetřím, nechodím na pivo, soused se mi smál, ale řekl jsem mu, ty to prokouříš a propiješ, já postavím dům. Přestal se smát (chová se víc česky, než rodilý Čech?). Po absolutoriu jsem pracoval téměř 7 let v ..., jako inženýr projektant. První tři roky v zaměstnání byly kruté, nemohl jsem pořádně mluvit do telefonu, nerozuměl jsem jim - vždycky rozumím dobře, když vidím toho člověka, se kterým mluvím. Musel jsem žádat sekretářku, aby mi tam zavolala, aby jim tohle řekla, bylo to nepříjemné, být závislý. Také jsem první dva roky měl problémy s jedním pracovníkem (Čechem), který se mnou jezdil autobusem domů. Všiml jsem si, že vždycky když mohl, tak do mě strčil, nejdřív jsem si myslel, že to bylo náhodou, pak jsem si dával pozor a viděl jsem, že to dělá schválně. Zkoušel jsem se mu vyhýbat, ale když zase do mě strčil, div jsem nevypadl z autobusu, tak jsem to musel řešit. Řekl jsem mu, že půjdu za ředitelem, aby si ho srovnal, protože já mám ženu a děti a mám horkou krev a mohl bych mu ublížit a do vězení se mi nechce. To pomohlo, šel jsem opravdu za ředitelem, ten si ho zavolal a byl klid, najednou z toho pracovníka byl moc ochotný člověk. Taky jsem v zaměstnání hodně pracoval, ostatní – víte jak se dřív pracovalo, zvýšili mi 3x plat, ostatním ne. Vymyslel jsem několik zlepšováků, prostě byl jsem aktivní. Po revoluci, když v roce 1991 podnik skončil, jsem měl problém sehnat práci. Zkoušel jsem to v P..., kde hledali pracovníky, tam mi přímo řekli, že se tam nehodím, že nemají tu důvěru, říkal jsem jim, ať zavolají mým nadřízeným z předchozího zaměstnání, zda jsem byl platný pracovník, ale to je

nezajímalo. V přátelství kupodivu víc věřím Čechům, mezi krajany je to spíš obchodní záležitost to přátelství, ne upřímné.

P - Podle mé zkušenosti je česká společnost uzavřená, dívá se na cizince pořád jako na cizince, i když tady žijí dlouho. A stále slyšíte, i v okruhu přátel takové jako o nás a o vás – dělení. Neberou ohled, že tady bydlíte 30 let a pracujete jako ostatní. Česká společnost se dívá dobře na cizince, jen když mají od něj výhody – dělí cizince na ty z bohatých zemí, pro ně jsou perspektivnější, tak ho respektují a druhá kategorie třeba Arabové, Afričané – pro ně jsou méněcenní. Mimo výjimek samozřejmě a těch je hodně. Ale celkově je trend jako vyčerpát něco od cizince. Češi jsou lakomí, nepomáhají lidem v nouzi, důkazem jsou tady azylanti, kteří tady žijí v horších podmínkách, než jinde v Evropě. Ti žijí tady jako ve vězení. Cizinci není umožněno, aby byl asimilován. Třeba tady zcela výjimečně české úřady zaměstnávají cizince, není na to zákon, ale funguje to tak. Cizinec musí platit daně, pojištění, povinnosti má, ale má minimálně výhod, až jen s občanstvím. Jinak česká společnost není konfliktní, to znamená, když cizinec moc neprovokuje, není moc odlišný, tak si jich nevšímá, mimo skinheady, spíš koukají něco z nich získat. Lidé tě odmítají jako cizince, ale nedělají něco proti tobě, jen tě nepustí k sobě. **A dávají to nějak najevo, myslíte?** Ne, ne, nedávají to najevo, ale jsem odmítnut. Trvá dlouho, než tě berou jako člověka. Cítím tu bariéru, v místě bydliště to trvalo několik let, snad sedm let, než jsem měl přátele - Čechy, než mě brali normálně. Ale v mé nepřítomnosti o mě říkali – „ten Arab“, to jsem slyšel na vlastní uši, když si mysleli, že nejsem přítomen, přitom v hovoru mě oslovovali Mohammede. To působí na psychiku člověka, protože i když chce se asimilovat do společnosti, ale uvnitř cítí, že tam nemá místo. To ho nutí se vrátit k původní identitě, ještě spíše zesílí ty vnější znaky. Třeba já jsem muslim, v mládí jsem nepraktikoval náboženské rituály, nežil jsem podle Koránu, pil jsem alkohol, nemodlil jsem se... ale později jsem se k nim vrátil, jako k jistotě. Možná bych doma ani nebyl tak věřící, jako jsem tady. Zjistil jsem, že se nejlépe cítím ve společnosti s Araby, Češi jako jen uměle se mnou jednájí. Když ta společnost neumožní se tomu cizinci plně asimilovat, tak on se vrátí k identitě toho Araba, Afričana...to je reakce na chování společnosti, vidí, že v ní nemá místo. **No a nezměnilo se to teď po tom útoku 11. září?** No jasně, se to zhoršilo po 11.září 2001, kdy sdělovací prostředky vykreslili obrázek co Arab, to terorista. To byl takový výlev. Ale teď se to už zmírnilo, protože Češi ví, že to co se píše v novinách, není úplně pravda. (otočení kazety) Je pravda, že mi nebylo příjemné, když jsem přišel do hospody a přátelé se mě ptali, zda v aktovce nemám bombu, byla to jako legrace, já vím, ale mě to moc vtipné nepřipadalo. Ale proč o tom vůbec přemýšlí.

V poslední době mám přátele spíš mezi Araby, **mezi Čechy se necítím upřímně.** Mezi Araby to je také, ale aspoň máme stejný jazyk a stejná témata, co nás zajímají. Když se mnou Češi mluví o sociálních problémech, tak se cítím mimo, že se mnou mluví spíše ze zdvořilosti, cítím, že nejsem jako oni...**a politika mě nezajímá, to spíš mezinárodní a ta zas nezajímá Čechy.** Mluvíme o tom, co se děje v arabských zemích, máme stejná témata. Práci si teď sháním, ale jde to těžko. U mě už je problém i věk. Neznám Araba, který by pracoval v českém podniku, většinou se neživí, čím vystudoval. Snad mimo lékařů. Cizí firmy je zaměstnávají, to ano. **Já jsem se přihlásil u úřadu práce a žádná česká firma mě neveme.**

Q -Těžké bylo počasí a hlavně komunikace. Moc mi třeba vadilo, že jsem si nemohl popovídat s „tetami“ z domova mládeže na Slovensku, to mě třeba trápilo. Tak když jsem se naučil česky, tak jsem jel na pár dní do Popradu za nimi, abych jim mohl říci, jak to se mnou všechno bylo a tak. Takže ta jazyková bariéra zpočátku a pak také ta určitá uzavřenost lidí na domově mládeže v Pelhřimově. Děvčata se s námi nesměla bavit, pod pohružkou vyloučení ze školy...to mi připadalo přehnané. Stejně tak jsme si nemohli povídat na ulici s nimi. Bylo nepříjemné, že jsme se mohli kamarádit jenom mezi sebou. **Komunikovat s Čechy nešlo.** Ale pak jsem napsal domů bratrovi, že nemůžu chodit ani do kostela. A on nám poslal adresu jednoho husitského kazatele

z T..... Tak jsme mu napsali a on přijel za námi. Tak jsme jednou za čas k nim tajně jezdili a získávali kontakty s českými lidmi. A to pomáhalo i v češtině. Nepříjemné bylo i to, že učitelé nechápali, proč se chci účastnit bohoslužeb, do revoluce jsem je navštěvoval tajně. Pak jsme se seznámili třeba na brigádě i s jinými lidmi a ti nás pak navštěvovali, kamarádili jsme se a to také hodně pomáhalo. Pomáhaly mi dopisy od rodičů a bratra, také, když někdo z příbuzných přijel a také bratr, který pracoval na školském úřadě, dokázal zařídit, aby sem jel studovat jeden můj známý z Angoly – takže přátelé. V roce 1997-8 jsem byl na roční stáži ve Švýcarsku, jako volný student, to byl studijně můj nejlepší rok. Zpočátku jsem neměl moc kamarádů (ve Švýcarsku), tak jsem měl hodně času studovat a toho jsem využil. Pak jsem tam našel báječné kamarády, tak mě přemlouvali, abych tam zůstal a dokončil školu tam, tu nabídku jsem měl, bylo to příjemné. Ale zase už jsem měl v Čechách kamarády. Ženeva, to byl asi jeden z nejlepších roků mého života vůbec. (otočení kazety) Je pravda, že tam jsem se necítil jako cizinec, nikdo si mě nevšímal, černoši tam pracovali na různých postech a nikomu to nepřipadalo divné, tam to bylo v pohodě. Tady, když jsem začal farářovat, tak byl mediální rozruch, novináři, rozhovory, tam by si toho asi nikdo ani nevšímal. Ale já jsem se chtěl vrátit do Česka, měl jsem tady už spoustu přátel, zázemí, už jsem si zvykl. **A když jste začal farářovat tak jaké to bylo?** No, sám jsem byl zvědavý, jaké to bude. Ty lidi jsem neznal, oni mi sice napsali v dopise, že mě znají z nějakého církevního setkání, proto mi píšou. Oni si mě zvolili sami, jak to u nás funguje, že sbor si zvolí faráře a farář je. Takže jsem přijel a začal pracovat se sborem, kolem toho ti novináři, kteří se vyptávali lidi, jak mě vnímají, jak si rozumíme, psali věci, které se tam nedějí. Jako, že pořád bubnuji na bohoslužbách, což nebyla pravda. Byla to zajímavá zkušenost. Prostě jedna rodina začala vykládat, že bydlím na faře zdarma, jezdím zdarma sborovým autem, telefonuji zdarma. Byla to snad nedůvěra, či neochota se zeptat a dozvědět se pravdu, předsudky to byly z jejich strany to jo, ale spíš jsem to považoval za nedorozumění, neznalost těch církevních řádů. Pak by věděli, že farář s církevními penězi vůbec nezachází, to je věc pokladníka a ten dělá všechno. Dokonce tam přijela i vizitace z vedení církve, vyptávali se a pak odešli. A pak poslali zprávu z regionální rady, která vyzněla v můj neprospěch. Tak jsem sbalil účty a poslal je znovu, ať to prozkoumají. Dosud odpověď ani omluva nepřišla. **Ale já takové věci neberu osobně.** Myslím, že se to může stát každému, lidé jsou všelijací a tak takové pracovní věci taky musím řešit. Pak jsem se až z novin dozvěděl, že někteří starší lidé ve V.... měli určité obavy, zda to zvládnou jazykově a kulturně. Nakonec to dobře dopadlo a nejvíce si rozumím právě se staršími lidmi. Rozumím si se všemi, ale s nimi mám zvláštní vztah. Takže co se týká komunikace, tak nyní mám přátel až moc, vadí mi, že na ně nemám tolik času. **To jste měl štěstí na lidi.** Dá se to tak říct, no. Také je důležité umět vyjít naproti těm lidem, umět přijímat. Protože mi cizinci se moc uzavíráme, taky máme své předsudky na místní lidi a někdy jsme alergičtí na řeči, které ještě nemusí znamenat rasismus. Třeba někteří přátelé se hned naježí, když slyší „černoch“, tak už se cítí špatně, uraženě. A přitom nás to někdy trápí zbytečně. Já když jsem jel na venkov, kde lidé neviděli černocho a děti volají: „Jé, mami černoch!“ a já jsem mu to vrátil a říkal – Jé, ahoj bělošku. A oni zase – jé, mami oni mluví. Prostě dělat si z těch věcí, co nás může trápit legraci.

R - Já myslím, že je tam těžký kontakt, hlavně s muži středního a staršího věku, to je těžký pro mě, já nevím proč. Já cítím, že oni jsou trošku s cizinci nervózní (to je univerzální slovo, pro negativní prožívání) nebo žárliví, asi kvůli práci nebo kvůli financím. Že si ještě na cizince ještě nezvykli. Mladí lidé, kteří mají zkušenost práce v zahraničí, to je už něco úplně jiného. Často jsem slyšel, že lidi na Moravě jsou příjemnější, než v Čechách, ale já jsem to moc necítil, pro mě je to stejné. Cítím se už jako Češi, všechno je takové pomalejší. Nejbližší kamarádi jsou určitě Číňané, nejbližší kamarádka studovala tady bohemistiku je Číňanka, ale je skoro jako Češka a kamarád, který mluví výborně česky si založil českou firmu, kde jsou všichni zaměstnanci Češi a on je jediný Číňan, tak to jsou ti nejbližší. Máme společná témata, myšlení. **Máte nějakou potřebu si hledat přátele mezi rodilými Čechy?** V práci mám české známé,

chtěl jsem se setkat s někým, kdo umí lidové písně - kdo chce poznat nějaký národ, musí znát jeho lidové písně. ????? **Ale to je jen název, to ještě neznamená nic o tom, jak se ten člověk cítí...** Určitě se tady cítím být cizincem. Nejlepší kamarádi jsou taky Číňané, protože myšlenky máme jiné, systém je jiný. Česká společnost není moc otevřená společnost. To neříkám, necítím jenom já. Češi jsou přátelští, mají úsměv na tváři, ale to jen taková maska, jakoby měla něco zaclonit. (Zajímavý totéž jsem si říkala já o Číňanech..) **Možná je i těžké pro vás pochopit, když neznáte tu řeč a ani řeč toho těla, co si ten Čech doopravdy myslí...** Ano, ano. Já jsem často slyšel, jak český kamarádi říkají, že kamarád je důležitější než rodina, to je pro Číňany nepředstavitelné. Já skoro nepiji, nekouřím, tak nemám problém, tak asi moc nezapadnu. Ale v Číně se říká, že jestli bez problémů, tak všechno je problém.

46. Těšíte se na něco v budoucnu, případně máte z něčeho obavy?

Nikdy jsem nechtěl být nějakým velkým člověkem (významným), ale myslím si, že v Čechách se ani nemůže stát cizinec velkým člověkem. Pracovat pro toho cizince z Asie v českých firmách je problém, o hodně větší problém, než pro Arabů. Mentalitou jsou Arabové bližší než Asiaté. Já nemám žádné velké cíle, tak nemám ani velké obavy. Možná to taky není dobře. **Já to nehodnotím.**

S - Časem jsem si uvědomil, že na začátku po příjezdu jsem choval takové vědomí, že jsme vychováni v atmosféře mezinárodního přátelství, socialistické solidarity. V 50. letech byli moji učitelé Češi tak přátelští, vřelí a tolik delegací přijelo k nám do Číny s náma besedovat s dárky, já jsem odjížděl s tímto obrazem. Myslel jsem si, že všichni Češi jsou takhle přátelští (a to četl Kafku), ale se ukázalo, že teď už je jiná doba, tržní mechanismus a každý sám za sebe. Lidé jsou v podstatě sobečtí. Zažil jsem takové nepříjemné události, jako vydírání od majitele, ačkoliv má vyšší akademické vzdělání, neodůvodněně mi vyčítali, že dlužíme, různé věci, různé věci. Potom podal jsem žalobu, ale prohrál jsem. T bylo to pro mne poučení, že mezi lidmi musím taky trochu užívat mozek, přemýšlet, ne být důvěřivý, musím využívat různé prostředky, abych se ochránil. Ne být tak otevřený. Skoro nemám jazykové bariéry, ale mám hodně známých na Moravě, často tam jezdím, oni ti Moravané jsou upřímnější než Češi, snad to je zdánlivé, ale oni jsou takoví temperamentnější, srdečnější... nejsou jako ti Pražané, u kterých je na prvním místě zisk, peníze. Ale z hlediska Číňanů, tady ty pracovní návyky, pracovní styl Čechů je daleko jednodušší, než mají Číňané. Já mám tendence naučit se životní styl Evropanů. Číňanům nemůžeš důvěřovat, jsou vychytralí, oni jsou daleko zákeřnější, než Češi. (ten domácí byl Číňan??)

T - V Mongolsku jsem měla hodně přátel, vrstevníků. Tady se na nás dívají nějak jako skrz prsty, nevím, připadám si ve škole jako černá ovce. Studenti nějak nemluví, já jsem tam úplně sama. Chci s někým mluvit, ale nikdo nějak nekomunikuje, nějak se nesnaží. (hostitel přinesl občerstvení) Mezi sebou komunikují, ale se mnou nějak moc ne. Komunikuji jen s panem profesorem. **Cítím tam odstup.** Když jsem se učila češtinu, tak tam se ji se mnou učili sami cizinci, tady v Čechách, tak tam jsme se hodně kamarádili, nějak jsme si rozuměli líp, ale tady nějak nevím. Kdyby se něco stalo, tak spíš volám jim, když něco potřebuji, tak se obrátím spíš na ně. (studují na různých školách). Se známými lidmi ne, při zkouškách je to těžší, jsem hrozný nervák. Nebo když chci mluvit o filozofii, tak je to těžký.

U - Potom co jsem se vdala a máme děti, tak se cítím skoro pořád spokojená, mám 2 děti. Jsou rodiny, které nemají děti... takže z rodiny. Nejstarší dítě, kterému je 7 let chodí do české školy a mluví česky. Asi v 5 let zjistil, že je Číňan, předtím mu to nepřišlo, že by byl odlišný od ostatních. Asi od tří let byl s českými dětmi, tam si byly všechny děti rovny.

V - Já se cítím tady hodně lidí víc, blíže, než v NY. Tam ty lidi byli takoví...no, když jsem potkala jednoho kamaráda Čecha v metru (v New Yorku), tak jsem byla stoprocentně přesvědčená, že mě rád vidí. Když jsem potkala svoje americký kamarádky, tak to bylo...nebyly úplně falešný, ale fakt nebylo to srdečné. Takový věci, jako že tady je hospoda - to asi největší i nejhorší věc v České republice. Že všichni se pravidelně

setkají, koukají se do očí. Normálně, ale to pití, to je ta druhá strana, že všichni, co mají být možnost být alkoholikem v Čechách, myslím, že na 99,9% se stanou. V Americe i ti co to mají v sobě si dají jednu skleničku vína, tam je jiná kultura, tam se vůbec nepije, vůbec. (hm a co anonymní alkoholici, asi jen pro celebrity...) To se v Čechách nestane. Jestli někdo sedí v hospodě a nepije, tak bere antibiotika, jsou těhotný nebo řídí. No jedna, to je spíš pracovní, že když se ptáš, jestli je něco možný – tak není možný, neexistuje. Ani o tom nemyslej, ale hned a nechtěj risknout nic. Radší být nepříjemný a odmítnout, než zkoumat možnosti. To je fakt bariéra. Kulturní, nevím, jestli jsem si tolik zvykla, ale mezi ty skupiny, kde jsem – tolik ne. Víc než v Státech, ne. To je spíš proto, že ta skupina je spíš liberálnější, mladší skupině, všichni cestovali v cizině a tak. S vidlákama z vesnice si moc nerozumíme

2. krok:

A oni když poznají, že jste vyhovující osoba, tak to vyhovuje. **Ale ze začátku jsou takoví ostražití?** Ze začátku vypadá to příšerně. Říkají, to snad není možné, za co, a proč, z toho Čečenska, no a pak to dopadá dobře, když jste bezvadný člověk, vyhovující a snažíte se nějak přizpůsobit a oni to vidí, tak prostě oni to ocení a je to skvělý. S tím nemám problém.

– **lidé mě prostě nechtěli**, lidé nechtějí člověka z nějakého jiného prostředí, který...(hledá výraz) **se liší**

Cítil jsem se **metakomunikačně odmítán**. Nepochopen.

A na Češích mě nejvíce rozčiluje, jejich nebrání si odpovědnosti za svoje chování, to jednání „nějak to dopadne“, „nějak bylo, nějak bude“, „ono to nedopadlo“ – to nemůžu přijmout.

Němci jsou mnohem víc cizí, než Češi.

Češi jsou xenofobní, ale jakákoliv úřednice – otravná baba, ale když s ní začnu povídat, ona tak pomalu odtaje a jsme v kontaktu. Takže tady paradox. Já řeknu, že za celých tolik let, nepotkal člověka, ne vlastně až ta baba ve škole, která nás odkazovala do ruského gheta. Ale tu potrestal ředitel školy, řekl, že je to nepřipustné. A jinak s těmi úředníky spíš problémy že my v Čechách – říkají nejzkorumpovanější stát - jsme nedali nikdy žádný úplatek.

V Čechách přátele nemáme, vlastně jen ty dva spolužáky, ani zde přátele nevyhledáváme – V Čechách máme známý, ale není to takový duševní kontakt,

ale není to ono, nejsme na stejný vlně.

k nim, dávám si pozor nejsem tak otevřená ve vztahu

Češi jsou studení čumáci, každý se stará jen sám o sebe, jsou vypočítaví, koukají, jestli se jim ten vztah vyplatí

že to už závisí spíš na tom člověku, jak to přijímá. Já třeba nejsem hádavý typ, snažím se být chápavá a tolerantní, aspoň si to myslím, proto jsem nikdy neměla konflikt s Čechy. V metru se mi samozřejmě stalo, když jsem si povídala s kamarádkou rusky, že nám zničehonic začal nadávat nějaký starší pán, ať táhneme pryč do Ruska...jen tak z ničeho nic. **My jsme si z toho nic nedělali, on byl starší,**

že jsme se s někým na něčem domluvili, my jsme mysleli, že to platí a další týden to bylo úplně jinak. My jsme nebyli zvyklí na takovou flexibilitu, co tady byla normální a to nám dost vadilo. Že lidé něco myslí jako možnost a my jim rozumíme něco jiného, že to tak je. Že ti lidé uvažují jinak.

A my jsme měli přátele mezi tou starou gardou, co mohla předtím jezdit do ciziny a ti co pak byli špatní, jo. A ty mít za přátele bylo dost nepříjemná zkušenost pro ty druhé, protože jsme byli vždycky v podezření, že patříme do tábora těch špatných a nám ten život dost komplikovalo. Pak jsem se dozvěděl, že i dělali konkrétní věci, abychom se

nedostali někam, apod., to byla nejnejpříjemnější zkušenost. **Jak se člověk cítí, když vidí, že se ho ti druzí tak straní?** Pro nás to bylo velice nepříjemné a nepochopitelné, často jsme mysleli na Kafkův Proces, že člověk je prostě v podezření, že by mohl něco páchat a tak na něj pozor. **Že každý člověk, každá rodina je slepá ulička.** Dřív jsem měl dojem, že každý hlídá své západní přátele, aby se nemuseli dělit Kulturní rozdíl mezi ČR a Německem je celkem nepříliš velký, si myslím. Ty rozdíly jsou spíše sociologicko-psychologické na pozadí jiné historie

Nejtěžší bylo si zvyknout na některé způsoby chování v ČR, které v Polsku nejsou běžné. Např. rozdíl v přijímání hostů – v ČR dostane čaj a koláč **..české uzavřenosti, opatrnosti – Češi jsou takoví studení čumáci.** Češi nevědí o místě, kde žijí celkem nic, utváří si názory, bez základu, taková roztříštěnost i mezi historiky, nejednotnost v pohledu na svoje vlastní dějiny...

Češi jsou opatrní, jen tak někoho mezi sebe nevezmou a já to chápu

ty problémy jsou všude na světě, jsme prostě rozdílní. Jsou dobří lidé a jsou špatní. Ale je fakt, že to potkáváte často ve společnosti.

první dva roky měl problémy s jedním pracovníkem (Čechem), který se mnou jezdil autobusem domů. Všiml jsem si, že vždycky když mohl, tak do mě strčil, nejdřív jsem si myslel, že to bylo náhodou, pak jsem si dával pozor a viděl jsem, že to dělá schválně. Zkoušel jsem se mu vyhýbat, ale když zase do mě strčil, div jsem nevypadl z autobusu, tak jsem to musel řešit. Řekl jsem mu, že půjdu za ředitelem, aby si ho srovnal, protože já mám ženu a děti a mám horkou krev a mohl bych mu ublížit a do vězení se mi nechce. To pomohlo, šel jsem opravdu za ředitelem, ten si ho zavolaal a byl klid, najednou z toho pracovníka byl moc ochotný člověk. **V přátelství kupodivu víc věřím Čechům, mezi krajany je to spíš obchodní záležitost to přátelství, ne upřímné.**

mé zkušenosti je česká společnost uzavřená, dívá se na cizince pořád jako na cizince, i když tady žijí dlouho.

Česká společnost se dívá dobře na cizince, jen když mají od něj výhody – dělí cizince na ty z bohatých zemí, pro ně jsou perspektivnější, tak ho respektují a druhá kategorie třeba Arabové, Afričané – pro ně jsou méněcenní. Mimo výjimek samozřejmě a těch je hodně. Češi jsou lakomí, nepomáhají lidem v nouzi,

Třeba tady zcela výjimečně české úřady zaměstnávají cizince, není na to zákon, ale funguje to tak. česká společnost není konfliktní, to. Lidé tě odmítají jako cizince, ale nedělají něco proti tobě, jen tě nepustí k sobě. Češi ví, že to co se píše v novinách, není úplně pravda. mezi Čechy se necítím upřímně a politika mě nezajímá, to spíš mezinárodní a ta zas nezajímá Čechy. Já jsem se přihlásil u úřadu práce a žádná česká firma mě nevěme.

Ženeva, tam jsem se necítil jako cizinec, nikdo si mě nevšímal, černoši tam pracovali na různých postech a nikomu to nepřipadalo divné, tam to bylo v pohodě. Tady, když jsem začal farářovat, tak byl mediální rozruch, novináři, rozhovory, tam by si toho asi nikdo ani nevšímal Byly tam i nějaká nedorozumění, kvůli tomu jsem chtěl odtud odejít i do jiného sboru, kam mě pozvali. No nakonec mě nechtěli pustit. Ale to nebyly problémy, kvůli tomu, že jsem cizinec, to tak neberu, Ale já takové věci neberu osobně...že někteří starší lidé ve V... měli určité obavy, zda to zvládnou jazykově a kulturně. Nakonec to dobře dopadlo a nejvíce si rozumím právě se staršími lidmi. Rozumím si se všemi, ale s nimi mám zvláštní vztah **Také je důležité umět vyjít naproti těm lidem, umět přijímat. Protože mi cizinci se moc uzavíráme, taky máme své předsudky na místní lidi a někdy jsme alergičtí na řeči, které ještě nemusí znamenat rasismus. Třeba někteří přátelé se hned naježí, když slyší „černoch“, tak už se cítí špatně, uraženě. A přitom nás to někdy trápí zbytečně. Já když jsem jel na venkov, kde**

lidé neviděli černocho a děti volají: „Jé, mami černocho!“ a já jsem mu to vrátil a říkal – Jé, ahoj bělošku. A oni zase – jé, mami oni mluví. Prostě dělat si z těch věcí, co nás může trápit legraci.

muži středního a staršího věku, to je těžký pro mě, já nevím proč. Já cítím, že oni jsou trošku s cizinci nervózní nebo žárliví, asi kvůli práci nebo kvůli financím. Že si ještě na cizince ještě nezvykli. Často jsem slyšel, že lidi na Moravě jsou příjemnější, než v Čechách, ale já jsem to moc necítil, pro mě je to stejné. Cítím se už jako Češi, všechno je takové pomalejší. Česká společnost není moc otevřená společnost. To neříkám, necítím jenom já. Češi jsou přátelští, mají úsměv na tváři, ale to jen taková maska, jakoby měla něco zamlouvat. Český kamarád říká, že kamarád je důležitější než rodina, to je pro Čiňany nepředstavitelné. ale myslím si, že v Čechách se ani nemůže stát cizinec velkým člověkem. Pracovat pro toho cizince z Asie v českých firmách je problém, o hodně větší problém, než pro Araba.

V 50. letech byli moji učitelé Češi tak přátelští, věřil a tolik delegací přijelo k nám do Číny s náma besedovat s dárky, já jsem odjížděl s tímto obrazem. Myslel jsem si, že všichni Češi jsou takhle přátelští (a to četl Kafku), ale se ukázalo, že teď už je jiná doba, tržní mechanismus a každý sám za sebe. Lidé jsou v podstatě sobečtí. oni ti Moravané jsou upřímnější než Češi, snad to je zdánlivé, ale oni jsou takoví temperamentnější, srdečnější... nejsou jako ti Pražané, u kterých je na prvním místě zisk, peníze. ... pracovní návyky, pracovní styl Čechů je daleko jednodušší, než mají Čiňané. Já mám tendence naučit se životní styl Evropanů. Čiňanům nemůžeš důvěřovat, jsou vychytralí, oni jsou daleko zákeřnější, než Češi.

Tady se na nás dívají nějak jako skrz prsty, nevím, připadám si ve škole jako černá ovce. Studenti nějak nemluví, já jsem tam úplně sama. Chci s někým mluvit, ale nikdo nějak nekomunikuje, nějak se nesnaží. Cítím tam odstup. Nejtěžší je to na úřadech a hlavně v nemocnici, ti lékaři z nás dělají opravdu nějakého blbce. Třeba vám řeknou, abyste se svlékla do půl těla, tak se ptám zdvořile jestli vrchní nebo spodní a oni... jsou hrozní. Reagují nepřiměřeně.

Asi v 5 let zjistil, že je Čiňan, předtím mu to nepřišlo, že by byl odlišný od ostatních. Asi od tří let byl s českými dětmi, tam si byly všechny děti rovné.

Já se cítím tady hodně lidí víc, blíže, než v NY.

Takový věci, jako že tady je hospoda – to asi největší i nejhorší věc v České republice. Že všichni se pravidelně setkají, koukají se do očí. Normálně, ale to pití, to je ta druhá strana, že všichni, co mají být možná být alkoholikem v Čechách, myslím, že na 99,9% se stanou.

Jestli někdo sedí v hospodě a nepije, tak bere antibiotika, jsou těhotný nebo řídí. No jedna, to je spíš pracovní, že když se ptáš, jestli je něco možný – tak není možný, neexistuje. Ani o tom nemyslej, ale hned a nechtěj risknout nic. Radší být nepříjemný a odmítnout, než zkoumat možnosti. To je fakt bariéra.

3. krok:

Obraz Čecha v mysli cizince:

A na Češích mě nejvíce rozčiluje, jejich nebrání si odpovědnosti za svoje chování, to jednání „nějak to dopadne“, „nějak bylo, nějak bude“, „ono to nedopadlo“ – to nemůžu přijmout.

Češi jsou xenofobní, ale jakákoliv úřednice – otravná baba, ale když s ní začnu povídat, ona tak pomalu odtaje a jsme v kontaktu. Takže tady paradox. Já řeknu, že za celých tolik let, nepotkal člověka, ne vlastně až ta baba ve škole, která nás odkazovala do ruského gheta. Ale tu potrestal ředitel školy, řekl, že je to nepřipustné. A jinak s těmi úředníky spíš problémy že my v Čechách – říkájí nejzkorumpovanější stát - jsme nedali nikdy žádný úplatek.

Češi jsou studení čumáci, každý se stará jen sám o sebe, jsou vypočítaví, koukají, jestli se jim ten vztah vyplatí

že jsme se s někým na něčem domluvili, my jsme mysleli, že to platí a další týden to bylo úplně jinak. My jsme nebyli zvyklí na takovou flexibilitu, co tady byla normální a to nám dost vadilo. Že lidé něco myslí jako možnost a my jim rozumíme něco jiného, že to tak je. Že ti lidé uvažují jinak. Že každý člověk, každá rodina je slepá ulička

české uzavřenosti, opatrnosti – Češi jsou takoví studení čumáci. Češi nevědí o místě, kde žijí celkem nic, utváří si názory, bez základu, taková roztříštěnost i mezi historiky, nejednotnost v pohledu na svoje vlastní dějiny...

Češi jsou opatrní, jen tak někoho mezi sebe nevezmou

V přátelství kupodivu víc věřím Čechům, mezi krajany je to spíš obchodní záležitost to přátelství, ne upřímné.

česká společnost uzavřená, dívá se na cizince pořád jako na cizince, i když tady žijí dlouho.

Česká společnost se dívá dobře na cizince, jen když mají od něj výhody samozřejmě. Češi jsou lakomí, nepomáhají lidem v nouzi, Zcela výjimečně české úřady zaměstnávají cizince, česká společnost není konfliktní, Češi ví, že to co se píše v novinách, není úplně pravda. a politika mě nezajímá, to spíš mezinárodní a ta zas nezajímá Čechy.

muži středního a staršího věku, to je těžký pro mě, já nevím proč. Já cítím, že oni jsou trošku s cizinci nervózní nebo žárliví, asi kvůli práci nebo kvůli financím. Že si ještě na cizince ještě nezvykli. Často jsem slyšel, že lidi na Moravě jsou příjemnější, než v Čechách, ale já jsem to moc necítil, pro mě je to stejné. Češi, všechno je takové pomalejší. Česká společnost není moc otevřená společnost. Češi jsou přátelští, mají úsměv na tváři, ale to jen taková maska, jakoby měla něco zamloutit český kamarádi říkájí, že kamarád je důležitější než rodina, to je pro Číňany nepředstavitelné. ale myslím si, že v Čechách se ani nemůže stát cizinec velkým člověkem. Pracovat pro toho cizince z Asie v českých firmách je problém, o hodně větší problém, než pro Araby.

ale se ukázalo, že teď už je jiná doba, tržní mechanismus a každý sám za sebe. Lidé jsou v podstatě sobečtí.

oni ti Moravané jsou upřímnější než Češi, snad to je zdánlivé, ale oni jsou takoví temperamentnější, srdečnější...nejsou jako ti Pražané, u kterých je na prvním místě zisk, peníze. ... pracovní návyky, pracovní styl Čechů je daleko jednodušší, než mají Číňané. Já mám tendence naučit se životní styl Evropanů. Číňanům nemůžeš důvěřovat, jsou vychytralí, oni jsou daleko zákeřnější, než Češi..

Tady se na nás dívají nějak jako skrz prsty

Cítím tam odstup Nejtěžší je to na úřadech a hlavně v nemocnici, ti lékaři z nás dělají opravdu nějakého blbce

hospoda – to asi největší i nejhorší věc v České republice. všichni, co mají být možnost být alkoholikem v Čechách, myslím, že na 99,9% se stanou
Jestli někdo sedí v hospodě a nepije, tak bere antibiotika, jsou těhotný nebo řídí. No jedna, to je spíš pracovní, že když se ptáš, jestli je něco možný – tak není možný, neexistuje. Ani o tom nemyslej, ale hned a nechtěj risknout nic. Radší být nepříjemný a odmítnout, než zkoumat možnosti

4 krok:

Souhrn (předsudků a stereotypů) o Čechách (i Moravanech):

Češi jsou:

- xenofobní, ale v osobním kontaktu postupně roztají
- uzavření, studení „čumáci“, starají se jen sami o sebe
- vypočítaví, koukají, jestli se jim ten vztah vyplatí
- opatrní, jen tak někoho mezi sebe nevezmou
- nevědí nic o místě, kde žijí, utváří si názory bez základu (historikové jsou roztrženi a nejednotní v pohledu na vlastní dějiny)
- jsou lakomí a nepomáhají lidem v nouzi
- jejich přátelský úsměv je jen maska, který něco zakrývá
- zcela výjimečně zaměstnávají cizince
- v Čechách se cizinec nemůže stát velkým člověkem
- hlavně muži středního věku a starší jsou trochu z cizinců nervózní nebo žárliví, nejspíš kvůli práci nebo kvůli financím
- nezodpovědní, jednají formou „nějak to dopadne“, „nějak bylo, nějak bude“, „ono to nedopadlo“.

Česká společnost také:

- není konfliktní a není tak zkorumpovaná, jak se píše
- nezajímá se o mezinárodní politiku
- ví, že to, co se píše v novinách, není pravda
- dívá se na cizince skrz prsty
- na úřadech a v nemocnicích dělá z cizinců „blbce“
- má sklony k alkoholismu, z množiny těch, kteří mají možnost se stát alkoholiky, se jich 99,9 % alkoholiky stane. Pokud někdo sedí v hospodě a nepije, tak bere antibiotika, je těhotný nebo řídí
- upřednostňuje kamarády před rodinou
- se uzavírá do rodin (každá rodina je jako slepá ulička).

Pracovní tempo a styl v České republice je:

- jednodušší (než v Číně)
- pracovní styl je vysoce flexibilní - lidé něco myslí jako možnost a cizinec rozumí něco jiného, že to tak je
- zaměřen na hledání toho, proč to nejde, než toho, jak by to mohlo jít.

Nejdůležitějším krokem k integraci do nového prostředí, je zvládnutí hostitelského jazyka a získání zaměstnání. Bohužel v legislativě ČR se vyskytuje několik diskriminačních problémů:

Přístup cizinců ze třetích zemí ke vzdělání

V průběhu roku 2007 probíhalo projednávání změn zákona č. 561/2004 Sb. (dále jen „školský zákon“), které se měly dotknout problematiky přístupu cizinců ke vzdělání a souvisejícím službám. Tyto návrhy změn byly výsledkem kritiky stavu nastoleného zákonem s účinností od 1.1.2005. Schválená novela zákona účinná od 1.1.2008 přinesla v této oblasti pozitivní změny. V první řadě výslovně umožňuje vzdělání v rozsahu povinné školní docházky poskytovat i dětem cizinců, kteří na území ČR pobývají bez pobytového oprávnění. Nově také zaručuje poskytování školských služeb a předškolní výchovy za stejných podmínek jako občanům ČR i většině žáků z třetích zemí (těm, jejichž rodiče mají právo pobytu delší než 3 měsíce, pobývají v ČR za účelem výzkumu, jsou žadateli o mezinárodní ochranu, případně jim již byla mezinárodní ochrana ve formě azylu nebo doplňkové ochrany udělena).

Naproti tomu opatření napomáhající plnohodnotnému zapojení žáka pocházejícího z odlišného jazykového a sociokulturního prostředí do výuky - v podobě bezplatné přípravy k začlenění těchto dětí do základního vzdělávání, která zahrnuje výuku českého jazyka přizpůsobenou jejich potřebám - školský zákon i nadále přiznává pouze občanům EU, cizincům z třetích zemí, kteří získali status dlouhodobě pobývajících rezidenta a jejich rodinným příslušníkům a (viz § 20 odst. 5 školského zákona). Zvláštní, do jisté míry privilegovanou skupinu mezi dětmi pocházejícími ze třetích zemí v tomto ohledu představují děti žadatelů o mezinárodní ochranu, azylantů a osob s doplňkovou ochranou, kterým školský zákon (v § 16 školského zákona) přiznává postavení žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Toto postavení jim v porovnání s ostatními cizinci ze třetích zemí přináší několik výhod, přesněji řečeno nabízí těm, kdo jejich výuku zajišťují, prostor pro uplatnění zvláštního přístupu k této skupině žáků – jehož konkrétní podoba však záleží na dané škole, neboť formulace ve školském zákoně je velmi obecná - zákon této kategorii žáků zaručuje „*právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní, a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení*“. Každopádně MŠMT finančně podporuje projekty škol, které mají toto ustanovení školského zákona uvést v život. V některých školách s vyšším počtem žadatelů o mezinárodní ochranu například fungují tzv. vyrovnávací třídy, které mají nově přichozí žáky s tímto statutem připravit na přechod do normálního vyučovacího procesu v rámci smíšené třídy.

Ne všechny školy však podobná opatření realizují, v praxi tak ani děti žadatelů, azylantů či osob s doplňkovou ochranou nemají zaručenu podobnou podporu k začlenění do výuky, jaká je poskytována dětem občanů EU. Navíc zde zůstává početná skupina cizinců ze třetích zemí, u nichž zákon se žádnými opatřeními napomáhajícími lepšímu začlenění žáků-cizinců do výuky, nepočítá. Není přitom důvod, proč by se zájem na začlenění do výuky měl omezovat jen na určitou skupinu dětí, resp. proč by poskytování podpory směrem k dosažení tohoto kýženého stavu mělo být podmíněno určitou státní příslušností či získáním zvláštního statutu. Tím spíše, že právě v té skupině cizinců, která zůstává mimo dosah zmíněných podpůrných opatření, se nachází větší procento sociálně slabších rodin, které si nemohou dovolit hradit dětem například doučování českého jazyka z vlastních prostředků.

Přístup cizinců ze třetích zemí k zaměstnání

V praxi dochází k problémům při uznávání odborné kvalifikace cizinců žijících v ČR, které jim brání vykonávat v ČR práci, jež by odpovídala jejich odborným znalostem a dosavadním pracovním zkušenostem.

Jedná se v první řadě o uznávání kvalifikace pro účely výkonu tzv. regulovaných povolání a odborných činností, tedy povolání a činností, jejichž podmínky výkonu jsou upraveny zvláštními právními předpisy. V současné době v ČR existuje na pět set takových povolání a odborných činností, které může osoba vykonávat, jen pokud prokáže dosažení určité odborné kvalifikace. Cizinec, který tuto kvalifikaci získal v jiné zemi, musí tedy dosáhnout jejího formálního uznání.

Uznávání odborné kvalifikace pro tyto účely je v ČR sice upraveno samostatným předpisem, úprava v něm obsažená se však - ve spojení se zvláštními předpisy z konkrétních odborných oblastí - vztahuje pouze na uznávání kvalifikace občanů EU a jejich rodinných příslušníků, nikoliv občanů tzv. třetích zemí.

Tyto problémy s absencí obecného předpisu, který by ve spojení se zvláštními předpisy z daných odvětví umožňoval uznání odborné kvalifikace občanů třetích zemí, v některých případech odstraňují samotné zvláštní předpisy upravující požadavky na odbornou kvalifikaci osoby, která má dané povolání v určitém oboru vykonávat. Některé z nich totiž počítají i s cizinci ze třetích zemí, jimi stanovený postup pro doložení získané kvalifikace se tedy v takovém případě použije i pro tuto skupinu cizinců.

Každopádně ve všech ostatních případech stávající stav cizincům z třetích zemí ztěžuje přístup k zaměstnání odpovídajícímu jejich kvalifikaci. Všude tam, kde zvláštní zákon stanoví podmínky pro výkon určitého povolání a sám výslovně neupraví postup při uznání kvalifikace cizinců z třetích zemí získané mimo ČR, není jak takovou kvalifikaci uznat. A to ani v případě, že cizinec získal odbornou kvalifikaci v jiném členském státě, avšak sám není občanem EU, jeho rodinným příslušníkem či osobou se statutem dlouhodobě pobývajícím rezidenta, získaným v některém ze členských států EU. Jak již bylo naznačeno výše, pro posouzení toho, zda je zákon o uznávání odborné kvalifikace v konkrétním případě použitelný, je důležitá státní příslušnost, resp. status uchazeče o uznání kvalifikace, nikoliv místo, kde svou kvalifikaci získal.

I tam, kde předpoklady pro výkon určitého povolání nebo činnosti nejsou stanoveny přímo právními předpisy, může pochopitelně požadavek určité odborné kvalifikace vzejít od samotného zaměstnavatele. A je velmi pravděpodobné a v praxi také běžné, že zaměstnavatel dá přednost tomu zaměstnanci, který může předložit doklad o odborné kvalifikaci získané nebo uznané v ČR.

Cizinci z třetích zemí mohou sice požádat o uznání dosaženého vzdělání, tedy využít proceduru uznávání vzdělání upravenou školským, resp. vysokoškolským zákonem. Avšak vzdělání někdy tvoří jen část požadované odborné kvalifikace, také právní úprava uznávání vzdělání obsažená ve zmíněných předpisech má primárně sloužit účelům akademického uznávání odborné kvalifikace (zjednodušeně uznávání za účelem dalšího studia), nikoliv profesního uznávání (uznávání za účelem výkonu povolání), a tomu odpovídá i její podoba. Její použití v případě, kdy cizinec žádá o uznání vzdělání z jiného důvodu, konkrétně pro účely zaměstnání, není zcela vyhovující, a to s ohledem na rozdíly obou těchto procesů uznávání.

Praktický problém může nastat třeba v případě, kdy cizinec vystudoval v zahraničí obor, pro který se obtížně hledá rovnocenný obor vyučovaný na některé z českých škol. V takovém případě se proces uznání takového vzdělání komplikuje, protože právě skutečnost, že neexistují podstatné rozdíly v obsahu studia v rámci oboru studovaného v zahraničí a jemu podobnému oboru vyučovanému v ČR, je

podmínkou pro vyhovění žádosti o uznání zahraničního vzdělání. I když cizinec z tzv. třetí země například má doklady o tom, že na základě vzdělání dosaženého v zemi původu určité povolání či činnost v zahraničí také v praxi vykonával, při použití úpravy uznávání odborné kvalifikace podle školského zákona, resp. vysokoškolského zákona nelze takové doklady k uznání kvalifikace použít. (Na rozdíl od již zmiňovaného zákona č. 18/2004 Sb., který uznání odborné kvalifikace na základě dokladu o faktickém výkonu daného povolání nebo činnosti i bez předložení dokladu o dosaženém vzdělání umožňuje, který se však na cizince z třetích zemí až na výjimky nevztahuje.)

(Zpracováno podle příspěvku sdružení SOZE ke Zprávě o stavu lidských práv v České republice v roce 2007, celá zpráva je přístupná od 8. 3. 2008 na adrese: <http://www.soze.cz/download.php?sekce=3>.)